

**T.C.
İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
KADIN ÇALIŞMALARI ANABİLİM DALI**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

**TEK EBEVEYN OLARAK ANNELİK
DENEYİMİNİN SOSYAL POLİTİKA YAKLAŞIMI
ÇERÇEVESİNDE İNCELENMESİ:
TÜRKİYE- ALMANYA KARŞILAŞTIRMASI**

MERYEM NUR ÇOBAN

2501171265

TEZ DANIŞMANI

DR. ÖĞRETİM ÜYESİ BERRİN OKTAY YILMAZ

İSTANBUL – 2021

ÖZ

TEK EBEVEYN OLARAK ANNELİK DENEYİMİNİN SOSYAL POLİTİKA YAKLAŞIMI ÇERÇEVESİNDE İNCELENMESİ: TÜRKİYE- ALMANYA KARŞILAŞTIRMASI Meryem Nur ÇOBAN

Çocuklarını tek başına büyüten anneler ve babalar tek ebeveynli aile olarak tanımlanmaktadır ve istatistiklere göre tek ebeveynli ailelerin büyük bir çoğunluğunu kadınlar oluşturmaktadır. Değişimlerin yarattığı etkiler yeni stratejiler gerektirdiği gibi yeni sosyal politikalar ihtiyacı da doğurmuştur. Yaşantılarına tek başına “hem ana hem baba” olarak devam eden kadınlara devlet tarafından sağlanan ya da sağlanacak olan sosyal politika desteği oldukça önemlidir. Türkiye’de ve Almanya’da karşılaştırmalı olarak gerçekleştirilen bu çalışmanın ileride düzenlenecek ya da üretilecek olan sosyal politikalar için bir veri sağlaması ayrıca tek ebeveyn annelerin deneyimleri yazılı bir tarihe dönüştürmesi hedeflenmektedir.

Bu tez çalışmasında farklı bakış açılarından veriler elde edebilmek için, boşanma, ölüm vb. nedenlerden dolayı tek başına çocuklarını büyüten tek ebeveyn annelerin aile kodları, tek ebeveynli aile olma yolunda yaşadıkları deneyimleri, sosyal politika uygulamalarına dayalı ne tür destek mekanizmalarından yararlandıkları ve yaşadıkları güçlüklerle nasıl baş ettikleri feminist bir bakış açısıyla niteliksel araştırma yöntemlerinden feminist yöntem ile araştırılarak, Türkiye ve Almanya arasında bir karşılaştırma yapılmaktadır. Tek ebeveyn anne olmanın, psiko-pedagojik, ekonomik, sosyal, kültürel ve hukuki olmak üzere farklı alanlardaki etkileri sosyal politika yaklaşımı çerçevesinde araştırılmıştır. Araştırmanın örneklemi Türkiye’de ve Almanya’da (Türkiyeli göçmenler) yaşayan Türkiyeli tek ebeveyn anneler olarak daraltılmıştır. Türkiye’de ve Erasmus programı kapsamında Almanya’da bulunulan süreçte Berlin’deki tek ebeveyn annelerin annelik deneyimlerini sosyal politika yaklaşımı çerçevesinde incelenerek iki ülke arasındaki benzerlikler ve farklılıklar ortaya konmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Tek Ebeveynli Aile, Tek Ebeveyn Anne, Sosyal Politika, Annelik Deneyimi, Boşanma, Vefat, Ayrılık, Evlilik, Bakım Politikaları, Göç, Almanya, Türkiye

ABSTRACT

AN INVESTIGATION OF THE EXPERIENCE OF MOTHERHOOD AS A SINGLE PARENT WITHIN THE FRAMEWORK OF SOCIAL POLICY APPROACH: COMPARISON OF TURKEY AND GERMANY

Meryem Nur Çoban

Mothers and fathers who raise their children alone make up the single-parent family. However, according to statistics, mothers constitute the majority of single-parent families. The effects of the changes have created the need for new social policies, as well as new strategies. The social policy support that is provided by the state of women who continue their lives alone as "both mother and father" is very important. The data providing the social policies in Turkey and Germany will be held later within the comparative study conducted this is also turning into a written history of the experiences of single parent mothers.

In the current thesis, in order to obtain data from different perspectives such as divorce, death, separation, etc. family perceptions of single-parent mothers who raise their children alone for reasons, their experiences of being a single-parent family, what kind of support they receive, and how they cope with the difficulties they experience This will be qualitatively examined from a feminist perspective and compared between the two countries. The psycho-pedagogical, economic, social, cultural, and legal effects of being a mother in a single parent family will be explored within the framework of the social policy approach. The research sample, living in Germany (Turkish immigrants) and Turkey has been narrowed to being Turkish, single parent mothers. The similarities and differences between the two countries are revealed by examining the motherhood experiences of single-parent mothers in Berlin during the period in Turkey and in Germany within the scope of the Erasmus program, within the framework of the social policy approach.

Keywords: Single Parent Family, Lone Mothers, Social Policy, Motherhood Experience, Divorce, Death, Separation Marriage, Care Policy, Migration, Germany, Turkey

ÖNSÖZ

Tek ebeveyn annelerin sayısının gün geçtikçe artması, onları sosyal politikaların önemli birer özneleri haline dönüştürmektedir. Bu çalışma da Türkiye’de ve Almanya’da (göçmen Türkiyeli kadınlar) çocuğunu tek başına büyüterek hayat mücadelesi veren kadınların gündelik yaşamlarını konu edinmektedir. “Tek Ebeveyn Olarak Annelik Deneyiminin Sosyal Politika Yaklaşımı Çerçevesinde İncelenmesi: Türkiye- Almanya Karşılaştırması” konulu tez araştırması ile ülkelerin sosyal politikaları kapsamında tek ebeveyn annelere yönelik ne tür politika ve uygulamalara sahip oldukları karşılaştırarak anlaşılmaya çalışılmıştır.

Tez sürecimin başlangıcındaki kararsızlığımda zihnimi öneri ve fikirleriyle berraklaştıran, araştırma sürecimde bana yol gösteren, karantina boyunca yazmam için bana destek olup bilgisini esirgemeyen tez danışmanım Dr. Öğretim Üyesi Berrin Oktay Yılmaz’a;

Kadın dayanışmasını içtenlikleriyle hissettiren ve bana güç veren, tez çalışmamı baştan sona okuyup sabırla, hatalarımı göstererek yardım eden başta Yasemin Yılmaz ve Hazal Güvenç olmak üzere tüm İstanbul Üniversitesi Kadın Çalışmaları bölümündeki arkadaşlarıma;

Tez çalışmam sırasında yeri geldiğinde bir kafeteryada yeri geldiğinde evlerinde beni ağırlayıp sınırlı ve kıymetli zamanlarını bu çalışmaya ayırarak en derin hayat hikâyelerini benimle paylaşma cesareti bulan Berlin’deki ve Türkiye’deki kadınlara müteşekkirim.

Son olarak, uzun tez yazma sürecimde beni motive edip bana güç veren tüm dostlarıma ve sevgili aileme tüm içtenliğimle teşekkür ederim.

İSTANBUL, 2021

Meryem Nur ÇOBAN

İÇİNDEKİLER

ÖZ.....	ii
ABSTRACT.....	iii
ÖNSÖZ.....	iv
TABLolar LİSTESİ.....	viii
ŞEKİLLER LİSTESİ.....	ix
KISALTMALAR LİSTESİ.....	x
GİRİŞ.....	1

BİRİNCİ BÖLÜM

AİLEYE KURAMSAL VE KAVRAMSAL BAKIŞ

1.1. Ailenin Yapısı ve Dönüşümü.....	5
1.1.1. Ailenin Tanımı.....	5
1.1.2. Aile Modelleri.....	6
1.1.3. Ailecilik ve Feminist Kuramlar.....	7
1.1.4. Ailenin İşlevleri ve Toplumsal Fonksiyonları.....	9
1.1.5. Türkiye'de Aileye Bakış.....	10
1.1.6. Almanya'da Aileye Bakış.....	13
1.2. Tek Ebeveynli Ailenin Tanımı.....	16
1.2.1. Tek Ebeveynli Aileye Dönüşüm.....	17
1.2.1.1.Boşanma.....	17
1.2.1.2. Ayrılık ya da Zorunlu Ayrılık.....	21
1.2.1.3. Kaybolma ve Terk.....	22
1.2.1.4. Vefat.....	22
1.2.1.5. Hiç Evlenmemiş Olmak.....	23
1.2.2. Ailede Parçalanmaya Yol Açan Faktörler.....	23

İKİNCİ BÖLÜM

SOSYAL POLİTİKA UYGULAMALARI KAPSAMINDA TEK EBEVEYNLİ

AİLEYE YAKLAŞIM

2.1. Sosyal Politika Kavramı Kapsamında Aile ve Tek Ebeveynli Aile.....	26
2.2. Refah Devleti, Refah Devleti Sınıflandırması ve Tek Ebeveynli Aile.....	28
2.3. Türkiye'nin Sosyal Politikası ve Refah Devleti Uygulamaları Kapsamında Tek Ebeveynli Aileye Yönelik Politikalar.....	31
2.3.1. Türkiye'nin Sosyal Politikası ve Refah Devleti Yapısı.....	31
2.3.2. Türkiye'deki Tek Ebeveynli Aileye Yönelik Sosyal Politika ve Bakım Destekleri.....	34
2.3.2.1. Eğitim.....	37
2.3.2.2. Sosyal Güvenlik ve Sosyal Yardım.....	38
2.3.2.3. Yaşam Koşulları Yoksulluk ve Yoksunluk.....	38
2.3.2.4. Nakit Transferleri ve Vergi Destekleri	40
2.3.2.5. İstihdam Gelir ve İşsizlik Yardımı.....	41
2.3.2.6. Nafaka.....	42
2.3.2.7. Mal Paylaşımı.....	43
2.3.2.8.Velayet	43

2.3.2.9. Çocuk Yararına Politikalar: İzin Düzenlemeleri ve Bakım Destekleri.....	43
2.3.2.10. Sosyal Hizmetler.....	46
2.3.2.11. Diğer Destek Mekanizmaları.....	47
2.4. Almanya'nın Sosyal Politikası ve Refah Devleti Uygulamaları Kapsamında Tek Ebeveynli Aileye Yönelik Politikalar.....	48
2.4.1. Almanya'nın Sosyal Politikası ve Refah Devleti Yapısı.....	48
2.4.2. Almanya'da Tek Ebeveynli Aileye Yönelik Sosyal Politika ve Uygulamalar.....	49
2.4.2.1. Eğitim.....	51
2.4.2.2. Sosyal Güvenlik ve Sosyal Yardım.....	51
2.4.2.3. Yaşam Koşulları Yoksulluk ve Yoksunluk.....	54
2.4.2.4. Nakit Transferleri ve Vergi Destekleri	55
2.4.2.5. İstihdam Gelir ve İşsizlik Yardımı.....	57
2.4.2.6. Nafaka.....	60
2.4.2.7. Mal Paylaşımı.....	61
2.4.2.8. Velayet	62
2.4.2.9. Çocuk Yararına Politikalar: İzin Düzenlemeleri ve Bakım Destekleri.....	62
2.4.2.10. Sosyal Hizmetler.....	66
2.4.2.11. Diğer Destek Mekanizmaları.....	67
2.4.2.12. Göç.....	67
2.5. Türkiye ve Almanya Karşılaştırması.....	70

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

TÜRKİYE'DE VE ALMANYA'DA TEK EBEVEYN ANNELERİN DENEYİMLERİNE YÖNELİK ARAŞTIRMANIN BULGULARI

3.1. Araştırma Tasarımı.....	76
3.1.1. Araştırmanın Amacı	76
3.1.2. Araştırma Evreni ve Örneklemi.....	77
3.1.3. Araştırmanın Yöntemi.....	78
3.1.4. Araştırmanın Önemi.....	79
3.1.5. Araştırmanın Sınırlılıkları.....	80
3.2. Sosyo-Demografik Bulgular.....	80
3.2.1. Kadınların Demografik Bilgileri	81
3.2.2. Eski Eş ve Çocuğa Yönelik Demografik Bilgiler	87
3.2.3. Haneye Ait Bilgiler	99
3.3. Finansal Kaynaklara İlişkin Bulgular.....	103
3.3.1. Çalışma Hayatına ve Koşullarına İlişkin Bulgular.....	105
3.3.2. Diğer Finansal Destek Mekanizmaları.....	107
3.4. Günlük Yaşam Deneyimlerine İlişkin Bulgular.....	120
3.5. Tek Ebeveyn Annelerin Günlük Yaşam Deneyimleri (Kültürel).....	122
3.6. Geçmiş Yaşam Deneyimleri.....	130
3.7. Göçün Etkileri.....	135
3.8. Tek Ebeveyn Annelerin Sosyal Politika Açısından Destek Biçimleri.....	138
3.9. Tek Ebeveyn Annelerin Diğer Destek Mekanizmaları.....	141
3.10. Gelecek Planları.....	142

SONUÇ.....	145
KAYNAKÇA.....	151
EKLER.....	180

TABLÖLAR LİSTESİ

Tablo 1: Türkiye’de Aile Yapısının Değişimi 1978-2020.....	12
Tablo 2: Almanya’da Aile Tiplerine Göre Aileler 2017.....	15
Tablo 3: TÜİK Evlenme ve Boşanma İstatistikleri 2008-2020.....	18
Tablo 4: 1960-2019 Arasında Almanya’daki Boşanma Oranları	19
Tablo 5: Cinsiyete Göre Boşanma Nedenleri	20
Tablo 6: Türkiye’deki Ailelerin Mutluluk Düzeyi Araştırması	24
Tablo 7: Almanya Ailelere Yapılan Yardımlar 2010-201971.....	53
Tablo 8: Medeni Hale Göre Alman Vergi Dilimi Düzenlemesi	56
Tablo 9: Almanya’da İstihdam Kadın-Erkek İstihdam Oranları	58
Tablo 10: Almanya İşsizlik Oranları	59
Tablo 11: Gornick ve Meyers’ın Refah Devlet Rejimi Türüne Göre Politika Destekleri	64
Tablo 12: Türkiye ve Almanya Karşılaştırması	71
Tablo 13: Tek Ebeveynliğe Dönüşüm Nedenleri	82
Tablo 14: Kadınların Eğitim Durumu	83
Tablo 15: Görüşmecilerin Meslekleri	85
Tablo 16: Eski Eşin Mesleği ve Tek Ebeveynliğe Dönüşüm Nedeni.....	88
Tablo 17: Haneye Ait Bilgiler	99
Tablo 18: Hanedeki Kişilerin Sağlık Hizmetlerinden Yararlanma Durumu	101
Tablo 19: Aylık Gelir Tablosu	106
Tablo 20: Alınan Psikolojik Destek Durumu	115

ŞEKİLLER LİSTESİ

Şekil 1: Federal Aile Politikası Bütçesinin Dağılımı.....	66
Şekil 2: 2018'den 2023'e Kadar Almanya'daki Mülteci Ve Sığınmacılar İçin Federal Harcamalar.....	69
Şekil 3: Görüşmecilerin Yaşı	81
Şekil 4: Görüşmecilerin Eğitim Durumu.....	83
Şekil 5: Şu Anda Bir İşte Çalışma Durumları.....	84
Şekil 6: Evde Kazanç Getiren Bir İş Yapma Durumları	84

KISALTMALAR LİSTESİ

AAK	: Aile Araştırma Kurumu
AB	: Avrupa Birliği
AÇSHB	: Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı
AKP	: Adalet ve Kalkınma Partisi
ASAGEM	: Aile Sosyal Araştırmalar Genel Müdürlüğü
BAföG	: Federal Eğitim Yardımı Yasası/Bundesausbildungsförderungsgesetz
BAMF	: Federal Göç ve Mülteciler Dairesi/Bundesamt für Migration und Flüchtlinge
BKGG	: Federal Çocuk Parası Yasası/Bundeskindergeldgesetz
BMFSFJ	: Federal Aile, Yaşlılar, Kadınlar ve Gençlik Bakanlığı/Bundesministerium für Familie, Senioren, Frauen und Jugend
BPB	: Federal Yurttaşlık Eğitimi Ajansı/Bundeszentrale für Politische Bildung
CEDAW	: Kadına Karşı Her Türlü Ayrımcılığın Yok Edilmesi Sözleşmesi/The Convention on the Elimination of All Forms of Discrimination Against Women
Çev.	: Çeviren
Der.	: Derleyen
Dr.	: Doktor
DW	: Deutsche Welle
EMK	: Eski Medeni Kanun
Eurostat	: Avrupa İstatistik Ofisi/European Statistics Office
FEMM	: Finite Element Method Magnetics
İŞKUR	: Türkiye İş Kurumu
İSMEK	: İstanbul Meslek Edindirme Kursları
MEB	: Millî Eğitim Bakanlığı
MuSchArbV	: İşletmelerde Annelerin Korunması Yönetmeliği/Verordnung zum Schutze der Mütter am Arbeitsplatz
MuSchG	: Anneliği Koruma Yasası/Mutterschutzgesetz
OKP	: Onuncu Kalkınma Planı
SGB	: Sosyal Refah Kitabı/Sozialgesetzbuch
SGK	: T.C. Sosyal Güvenlik Kurumu
SYGM	: Sosyal Yardımlar Genel Müdürlüğü
TAYA	: Türkiye Aile Yapısı Araştırması
TBMM	: Türkiye Büyük Millet Meclisi
TC	: Türkiye Cumhuriyeti
TMK	: Türk Medeni Kanunu
TÜİK	: Türkiye İstatistik Kurumu
UVG	: Nafaka Avansı Kanunu/Unterhaltvorschussgesetz

VAMV

: Federal Yalnız Anneler ve Babalar Derneği/Der Verband alleinerziehender Mütter und Väter e.V.

GİRİŞ

Hem tarihsel hem de güncel bir olgu olan aile, toplumsal, ekonomik, sosyal olguların da etkisiyle günümüzde bir dönüşüm sürecine girmiştir. Toplumun bireyselleşmeye doğru ilerlediği küresel dünyada aile modelleri de geniş aileden çekirdek aileye ardından da tek ebeveynli aileye doğru dönüşmeye başlamıştır. Tek ebeveynliğe dönüşümün nedenleri arasında boşanma, ayrılık ya da hiç evlenmemiş olmak bulunmaktadır ve kültürel bağlamda oluşturulan normlar nedeniyle kadınlar bu süreçten daha çok etkilenmektedirler.

Tek ebeveynli aile olma durumu tüm dünyada giderek artarken, Avrupa Birliği (AB) ülkelerindeki sıralamaya göre İsveç'in %35, Danimarka'nın %30 oranlarıyla tek ebeveynli ailenin en çok görüldüğü ülkeler olduğu dikkat çekmektedir. Hırvatistan, Romanya ve Finlandiya ise (%10 oranının altında) AB ülkeleri içerisindeki en düşük tek ebeveynli aile oranına sahiptir. Avrupa İstatistik Ofisi (Eurostat) verileri incelendiğinde AB ülkeleri genel ortalamasının %15 civarında bir orana sahip olduğu görülmüştür (Eurostat, 2020). Çalışmanın konusunu oluşturan tek ebeveyn ve çocuktan oluşan aile oranının Türkiye'de %9,7, Almanya'da ise %18,9 olduğu bilgisine ulaşılmıştır (TÜİK, 2020b; Almanya Federal İstatistik Ofisi, 2018: 52). Yapılan çalışmalar (AÇSHB, 2014b: 29; Almanya Federal İstatistik Ofisi, 2018: 52) Türkiye'de ve Almanya'da da tek ebeveynlerin büyük bir kısmının kadınlardan oluştuğunu göstermektedir.

Literatürde yalnız anne, tek ebeveyn anne, çocuğunu tek başına büyüten anne, bekâr anne gibi birçok farklı terminoloji kullanılmaktadır. Bu çalışmada ise çalışmanın öznelere "tek ebeveyn anne" olarak ele alınmaktadır. Tek ebeveyn annelere yönelik uygulamaların farklı örneklerinin tespiti yapıp karşılaştırılması, kadınlar ve çocuklar için daha etkili ve kapsayıcı politika ve modeller üretilmesi adına büyük önem taşımaktadır. Buradan yola çıkarak, bu araştırmanın temel amacını, Türkiye'nin ve Almanya'nın tek ebeveyn annelere yönelik sosyal politikalarını ve refah devleti düzenlemelerini karşılaştırmalı olarak incelemek ve bu bağlamda tek ebeveyn annelerin deneyimlerini değerlendirmek oluşturmaktadır. Çalışmada Türkiye ile karşılaştırılan ülke olarak Almanya'nın seçilmesinin nedenlerinden biri, Almanya'nın günümüzde uyguladığı birçok sosyal politikayla öncü bir role sahip olmasıdır. Aynı zamanda Almanya'da yaşayan Türkiyeli göçmen kadınların göç deneyimleri de çalışmaya farklı bir bakış açısı sunmaktadır.

Bu çalışma temel olarak Türkiye'nin ve Almanya'nın tek ebeveyn anneler konusunda uyguladıkları sosyal politikaların kadınların deneyimleriyle nasıl bir ilişkisi olduğu ve iki ülkenin destek mekanizmalarıyla kadınların deneyimleri arasında ne tür farklılıklar ve benzerlikler bulunduğu sorularına yanıt aramaktadır. Ailenin nasıl bir dönüşüm geçirdiği, aileciliğin toplumda yarattığı algının kadınları nasıl etkilediği; tek ebeveyn annelerin bakım yükümlülüğünün sosyal politikalar ve diğer destek mekanizmaları tarafından ne ölçüde

paylaşıldığı; bireysel gelişimlerini destekleyici ne tür uygulamalarda bulunduğu; ulusal mevzuatların tek ebeveyn annelerin bağımsız yaşam, sosyal korunma ve topluma eşit katılım sağlamasını ne ölçüde dikkate aldığı; yerleşik toplumsal cinsiyet rollerinin, gündelik yaşamdaki etkilerini azaltmak için oluşturulan yasal düzenleme ve politikaların ne ölçüde görünür olduğu gibi alt soruların yanıtları değerlendirilerek elde edilen bulgular tartışılmaya çalışılacaktır.

Son yıllarda tek ebeveyn ailelere/annelere yönelik araştırmalar tüm dünyada olduğu gibi Türkiye’de de giderek artmaktadır. Özellikle Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK) başta olmak üzere birçok teze, makaleye ve araştırmaya tek ebeveyn anne kavramının konu edildiği görülmüştür (TÜİK,2018a; Kader, 2018; Uyanık, 2018). Sosyal politika alanında ve oluşturduğu refah rejimi tipolojisi ile önde gelen araştırmacılardan biri olan Gosta Esping-Andersen’in kadınların yeni aile modelleri içerisinde rollerinin nasıl değiştiğini ve tek ebeveynli aileye dönüşümde yaşam fırsatının daraldığını istihdam temelli açıkladığı “Tamamlanmamış Devrim: Kadınların Yeni Rollerine Uymak” başlıklı kitabının (Esping Andersen, 2011) bu çalışmanın literatür bölümüne büyük katkısı olmuştur. Aynı zamanda Saniye Dedeoğlu ve Adem Yavuz Elveren’in derlediği “Türkiye’de Refah Devleti ve Kadın” adlı kitap, bu çalışmanın Türkiye’deki sosyal politikanın gelişimi ve refah devleti anlayışının kadınları nasıl etkilediği konusunda yararlandığı en önemli kaynaklardan biridir (Dedeoğlu ve Elveren, 2017). Neşe Ünal’ın Uzmanlık Tezi olan “Tek Ebeveyn Annelere Yönelik Sosyal Politikalar: Farklı Ülke Örnekleri” başlıklı çalışma ise Türkiye ve Almanya arasındaki sosyal politika uygulamalarını karşılaştırmak adına önemli teorik bilgiler içermektedir (Ünal, 2014). Mustafa Uyanık’ın “Almanya Sosyal Yardım Sistemi ve Sosyal Hizmet Uygulamaları” adlı Doktora Tezi, Almanya’daki tek ebeveyn annelere çocuklarının bakımı konusunda devlet tarafından sunulan destekleri ortaya koyması açısından (Uyanık, 2018) bu çalışmadaki görüşmelerde elde edilen verilerle paralellik içermektedir. Tek ebeveynlikle ilgili olarak yapılan çalışmalardan biri olan “Yeni Bir Mücadeleye Atılan Adım: Düşük Sosyo-Ekonomik Seviyedeki Boşanmış Bekâr Annelerin Deneyimlerinin Aile Kaynakları ve Türkiye’nin Sosyal Politikaları Bakımından Değerlendirilmesi” başlıklı tez ise, Türkiye’de tek ebeveyn annelerden sadece boşanmış ve düşük sosyo-ekonomik seviyedeki kadınların annelik deneyimlerini incelemiştir (Kader, 2018). Tek ebeveyn annelerin yoksullukla karşı karşıya kalma riskinin bir dünya gerçeği haline dönüşmesi nedeniyle Merve Umay Kader’in çalışması oldukça önemlidir. Bu tez çalışması ise hem Türkiye’de hem de Almanya’daki tek ebeveyn anneleri sosyo-ekonomik durumlarına göre ayırmadan ele almasıyla Kader’in çalışmasından farklılaşmaktadır. Elif Erten’in “Almanya’ya Evlilik Yoluyla Göç Eden Kadınların Karşılaştıkları Güçlükler ve Güçlükleri Yenme Stratejileri” başlıklı yüksek lisans tezinin, bu çalışmanın Almanya ayağını desteklediği ve Almanya’ya göç eden “ithal gelinler” hakkında ön bilgi elde etmeye katkı sağlamıştır. Böylelikle bu araştırmada Türkiyeli göçmen kadınların yaşadıkları sorunlarla ilgili elde edilen bulgularla Erten’in çalışmasının birtakım benzerlikler gösterdiği görülmektedir (Erten, 2017). Diğer çalışmalardan

farklı olarak Bilal Coşan, “Sosyal Politika Perspektifinden Türkiye’de Tek Ebeveynli Aile Sorunsalının Boşanma Bağlamında Değerlendirilmesi” başlıklı doktora tezinde, Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı’nın toplum için gerekli olduğunu savunmakla beraber yalnızca yardım istemek amacıyla kullanılmaması ve “*bir sığınak haline dönüşmemesini*” önermektedir. Bunun yerine zaten temel manevi değerlerin ve aile kurumunun yeterli güce sahip olduğunu, kişilerin evlenmeden birlikte yaşama durumları arttığında bireylerin temel değerlerden mahrum kalacağını öne sürmektedir. Tek ebeveynli aileyi haz kültürüne kaymakla ithaf eden Coşan, böyle bir aile hayatının sağlıklı olmayacağını (Coşan, 2017: 96) ifade etmektedir. Coşan’ın tezi mevcut ataerkil anlayışın akademide yer bulmuş hali olup, bu tez çalışmasında benimsenen feminist bakışın önemini ortaya çıkarmaktadır. Tek ebeveynliğe bir sorunsal olarak bakmayan tam tersine, kadınları buna yönelten yaşam deneyimlerinin ve devlet politikalarının neler olduğunu ortaya koyan bu çalışma, kadınları güçlü aile kurumundan dışlamaktan ve marjinalleştirmekten çok onları kapsayıcı bir temelde ele alarak topluma daha iyi uyumlaştırılması kaygısı gütmektedir.

Kültürel olarak aile kavramının dışında tutulan ve kamusal-özel alanda çeşitli ayrımcılıklara maruz kalan tek ebeveyn annelerin hayatlarını nasıl ilerlettikleri ve şekillendirdikleri, onların anlatılarıyla ortaya konulmaktadır. Kadınların bu konuyla ilgili mağduriyetlerinin ve mücadelelerinin görünür kılınması bu araştırmaya önem kazandırmaktadır. Feminist araştırma sürecindeki ilkelerden biri olan kadınların öznel deneyimlerini kolektif bir bilinçle desteklenmesi, bu çalışmanın kadınların tek ebeveynlik deneyimlerinin kolektif bilinç oluşturarak yazılı tarihe dönüştürmesi adına önemlidir. Yapılan görüşmelerde araştırmanın amacı kendilerine bildirildiğinde araştırma konusunun kendi hayatları olduğunu fark eden görüşmeciler büyük bir mutluluk yaşadıklarını belirtmişlerdir. Kendilerini dinleyen ve onların yaşamlarını mercek altına alan birinin bulunması ve anlattıklarının hep açıp okunabilecek bir kaynak haline dönüşecek olması onları heyecanlandırmış ve kendilerinin yalnız olmadıklarını hissetmelerini sağlamıştır. Ayrıca bu tez çalışmasının araştırmacısı olarak bana sağladığı bir katkıyı da belirtmek isterim. Erken yaşta annemi kaybettikten sonra iki kardeşimle beraber kurduğumuz hayatımızda aslında kendimin de dolaylı olarak bir tek ebeveyn anne olduğumu fark etmemi sağlayan ve kadınların yaşam tecrübelerini derinlemesine dinleyerek içselleştirmeme neden olan bu çalışma kendi adıma da bir bilinç yükseltme niteliği taşımaktadır. Bu nedenle araştırma süreci yazılı yayına dönüşmeden bile hem kendim hem de görüşmeciler açısından olumlu bir etki yaratmıştır.

Son olarak akademik araştırmalar incelendiğinde tek ebeveyn annelerin annelik deneyimleri hakkında ulusal ve uluslararası boyutta birçok farklı çalışma bulunsa da Türkiye ve Almanya’daki tek ebeveynlerin deneyimlerinin niteliksel ve feminist yöntem kullanılarak sosyal politikalar bağlamında karşılaştırıldığı herhangi bir çalışmanın bulunmaması, bu alana katkı sağlaması açısından bu tezi önemli kılmaktadır. AB’nin, Türkiye’nin ve dünyanın diğer

lkelerinin durumlarını gösteren istatistikler incelendiğinde kadın yoksulluğuna en yakın görülen gruplardan biri de tek ebeveyn annelerdir. Çünkü tek ebeveynleri hedefleyen aktif işgücü piyasası politikalarının istihdamla ilişkili olduğu, ancak yoksulluğu azaltmadığı verilerle ispatlanmıştır (FEMM, 2020: 72). Tek ebeveyn annelerin yaşamın her alanına dair fırsatlara erişimlerini kolaylaştırmak, sosyal politika uygulamalarıyla onları desteklemek ve konuyla ilgili akademik çalışmaları olabildiğince artırmak onların tek başlarına kendileri ve çocukları için verdikleri emeklerin görünür kılınmasına yardımcı olacaktır.

Çalışma, üç bölüm ve sonuç kısmından oluşmaktadır. Birinci bölümde ailenin yapısı, ne yönde dönüşüm geçirdiği ve tek ebeveynli aileye bakış; ailenin tanımı, aile modelleri, ailenin işlevleri, Türkiye ve Almanya’da aile anlayışı, tek ebeveynli aileye dönüşümün nasıl gerçekleştiği alt başlıklarıyla incelenmektedir.

Çalışmanın ikinci bölümünde tek ebeveynli aile sosyal politika kavramı kapsamında ele alınarak; Türkiye’de ve Almanya’da refah devleti yapısı, sosyal politika uygulamaları ve iki ülkenin karşılaştırması yer almaktadır.

nc bölüm bu araştırmanın alan çalışmasını içermekte olup, Türkiye ve Almanya’da yaşayan Türkiyeli tek ebeveyn annelerin gündelik yaşamlarında hangi sorunlarla başa çıkmak zorunda kaldıkları, devletin ve sosyal destek mekanizmalarının kendilerine ne kadar hareket alanı oluşturduğu araştırmaya katılan kadınların anlatılarına dayanarak ortaya konmaktadır. Bu araştırmada Türkiye’den dokuz, Almanya’dan beş olmak üzere toplam 14 Türkiyeli tek ebeveyn anneyle gerçekleştirilen derinlemesine görüşmeler sonucunda elde edilen veriler, feminist bir bakış açısıyla ele alınarak, nitel araştırma kapsamında yorumlayıcı fenomenolojik bir yaklaşımla incelenmektedir (araştırmanın yöntemi üçüncü bölümde detaylı olarak yer almaktadır). Yapılan görüşmeler kategorilere ayrılırken tek ebeveyn anneliğın farklı faktörlerle zincirleme bir ilişki dinamiği içinde olduğu görülmüştür. Bazı kadınların hikyelerinde, şiddet, kumar, g, yalnızlık, ötekileştirme veya dil bilmemenin yarattığı anlaşılmazlık yoğun bir şekilde i içe geçmiş halde olduğundan, hikyelerinin hangi kısmının hangi başlıkta alınacağına karar verebilmek bu bölümdeki kategorileştirmeyi oldukça zorlaştırmıştır.

Sonuç bölümünde ise tek ebeveyn annelere yönelik politikaları incelenen Türkiye ve Almanya’daki uygulamaların bağımsız yaşam, istihdama ve topluma katılım, sosyal korunma, kadının yoksullaşması konularında ne kadar düzeyde yeterli olduğu karşılaştırmalı olarak tartışılmaktadır.

BİRİNCİ BÖLÜM

AİLEYE KURAMSAL VE KAVRAMSAL BAKIŞ

Bu bölümde aileye yönelik kavramsal çerçeve, ailenin dönüşümü, tek ebeveynli aile, Türkiye’de ve Almanya’da aile anlayışı ekseninde incelenecektir. Ayrıca, ailenin işlevleri ve toplumsal fonksiyonları, ailecilik ve feminist kuramın bu konuya yaklaşımı değerlendirilecektir.

1.1. Ailenin Yapısı ve Dönüşümü

Bu başlık altında öncelikle ailenin tanımı ve dönüşüm süreci ele alınmaktadır.

1.1.1. Ailenin Tanımı

İçinde farklı dinamikleri barındıran aile kavramını tek bir tanıma sığdırmak oldukça zordur. Tek bir aile biçimi olduğunu varsaymak sınıf, toplumsal cinsiyet ve yaş bağlamında birçok önemli farkı reddetmektir (Gittins, 2011, 15). Bu nedenle Goody, aileyi; kendileri için yeterli enerji ve sevgi yatırımı yapabilme kapasitelerini geliştirme açısından işlevsel bulurken (Goody, 2004: 179-180), Davis (1949: 407) aralarında kan bağı sebebiyle birbirlerine akraba olan bir grup insan olarak tanımlamakta, Le Play ise kapitalist yozlaşmanın bir örneği olarak görmektedir (Kösemihal, 1958: 8-12). Kısaca aile hem duygusal hem de fiziksel anlamda insan hayatını çevreleyen bir yapı olarak geçmişten günümüze farklılaşarak ve kendisini içinde bulunduğu tarihsel durumlara uygun bir şekilde güncelleyerek günümüzdeki halini almıştır.

Dünya çapında yaptığı araştırmada Murdock, 250 toplumdan derlediği verilerden hareketle, ailenin evrensel bir kurum olduğu sonucuna ulaşmıştır; tüm toplumlarda ailenin birbiriyle bağlantılı olarak dört işlevi olduğunu belirlemiştir. Bu işlevler cinsel, ekonomik, üreme ve yetiştirme işlevleridir (Canatan, 2011: 60). Ecevit, ailenin toplumlararası ve tarihsel olarak değişme ve farklılaşma gösterdiğini, cinsel yeniden üretimin evrensel olup biyolojik ve sosyal farklar yarattığını ayrıca çocuk yetiştirme uygulamalarının hem zaman içinde hem de kültürden kültüre değiştiğini belirtmektedir (1991: 1). Ailenin evrensel olarak tanımlanmasına yönelik diğer bir eleştiri de eşler arası cinsel ilişki ve çocukla anne arasındaki bağla açıklanan ailenin biyolojik “doğallığı” üzerinedir. Bazı düşünürlerin konu anne olunca “*biyolojik belirlenimciliği*¹” sahiplenmesi hem cinsiyetçi düşünciyi desteklemekte hem de çocuk bakımında toplumsal cinsiyet eşitliğine ilişkin feminist talebi olumsuz etkilemektedir (Hooks, 2012: 104). Yapılan çalışmalar anneliğin biyolojik olduğu kadar sosyal açıdan da önemli olduğunu ortaya koymakta ve iddia edilen biyolojik bağı daha az önemli olabileceğini göstermektedir (Ecevit, 1991: 1).

¹ Biyolojik belirlenimcilik olarak da bilinen bu kavram, bireylerin biyolojik özelliklerinin kaderlerini ve rollerini belirlediği fikridir.

Biyolojik belirlenimciliğin desteklenmesiyle özdeşleşen bu ataerkil düşünce, kadınları bakım ve ev işi gibi sorumluluklar yükleyerek kısıtlamaktadır. Bu durumu eleştiren radikal feministler “*özel olan politiktir*” diyerek, kadınların yaşam pratiklerinde karşı karşıya oldukları bu ataerkil tahakkümün ifşa edilmesiyle değiştirilebileceğini ifade etmektedirler (Çakır, 2010:452). Aile üzerine yapılan çalışmalar arttıkça aile dinamiğinin gün geçtikçe değişim geçirdiği ve yeni tanımlar, tartışmalar ürettiği görülmektedir.

1.1.2. Aile Modelleri

Aile üzerine yapılan araştırmalar incelendiğinde, aile modellerinde güç ve otorite farklarına ya da ailenin büyüklüğüne göre bir ayrım yapıldığı görülmektedir. Bu sebeple tek bir aile kavramı yerine “aileleri” düşünerek aile modellerini tanımlamaya başlamak daha doğru olacaktır. Ailenin güç ve otorite bakımından ayrıştığı modelde anaerkil ve ataerkil aile modeli, ailenin büyüklüğü bakımından ayrıştığı modelde ise çekirdek ve geniş aile modeli ortaya çıkmaktadır. Açıklamalarına bir model arayan sosyologlar iki temel aile tipi belirlemişlerdir: anne, baba ve çocuklardan oluşan çekirdek aile tipi ve ebeveynler, çocuklar, büyükanne, büyükbaba ve diğer akrabalarından oluşan geniş aile tipi (Gittins, 2011: 13-17).

Giddens ise çekirdek aile ve geniş aileyi şu şekilde ayrıştırmaktadır; çekirdek aile, evli bir çiftin ya da bekâr bir anne babanın kendi çocuklarıyla ya da edinilmiş çocuklarıyla birlikte yaşadığı bir hanedir. Evli bir çiftten ve çocuklardan başka akrabaların aynı hanede yaşadığı ya da yakın ve sürekli ilişkilerin parçası oldukları yerde, bir geniş ailenin varlığından söz edilir (Giddens, 2012: 289).

Gordon’a göre “*çekirdek ailenin kökenini günümüz toplumlarında değil, 16. yüzyılda aramak gerekir*” (1970: 159). Günümüz aile anlayışını etkileyen şartların sosyolojik, ekonomik ve siyasal temelini anlamak için Batı’da gerçekleşmiş olan yeniliklerin ve devrimlerin toplumsal yapıyı nasıl etkilediğini dikkate almak gerekmektedir. Kapitalist sanayileşme süreci 16. yüzyılda Avrupa’da hem kırsal bölgelerde hem kentlerde yoksul insan kitlelerinin oluşmasına yol açmıştır. Bu gelişme de geçim, istihdam, sağlık, kamu düzeni ve güvenlik meselelerini bir risk haline dönüştürmüştür (Bağdatlı Vural, 2018: 105). Günümüz akademisyenleri arasındaki tartışmalar, esas olarak Rönesans’tan bu yana olanlar ve merkantilist kapitalizmin, Reformasyon’un ve 18. yüzyılın sonlarına doğru gelişen endüstri kapitalizminin etkileri üzerine yoğunlaşmaktadır. Bu gelişmeler elbette daha önceleri üretim birimi olan ama artık halkın büyük bir çoğunluğu için bu önemini yitirmiş bulunan ev biriminin oluşumunu ve işleyiş biçimini etkilemiştir. Orta çağ’daki feodal sistem gibi diğer sosyo-ekonomik değişiklikler de aile yapısına farklılık kazandırmıştır. (Goody, 2004: 9). Kadının çalışma hayatına katılması veya kadın hakları konusundaki gelişmeler, büyük şehirlerde yeni ihtiyaçları artırmıştır. Sanayileşme ve şehirleşme sonucu özellikle büyük şehirlerde ve metropollerde klasik geniş

aile modeli yerini, çekirdek aile modeline bırakmıştır (Aykor, 1987: 11). Kısaca, sanayileşme, kapitalistleşme ve modern devletin gelişimi aile modellerini de yeniden şekillendirmiştir. Kapitalizm öncesi daha kalabalık halde bir arada bulunan aileler, geleneksel geniş aileden daha bağımsız hareket imkânı tanıyan çekirdek aile formuna dönüşmüştür.

Çekirdek ailenin günümüze ulaşan formunda artık aile de otorite de tartışılır bir hal almıştır. Günümüzde, yalnızca anne ya da baba ve çocuktan oluşan tek ebeveynli aile, ebeveynler ve önceki partnerlerinden olan çocukların da birleşerek oluşturduğu eklemli aile, evlilik dışı birliktelik yaşayan kişiler ya da aynı cinsten kişilerin evlenerek kurduğu aile gibi birçok farklı yeni alternatif aile modelleri görülmektedir.

1.1.3. Ailecilik ve Feminist Kuramlar

Aile üzerine farklı bilim dallarının kendi bakış açılarıyla sunduğu birçok tanım bulunmakla beraber feminizm bu bakış açılarından ayrılarak aile kavramı ve onun içindeki dinamikleri cinsiyet rollerine göre eleştirmektedir. Feminist filozof Simone de Beauvoir, “Kadın: Evlilik Çağı” adlı kitabında aileyi, kendi içine kapanmış bir topluluk olarak değil tam tersine öbür toplumsal hücrelerle iletişim halinde olan bir yapı olarak tanımlamaktadır. Ev, yalnızca eşlerin içine kapandığı bir “yuva” olarak tanımlanamamakta; aynı zamanda yaşama düzeyini, varlığını, beğenisini dışa vuran bir simge olarak ortaya çıkmaktadır; bu nedenle başkalarına gösterilmesi gerekmektedir. Yaşamın bu tarafını ise özellikle kadın düzenlemektedir. Erkek, üretici ve yurttaş olarak topluluğa iş bölümünün oluşturduğu organik dayanışmayla bağlanmaktadır (Beauvoir, 1993: 167).

Kadınları geçmişten bugüne “*ideolojisi, gelenek ve görenek ve yasalarıyla sistematik olarak ezen ve sömüren erkek egemen düzeni tanımlamak*” için güncel feminist teoride “*patriyarka*” terimi kullanılmaktadır (Millet, 1973: 23). Aile ideolojisi üstüne konuşan ilk feminist yazarlardan biri olarak Juliet Mitchell; ailenin üretim, yeniden üretim, cinsellik ve toplumsallaştırma işlevlerinin, öteki kurumlara aktarılamadığı sürece bu kurumun ortadan kaldırılamayacağını ifade etmektedir. Kadınların bu sistem içerisindeki durumlarını dört ana kavram altında açıklamaktadır: “*üretim, çocukların yeniden üretimi, partnerler arasındaki cinsellik ve çocukların toplumsallaştırılması*”. Üretim kavramıyla kadınların “anne” etiketi altında emeğinin hem ev içinde hem de ev dışında sömürüldüğünün üzerinde durmaktadır. Çocukların yeniden üretimi kavramıyla ise kadınların en önemli görevi olarak görülen annelik üzerinde durmakta ve doğurganlığın sadece kadında bulunması, onun sömürülmeye açık hale gelmesindeki önemli unsurlarından birisi olduğunu vurgulamaktadır. Eşler arasındaki cinsellik kavramını yine erkek egemen toplumda kadınların “*temel cinsel objeler*” halinde erkeklere sunulması şeklinde ifade etmektedir. Çocukların toplumsallaştırılması kavramında da çocuk bakımının tüm diğer rollerde olduğu gibi kadınların bir görevi haline getirilmesi üzerinde

durulmaktadır. Bu durum çocuk doğurmanın ötesinde çocuğun ve dolayısıyla nüfusun üretilip yetiştirilmesinin de kadınların temel görevi olarak görüldüğüne işaret etmektedir. Tüm bu sömürülme biçimleri ise “*aile ideolojisi*” ile hayat bulmaktadır. (Mitchell, 1985). Bu şekilde diğer araştırmacılar aile kavramını bir birlik ve bütünlük olarak gören aileci tanımlarda bulunarak yüceltirken, feminist yaklaşım ise ailenin içindeki dinamiklerin tam tersine kişiyi nasıl değersizleştirebileceğine dikkat çekerek eleştirmektedir.

Feminizm, ailenin ve anneliğin yüceltilerek kadınların bir sömürü nesnesine dönüştürülmesini patriyarka kavramıyla açıklamaktadır (Walby, 2014). Ancak patriyarka kavramı sadece aile içinde kalmayıp çok daha geniş bir yelpazeye hitap etmektedir:

“Patriyarkanın özellikleri –tarih öncesi dönemde öldürüldüğü varsayılan babanın kuralları- erkek ve kadının insanlık tarihindeki yerini tanımlar. Bu baba ve onun temsilcileri- tüm babalar- patriarkal toplumun en önemli unsurlarıdır. Karar verme gücüne sahip olanlar *erkekler* değil *babalardır*... patriarka evrensel bir kültürdür. Ancak her ekonomik üretim modu bunu değişik bir ideolojiyle açıklar” (Mitchell, 1975: 409).

Bu değişimi Giddens, “*romantik aşkın doğuşu, on sekizinci yüzyıldan sonra erkeklerin ücretli iş, kadınların ise ev öznesinin değişmez ve ayrılmaz bir parçası olmasını desteklemiştir*” şeklinde yorumlamaktadır. Yaratılan bu yaklaşım beraberinde iki değişimi daha getirmiştir: ebeveynler ile çocuklar arasındaki ilişkilerin değişmesi ve anneliğin yüceltilerek icat edilmesi. “*Bu iki değişim ile birlikte evin merkezi babanın mutlak otoritesinden annenin koşulsuz sevgisine kaymıştır*” (Giddens, 1992: 44-45).

Sanayileşmenin gelişmesi beraberinde üretimin ev dışına çıkmasını getirmiş, dolayısıyla kamusal alan/özel alan ayrımını keskinleşmiştir. Bu keskin ayrım kapitalist üretim ilişkileriyle birleşince erkekler piyasanın, kadınlar ise ailenin öznesi haline gelmiştir. Annelik, görünmeyen ücretsiz kadın emeğiyle işgücü piyasasında görülmeyerek özel alanda konumlandırılmış ve kadınların ailelerine hapsolmalarına sebep olacak şekilde ilerlemiştir. Yeni gelişen bu sömürü biçimini Touraine şöyle açıklamaktadır:

“Kadınlar bir yandan bir toplumsal ‘yapı’nın, iktidar ilişkilerinin, onlara normlar, görevler ve çıkarlar dayatan kurumların ve radikal feministlerin çok güzel anlattıkları gibi, erkek egemenliğindeki bir toplumun varoluş ve işleyiş tarzı olan kadınları ‘doğal’a dönüştüren ideolojilerin yükü altındadır. Ve diğer bir yandan da kendileri için var olan kadınlar imgesi, böyle bir bilinç halinin içine kaparak tüm açıklama sürecini bir kenara atmak anlamına geleceği için, klasik sosyoloji düşüncesinin reddettiği bir imge kendisini bize dayatır” (Touraine, 2007: 48).

Günümüzde yaşanan değişimler sonucunda, geleneksel aile modeline uymayan birlikteliklerin çeşitlilik göstererek aktif olarak “*erkeğin ekmeğini kazandığı*” ve pasif bırakılan kadının “*ev kadınlığı*” rolüne büründüğü aile modelinin gittikçe zayıfladığı görülmektedir. “*Aile reis*” olarak tanımlanan erkeğin tüm aile üzerinde oluşturduğu egemenliğinin zayıflamasını Castells “*ataerkil ailenin krizi*” olarak tanımlamaktadır. Ataerkil ailenin krizini ise dört argümanla açıklamaktadır:

1. Evliliklerin boşanmayla ya da ayrılıkla sonuçlanması aile bireylerinin birbirlerine uzun vadeli bağlılığının olduğu aile modelinin değişiminin ilk göstergesidir.

2. Evliliğin, iş ve hayatı birlikte götürmeyi zorlaştırması dolayısıyla bireylerin evlenmeyi ertelemeleri ya da evlenmeden birlikte yaşamayı tercih etmesi söz konusudur.

3. Bu argümanlar sonucu nüfusun yaşlanması, erkeklerin ve kadınların ölüm oranlarında farklılıklar yaratması nedeniyle yeni demografik bilgilerin oluşması birçok farklı aile yapısını ortaya çıkarmakta ve klasik çekirdek aile modelini geriletmektedir.

4. Ailenin istikrarsız olduğu bu koşullarda, kadınlar aile kurmak için doğurmaya karşı olumsuz bakmakta, kendileri için çocuk sahibi olma fikrine daha sıcak yaklaşmakta ya da evlat edinmeyi istemektedirler. Bu da nüfusun yenilenmesi konusunda kriz oluşturmaktadır (Castells, 2008: 256-257).

Feminist kuramcılar da bu konuda işlevselci yaklaşıma yönelik önemli eleştirilerde bulunmaktadır. *“Kültürel normlarla kuşatılmış aile hiyerarşik bir yapıya sahiptir. Çünkü hiyerarşik bir yapıdır. Kapitalist sisteme, devlete ve kocaya bağlı bir işlevi vardır. En özel alan olarak korunması gereken temel insan haklarına aykırı biçimde kodlanmıştır”* (Koyuncuoğlu, 2014: 493). İşlevselci bakış “ideal aile” hayalini empoze ederken, gittikçe modernleşen toplumların kadını da aynı hızla aile kurumu içerisinde ezmesi ve sömürmesi nedeniyle eleştirilmiştir. Bununla birlikte erkeğin kamusal alandaki varlığı ve görünür olması kadının ise özel alandaki varlığı ancak görünür olmaması, feminist yaklaşımlar tarafından aile içindeki eşit olmayan güç ilişkilerini desteklemesi nedeniyle sorgulanmaktadır.

1.1.4. Ailenin İşlevleri ve Toplumsal Fonksiyonları

Toplumdan topluma farklılık gösteren ailenin, evrensel bir tanımı yapılamadığı gibi işlev ve fonksiyonları da çeşitlilik göstermektedir. Her toplumun kendine ait bir aile yapısının olması ve tüm toplumlarda bu yapının benzer özellikler ya da farklılıklar göstermesi genel anlamda ailenin işlevlerini belirlemede etkili olmaktadır. Lewis, Beavers, Gossett ve Philips (1976) beklenen işlevlerin yeteri kadar karşılandığı aileleri fonksiyonel aileler; aile içi etkileşimin beklenen düzeyde sağlanmadığı aileleri de fonksiyonel olmayan aileler olarak tanımlamışlar ve işlevsel aile tanımını karşılayan sekiz özelliği şöyle belirlemişlerdir:

1. Aile üyeleri birlikte olmaktan zevk alırlar, birbirlerine destek olur ve birbirlerini cesaretlendirirler.
2. Kendilerinin ve diğerlerinin görüşlerine saygı duyarlar.
3. Birbirleriyle açık bir iletişim kurarlar.
4. Genellikle aile üyeleri iş yapmaktan kaçınmaz, iş bitiricidirler.
5. Ebeveyn için evlilik birinci derecede yer alırken, ebeveynlik ikinci derecede yer alır.
6. Aile bireyleri birbirlerine yakın olmakla beraber, bireysel farklılıklara saygı duyarlar.
7. Kişiler arasındaki etkileşim katı kurallardan çok yeni deneyimlerle şekillenir.
8. Fikir alışverişi desteklenir; otorite, aşırı kontrol ve üstünlük yoktur” (Lewis Beavers, Gossett, Phillips: 1976).

Aile üyelerinin karşılıklı olarak bireysel gelişimini sağlayamayan ve psikolojik, fizyolojik bakımdan doyum veremeyen ailelerin işlevlerini yerine getiremediği anlaşılmaktadır. Bu tür ailelerde psikopatolojik reaksiyonların görülme olasılığı fazladır. İşlevsel olan ve işlevsel olmayan ailelerin özellikleri genel olarak değerlendirildiğinde işlevsel aile “sağlıklı”, işlevlerini beklenen düzeyde yerine getiremeyen aile de “sağlıksız aile” olarak tanımlanabilir (Bulut, 1990: 2).

Birçok işlevselci sosyolog 1940’lı ve 1950’li yıllarda ailenin geleneksel “işlevleri”nin üretim ve eğitim boyutunun devlet tarafından üstlenilmesinin ardından ailelerin yalnızca sosyalleşme, duygusal ihtiyaçlar ve dayanışma için kurulmuş olan bir kuruma dönüştüğünü ileri sürmüştür (Gittins, 2011: 129). Zaman geçtikçe aile evrimleşerek işlevlerini farklı kurumlarla paylaşmıştır, bu işlevler “bürokratik kurumlara aktarılmıştır”. Bu aktarım, yeni sistemde ailenin işlevselliği azaltıp daha çok neslin devamını sağlayan biyolojik üretim fikrine dönüşerek kurumsallaşmıştır; aileyi nitelikten uzaklaştırıp nicelik odaklı yapmıştır (Aytaç, 2002: 143).

Türkiye’de sanayi kapitalizminin gelişmemesi ve piyasanın kadın işgücüne talebini olumsuz etkilemesi kadınların aile ve akrabalık merkezli kültürden kopmasını engellemiştir. Yeni bir devlet kurma isteğiyle şekillenen modernleşme anlayışı, erkekleri devlet, kadınları da “modern anne” rolü öne çıkarılarak modern aileler kurmak için görevlendirmiştir (Sancar, 2011: 69). Kadınlık-erkeklik tanımlamalarında yaratılan ikilem, ailenin “huzur ve güven ortamı” içinde gelecek nesilleri ve dolayısıyla emeği yeniden üretmesini istemektedir. “Aile”nin “kadın” olarak kodlandığı bu anlayışta aile içi etkileşimden çok kadının aile içindeki rolüne, işlevine odaklanmaktadır. Gelenekler, erkekleri “ne oldukları”, kadınları ise “ne işe yaradıkları” üzerinden tanımlamaktadırlar (Okin, 1979: 10). İdeal aile formülleri de bu sorulara verilen cevaplar üzerinden farklılaşarak çeşitlenmektedir (Özkan Kerestecioğlu, 2014: 10). Kısaca ailenin toplum tarafından kadın ile kodlanması ve üretim politikalarının da “ideal aile”nin “işlevsel” olmasına uygun düzenlemeler getirmesi günümüz ailelerinin geldiği son nokta olmuştur.

1.1.5. Türkiye’de Aileye Bakış

Türkiye’de aile kavramının tam olarak anlaşılabilmesi için öncelikle devletin aileyi nasıl tanımladığına ve aileye yönelik ne tür düzenlemeler gerçekleştirdiğine bakmak gerekmektedir. Aile, TÜİK tarafından şöyle tanımlanmaktadır: “Aralarında akrabalık bağı bulunsun ya da bulunmasın aynı konutta veya konutlarda, aynı konutun bir bölümünde yaşayan, kazanç ve masraflarını ayırmayan, hane halkı hizmet ve yönetimine katılan bir veya birden fazla kişiden oluşan topluluktur” (TÜİK, 2012). 1982 Anayasasının 41. Maddesinde; “Aile, Türk toplumunun temelidir ve eşler arasında eşitliğe dayanır. Devlet, ailenin huzur ve refahı ile özellikle ananın

ve çocukların korunması ve aile planlamasının öğretimi ile uygulanmasını sağlamak için gerekli tedbirleri alır, teşkilatı kurar” denilerek ailenin korunması devletin görevi olarak belirlenmiştir (TBMM,1982).

Eski Medeni Kanun (EMK) Evlenmenin Umumi Hükümleri ana başlığı ve Haklar ve Vazifeler alt başlığında devletin aile anlayışı şöyle açıklanmıştır;

I – Karı ve kocanın: Madde 151 – Evlenme merasiminin icrasıyla, evlilik birliği vücut bulur. Karı koca yekdiğerine karşı bu birliğin saadetini mütehhiden temin ve çocukların iâşe ve terbiyesine beraberce ihtimam etmek hususlarını iltizam etmiş olurlar. Karı koca, birbirine sadakat ve müzaharetle mükelleftir.

II. Kocanın: Madde 152 – Koca, birliğin reisidir. Evin intihabı karı ve çocukların münasip veçhile iâşesi, ona aittir.

III. Karının: Madde 153 – (Değişik birinci fıkra: 14/5/1997 – 4248/1 md.) Kadın, evlenmekle kocasının soyadını alır; ancak evlendirme memuruna veya daha sonra nüfus idaresine yapacağı yazılı başvuru ile kocasının soyadı önünde önceki soyadını da kullanabilir. Daha önce iki soyadı kullanan kadın, bu haktan sadece bir soyadı için yararlanabilir. Kadın, müşterek saadeti temin hususunda gücü yettiği kadar kocasının muavin ve müşaviridir. Eve, kadın bakar” (T. C. Resmî Gazete, 1926: 237).

2001 yılında yürürlüğe giren Yeni Türk Medeni Kanunu (TMK)’nda yapılan yenilikler Evliliğin Genel Hükümleri başlığı altında şöyle açıklanmıştır; (Madde 186) “*eşler oturacakları konutu birlikte seçerler. Birliği eşler beraberce yönetirler. Eşler birliğin giderlerine güçleri oranında emek ve malvarlıkları ile katılırlar*” (T.C Resmî Gazete, 2001). Yeni TMK’nda artık erkeğin, “*aile birliğinin reisi*” etiketi kaldırılmış olup “*karı-koca*” tamlaması yerine de “*eşler*” kullanılmıştır. Aynı zamanda evlilik süresince edinilen mallar, boşanma, velayet, miras, soyadı, çalışma ve seyahat hakkı gibi konularda da tam bir eşitlik kabul edilmiştir (T.C Resmî Gazete, 2001). Bu gelişme Türkiye gündeminde “*Şimdi Gerçekten Medeni Kanun*” (Hürriyet, 2000) gibi başlıklarla desteklenmiştir. Yeni TMK ile birlikte Türkiye’de aileye yönelik yasal düzenlemelerde “*eşitlik*” ilkesi açısından bir takım olumlu adımlar atıldığını belirtmek gerekir.

Tablo 1: Türkiye’de Aile Yapısının Değişimi 1978-2020

Türkiye’de Aile Yapısının Değişimi								
	1978	1988	1998	TAYA ² 2006	TAYA 2008	TAYA 2011	TÜİK 2016	TÜİK 2020
Çekirdek	58,0	63,4	68,4	73,0	69,9	70,0	66,4	65,2
Geniş	33,9	25,5	19,5	14,5	15,9	12,3	16,3	14,0
Dağılmış	8,1	11,1	12,2	12,5	14,3	17,7		
Tek Ebeveynli	4,8	5,4	5,0	4,0	5,2	4,6	8,2	8,9
Tek Ebeveynli- Erkek	0,5	0,7	0,6	0,4	0,6	0,5	1,7	2,2
Tek Ebeveynli Kadın	4,3	4,7	4,4	3,6	4,6	4,1	6,5	7,5

Kaynak: (AÇSHB,2014b:29), (TÜİK, 2020b) verileri doğrultusunda yazar tarafından geliştirilmiştir.

Yukarıda sunulan Tablo 1 incelendiğinde Türkiye’deki geniş aileler 1980’li yıllarda %25 oranıyla yapısını korurken, 2000’li yıllarının sonuna doğru –özellikle köyden kente göç nedeniyle- %12 oranına kadar düştüğü görülmektedir. Ayrıca bu zaman diliminde dağılmış aile oranlarının da yıl geçtikçe artması dikkat çekicidir. Tablo 1’deki bulgular, tek ebeveynli ailelerde çoğunlukla çocuğun kadınlarda kaldığını ve tek ebeveyn erkek sayısının oldukça az olduğunu göstermektedir. Geçmiş yıllardan günümüze yaklaştıkça geniş aile yapısının çekirdek aile yapısına doğru kaydığı görülmektedir (Çalışkan, 2017: 61). Tek ebeveyn babaların oranının ise son on yılda ciddi bir şekilde yükseldiği ancak yine de büyük yoğunluğun kadınlarda olduğu görülmektedir.

Evlilik, yalnızca düzenli cinsel hayat, romantizm ve kültürel onay düşüncesinin egemen olduğu ekonomik bir ilişki ya da iş sözleşmesi olarak açıklandığında tanımlama yetersiz kalmaktadır çünkü hem kadının hem de erkeğin yetişkin statüsü kazandığı önemli bir sınıf değişikliğini de nitелеmektedir. Söz konusu statü değişikliği erkek için bağımsızlık ve başkalarının sorumluluğunu kazanma anlamlarını taşıırken, kadın için yeni bir bağımlılık biçimi ya da var olan bağımlılığın şekil değiştirmesi ve hane halkının sorumluluğunu üstlenme anlamına gelmektedir. Gittins, bu durumu “*kadın için birisinin çocuğu olmaktan birisinin karısı olmak, yarı bağımlı konumuna geçişi temsil eder*” şeklinde açıklamaktadır (2011: 87). Bu bağımlı konum kadının özel alanla ilişkilendirilmesi, içinde yaşadığımız kültürde, yaş, eğitim, sınıf gibi değişkenlerden bağımsız olarak, esasen “ev” üzerinden tanımlanması ve yeniden üretilmesi yoluyla gerçekleşmektedir. Kısaca, ev ve ev işleri, kadın öznelliğinin kurulmasını anlamak için kilit alanlardan biri olarak karşımıza çıkmaktadır. Bununla birlikte, ev ve ev

² Türkiye Aile Yapısı Araştırması

işleriyle kurulan ilişki, kadının ait olduğu sınıfa, statüye, kuşağa ve eğitim düzeyine göre farklılaşarak kendini gösterebilmektedir (Bora, 2010: 21).

Türk toplumunda cinsler arası asimetrinin oluşumu hane, sınıf ve işgücü piyasalarının sınırlarını aşan pek çok kültürel pratikle oluşturulmakta, temsil edilmekte ve yeniden üretilmektedir (Kandiyoti, 2013: 188). Yeniden üreme birimi olarak ailelere hem bireysel hem de toplumsal düzeyde sürekli yerine getirmeleri gereken birtakım görevler addedilmiştir (Goody, 2004: 9). Türkiye’de evli olmak kadına bir toplumsal statü ve belirli bir saygınlık sağlamakta ancak bu toplumsal saygı, kontrol ve kısıtlamayı da beraberinde getirmektedir. Kandiyoti’ye göre, geleneksel aile yapısındaki dönüşüm, aynı zamanda aile emeğine, özellikle de kadın emeğine olan talebi de yeniden şekillendirmektedir; bu nedenle ataerkil çözülmenin potansiyel olarak özgürleştirici etkisi, kimi zaman yerini sömürünün yeni biçimlerine bırakabilmektedir (2013: 63). Kısaca emeğine ihtiyaç duyulan kadına yeniden üretim sürecinde bakış değişiyor gibi gözükse de kontrol ve kısıtlama yalnızca kılıf değiştirmekte patriyarka ya da diğer bir deyişle erkeklerin biricik güç olması hala devam etmektedir.

1.1.6. Almanya’da Aileye Bakış

Aile kavramının Almanya tarihindeki arka planı incelendiğinde, Almanya Hükümeti’nin 1949 sonrası sosyal politikalarında aile kurumuna özel bir ağırlık verdiği görülmektedir (Aile Araştırma Kurumu, 1991: 97). Ana siyasi eğilimlerin üzerinde anlaşıldığı bir nokta olarak bu durum, Federal Alman Anayasası’nda “*Evlilik ve aile, devlet düzeninin hususi koruması altındadır*” şeklinde ifade edilmektedir (Grundgesetz, madde 6/1). “Evlilik ve Aile Sosyolojisi (Ehe-und Familiensoziologie)” kitabında Alman sosyolog Rosemarie Nave-Herz ise ailenin temel özelliklerini şöyle ifade etmektedir: biyolojik üreme ve sosyalleşme, aile içindeki roller, aile üyeleri arasındaki bağın kurulması. Ayrıca gelecek nesillerin bekâr birçok anne ve babaya tanık olacağını, evlilik kurumuna dâhil edilmeden çocuklarla ortak bir yaşamı kapsayan birlikteliklerin de artacağını ifade etmektedir (Nave-Herz, 2004). Evlilik kurumuna dâhil edilmeden ya da diğer bir deyişle “devletin onayına sunmadan” gerçekleştirilen birlikteliklerin artması birçok Avrupa ülkesi de dâhil olmak üzere Almanya’da da bir gerçek haline dönüşmüştür. Bu boyutuyla birlikte, Almanya’daki aile kavramının çok daha geniş bir kapsama alanı olduğu görülmektedir.

Almanya’da 1991 yılından 2018 yılına kadar olan süreyi kapsayan evlilik istatistiklerine bakıldığında, evlenen çiftlerin sayısı 1991 yılında 454.291 iken, 2006 yılında bu rakam 368.922’ye gerilemiş, ardından yükselişe geçerek 2018 yılında 449.466 olmuştur (Statista, 2020a). Günümüzde evlenen çift sayısının artış göstermesinin önemli bir nedeni ise eşcinsel evliliklerin yasal hale getirilmesidir. Deutsche Welle (DW)’nin yaptığı bir habere göre, Almanya’da eşcinsel evliliğin yasallaştığı 2017 yılının Ekim ayından 2018 yılının sonuna kadar

geçen sürede 33 bin eşcinsel çift nikâh kıymıştır; her 14 nikâhtan biri eşcinsel çiftler arasında yapılmıştır. Almanya İstatistik Dairesi verilerine göre söz konusu tarihler arasında kıyılan 449 bin 466 nikâhın 32 bin 904'ü eşcinsel çiftler arasında gerçekleşmiştir. Yapılan bu evliliklerden 21 bin 477 tanesi, eşcinsel evliliklerin yasal olmadığı dönemde, devlet tarafından tanınan *“Kayıt altına alınmış hayat arkadaşlığı”* statüsünden çıkıp evlilik statüsüne dönüştürme erişebilme sebebiyle ortaya çıkmıştır (DW, 2019).

Herhangi bir resmi evlilik bağı olmadan birlikte yaşamak, özellikle gençler arasında hem evliliğin ilk başlangıcı hem de evliliğe karşı alternatif bir beraberlik olarak yaygınlaşmaktadır (Abbott, Wallace ve Mellissa, 2005: 152). Evlilik kurumuna bir alternatif olarak dâhil edilen birlikte yaşama, kişilere yasal açıdan daha bağımsız ve özgür bir birliktelik sağlaması nedeniyle tercih edilmektedir. Aile anlayışına birlikte yaşama fikrinin dâhil edilmesiyle eşcinsel birliktelikler de bu kapsam içinde ele alınmaktadır. Almanya'da 2017 yılının Ekim ayında eşcinsel evliliğin yasallaşması için gerekli olan altyapı 16.02.2001 tarihinde *“Eşcinsel Birlikteliklere Karşı Ayrımcılığın Sona Erdirilmesine Dair Kanun: Hayat Ortaklıkları”* isimli yasayla gündeme gelmiştir. İlk zamanlarda yasanın, Alman Anayasasına aykırı olduğu fikri doğmuş olsa da Alman Anayasa Mahkemesi, 17.07.2002 tarihli kararında tescil edilmiş hayat ortaklıklarının Alman Anayasasına aykırı olmadığına hükmetmiş; bu tür birliktelikleri *“aliud zur Ehe”* yani *“farklı evlilik”* olarak nitelendirmiştir. Aynı zamanda Federal Aile İşleri Bakanlığı'nın internet sitesinde 21.09.2017'de cinsiyet çeşitliliğinin korunması ve kabulü hakkında bildiri yayınlanmıştır. Bu bildiride Federal Aile İşleri Bakanlığı cinsiyetin ve cinsel çeşitliliğin korunmasını görev bildiklerini ifade etmekle beraber, yeni yaşamaya ve sosyo-politik eyleme de ihtiyaç duyulduğunu belirtmiştir. Bu ihtiyaçlara yönelik yürütülecek çalışmalar için uzman kişi ve kurumlardan da destek alınarak bakanlıklar arası iletişim ağı kurulması ve uygun düzenlemeler yapılması hedeflenmektedir (BMFSFJ, 2019).

Tablo 2: Almanya’da Aile Tiplerine Göre Aileler 2017

Aile Tipleri	Yüzde (%)	Çocuklu Hane Sayısı	Yüzde (%)
Ehepaare (Evli Çiftler)	69,7	Tek Çocuklu Hane Sayısı	51,4
Allein Erziehende (Tek Ebeveynli Aileler)	18,9	İki Çocuklu Hane Sayısı	37
Lebensgemeinschaften (Birlikte Yaşayanlar)	11,4	Üç Çocuklu Hane Sayısı	11,5

Kaynak: (Almanya Federal İstatistik Ofisi, 2018: 52).

Almanya Federal İstatistik Ofisi’nin 2017 yılında yapmış olduğu “Almanya’da Aile Tiplerine Göre Aileler (Familien nach Familientyp)” başlıklı araştırma sonucunda ulaşılan verilere göre Almanya’da 2017 yılında evli çiftler (Ehepaare) %69,7’lik bir dilim olarak en yaygın aile tipi olarak karşımıza çıkmaktadır. Tek ebeveynli aileler (allein Erziehende) %18,9 oranıyla ikinci en yaygın aile tipini oluşturmaktadır. Resmi nikâh yapmadan birlikte yaşayan çiftler (Lebensgemeinschaften) ise %11,4 oranı ile en nadir görülen aile tipi olarak tespit edilmiştir. Tüm bunların yanı sıra toplam aile nüfusunun %51,4’ü tek çocuklu, %37’si iki çocuklu, %11,5’i ise üç çocuklu hanelerden oluşmaktadır. Bu veriler ışığında bakıldığında, Almanya’daki mevcut nüfusun oluşturduğu aile tipinin çoğunlukla çekirdek aile tipi olduğu görülmektedir.

Avrupa’da aileye bakışın bir diğer yanı da diğer ülkelerden çalışmak amacıyla gelen işçiler ve ardından evlilik yoluyla göç eden eşlerin, toplumsal aile yapısında önemli bir farklılaşmaya sebep olmasıdır. Bu tür evlilikler Türkiyeli göçmenler arasında “ithal evlilik” olarak adlandırılmaktadır. Evlilik sebebiyle göç edenlere de “ithal damat” ya da “ithal gelin” adı verilmektedir (Erten, 2017: 32). Bu durumda dilini, kültürünü, gündelik yaşam akışını bilmeden gelen ve ithal evlilik yapanlar, özellikle de kadınlar, çok büyük sorunlarla karşı karşıya kalabilmektedirler. Aynı zamanda evlilik yoluyla göç eden bireylerin “ithal” olarak adlandırılması entegrasyon sürecinde de ayrı bir sınıflandırmaya dahil edilmeleri gerektiği anlamına gelmektedir (Koşar-Akçapar, 2007: 419). Çalışmanın üçüncü bölümünde bu konu, kadınların gündelik yaşam deneyimlerinden faydalanılarak detaylandırılmaktadır.

1.2. Tek Ebeveynli Ailenin Tanımı

18. yüzyılın ikinci yarısında Batı Avrupa’da başlayarak tüm dünyaya yayılan sanayi devrimi, teknolojik ve ekonomik alanda ciddi bir hızda gelişim ve değişim göstererek ilerleme sürecine girmiştir. Toplumsal, sosyal ve ekonomik yönden gelişen bu değişimden hiç kuşkusuz aile kurumu da etkilenmiştir. Hızlı kentleşme, göç ve sanayi devrimi sonucu meydana gelen yeni yaşam tarzları ve değerleri aile kurumunun dağılma, parçalanma ya da değişim geçirmesine yol açarak yeni aile modellerini ortaya çıkarmıştır. Aile içindeki dinamiklerin değişimi ve gelişimi nedeniyle oluşan yeni aile modellerinden biri de tek ebeveyn aile modelidir.

18 yaşın altındaki bir çocuğun aynı evde yaşayan sadece bir ebeveyni varsa ve bu ebeveyn beraber ikamet ettiği yasal bir ortak veya herhangi biriyle fiili bir uzlaşma birliği içinde değilse, bu ebeveyn yalnız bir ebeveyn olarak görülmektedir. Ayrıca, bir çocuğun ebeveyni olmasa da evdeki sorumlulukları alan yetişkin de yalnız ebeveyn olarak tanımlanmaktadır (Chzhen, Bradshaw, 2012: 490). Tüm dünyada olduğu gibi Türkiye’de de aile kavramının bireyciliğe doğru olan evrimi yeni ilişki dinamikleri ortaya çıkarmıştır. “*Ülkemizde geniş aileden çekirdek aileye doğru bir geçişin sürdüğü ve aile üyeleri arasındaki ilişki biçimlerinin de değiştiği görülmektedir*” (T.C Resmî Gazete, 2013). Tek ebeveyn aileye dönüşme biçimleri değişse de tanım olarak çocuğunu yalnız başına büyüten ve sorumluluğunu tek başına alan yetişkin, tek ebeveyn olarak tanımlanmaktadır. Oldukça geniş bir yelpazeye ve aynı zamanda farklı cinsiyetlere ve nedenlere dayanan bu yaşam biçimi, literatürde tek ebeveyn ya da yalnız anne, yalnız baba, yalnız ebeveyn, tek ebeveyn anne/baba gibi terimlerle de açıklanabilmektedir. Aile Sosyal Araştırmalar Genel Müdürlüğü (ASAGEM) ise bu aile modelini “*Tek ebeveynli aileler günümüzde boşanma, terk, ayrı yaşama, hiç evlenmemiş olma ya da ölüm gibi nedenlerle, hızla yayılan bir aile modeli olarak karşımıza çıkmaktadır*” şeklinde açıklamaktadır. Yapılmış olan bilimsel çalışmalar, bir ebeveyn ve ona bağımlı olarak yaşayan çocuk veya çocuklardan oluşan aile olarak tanımlanan tek ebeveynli ailelerin sayısının son yirmi yılda neredeyse iki katına çıktığını ortaya koymaktadır (ASAGEM, 2011). Ailenin boyut değiştirmesi ve tek ebeveynli olarak varlığını korumaya devam ettirmesi sürecinde, aile üyelerinin bu süreçten dolayı ya da doğrudan olumsuz biçimde etkilenmeleri söz konusudur.

Aile sosyolojisinde her ne kadar bahsedilmese de bilim ve teknolojinin gelişmesiyle hayatımıza giren, özellikle Almanya gibi Batı toplumlarında yapay dölleme yoluyla çocuk sahibi olan kadınlar da gün geçtikçe artan, tek ebeveynli aile türüne dâhil olmaktadır. Sperm bankasından gebe kalan kadınların çocuklarını dünyaya getirip tek başlarına büyütmelele ile oluşan bu tek ebeveyn aile tipinin Türkiye’de görülme durumu yok denecek kadar azdır. Bunun nedeni kültürel normlar ve değerler sebebiyle Türkiye’de yasal olarak sperm bankasının bulunmamasıdır (Sarı, 2016: 36). Tek ebeveynli aile çoğunlukla geniş ya da çekirdek aileden

evrilerek bu yapıya dönüşmektedir. Bu nedenle tek ebeveynli aileye geçiş sürecinin incelenmesi gerçekleşen dönüşümü anlamak adına önemlidir.

1.2.1. Tek Ebeveynli Aileye Dönüşüm

Toplumsal olay insanın tek başına gerçekleştirdiği bir yaşamdan değil, insanların birlikte yaşamalarından doğan bir olay olarak açıklanmaktadır. Gasset bu durumu “*Örneğin ebeveynlerle çocuklar, sevgililer, arkadaşlar diye andıklarımız bir biçimde birlikte yaşayan kimselerdir*” şeklinde açıklamaktadır (2014: 25). Belirtilen birlikte yaşama sürecinde en az bir çocuğun ve ondan sorumlu kişinin olması belli bir hikâyeyi de beraberinde getirmektedir.

Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı’nın (AÇSHB) 2013 “Aile Yapısı Araştırması” raporunda tek ebeveynli aileyi dağılmış aile olarak tanımlaması dikkat çekicidir:

“Türkiye’de gelecekte geniş aile yapılarındaki çözülmenin devam ederek bunların çekirdek ve özellikle de dağılmış aile yapılarına dönüşeceği öngörülmektedir. Mevcut eğilimden çıkarsanabilecek bir başka öngörü de boşanma hızlarının artmasına koşut olarak çekirdek aile yapılarının bir kısmının, özellikle tek kişilik ve tek ebeveynli dağılmış aile yapılarına dönüşmesidir” (AÇSHB,2014b).

Tek ebeveynli aile sayısının artacağı gerçeği her ne kadar birçok araştırmanın öngörüsü olarak raporlarda yer alsa da tek ebeveynli ailenin dağılmış olarak nitelenmesi tartışılması gereken bir başka konudur. Tek ebeveynli aileye dönüşüm süreci geçiren yalnız anne ya da babanın yeni bir partnerle hayatını birleştirmesi durumundaysa bir başka aile tipine dönüşerek aile yeniden tanımlanmaktadır.

Tek ebeveynli aileye dönüşüm süreci bu çalışmada boşanma, ayrılık ya da zorunlu ayrılık, kaybolma ve terk, vefat ve hiç evlenmemiş olmak üzere beş farklı alt başlık altında incelenmektedir.

1.2.1.1. Boşanma

Birçok farklı tek ebeveynliğe dönüşüm nedeni olmakla beraber boşanma en çok karşılaşılan durumdur. AÇSHB boşanmayı “*yasalar çerçevesinde yapılmış bir evliliğin yine yasal olarak sona erdirilmesi ve kadın ile erkeğin yeni bir evlenme yapabilecek şekilde hukuki bir kararla evliliklerini tamamen sona erdirmesi*” şeklinde açıklamaktadır (2014a). Evlilik ve eşlerin birlikteliklerindeki mevcut ataerkil erkek tahakküm, yaşadığımız toplumda ayrılık ve boşanmaları oluşturan en önemli sebep olarak görülmektedir. Yapılan çalışmalar, evliliklerde ataerkil yapının korunmasını boşanmaya yönelten önemli bir neden olarak göstermektedir (Yıldırım, 2004:59). Başarılı olarak nitelenen evlilikler hakkında yapılan tüm araştırmalar, toplumsal cinsiyet eşitliğinin her iki tarafın da olumladığını aksinin ise olumsuz bir bağlam yarattığını göstermiştir (Demirci, 2015:175). Bu olumlama, evlilikte mutluluğu artırmakta aynı zamanda denklik zemini üzerinde kurulduğu için de arkadaşlık ilişkisini korumaktadır (Hooks,

2012:104). Ancak bu dengeyi sağlıklı bir şekilde sağlayamayan partnerlerin son çözümü boşanma kararıyla olmaktadır.

Evliliklerin boşanmayla sonlanması kararını etkileyen birçok neden bulunmaktadır. Ancak kadınların çalışma hayatına dâhil olup, “eve ekmek getiren” olması ve ekonomik bağımsızlığı kazanması da uyumsuz bir evliliği sürdürmektense boşanma tercihinin devreye sokulmasına sebep olmaktadır (Keskin, 2014:53). Eğer kadın hayatının devamını sağlama konusunda erkeğe bağımlı bir yol aldıysa boşanma süreci çok daha zorlaşmakta hatta imkânsız hale gelebilmektedir. Ailede çocuk olup olmaması, aile büyüklerinin ve çevrenin fikirlerinin alınması gibi nedenler de boşanma kararını etkileyen diğer faktörlerdir.

Tablo 3: TÜİK Evlenme ve Boşanma İstatistikleri 2008-2020

Yıl	Evlenme Sayısı	Kaba Evlenme Hızı %	Boşanma Sayısı	Kaba Boşanma Hızı %
2008	641 973	9,04	99 663	1,40
2009	591 742	8,21	114 162	1,58
2010	582 715	7,97	118 568	1,62
2011	592 775	7,99	120 117	1,62
2012	603 751	8,03	123 325	1,64
2013	600 138	7,88	125 305	1,65
2014	599 704	7,77	130 913	1,70
2015	602 982	7,71	131 830	1,69
2016	594 493	7,50	126 164	1,59
2017	569 459	7,09	128 411	1,60
2018	553 202	6,80	142 448	1,75
2019	542 314	6,57	156 587	1,90
2020	487 270	5,84	135 022	1,62

Kaynak: (TÜİK,2018a), (TÜİK, 2020a) verilerinden faydalanarak yazar tarafından geliştirilmiştir.

Tablo 3'te verilen TÜİK Türkiye'deki kaba evlenme ve boşanma oranlarına baktığımızda evlenme sayısında ciddi bir düşüş, boşanma sayısında ise önemli bir yükselme görülmektedir. Bu evlenme ve boşanma verilerindeki hız ise sayılarla paralel olarak artmakta ve azalmaktadır. TÜİK evlenme ve boşanma istatistiklerine göre ortalama ilk evlenme yaşının her iki cinsiyette de arttığı görülmüştür. 2020 yılında ortalama ilk evlenme yaşı erkeklerde 27,9 ve kadınlarda ise 25,1 olarak hesaplanmıştır (TÜİK, 2020a).

Tablo 4: 1960-2019 Arasında Almanya'daki Boşanma Oranları

Almanya'daki Boşanma Oranları												
Yıl	1960	1970	2000	2005	2010	2012	2014	2015	2016	2017	2018	2019
%	0,6	8,7	6,4	1,9	8,9	6,2	3,0	0,8	9,5	7,6	2,9	5,7

Kaynak: (Almanya Federal İstatistik Ofisi,2020).

Almanya Federal İstatistik Kurumu'nun verileri incelendiğinde (Tablo 4) 1960'tan 2019 yılına kadarlık sürede boşanma oranlarının üç katına çıktığı görülmektedir. Hatta 2005 yılı, %51,9 oranıyla en yüksek boşanma oranına sahip yıl olmuştur.

Avrupa ülkeleri ortalama ilk evlenme yaşı araştırmasına göre Almanya'daki kadınların 2007 yılındaki ortalama ilk evlenme yaşı 29,8 iken 2018 yılında 32,1'e yükseldiği (Statista, 2020a), erkeklerin ise 2015 yılındaki ortalaması 33,8 iken, 2018 yılında 34,6 olduğu görülmektedir (Federal İstatistik Ofisi, 2018). Türkiye ve Almanya'daki evlilik ve boşanma istatistikleri incelendiğinde her iki ülkede de ilk evlilik yaşı ortalaması gün geçtikçe yükselmektedir ancak iki ülke arasında ilk evlilik yaşı ve boşanma oranları açısından da ciddi bir fark bulunmaktadır. Sonuç olarak günümüzde Türkiye'de ve Almanya'da ilk evlilik yaşının genç yetişkinlikten orta yetişkinliğe doğru kaydığı, boşanma oranlarının gün geçtikçe arttığı, modern zaman ailelerinin eskisine göre farklı dinamikler içerdiği anlaşılmaktadır.

Sosyal teorinin bakışına göre hükûmetlerin ve dinî kurumların da onayladığı, ailenin sakinlik ve huzurla yürüyen bir toplumun temelini oluşturduğu fikri, pratiğe taşındığında toplumun kolayca bölünmesine ve birbirine yabancılaşmasına da neden olabilmektedir. İnsanlar arasındaki çekim ve aşk, kanunların belirleyebileceği ya da baskı kurabileceği şeyler olarak belirlenmemektedir (Gittins, 2014:31). Bu durumu Adorno, "*insanca gerekçelerini yitirmiş olduğu bir çağda yine de yaşamaya devam eden evlilik kurumu, bugün genellikle bir sağ kalma hilesi olarak kullanıyor*" şeklinde açıklamaktadır (Adorno, 2014:33).

Tablo 5: Cinsiyete Göre Boşanma Nedenleri

Boşanma Nedenleri	Toplam	Erkek	(%)
			Kadın
İçki	13,2	3,5	23,0
Kumar	6,7	0,6	12,9
Madde bağımlılığı	2,5	0,7	4,3
Dayak/kötü muamele	19,5	2,5	36,4
Evin ekonomik olarak geçimini sağlayamama	30,2	17,8	42,6
Aldatma	20,4	8,7	32,2
Aile içi cinsel taciz	1,5	0,2	2,8
Sorumsuz ve ilgisiz davranma	50,9	40,2	61,5
Terk etme/edilme	14,8	12,2	17,4
Çocuk olmaması	3,4	3,7	3,1
Ailedeki çocuklara karşı kötü muamele	5,9	2,6	9,2
Eşlerin ailelerine karşı saygısız davranması	24,3	24,0	24,6
Eşin ailesinin aile içi ilişkilere karışması	22,7	24,5	20,8
Eşin tedavisi güç bir hastalığa yakalanması	2,4	2,4	2,5
Hırsızlık, dolandırıcılık, gasp, taciz vb. Suçlar	2,0	1,1	2,9
Diğer	14,2	20,2	8,2

Kaynak: TÜİK Aile Yapısı Araştırması, 2016 (TÜİK,2017a).

TÜİK'in 2016 yılında yapmış olduğu "Aile Yapısı Araştırması"ndaki cinsiyete göre boşanma nedenleri istatistikleri Tablo 5'te sunulmuştur. Tablo 5 incelendiğinde, evliliklerdeki boşanmalarda sorumsuz ve ilgisiz davranmanın, %50,9 oranıyla en çok görülen boşanma nedeni olduğu görülmektedir. Bu oranı %30,2 ile "evin ekonomik olarak geçimini

sağlayamama” nedeni takip etmektedir. Türkiye’deki ailelerdeki iç içe geçmiş durumu da anlatır düzeyde görülen, %24,3 ile “eşlerin ailelerine karşı saygısız davranması” ve %22,7 ile “eşin ailesinin aile içi ilişkilere karışması” ise üçüncü ve dördüncü nedenler olarak ortaya çıkmaktadır. Türkiye’deki boşanma oranlarının diğer komşu ülkelerle özellikle de batı ülkeleriyle karşılaştırıldığında daha düşük olduğu görülmektedir. Bunun en önemli nedeninin Türkiye’de dini ve ailevi bağların sağlamlığı ve geleneklere bağlılığın olduğu ileri sürülmektedir (Aykor, 1993:4). Aile ilişkilerinin iç içe geçmiş olması ve karar verme mekanizmasının yalnızca evli olan çift arasında değil de daha çok toplumsal olarak gerçekleşmesi boşanma kararını etkilemektedir; partnerlerin ailelerinin ya da akrabalarının araya girmesi nedeniyle boşanma durumu içinden çıkılmaz bir hal alabilmektedir. Aşırı baskıcı ortamda büyüyen kadınların ailelerinin “bir kere çıktığın eve geri dönüşün olmaz”, “gelinliğin kefenidir” gibi toplumsal kalıp yargıları benimsemesi durumunda kadınlar çoğu zaman boşanamamakta, boşanma isteğini bildirememekte ve mutsuz olduğu evliliği devam ettirmek durumunda kalabilmektedir.

1.2.1.2. Ayrılık ya da Zorunlu Ayrılık

Tek ebeveynli aileye dönüşüm süreçlerinden biri de resmi kanallarla ya da mahkeme kararıyla herhangi bir boşanma gerçekleşmeden partnerlerin birbirinden fiziki anlamda ayrılması şeklinde de olabilmektedir. Bu ayrılık sürecinde aile anlayışıyla birlikte ailenin fonksiyonları da zarar görmekte ve kimi zaman istendik bir durum olmasa da mecburi olarak gerçekleşmektedir. İkinci Dünya Savaşı nedeniyle evlerinden uzaklaşıp savaşa katılan babalar savaştan döndüklerinde de yoğun bir iş temposuna girmiş, dolayısıyla aileleriyle yalnızca akşamları ve hafta sonları vakit geçirebilmişlerdir, anneler ise ev içinde kalarak çocuklarıyla ilgilenmişlerdir. Babaların ailelerinden uzaklaşarak zorunlu bir ayrılık durumu yaşaması, literatüre “*babasız geçen yıllar*” olarak geçmiştir (Canatan, 2016:80). Gerçekleşen ayrılık kasten olmasa da göç, mesleki değişimler gibi nedenlerle zorunlu hale gelmekte ve yine aile kavramını farklı bir yöne taşımaktadır. Türkiye’den özellikle Avrupa’ya çalışmak amacıyla giden işçiler mecburi olarak ailelerinden ayrı yaşamak durumunda kalmışlardır. Özellikle 1960’lı yıllarda başlayan işçi göçleri incelendiğinde köyden kente ve başka ülkeye ya da doğrudan köyden bir başka ülkeye göç şeklinde ilerleyen bu zincir, Türkiye’nin demografik yapısında değişimler yaratan önemli bir etken olarak görülmektedir (Karadağ Aksoy, 2019:72). Aile Araştırma Kurumu’nun (AAK) 1996’da yaptığı araştırmaya göre göçen kişinin bekâr olması evlilik ve nüfus yapısını etkilemekte, ayrıca eşlerin ayrı yerlerde kalmalarının da nüfus artışını etkilediği belirtilmektedir. Aynı zamanda geride kalan ailenin yapısı da değişikliğe uğramakta, “*çekirdek aile*” ya daha da küçülmekte ya da geride kalan kadın veya çocuklar ailenin diğer bireyleriyle çoğunlukla da büyükleriyle birlikte yaşamaya başlayarak “*geniş aile*” ye dönüşmektedir (1996:6). Çoğunlukla hane halkından bir kişinin gitmesiyle başlayan bu süreç, zaman içerisinde tüm hane halkı ve yakınlarının göç etmesiyle devam etmektedir. Kendi

isteği ile göç etmek istemeyen ancak “*ailenin birliğini sağlamak*” ve bir arada olmak için göç etmeyi kabul eden aile üyeleri de bulunmaktadır. Zorunlu ayrılıklar kimi zaman zorunlu birlikteliklere de dönüşebilmektedir. Bazen aile içinde yaşanan sorunlar aile yapısını etkilemekte ve ailenin tek ebeveynli aileye dönüşümüne yol açabilmektedir. Bunun tam tersi olarak aile bireylerinin birbirlerinden ayrı yaşamasına ve bu “parçalanmanın” aile yapısı üzerindeki olumsuz sonuçlar yaratmasına rağmen aile üyelerinin bu durumu içselleştirdikleri ve kabul ettikleri de görülmektedir (AÇSHB, 2007:17).

1.2.1.3. Kaybolma ve Terk

Medeni Kanun’un 161-165 maddelerinde belirtilen özel boşanma türlerinden biri de terk ya da partnerin fiziki mevcudiyetinin bulunmaması durumlarında gerçekleşmektedir (T.C Resmî Gazete, 2001). TÜİK’in 2016 yılında yapmış olduğu “Aile Yapısı Araştırması”ndaki cinsiyete göre boşanma nedenleri oranı incelendiğinde evliliklerdeki boşanmaların %14,8’i terk etme ya da terk edilme nedeniyle gerçekleşmektedir (Tablo 5). Terk etme, terk edilme ya da kaybolma durumu bazı kişiler için utanç ve aşağılanmaya, kişisel başarısızlık duygusuna, aile ve cemaat tarafından marjinalleştirilmeye dolayısıyla yalnızlaşmaya ve ekonomik zorluklara yol açabilmektedir (Roseneil, 2014:179).

1.2.1.4. Vefat

Tek ebeveynli aileye dönüş sürecinde karşılaşılan, partnerin hayatını kaybetmesi durumu arkada kalan kişi adına hem bir travmayla hem de yeni yaşam gidişatına çocuk ya da çocuklarıyla beraber uyum göstererek başa çıkması anlamına gelmektedir (ASAGEM, 2011:73). Boşanmış ya da ayrılmış kadınların çocuklarına karşı olan sorumluluğu zaman zaman paylaşarak duruma yönelik planlamalar yapma ihtimalleri varken eşi vefat eden ebeveynler bu duruma hem hazırlıksız yakalanmakta hem de bu durumu yalnız omuzlamaktadırlar. Küçük, kapalı toplumlarda ya da kırsal bölgelerde yaşayan kadınlar “dul kadın” olarak dışarıya çıkmalarının, kamusal alanda gözükmelerinin bile çevre tarafından dedikoduya sebep olduğunu ifade etmektedirler (ASAGEM, 2011:136). Kültürel anlamda eşini kaybetmiş kadınlar “dul” olarak nitelendirilerek ayrımcılığa uğramaktadırlar, artık kamusal alanda davranışlarına daha dikkat ederek “kontrollü” bir yaşam sürmeleri beklenmektedir.

Eşini kaybetmiş olan kadınlar yalnızca Türkiye’de ve günümüzde değil ne yazık ki geçmiş örneklerinde de “gölgede kalmak”la görevlendirilip kamusal alanın dışında tutulmaktadırlar:

“Parthenon bir tanrıçaya, kentte hüküm süren bir kadına adanmış bir ilahidir. Yine de Perikles Cenaze Söylevi’ni bitirirken şöyle diyordu: “Aranızda bugünlerde dul kalmış olanlara kadınların görevleri hakkında bir iki söz söylemem gerekir belki de. Bütün söyleyeceklerimi kısa bir tavsiyeyle söyleyebilirim.” Tavsiye susmaktı. Perikles diyordu ki: ‘... bir kadının en büyük zaferi, sizi ister övsünler ister yersinler, erkeklerin en az sizden bahsetmeleridir.’ Kadınlar şehre döndüklerinde yine gölgede kalmalıydılar” (Sennet, 2014:59).

Sennet’in verdiği örnekte de görüldüğü üzere kadınlara, erkeklerle olabildiğince az iletişime geçerek sessizliği diğer bir deyişle görünmezliklerini korumaları tavsiye edilmektedir. Eşini kaybeden kadınlar bireysellikleri yok edilerek toplumdan dışlanmakta ve bu kadınların sosyalleşmeleri, yeniden yaşama kaynaşmaları patriyarka tarafından engellenmektedir.

1.2.1.5. Hiç Evlenmemiş Olmak

Tek ebeveynlik sürecine dönüşümde herhangi bir şekilde resmi olarak aile birliği olmadan doğrudan bir ebeveyn olma durumu özellikle Türkiye’de daha az görülmektedir. Bunun sebebi kültürel nedenlerden dolayı çocuk sahibi olanların mutlaka evlilik kurumuyla onaylatılması gerektiği inancıdır. Hem dini hem toplumsal anlamda doğru bulunmayan bu durum, “*evlenmeden çocuk doğuran kadınlar annelik içgüdülerine göre davranmış sayılmazlar aksine ‘ahlaksız’, ‘sorumsuz’, ‘fahişe’ olarak nitelendirilirler*” şeklinde açıklanmaktadır (Gittins, 1975:70). Antonis; “*annelik içgüdüğü evli kadınlara mahsustur*” şeklinde açıkladığı bu durumu, her kadının doğurabildiğini ancak “*gerçek anne*” için evlilik kurumu içerisinde yer aldığını ifade etmektedir (1981:59). Ancak özellikle Batı ülkelerinde yapılan çalışmalar hiç evlenmeden çocuk sahibi olan kadınların sayısında ciddi bir artış olduğunu göstermektedir. Bunun nedenini Goody, evlenmeden hamile kalma durumunun Avrupa’da eskiden beri olageldiğine ancak istatistiklere yansımama sebebinin “*hamilelik nedeniyle evlenme*” ya da “*doğmuş olan çocuğu doğrudan kimsesizler evine bırakma*” şeklinde bir yol izlenmesine bağlamaktadır (2004:202). Ancak son yıllarda evli bir çift gibi birlikte yaşamanın (cohabitation) artmasına bağlı olarak resmi olarak evlilik birlikteliği olmadan evlilik dışı doğan çocuk/çocuklara sahip olma durumu da artmaktadır (Kiernan, 2001:1). Bu olgu aile yapısının değişim içinde olduğunu göstermektedir.

1.2.2. Ailede Parçalanmaya Neden Olan Faktörler

Birçok nedenden dolayı aile birliğinin yön değiştirmesi ya da AÇSHB’nin (2014b:29) ifadesiyle “parçalanması” her toplumda önemli bir araştırma konusu olarak görülmektedir. 1990’larda hızla başlayan küreselleşme ile birlikte devam eden modernleşme, kentleşme ve sanayileşme süreçleri “*insanların evlilik, ebeveynlik, aile yaşamı ve cinselliğe ilişkin bakışlarının değişmesinde, geleneksel kadın ve erkek rollerinin farklılaşmasında, evlilikten beklentilerin çeşitlenmesinde*” önemli bir etken olarak görülmektedir (Kümbetoğlu, 1997:112). Köyden kente göç, teknolojinin ilerlemesi ve kitle iletişim araçlarının yaygınlaşması beraberinde

bireysel değerlerin ön plana çıkması, boşanma oranlarının artış göstermesi gibi olguları da beraberinde getirerek toplum ve aile yapısını etkilemiştir.

Türkiye’de aileye ilişkin tutumların dönüşüm geçirdiği bir dönem yaşanmaktadır. Hiç evlenmemişler ve boşanmışların oranı artarken aynı zamanda ilk evlenme yaşı yükselmektedir (TÜİK, 2020a). Kişilerin duygusal bir bağ kurarak, âşık olarak evlenmek gibi bir beklentiye sahip olmasının evlilik için bir koşul oluşturması önemli bir gösterge olarak kabul edilmektedir (AÇSHB, 2014b:167). Ailede parçalanmaya neden olan faktörler kişilerarası ilişkilerde şiddet, sorumlulukların dengesiz dağılımı, iletişim sorunları gibi nedenlerle ortaya çıkmaktadır (Çiçek, 2014:1). Toplumsal anlamda ise aile kavramının değişkenlik kazanması, dini ya da kültürel farklılıklar içermesi, kaynakların paylaşımı, rekabet ilişkileri ve eşit olmayan güç ilişkilerinden doğan aile içi çatışmalar önemli faktörler olarak görülmektedir (Könezoğlu, 2006:93). Sosyoloji, psikoloji, antropoloji gibi farklı disiplinlerle boşanmayı Yaşam Seyri Teorisi’ne göre ele alan bakış, bireylerin evlilik ilişkilerini yarar ve ödün üzerinden değerlendirerek tercih yaptıkları bir süreç olarak belirtmektedir. Evlilik yaşı, süresi, çocukların varlığı, kariyer yapma isteği, işten ayrılma gibi faktörler evliliğin sürekliliğini etkileyen önemli nedenlerdir. Yaşam Seyri Teorisi’ne göre aynı din, etnik köken sahibi olma, eğitim, arkadaşlık, aile ağı gibi faktörler evliliğin sürekliliğini olumlu yönde etkilerken eşler arasında çelişkilerin yaşanması olumsuz yönde etkilemektedir (Çiçek, 2014: 62-63). Benzer yaşam seyrine sahip olan çiftlerin özelliklerinin, bakış açılarının, davranışlarının, beklentilerinin uyumlu olması ve paylaşılan ortak anlardan elde edilen mutlulukları ilişkideki çekici faktörlerdir. Bu faktörler nedeniyle dargınlık ve nefret gibi duygulara rağmen çiftler ilişkiyi devam ettirebilmektedir (Levinger, 1976:28-32). Mutluluk duygusu birçok farklı faktörden oluşmakla beraber ailenin devamlılığını önemli ölçüde etkilemektedir.

Tablo 6: Türkiye’deki Ailelerin Mutluluk Düzeyi Araştırması

Türkiye’deki Ailelerin Mutluluk Düzeyi						
	Toplam	Çok Mutlu	Mutlu	Orta	Mutsuz	Çok Mutsuz
Türkiye	100,0	12,6	65,6	20,0	4,5	1,1
Cinsiyet						
Erkek	100,0	12,6	61,0	20,5	4,7	1,2
Kadın	100,0	12,9	62,2	19,5	4,3	1,0

Kaynak: (TÜİK,2017b).

TÜİK tarafından en son 2016 yılında yapılmış olan aile mutluluk düzeyi istatistiklerine göre Türkiye’de günümüz ailesinin mutluluk düzeyi oranları erkek ve kadın açısından ciddi bir fark göstermemektedir. Aynı zamanda evliliğinden çok mutlu ve mutlu oranları oldukça yüksek çıkarken orta mutsuz, çok mutsuz düzeyinde görülen kısım bütünün yaklaşık dörtte birine karşılık gelmektedir. Bu anlamda Türkiye’deki ailelerin yarısından fazlasının mutlu olduğu söylenebilir ancak kültürel değerler ve beraberinde getirilen dogmalar nedeniyle dışarıya yansıtılan “mutlu aile tablosu”nun gerçeği yansıtmama ihtimalinin de göz önünde bulundurulması gerekmektedir.

Bu bölümde aile kavramı, aile modelleri ve kadınların aile içerisindeki konumunu devlet, kültür ve feminizm tarafından nasıl yorumladığı üzerine durulmuştur. Tek ebeveynli aileye dönüşüm tüm dünyada olduğu gibi Türkiye ve Almaya’da da gün geçtikçe artmaktadır. Ancak Almanya’daki tek ebeveynli aile oranının (%18,9) Türkiye’ye (%8,9) göre yaklaşık iki katı olması dikkat çekici bir bulgu olarak değerlendirilebilir.

İKİNCİ BÖLÜM

SOSYAL POLİTİKA UYGULAMALARI KAPSAMINDA TEK EBEVEYNLİ AİLEYE YAKLAŞIM

Birinci bölümde incelenen aile ve tek ebeveynli aile kavramları sonrasında ailenin dönüşümüyle birlikte, tek ebeveynli ailenin karşı karşıya olduğu risklerden olabildiğince az etkilenmesi amacıyla kapsayıcı sosyal politikalara sosyal politikaların etkin uygulanmasına ihtiyaç olduğu görülmektedir. Bu bölümde Türkiye’de ve Almanya’da mevcut sosyal politika düzenlemelerinin tek ebeveynli ailelere yönelik kapsayıcılık düzeyleri ve hangi eksenlerde gelişim gösterdiği, yürürlükte olan yasalar, politikalar ve uygulamalar çerçevesinde değerlendirilecektir. İki ülke arasındaki mevcut yasalar, politikalar ve uygulamalar karşılaştırmalı bir tablo şeklinde sunulacaktır.

2.1. Sosyal Politika Kavramı Kapsamında Aile ve Tek Ebeveynli Aile

Avrupa kökenli bir kavram olan sosyal politika, ilk Avrupa kıtasında kurumsallaşmıştır. Kessler, sosyal politika kavramını “*sosyal sınıfların eylemleri, çelişkileri ve mücadeleleri karşısında devleti ve hukuk düzenini ayakta tutmaya ve sürdürmeye yönelik bir politika*” olarak açıklamaktadır (Çelik, 2006:17). Sosyal politika, devlet ve vatandaşlar arasında bir çeşit toplumsal sözleşme olarak kendini göstermektedir; “*farklı çıkar gruplarının belli bir tarihsel andaki güç ilişkilerinin yeniden dağılım üzerindeki etkisini*” ortaya çıkarmaktadır (Dedeoğlu ve Elveren, 2017:30).

Sürekli değişen/dönüşen aile kavramı, içinde bulunduğu her dönemde mevcut politikalar tarafından da yönlendirilen bir boyuta sahiptir. Tarihsel kapitalizmde erkek “ekmek parası kazanan” olarak, ev işçisi kadın ise “ev kadını” olarak sınıflandırılmıştır. Bu sınıflandırma ulusal istatistiklere, ekmek parası kazananların iktisadi olarak etkin işgücünden sayılması olarak yansımış ve cinsiyetçilik böyle kurumlaşmıştır. Emeğin farklılaştırıcı bir şekilde değerlendirilmesi, yasal düzenlemelerin ayrımcılık mekanizmalarını geliştirmesine neden olmuştur (Wallerstein, 2006:22). Feministler bu ayrımcı mekanizmayı mahrem hayat ve yurttaşlık arasındaki bağla açıklayan “mahrem yurttaş” kavramını ortaya koymuşlardır; “*kadınlar mahrem hayat, ev, aile ve duygu dünyasıyla ilişkilendirilirken, erkekler yurttaşlık, rasyonalite temelli kamusal dünya, siyaset, devlet meseleleri ve sivil topluma katılımı ile ilişkilendirilir*” (Roseneil, 2014: 171). Sosyal politikanın anlamını ve niteliğini sorgulayan feminist hareket, sosyal politikanın eril bir karakter taşıdığını ve bu yapıyı korumak üzerine temellendirildiğini, kadınların ev içinde çalışsalar dahi koruyucu herhangi bir önlem ya da

güvencenin sağlanmadığını ve çalışmanın yalnızca ücretli emek olarak değerlendirildiğini ortaya koymaktadır (Koray, 2008:39).

Feminist sosyal politika³ alanında çalışan araştırmacılar farklı refah rejimleri altında cinsiyet eşitliği ve eşitlikçi sosyal politikaların nasıl olabileceğini temel araştırma sorunu haline getirmişlerdir (Lewis, 2009; Misra ve King, 2010; Daly, 2000). Bu bağlamda kadınların yaşam koşullarına odaklanmışlar ve kadınların karşı karşıya kaldıkları ayrımcılığı sosyal politika uygulamalarını dikkate alarak değerlendirmeyi ilke edinmişlerdir. Feminist sosyal politikacılar cinsiyete dayalı eşitsizliklere odaklandıkları için bu bağlamda yalnız anneler de feminist araştırmacıların araştırma ve çalışma alanlarından birini oluşturmuşlardır. Tek ebeveynli ailelerin çoğunun başında kadın olduğu için, oluşan cinsiyet eşitsizliği önemli bir sorundur. Tek ebeveynler, çocuklu çiftlere kıyasla daha yüksek yoksulluk riskiyle karşı karşıya kalmaktadırlar (Nieuwenhuis ve Maldonado, 2018). Geleneksel olarak korunması gereken gruplardaki (çocuklar, engelliler, yaşlılar vb.) kişilerin karşılaştığı risklerin yoğunluğu, gelir eşitsizliğinin belirgin olması, tek ebeveynlerin çocukları üzerine yapabildikleri yatırımların yetersiz kalmasına yol açmakta ve bu durum hem tek ebeveynleri hem de çocukları eşitsizliğe sürüklemektedir. Esping-Andersen bu durumu “yeni eşitsizlikler” olarak tanımlamaktadır. Bu yeni eşitsizliğin de bekâr annelerin istihdamında sağlanacak artışla bozulabileceğini ifade etmektedir (Esping-Andersen, 2011:77-87).

Tek başına çocuk yetiştiren ebeveynlerin karşılaştığı zorlukları üçlü bağlam (triple bind) çerçevesi ile açıklayan Nieuwenhuis ve Maldonado, tek ebeveynli ailelerin yetersiz kaynaklar, istihdam ve politikanın üçlü bağına yakalanma riskiyle karşı karşıya olduklarını belirtirler. Örneğin, birçok ülke yoksulluğu azaltmanın bir yolu olarak istihdamı destekleyen politikalara yer verir ancak bu tür talepler iş ve aile sorumluluklarını birleştirmeye yönelik desteklerle karşılanmazsa, bekâr ebeveynlerin bu politikalardan faydalanması zorlaşabilir. Bu nedenle üçlü bağlamın belirgin bir şekilde kendisini gösterdiği durumlarda, bekâr ebeveynlerin çalışmaları ve ailelerine bakmaları zorlaşmaktadır. Yetersiz kaynaklar, düşük istihdam ve zayıf sosyal güvenlik ağı etkisiz bir aile politikası ile birleştiğinde, çok sayıda tek ebeveynli aileyi yoksulluk içinde bırakma riski oluşturmaktadır (Nieuwenhuis ve Maldonado, 2018).

Kısaca sosyal politikanın birçok hedefi bulunmakla birlikte en önemli hedefi sosyal sorunlara yol açacak durumları ortadan kaldırmak veya en aza indirmek amacıyla refah seviyesinin artmasını desteklemek ve refahın toplumsallaşmasını sağlamaktır (Bedir, 2016: 22). Yalnız olarak çocuk büyüterek farklı dinamiklerle iç içe geçmiş bir hayat yaşayan tek ebeveynli aileler bir ülkenin refah düzeyinin belirlenmesinde etkili aktörlerdir.

³ Sosyal politika disiplini refah politikaları ve toplumsal cinsiyet eşitliği perspektifiyle inceleyerek eril ve yansız sosyal politika uygulamalarını eleştirmektedir.

2.2. Refah Devleti, Refah Devleti Sınıflandırması ve Tek Ebeveynli Aile

Sosyal politika disiplininin yola çıkarak tek ebeveynli aileyi hedefleyen politika ve hizmetlerle ilgili yapılmış araştırma ve sınıflandırma çalışmalarına değinilmesi bakımından "refah devleti" önemli bir tamamlayıcı bir kavramdır. Refah devleti, birçok araştırma ve çalışmada sosyal politikalarla birlikte ele alınarak aynı anlamı içerdığı fikrini verebilir ancak bu eğilim yanlıştır. Sosyal politikalar refah devletinden bağımsız olarak var olabilse de refah devleti, sosyal politikaların ayrılmaz bir parçasıdır. "*Refah devleti, bir devletin önereceği sosyal yardım münüsünden farklı bir şeydir*" olarak ifade eden Esping-Andersen, refah devletinin toplumsal hastalıkları azaltmak ve risklere karşı durmak değil vatandaşları demokratik haklarla donatarak "*devlet ve vatandaşları arasındaki sosyal sözleşmeyi yeniden yazmaktır*" şeklinde de eklemektedir (Esping-Andersen, 2013:35-36).

Esping-Andersen, refah rejimi sınıflandırmasını iki boyutla açıklamaktadır; meta olmaktan çıkarılma ve tabakalaşma⁴ (stratification). Meta olmaktan çıkarılma akademik yayınlarda dekomüdfikasyon, meta-dışılaştırma, metalaştırmama veya metasızlaştırma gibi farklı şekillerde kullanılmış olmakla beraber en basit anlamıyla, piyasadan bağımsızlığı, "*çalışanların piyasada bir meta gibi alınıp satılmasının önüne geçilmesini*" (Bakır, 2018: 355) ifade etmektedir. Birey ya da ailelerin sosyolojik açıdan insana yaraşır yaşam standardını piyasadan bağımsız olarak sağlayabilme düzeyi olarak da açıklanabilir. Bireylerin, meta olmaktan çıkarılma sürecinde sattıkları emekleri değer kazanmakta ve "çalışma yaşamı dışında kalmalarına" imkân veren gelir tanıma düzeyi sağlanmaktadır; "*insan emeği lehine 'sosyal refah yararları bir tampon oluşturmaktadır'*" (Özdemir, 2007: 145). Toplumun farklı sınıflarına ve statülerine birbirinden başka sosyal refah önlemleri sunulmasını "toplumsal tabakalaşma" olarak ele alan Esping-Andersen, sosyal önlemlerin kimler tarafından belirlendiğini değerlendirirken sosyal desteğin ana sağlayıcısı olan transfer ve hizmetlerin kim (devlet, piyasa, sivil toplum kuruluşları ya da aileler) tarafından sağlandığı sormaktadır. Tek bir hizmet sağlayıcısı olmadığını gösteren refah rejimi analizleri, birçok ülkede refah hizmetlerinin sağlanmasında kamu ile beraber özel sektörün de önemli paya sahip olduğu sonucuna ulaşmıştır (Özdemir, 2007: 146). Tabakalaşma boyutu kısaca söz konusu refah devleti uygulamalarının toplumda ne ölçüde ayrılmaya neden olduğunu belirlemektedir (Esping- Andersen, 1990: 21-22). "*Bir refah rejimi, refahın devlet, piyasa ve aile arasında karşılıklı bağımlılık içinde ve birleşik şekilde üretilme ve paylaştırılma yöntemi olarak tanımlanabilir*" (Esping-Andersen, 2013: 37). Refah hizmetlerinin devlet, piyasa ve aile

⁴ Esping- Andersen'in 1990'daki kitabında "tabakalaşma" olarak ifade edilen konu, yeni kitapta geniş anlamda kullanılarak "sosyal risk" olarak değiştirilmiştir (Özdemir, 2007: 131).

arasında nasıl bir yönelim gösterdiği refah rejimlerinin ayırt edilerek sınıflandırılmasında önemli belirleyicilerdir.

Bir refah rejiminin hangi kategorilere girdiğini belirleyebilmenin ölçütlerini, sosyal refah hizmetlerinin piyasadan satın alınıp alınamayacağını, bireylerin pazara güvenmeden *“piyasadan bağımsız olarak belirli bir yaşam düzeyine ne kadar ulaşabileceğini öngören göstergelere bağlamıştır”* (Özdemir,2007:143). Devlet ve piyasa ilişkilerine dayalı olarak klasik refah devleti tipolojilerini ailenin refah sağlayıcı rolüne göre oluşturan Esping-Andersen, refah devletlerini sosyal demokrat, korporatist- muhafazakâr ve liberal rejimler olmak üzere üçlü refah rejimi sınıflandırması şeklinde yapmıştır:

(1) Liberal refah rejimleri; sosyal yardımları bir gelir testi uygulayarak ihtiyaca dayalı sağlar, evrensel transferler ve sosyal sigorta planları mütevazıdır ve yardımlar daha çok düşük gelirli haneleri hedeflemektedir.

(2) Korporatist-muhafazakâr refah rejimleri; hakların sınıfa ve statüye bağlanarak “para yardımıyla destekleme” (subsidiarity) ilkesini benimsemektedir.

(3) Sosyal Demokrat refah rejimleri; hem evrenselciliğin hem de meta olmaktan çıkarılmasının (decommodification) yaygınlaşarak birlikte tam istihdam ve eşit haklar politikaları sağlamasıyla ön plana çıkmaktadır (Esping- Andersen, 1990: 26-27).

Esping-Andersen bu refah rejimlerinin saf ve katı kategoriler içermediğini belirtmektedir. Devletler tarafından uygulanan sosyal politikalar sınıflandırmasında, liberal refah rejimlerine Amerika Birleşik Devletleri ve Avustralya’daki, korporatist muhafazakâr refah rejimlerine Avusturya, Fransa ve Almanya’daki refah politikalarını örnek göstermiştir. Sosyal demokrat refah rejimleri sınıflandırmasına ise İsveç gibi İskandinav refah devletlerini koymaktadır.

Feminist araştırmacılar, Esping – Andersen’in ücretli emek açısından devlet-piyasa ilişkilerini ele alırken kadınların ücretli iş dışındaki ev içi ve ücretsiz emeğini görmezden geldiğini iki ana eleştiri ile açıklarlar: Birincisi, refah devletlerinin sosyal politika uygulamalarını dikkate alarak yaptığı sınıflandırmada, ana-akım araştırmaların toplumsal cinsiyete dayalı bir bakış açısı geliştirmesi oldukça önemli olmasına rağmen, kadınların aile içinde ücretsiz çalışmalarından doğan cinsiyet eşitsizliğini dikkate almamaktadır (Arts ve Gelissen, 2002: 155). İkincisi ise hâkim olan sosyal politika anlayışı ve cinsiyet temelli eşitsizlikler ve sosyal politikalar arasındaki ayrımcılık yaratan cinsiyetçi eril ilişkiden dolayı işgücü piyasasında geleneksel sosyal politika kadınlarla erkeklere eşit olmayan şekilde davranıldığını dikkate almamaktadır. (Lewis, 1997: 161). Ücretsiz emeği görmezden gelerek devlete ve piyasaya odaklandığı için Esping-Andersen’i eleştiren feminist araştırmacılar, *“ekmeği erkeğin*

kazandığı model” kavramına vurgu yaparlar. Bu eleştiriye dayanarak refah rejimlerini “güçlü, ılımlı ya da zayıf” ekmeği erkeğin kazandığı modele dayanarak kategorize eden Jane Lewis, refah devletinin kadın istihdamına bakışını “erkek hane reisi” olarak tanımlanan, erkek ve kadın arasındaki rolleri keskin bir iş bölümüyle ayıran yaklaşıma göre formüle etmiştir (Lewis,1992:162). Hane halkının geçimini sağlayan erkek geleneği ne kadar fazlaysa, kadınları o kadar çok ataerkil hanelere bağımlı hale getirmekte, bu da kadınları daha savunmasız hale dönüştürmektedir.

Sainsbury ise kadınların rolünün anne, eş ya da işçi olarak aile içinde üçlü bir tipoloji oluşturarak devletlerin hangi ayrımla yaklaştığını belirlemenin sosyal devlet anlayışını ortaya çıkaracağı üzerinde durmuştur (Sainsbury, 1996). Kadının aile içindeki rolünün bireysellikten uzaklaşarak edilgen olarak ifade edilmesi ataerkil devlet modelini güçlendirmekte ve kadınları sınırlı bir alana hapsedmektedir. Bu durum özellikle boşanmadan önce kocalarının gelirine büyük ölçüde bağımlı olan ve boşanınca bekâr anneler olarak ifade edilen kadınların çok sık karşı karşıya kaldıkları bir durumdur. *“Evrensel sosyal politikanın yeterliliği, en savunmasız olanların ihtiyaçlarını karşılayabilme yeterliliğine göre değerlendirilmelidir”* (Winkler, 1998: 155).

Yapılan eleştirilerden sonra Esping-Andersen, klasik tipolojilerini ailenin refah sağlayıcı rolünü de dikkate alarak 1999 yılında yeniden güncellemiştir; tüm rejimlerde *“ailenin çok merkezi bir rolü olduğunu ve kamu ya da piyasadan sağlanan bakım hizmetlerinin kadın emeğini istihdama yönlendirmede önemli bir araç olduğunu vurgulamıştır”* (Dedeoğlu, 2017: 214). Esping-Andersen, cinsiyet eşitliğinin bir *“toplumsal mesele”* haline dönüştüğünü ve *“uygulanabilir yeni bir refah mimarisi için planlarımıza girmesi gereken anahtar bileşenlerden biri”* olduğunu belirtmektedir (2002: 69) ve ebeveynlerin refah üretmedeki rollerine de dikkat çekmektedir:

“Ebeveynler refah üretirlerken aynı anda hem özel hem kolektif refah üretirler. Bunu yapabilme kabiliyetleri ise büyük ölçüde toplumun aileyi ne şekilde desteklediğine bağlıdır... İdeal bir politika, Gary Becker’in terimleriyle ifade etmek gerekirse aynı anda *n* ve *q*’yu, yani çocukların hem niceliğini hem de niteliğini hedeflemelidir (Becker ve Lewis, 1973). Böyle bir politika en azından dört meseleyi dikkate almalıdır: Bir, öncelikle ebeveynliğin önündeki engeller; iki, ebeveynlerin çocuklarına yatırım yapma kapasitelerinde eşitsizlikler; üç, annelerin istihdamının çocukların geleceği üzerindeki etkisi; dört, ev dışında çocuk bakımının olası faydaları” (Esping- Andersen, 2011: 103).

Esping-Andersen, Tamamlanmamış Devrim adlı kitabında tek ebeveynli ailelerin⁵ çocuklarının risk altında görülmesini iki temel nedene bağlamaktadır. İlk olarak tek ebeveyn-anneli çocukların yüksek yoksulluk riski taşımalarıdır. İkinci olarak özellikle çalışan tek ebeveynlerin çocuklarına yeteri kadar zaman ayıramaması sonucu ortaya çıkan potansiyel bir

⁵ Tamamlanmış Devrim kitabında tek ebeveynli aile, yalnız anneli aile olarak tek ebeveyn anne ise yalnız anne şeklinde çevrilmiştir. Ancak çalışmanın bütünlüğünü sağlamak adına tek ebeveynli aile/tek ebeveyn anne kullanılmıştır.

“büyüme açığı” oluşması ve dolayısıyla çocuklarının fakir olma durumuyla karşı karşıya kalmasıdır (Esping- Andersen, 2011: 157). Esping- Andersen bu durumun tek ebeveyn anneler çalışıyorlarsa ortaya çıkmasını daha muhtemel görmekte ve bunu yoksullukla ilişkilendirmektedir. Aynı zamanda meydana gelen bu yoksulluğun nesilden nesile aktarılma durumunun da söz konusu olduğunu belirtmektedir.

2.3. Türkiye’nin Sosyal Politikası ve Refah Devleti Uygulamaları Kapsamında Tek Ebeveynli Aileye Yönelik Politikalar

Bu araştırmanın bulgu, analiz ve politika önerilerini tam olarak anlayabilmek için, kadınların içinde bulunduğu refah devletinin sosyal vatandaşlık anlayışı ve tek ebeveyn annelerin gündelik yaşam deneyimleri arasındaki ilişkiye hâkim olmak gerekmektedir. Bu bölümde Türkiye’nin genel olarak sosyal politikası ve refah devleti uygulamalarında tek ebeveynlere yönelik düzenlemelere yer verilmektedir. Türkiye’yi minimalist korporatist refah devleti kategorisine dâhil eden Dedeoğlu ve Elveren, bu refah uygulamalarının aile bağları ve kadının ev içindeki önemli rolü aracılığıyla sürdürüldüğünü belirtmektedir (Dedeoğlu ve Elveren, 2017: 41). Türkiye resmi bir korporatist bileşen olarak aileyi ve beraberinde devleti kapsayan enformel ilişkilerden temel alan, devlet müdahalelerinin korumacı bir ekonomi çerçevesinde kendini gösterdiği bir refah rejimi olarak tanımlanmaktadır. (Buğra, 2017: 66). Esping- Andersen’in refah devletleri tipolojisinde Güney Avrupa refah rejimi⁶ yer almasa da Türkiye’deki kadınların çalışma hayatına katılımı, cinsiyet ilişkilerinin nasıl şekillendiği ve politikaların düzenlenmesinde aileciliğe verilen büyük önem göz önünde bulundurulduğunda Türkiye’nin Güney Avrupa refah rejimi özellikleriyle büyük ölçüde benzerlik içerdiği görülmektedir (Çetin, 2019: 92). İlerleyen bölümlerde Güney Avrupa modelinden daha detaylı bahsedilecektir.

2.3.1. Türkiye’nin Sosyal Politikası ve Refah Devleti Yapısı

Türkiye’nin 19. yüzyıla kadar uzanan sosyal devlet oluşum süreci incelendiğinde 19. yüzyıl ile 20. yüzyılın ortalarına kadar uzanan zaman zarfında, “devletin sosyal alana nüfuzunun gittikçe arttığı” görülmüştür, bu süreç “modern sosyal devletin oluşum evresi” olarak nitelendirilebilir (Özbek, 2002: 19). Tanzimat döneminde yapılan reformların ve Meşrutiyet hareketlerinin oluşturduğu özgürleşme dinamikleriyle birlikte evrilmesiyle ortaya çıkan Cumhuriyet modernleşmesi, erken modernleşmenin önemli yapı taşlarını oluşturmuştur. Araştırmacıların, 19. yüzyılda başlayan bu değişim dalgasını piyasa odaklı bir modern devlet

⁶ Güney Avrupa refah rejimi aynı zamanda ‘Akdeniz Refah Modeli’ olarak da adlandırılmaktadır.

gelişimi olarak değil ulus-devlet kurma odaklı bir toplumsal değişim süreci olarak yorumladıkları belirtilmektedir (Sancar, 2014: 81-82). Türkiye’de feminizmin ilk kez gündeme gelmesi de 19. yüzyıla uzanmaktadır; Osmanlı’nın son dönemlerinde kadınlar, özellikle basını kullanarak ilk ciddi karşı çıkışlarını sergileyerek modernleşme bağlamında önemli adımlar atmışlardır. Osmanlı kadın hareketinin sergilediği bu pozitif duruş kadınlara birçok hak ve uygulamanın iktidar tarafından devlet kontrolünde kendilerine sağlanmasını beraberinde getirmiştir. Patriyarkal devletin, kadınların kamusal alandaki eşitliğini, haklarını ve statüsünü geliştirmek amacıyla siyasi, sosyal ve ekonomik ulusal bir politika içeren uygulamaları “devlet feminizmi” olarak açıklanmaktadır (Yılmaz ve Tokuroğlu, 2018). Türkiye’de Cumhuriyetin ilanı ile birlikte kadın hakları devlet tarafından düzenlenmiştir ancak bu haklar kadın ve erkek arasındaki eşitliği sağlar nitelikte olsa da kadınların kişisel alandaki özgürlüğünü koruyamamıştır. Kandiyoti bu durumu kadınların, Kemalist reformlar sayesinde özgürleştiklerini ancak –ev içindeki çifte standart rol paylaşımlarından- bağımsızlaşamadıkları şeklinde açıklamaktadır (Kandiyoti, 1987: 324). Modernleşme sürecinde devlet kadınların, eş ve annelik rolünü nasıl daha iyi sergileyeceğini öncelemekten öteye gidememiştir. Kadınların yurttaşlık hakları erkeklerin haklarıyla eşit olarak tanımlanmış olsa da yeni kurulan laik devlete sadakatle beraber “kadınlık/annelik görev”lerini de gerçekleştirmeleri beklenmiştir (Tekeli, 2010: 29).

1950’li yıllarda devletin tarımda modernleşmeye adım atmasının, 1970’lerde ithal ikameci yaklaşımların ve 1980 döneminde yapılan askeri müdahalenin ardından Türkiye’de piyasa odaklı ve dışa dönük ekonomi politikaları uygulanmaya başlanmıştır. Ancak gerçekleşen refah rejimi değişikliği bağlamında karşılaşılan en önemli farklılık İslami muhafazakârlığın gündeme gelmesiyle gerçekleşmiştir (Buğra, 2017: 50). Türkiye’de toplumsal cinsiyete ilişkin politikalar, 1980’li yıllardan başlayarak ekonomik açıdan liberal, kültürel açıdan ise muhafazakâr bir bakışla ilişkilendirilmektedir. 1980’li yıllara kadar geline zaman diliminde ekmeği erkeğin kazandığı modelin güçlü olduğu ve kadının ev ve bakım hizmetleriyle ilişkilendirildiği bir aile modelinin etkin olduğu görülmektedir.

Türkiye Cumhuriyeti 1982 Anayasası’nda (Madde 10), kadın-erkek eşitliğinin sağlanmasında devletin sorumlu tutulması (TBMM, 1982), 1986 yılında Kadına Karşı Her Türlü Ayrımcılığın Yok Edilmesi Sözleşmesi’nin (CEDAW) imzalanarak devlete toplumsal cinsiyet eşitliği konusunda yükümlülükler getirilmesi, 1987 yılında Devlet Planlama Teşkilatı’na bağlı olarak Kadına Yönelik Politikalar Danışma Kurulu’nun kurulması Türkiye’nin refah rejiminde kadınlara yönelik politikalarında bir dönüşüm gerçekleşmesi için önemli adımlar olarak değerlendirilebilir (Çetin, 2019: 117-118). 1990 yılında Kadının Statüsü Genel Müdürlüğü’nün kurulması, sosyal güvenlik sistemi ve İş Kanunu’nda gerçekleştirilen değişimler ve 1999’da Türkiye’nin AB’ye adaylığını ilan etmesi (Çetin, 2019: 94) gibi gelişmeler devlet feminizminin kurumsallaşmasını desteklemiştir. Bu durum Türkiye’deki kadınların anne ve eş rolleri

üzerinden kurgulanan refah devleti anlayışını değiştirerek bir “paradigma kayması” yaratmış; kadınlar bağımsız vatandaşlar, bireyler olarak tanımlanmıştır (Kılıç, 2008: 488). Ancak hiç kuşkusuz bu adımlar yeterli değildir. Hatta zaman zaman yıllar içerisinde elde edilen kazanımların kaybedilme durumu da söz konusu olabilmektedir. AB’nin, 2020 Türkiye Raporu’nda toplumsal cinsiyet eşitliği konusunda dikkat çektiği noktalar bulunmaktadır:

“Ocak 2020’de, BM İnsan Hakları Konseyi Evrensel Periyodik İnceleme Mekanizması çerçevesinde Türkiye’nin üçüncü tur incelemesi yapılmıştır. Rapor döneminde, Cumhurbaşkanı dâhil, üst düzey yetkililer; İstanbul Sözleşmesi olarak da bilinen Kadına Yönelik Şiddet ve Aile İçi Şiddetin Önlenmesi ve Bunlarla Mücadeleye Dair Avrupa Konseyi Sözleşmesi’nin ‘Türk aile değerlerine’ yönelik tehdit oluşturduğunu ve gözden geçirilmesi gerektiğini ileri sürmüşlerdir” (AB, 2020: 32).

Ayrıca 2020 Türkiye Raporu’nda ulusal mevzuatın İstanbul Sözleşmesi ile uyumlaştırılması yönünde Türkiye’nin hiçbir somut adım atmamasının ve “*uygulanmasının engellenmesinin*” Türkiye için endişe verici olduğu belirtilmektedir (AB,2020: 42). Tüm bunlar kadın erkek eşitliğinin kurumsallaşması adına önemli adımlar olmasına rağmen, “*Türkiye’nin refah devleti anlayışının normatif⁷ bir aile modeline*” dayandığını göstermektedir (Dedeoğlu, 2017: 217).

Anayasa’ya ve ilgili yasalara bakıldığında, Türkiye’nin modern bir refah devletinde olması gereken bütün politikaları vaat etmiş olduğu görülmektedir ancak yasal, kurumsal ve sosyal uygulama kısmında oluşan aksaklıklar ülkeyi gerçek anlamda bir refah devleti olmaktan çok, “*vaatler devleti*” ya da “*kurumsallaşmış vaatler devleti*” olarak tanımlamaya uygun kılmaktadır (Koray, 2003: 72; Liebfried, 1993:128).

Türkiye, Güney Avrupa’da da gözlemlendiği gibi katmanlı ve eşitsiz bir destek kurgusuyla korporatist bir nitelikte bulunarak, pek çok çalışmada Güney Avrupa refah rejimi içerisinde değerlendirilmektedir (Buğra ve Özkan, 2014; Gough, 2013; Buğra ve Keyder, 2018). Esping-Andersen’in sunduğu refah rejimleri tipolojisine yönelik yapılan eleştiriler (Bkz: 2.2) sosyal bilimciler ve feminist araştırmacıları refah rejimlerini yeniden geliştirme çalışmalarına doğru yönlendirmiştir; üçlü tipolojiye İspanya, İtalya, Portekiz, Yunanistan gibi Akdeniz ülkelerinin de dâhil edildiği dördüncü bir model olarak Güney Avrupa refah rejimi eklenmiştir (Dolu, 2019: 30; Pişkin, 2017: 153). Güney Avrupa refah rejimi, kadınların aile içindeki ücretsiz emeklerine ve gönüllü yardım kuruluşları tarafından sağlanan düzensiz ve yetersiz yardımlarla ayakta kalmaktadır bu da devlet kurumlarının yardımlarının dağınık, parçalı ve yetersiz kaldığını göstermektedir. Sosyal desteklerin işteki statüye göre düzenlendiği Güney Avrupa refah rejiminde, kurumsal iş piyasasında formel sektör çalışanlarına daha fazla sosyal koruma sağlanırken informal sektör çalışanlarına sınırlı

⁷ “Gerçekte olanlarla değil, ne olması gerektiği konusundaki görüşlerle ilgilenen, ahlak ve değer yargılarına dayanan kavram veya disiplinler” (<https://www.nedir.com/normatif>).

destekler verilmektedir (Ferrera, 2013: 198). Sosyal refah kaynakları kimi zaman klientalist⁸ uygulamalarla dağıtılmaktadır. Güney Avrupa'da var olan güçlü geleneksel sosyal yapılar ve kamu politikaları erkeği evi geçindiren güçlü ve yetkili “*ailenin babası*” veya “*aile mülkünün sahibi*” (pater familias) kişi; kadını ise aile içerisinde varlık bulan, bakım sağlama ve yeniden üretim ile sınırlı olan kişi olarak görmektedir. Bu refah rejimi “*halen ailenin sosyal refahın üretici ve dağıtıcısı olarak üstlendiği role dayanmaya devam etmektedir*”. (Moreno, 2013: 377-391). Aslında eşit olmayan cinsler arasındaki ev içi faaliyetler yasal boyutta da diğer eşitsizliklerle birleşerek bir bütün oluşturmaktadır.

Buğra (2017), Türkiye'nin, sosyal politikalarındaki refah rejimini kültürel muhafazakârlık desteklenerek toplumsal dayanışmanın yeniden tanımlandığı üç sosyal içerme yaklaşımıyla açıklamaktadır:

- “1. Sosyal harcamalar ve bütçe arasında net bir sınır konuldu ve buna riayet edildi,
2. Aile, toplumsal dayanışmanın tam merkezine konularak desteklendi,
3. İslami hayırseverlik gelenekleri gündeme getirilerek refah, sosyal yardım ve sosyal hizmetlerin sağlanması kamu otoriteleri, sivil toplum kuruluşları ve özel sektörde ön plana çıkarılarak ortaklıklar yeniden tedavüle sokuldu” (Buğra, 2017: 61-62).

Liberal hayırsever devlet anlayışına sahip olan Adalet ve Kalkınma Partisi (AKP) artan dış rekabetin üretimin parçalanmasına neden olarak enformel sektörü genişletirken; iş güvencesi, çalışma koşulları, yoksulluk ve güvencesizliği göz ardı etmektedir (Koray, 2008:53-55). Koray, devletin veya hayır kurumlarının hayırseverliğine havale edilerek yoksullukla mücadele eden devlet anlayışını sosyal hizmetleri yaygınlaştırması ya da iyileştirmesi değil budaması olarak yorumlamaktadır (2008: 470).

Kadınların sosyal güvenlik hakları babalarına ya da evlendikleri erkeğe bağımlı olarak tanımlanmakta, bu da formel istihdam dışında kalan kadınların refah devleti uygulamalarından faydalanamamalarına, geleneksel anne ve eş rollerinin pekiştirilmesine neden olarak bağımlı anne ya da eş olarak görülmelerine yol açmaktadır.

2.3.2. Türkiye'deki Tek Ebeveynli Aileye Yönelik Sosyal Politika ve Uygulamalar

Türkiye'deki politika üreticilerin geleneksel aile modelini savunarak “aileye zeval gelmemesi” yönünde uygulamalarda bulunduğu ve kadınları aile içinde konumlandırarak bir eş ya da anne olarak görmek istediği aşikârdır. Geleneksel aile anlayışından (ekmeği erkeğin kazandığı) farklı olarak ekmeği kadının kazandığı bir aileye sahip olan tek ebeveyn annelere

⁸ Politika uygulayıcılarının kamu kaynaklarını, toplumun bütününe dikkate alarak değil, belirli toplumsal kesimler ya da kendilerine oy veren veya oy verme potansiyeli olan seçmen kitlelerinin kayırılarak kullandıkları durumu ifade etmektedir (Metin, 2018: 156).

yönelik politikaların kapsamı ve nasıl uygulandığı Türkiye'nin sosyal devlet anlayışını ortaya koymak adına önemlidir.

1991 yılında kurulan “Kadın ve Aile’den Sorumlu Devlet Bakanlığı” 2011 yılında kapatılmış ve içerisinde kadın kelimesi çıkarılarak, “Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı” kurulmuştur. 2018’de ise Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı, Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı ile birleştirilerek “Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı” adıyla yeniden kurulmuştur. 21 Nisan 2021 yılında “Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı”nın kurulmasının ardından bakanlığın adı “Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı” olarak değiştirilmiştir. Kadın Bakanlığı kavramı tamamen tarihe gömülürken Kadının Statüsü Genel Müdürlüğü’nün yetkisinin azaltılması “kadının statüsü uzmanlığı”nın “aile ve sosyal politikalar uzmanlığı” olarak değiştirilmesi, kadını politika gündeminden uzak tutan düzenlemeler olarak dikkat çekmektedir. Artık, “*kadını birey olarak güçlendirecek politika*” geliştirmek bir hedef olmaktan çıkıp kadın, aile merkezli politikaların hâkimiyeti altında görülmektedir (İğde, 2011: 202).

Adalet ve Kalkınma Parti’sinin iktidara gelmesiyle aile odaklı politikalar önem kazanmış, “aileyi güçlendirmek” amaç haline dönüşmüştür. 2004 yılında zinayı yeniden Ceza Yasası kapsamına almaya çalışmakla başlayan öneriler, 2008 yılında “*en az üç çocuk*” isteğiyle devam etmiştir (Ulusoy, 2014: 112). Dönemin Başbakanı Recep Tayyip Erdoğan’ın “*Biz muhafazakâr demokrat bir partiyiz. Bizim için aile önemli*” sözleri (İğde, 2011:146) ile paralel olarak “*bizim en güçlü tarafımızın ise aile olduğu çok net*” diyerek destekleyen dönemin Aile Bakanı Fatma Şahin şöyle eklemektedir:

“Biz diyoruz ki boşanmak için başvuran ailelere bir terapi yapalım, bir ombudsmanlık hizmeti verelim. İlla boşanacaklarsa da boşanmanın sağlıklı gitmesini, psikolojik olarak daha az yıpranmalarını sağlamak için bir çalışma başlattık. Burdur’da bir deneme yaptık, 25 ailenin 6’sı boşanmaktan vazgeçti.” (Sabah, 2012).

Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı tarafından gerçekleştirilen “aile ombudsmanlığı” düzenlemesiyle boşanmak isteyen kadınlar aile terapisi almaya yönlendirilerek boşanmaktan vazgeçirilmek istenmiştir. Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı’nın aile danışmanlığı ve boşanma süreci danışmanlığı hizmeti raporuna göre “Aile ve Boşanma Süreci Danışmanlığı Hizmeti”, 2013 yılında ülke geneline yaygınlaştırılmış “*boşanma öncesi ve boşanma esnasında başvuru yapan 10.070 çiftten 4.071 (%40,4)’i evlilik birlikteliğine devam etme kararı almıştır*” (AÇSHB, 2017: 2). Eşinden boşanmış veya ayrılmış olan yoksul kadınlar, eşi vefat eden kadınlar kadar benzer zorluk ve kırılanlıklarla mücadele etmek zorunda kalsalar da hukuki düzenlemeler sadece eşi vefat eden kadınları kapsamaktadır. Aileyi normatif bir şekilde yorumlayan bu politikalar minimalist korporatist refah devleti modelinin güçlü aile bağları ve kadının ev içindeki önemli rolü aracılığıyla sürdürüldüğünün göstergesidir.

Güçlü aile retoriğinin AKP döneminde belirginleştiğini ifade eden Öztan, “*bakım ve ev işini kadınlar üzerinden kurumsallaştırmak suretiyle, kadınları bakım politikasının ‘harçlıklı’*

ajanları durumuna” getirdiğini ifade etmektedir. Bu yaklaşım kadınların bakım işinin “değerini” yücelterek maternal bir politika çizmekten çok kadınları anneler ve bakıcılar adı altında “güçlü aile” söylemi içine yerleştirmektedir (Öztan, 2014: 183). Uygulanan aileci politikalarda tek ebeveynli aileler ve çocuk bakımına yönelik hiçbir kamusal hizmet taahhüdünde bulunulmaması ise dikkat çekmektedir.

Muhafazakâr politikalarıyla öne çıkan AKP, “aile”yi temel sosyal politika aracı olarak görmüştür. 2011 yılında Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı’nın kurulması, vizyon 2023 hedeflerinde “aile” vurgusu ile aileciliğin ne kadar önemsendiğinin bir göstergesidir. AKP dönemi aileciliğinin özellikle siyasal iktidarın meşrulaştırılması açısından önemli olduğunu ifade eden Öztan, ailenin yalnızca sosyo-ekonomik bir durum belirtmekten çok ahlaki ve dinsel değerleri merkeze alan ideolojik meşrulaştırma aracı olarak da kullanıldığını belirtmektedir (Öztan, 2014: 184-186). Bu meşrulaştırma, kadınları “ailenin kurtarıcıları” olarak kodlandığı bir imge yaratarak, ataerkil toplum tarafından oluşturulan ideolojilerle kadınları yük altında bırakmaktadır.

Tek ebeveyn annelerin sosyal güvenlik, sosyal yardım, vergi dilimleri, nakit transferleri toplumsal yönden olan hayatını; eğitim, yoksulluk, nafaka, velayet, mal paylaşımı bireysel yönden yaşamlarını etkilemektedir (ASAGEM, 2011). Meryem Koray bu bağlamda ailenin kadınlar açısından oynadığı role dikkat çekmektedir:

“Bugün için kadınların çoğu açısından sosyal dayanışmanın sağlandığı yer yine aile olmakta, devletin sosyal sorunlara bakışındaki ‘liberal hayırseverlik’ gibi, kadın sorunlarına bakışı da ‘muhafazakâr hayırsever’ olmanın ötesine geçememektedir” (Koray, 2008: 506).

Tek ebeveyn annelerin devlet tarafından sosyal yardımlara hayırseverlik yoluyla ulaşabilmesi ve geleneksel normlar üzerinden yorumlanması, Türkiye’de kadınların ne tür aile stratejisi içerisinde bulunduğu sorusunu akla getirmektedir. “Aile stratejisi”, “maddi kaynakları azamileştirmek ve aile ihtiyaçlarını temin edebilmek amacıyla “*rasyonel seçim’ yeteneklerini vurgulamak*” olarak tanımlanmaktadır (Moreno, 2013: 387). Güney Avrupa ülkelerindeki erkekler, aile stratejilerini geleneksel olarak yorumlayarak kendi kariyer çıkarlarına göre şekillendirmektedirler. Bu aile stratejisinde Güney Avrupa kadınlarıyla eşleştirilen “*süper kadınlar*” uzlaşmacı ve kişisel fedakârlıkların ön plana çıktığı bir yaklaşım sergileyerek “*aile ve akraba dayanışması*” modelinde kendilerine yer bulmaktadırlar (Naldini, 1999). Tek ebeveyn annelerin emek piyasasına katılamaması yoksul kalma ve ekonomik olarak kırılgan duruma dönüşme riski taşımaktadır. Günümüzde, kadınların ücretli bir işte çalışmalarının önündeki engellerin başında eğitim olanaklarına erişimlerinin kısıtlı ve yetersiz olması, hane içi sorumlulukların tek bir kişiye yüklenmesi, emek piyasasındaki dalgalanmalar ve çocuk bakım desteklerinin yeterli olmaması gelmektedir (SYGM, 2010: 29-30). Liberal piyasada varlık göstermeye çalışırken geleneksel normların getirdiği beklentilerle de yüz yüze olan kadınlar, kendilerini liberal hayırseverlik ve muhafazakâr hayırseverlik kısılacı arasında bulmaktadırlar.

Ailenin hem özel hem de kamusal bir yüzü olması nedeniyle Türkiye'deki tek ebeveyn annelere yönelik politika ve uygulamaların incelenmesi gerekmektedir. Bu konuyu detaylı olarak incelemeye geçmeden önce Türkiye'de tek ebeveyn annelere yönelik yürütülen bütünsel ve kapsamlı bir politika anlayışının henüz oluşturulmadığını söylemek mümkündür (ASAGEM, 2011). Bu bölümün devamında Türkiye'de tek ebeveyn annelere yönelik politika ve uygulamalar eğitim; sosyal güvenlik ve sosyal yardım; yaşam koşulları, yoksulluk ve yoksunluk; nakit transferleri ve vergi destekleri; istihdam gelir ve işsizlik yardımı; nafaka; mal paylaşımı; velayet; çocuk yararına politikalar; sosyal hizmetler ve diğer destek mekanizmaları başlıklarıyla ele alınmaktadır.

2.3.2.1.Eğitim

Tek ebeveyn anneler çoğunlukla çocuklarıyla beraber bir yaşam sürdürdükleri için önceliği çocuklarının eğitim ve refahına vererek kendilerini arka plana atmakta ya da her ne kadar eğitimlerine devam etmek isteseler de mecburen aile geçimini sağlamak amacıyla ücretli işlere yönelmektedirler. Esping-Andersen eğitim düzeyi yüksek olan tek ebeveyn annelerin oranlarının sabit kaldığını, gelir dağılımının alt seviyelerindeki eğitim düzeyi düşük kadınların da korunmasız kaldığını belirtmektedir (Esping- Andersen, 2011: 92). Bu durumu, çocuğun fırsat maliyeti ya da diğer bir deyişle çocuk cezası (child penalty) olarak tanımlayan Esping- Andersen, bir kadın anneliği seçmeseydi, hayat boyu elde edeceği gelirin potansiyelinin belirlenmesi üzerinden açıklamaktadır. Çocuk cezası, *"eğitim düzeyi düşük kadınların neden daha yüksek çocuk cezalarını kabul etmek durumunda kaldıklarını açıklar"* (Esping- Andersen, 2011: 112). Eğitim düzeyinin düşük olması ya da kalması, kadınları yoksulluğa sürüklemekte (eğitim düzeyi düşük kadınlar yoksulluk riski altında görülmektedir), istihdamda yer alamamasına ve kimi zaman özgürlüğünü kazanamamasına neden olabilmektedir. Sosyal devletin bu süreçteki en önemli desteği tek ebeveyn annelerin eğitimini desteklemek ve çocuk cezasından olabildiğince az etkilenmesini sağlamaktır.

Sosyal Yardımlar Genel Müdürlüğü (SYGM) ve Boğaziçi Üniversitesi Sosyal Politika Forumu'nun birlikte yürüttüğü "Vefat Etmiş Kadınlar İçin Bir Nakit Sosyal Yardım Programı Geliştirilmesine Yönelik Araştırma Projesi" Sonuç Raporu'na göre, Türkiye'de tek ebeveyn annelerin eğitimlerine devam edebilmeleri amacıyla destekleyici herhangi bir politika olmaması dikkat çekmektedir. Bu araştırmada yer alan görüşmeciler, İstanbul Meslek Edindirme Kursu (İSMEK) ya da diğer kurumlar tarafından verilen meslek edindirme amacıyla verilen kurslara katılım yüksek olsa da eğitimlerin bir bütünlük ya da istikrarlılık göstermediğini belirtmektedirler (SYGM, 2010: 103). Tek ebeveyn annelerin bu başlık altında alınması gereken en önemli sorunları ise çocuk bakımının nasıl ve kimler tarafından sağlandığı yönündedir. Mahallede (belediyeler tarafından) ya da diğer resmî kurumlarda verilen meslek edindirme kurslarına katılımı artırmak amacıyla çocuk bakımına yönelik herhangi bir uygulama

olmaması çocuğun sorumluluğu konusunda birincil konumda olan kadınların eğitim olanaklarından yararlanmasında engel oluşturmaktadır (SYGM, 2010: 103) ya da onları meslekleri ve çocukları arasında bir tercih yapmaya itmektedir.

2.3.2.2.Sosyal Güvenlik ve Sosyal Yardım

Geleneksel aile yapısından gelen tek ebeveyn annelerin istihdama katılma ihtimalleri düşmektedir, sosyal güvenlik sisteminin kapsayıcılığının da yetersiz kalmasıyla kadınlar sosyal güvencelerini eşleri ya da babaları üzerinden sağlayabilmektedirler. Orloff, sosyal devletleri kadınların tek başlarına bir yaşam ve ev kurabilme kapasitesi sağlayıp sağlayamadıklarına göre sınıflamaktadır (Orloff, 1993: 320). Türkiye’deki tek ebeveyn anneler formel sektörde ücretli bir işte çalışmadıkları sürece sosyal güvenlik sistemine dâhil olamıyor ve başkalarına bağımlı kalmaya devam ediyorlar. Kendisine ait sağlık sigortası olmayan tek ebeveyn anneler bundan dolayı boşanarak sosyal güvencesiz kalmakla, boşanmayıp ayrı yaşayarak hayatını devam ettirmek arasında tercih yapmak durumunda kalmaktadırlar. Her iki durumda da verdikleri karar, onları dezavantajlı bir konumda bırakmaktadır.

Tek ebeveyn anneler kamusal alana katılamadıkça sosyal dışlanma riskiyle karşı karşıya kalmakta özellikle sosyal haklarını talep etmekte ve savunmakta zorlanmaktadırlar. Dışlandıkça, istihdama katılamadıkça sendikaların ve diğer kurumların gündeminde de tek ebeveyn annelerin sorunları ve ihtiyaçları yer almaz olmuştur. Buğra, *“prime dayanmayan sosyal yardımların Türkiye sosyal politika alanındaki tarihi eksikliği yüzünden, yoksulluk tehdidine maruz savunmasız gruplar, hiçbir zaman sahip olmadıklarını talep etme konumunda bulunamadılar”* (Buğra, 2017: 60) diyerek, sosyal dışlanma riskiyle karşı karşıya kalan grupların sosyal haklarını talep etmekte zorlandıklarına dikkat çekmektedir. Tek ebeveyn annelerin düşük kazanç kapasiteleri, sosyal yardımlardaki azalmayla birleşince sosyal koruma konusunda büyük bir boşluk oluşturmaktadır (Esping-Andersen, 2013: 82). Esping-Andersen’in sosyal yardımlarla ilgili bu yorumu Buğra’nın Türkiye’ye yönelik tespitleriyle de örtüşmektedir.

2.3.2.3.Yaşam Koşulları Yoksulluk ve Yoksunluk

Türkiye’nin de üye olduğu Birleşmiş Milletler’in Birleşmiş Milletler Sürdürülebilir Kalkınma Konferansı’nda aldığı Binyıl Kalkınma Hedeflerinde, onur kırıcı yoksulluğu ortadan kaldırmak için seferberlik ilan ederek, “yoksulluğa son” birinci amaç olarak bu hedeflerde yerini almıştır. BM 2030 Sürdürülebilir Kalkınma Hedefleri, “toplumsal cinsiyet eşitliğine” yönelik kadınların her alanda eşit koşullara ulaşması, açlığın, yoksulluğun ve yoksunluğun ortadan kaldırılmasına yönelik amaçları da içermektedir (UNDP, 2021). 2000 yılında oluşturulan Binyıl Deklarasyonu’ndaki eylem ve amaçlardan üçüncüsü; kadınların cinsiyet konumunu

güçlendirmek ve toplumsal cinsiyet eşitliğini geliştirmek, beşincisi ise anne sağlığını iyileştirmek olarak belirlenmiştir (Bildirici, 2011: 24). Türkiye'nin yoksullukla mücadele ve toplumsal cinsiyet eşitliğini sağlama konusunda önemli adımlar attığı aşîkârdır ancak bu politika girişimlerinin uygulamaya nasıl yansıdığına dair istatistik verilerini incelemek daha gerçekçi bir bakış sunacaktır.

Dayıoğlu ve Başlevent'in yaptığı hane halkı temelli bütçe araştırmasında, cinsiyet temelli farklılığın oldukça büyük olduğu görülmüştür; kadınların %62,5'inin kendine ait bir geliri yoktur ve eşitsiz bir kazanç sistemi vardır. Eldeki varlıklar aracılığıyla gelir kazanan kadınların payı %19,1'dir; eğitim, işgücü piyasasına erişim ve gelir itibarıyla kadınlar erkeklerin gerisinde kalmaktadır (Dayıoğlu ve Başlevent, 2017: 154). TÜİK hane halkı tüketim harcamaları verilerinde tek ebeveyn ve çocuklardan oluşan çekirdek ailenin harcaması 4492 TL iken, tek kişilik hane halkı 3450 TL, eşler ve çocuklardan oluşan çekirdek ailenin harcaması ise 5626 TL olarak verilmiştir (TÜİK, 2019). Haneye çocuk dâhil olduğu zaman hane halkı harcamalarında ciddi bir artış meydana gelmektedir. Bu artış sırasında tek ebeveyn anneler hem kadın olmalarının hem de çocuklarına tek başlarına bakmanın sorumluluğu altında kalmakta yoksulluğa daha da yaklaşılmaktadır.

Türkiye, içinde bulunduğu refah rejimine de uygun olarak Güney Avrupa modeli içerisindeki "yardımlaşma" sistemini uygulamaktadır. Bu yardımlaşma biçimini ve Türkiye'nin bu konu hakkındaki gelişmelerini Gough, şöyle yorumlamaktadır:

"1923'ten itibaren Türkiye Cumhuriyeti tarafından yürürlüğe konan batılılaşma ve modernleşme programına rağmen, yoksul yardım mahalli idarelerin ve İslami kurumların çalışma sahası içinde kalmıştır. İlk değişiklik, 1976'da, hiç geliri olmayan yaşlılar veya özürlülere yönelik, 65 Yaşını Doldurmuş Muhtaç Güçsüz ve Kimsesiz Türk Vatandaşlarına Aylık Bağlanması Hakkında Kanun'un çıkmasıyla gerçekleşmiştir. Ancak, 1986'da Türkiye, muhtaç durumda olan ya da az bir eğitim ve öğretim yardımı ile bağımsız şekilde hayatını kazanabilecek kişiler için, çeşitli ek yardımlarla da olsa, bir genel yardım programı oluşturmuş ve Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışmayı Teşvik Fonu'nu kurmuştur. 1992'de sosyal güvence kapsamında olmayan düşük gelirli kişilere temel sağlık hizmetlerini sunmayı amaçlayan Yeşil Kart uygulaması yürürlüğe girmiştir. Yerel sosyal yardım uygulamasının kapsamı ve işlevi bilinmemektedir" (Gough, 2013: 239).

Hayırseverlik anlayışı temel alınarak yürütölen sosyal yardım politikaları, vatandaşlar arasında sosyal devlete karşı güvensizlik duygusu yaratabilecek bir durum olarak değerlendirilebilir.

Aynı sosyal güvenlik sistemi içinde, eşi vefat etmiş kadınların sosyal sigorta ve yardımları alma hakkı bulunurken, diğör tek ebeveyn anneler eski eşleri aracılığıyla herhangi bir yardımdan faydalanamamaktadırlar. Eşi vefat etmiş ve boşanmış kadınlara yönelik uygulanan bu politikalar, toplumun merkezine "güçlü aileyi" koyan ataerkil bir refah devleti anlayışının bir sonucudur (Kader, 2018: 21). Bu tutum tek ebeveyn annelerin yoksulluk ve yoksunluk bakımından savunmasız bir durumda kalmasının bir başka kritik nedenini

oluşturmaktadır. Eşi vefat etmiş kadınlar eşlerinin sosyal güvencesi yoluyla birçok olanaktan yararlanabilirken (sağlık hizmetlerinden yararlanma, dul maaşı gibi), ailenin çekirdeğini “bozmuş olan” boşanmış anneler bu kapsamın dışında bırakılmaktadırlar. Sosyal güvence kapsamı dışında kalan bu kadınlar ve çocuklar literatürde “*orantısız bir şekilde yoksul*” (disproportionately poor) olarak kabul edilmektedirler (Lewis, 2006: 21). Orantısız bir şekilde oluşan bu yoksulluk tek ebeveynler arasında da yeni bir eşitsizlik yaratmaktadır. Sosyal yardım düzenlemeleri tasarlanırken aile değil, yalnızca kişinin vatandaşlık statüsü merkeze alınmalıdır.

2.3.2.4.Nakit Transferleri ve Vergi Destekleri

Klasik “anne dostu” politikalar tarafsız, bireysel vergi rejimi, paralı ve iş güvenli, ebeveyn izinli, devlet destekli çocuk bakım desteği içermelidir. Ayrıca ortak bir vergilendirme sistemi kadınların kazançlarını cezalandırmakta ve ayrımcılığa neden olmaktadır (Esping-Andersen, 2011: 121). Bu ayrımcılığa örnek olarak Türkiye’de tek ebeveyn annelere yönelik özel bir vergilendirme sistemi bulunmaması gösterilebilir.

Türkiye’de nakit transferlerinin sağlanmasında kamu ve özel sektör arasında farklı uygulamalar bulunmaktadır. Özel sektörde çalışan kadınlar annelik sigortası uygulamasıyla doğum nedeniyle geçici iş görmezlik ödeneği almaktadırlar. Ancak sigortalı bir işte çalışmayan kadınların böyle bir hakkı bulunmamaktadır. Doğumdan sonra sigortalı çalışan kadınlar ya da eşi sigortalı bir işte çalışan kadınlar bir defaya mahsus emzirme ödeneğinden faydalanmaktadırlar (Türkiye Cumhuriyeti Resmî Gazete, 2003). 2021 yılında emzirme ödeneği 232 TL olarak belirlenmiştir (<http://www.sgk.gov.tr/>). Verilen desteklerin yeterliliği sorgulanmakla beraber diğer bir nokta da sigortalı bir işte çalışmayan tek ebeveyn annelerin bu nakit transferlerinde konu dışı bırakılmasıdır. Devlet Memurları Kanunu’na (Madde 206) göre kamu sektöründe çalışıp bakmakla yükümlü olduğu çocuk sahibi olan memurlara, çocukları 25 yaşına gelene kadar her ay aylıklarıyla beraber aile yardımı ödeneği sağlanmaktadır (T.C. Resmî Gazete, 1965).

AÇSHB tarafından resmi nikâhlı eşi vefat etmiş kadınlara yönelik aylık 275 TL olmak üzere iki ayda bir 550 TL tutarında yardım yapılmaktadır (AÇSHB, t.y.a). Ancak eşinden boşanmış, ayrılmış kadınlar bu yardımlar konusunda kapsam dışında kalmaktadır.

Türkiye’de ihtiyaç sahiplerine yönelik aile yardımları AÇSHB’na bağlı Sosyal Yardımlar Genel Müdürlüğü (SYGM) tarafından yakacak, gıda ve barınma, sosyal destekli nakit yardımları sağlanmaktadır. Yapılan bu yardımlardan yararlananların önemli bir kısmını (%70) kadınlar oluşturmaktadır. (SYGM, 2013). Çocuk yardımı bakımından sigortalı ve sigortasız çalışan olma durumu ile beraber kamu ve özel sektör çalışanı olmak arasında da

önemli farklılıklar olduğu görülmektedir. Aynı zamanda eşin vefat etmesi ile eşten boşanmış olmak da yardım yapılıp yapılmayacağını belirleyen faktörler olarak karşımıza çıkmaktadır.

2.3.2.5.İstihdam Gelir ve İşsizlik Yardımı

4857 Sayılı İş Kanunu'nda “ırk, renk, cinsiyet, medeni hal, aile yükümlülükleri, hamilelik, doğum, din, siyasi görüş ve benzeri nedenler”den kaynaklı iş anlaşması uygulamalarında hiçbir şekilde doğrudan ya da dolaylı olarak eşit veya eşdeğerde iş için ayrımcılık yapılmamasına dair maddeler yer almaktadır (Madde 5 ve Madde 18) (T.C. Resmî Gazete, 2003). AB 2020 İlerleme Raporu'na göre Türkiye'de özellikle gençlerin ve kadınların işsizlik oranlarının yüksek olmasına “*azalan istihdam, düşük işgücü hareketliliği ve kayıt dışı işlerin yüksek payı*” gibi faktörlerin eklenmesi, “endişe unsurları”nı oluşturmaktadır (AB, 2020: 11). Mevzuatta ayrımcı istihdam anlayışının önlenmesine yönelik düzenlemeler bulunsa da enformel sektörde kadın çalışanların fazla olması, güvencesiz ve eşit olmayan şartların artık olağan hale gelmesi kadınların istihdamını olumsuz etkileyebilmektedir.

TÜİK İstatistiklerle Kadın 2020 Bülteni hanehalkı işgücü araştırması sonuçlarına göre (2019); Türkiye'de 15 ve daha büyük yaşta olan kişilerin istihdam edilme oranı %45,7'dir. İstihdam edilenlerin yalnızca %28,7'sini kadınların, %63,1'ini ise erkeklerin oluşturması (TÜİK, 2020a:1) kadın istihdam oranının erkek istihdam oranından oldukça düşük olduğunu göstermektedir. Ayrıca “*2019 yılında hanesinde 3 yaşın altında çocuğu olan 25-49 yaş grubundaki kadınların istihdam oranının %26,7, erkeklerin istihdam oranının ise %87,3 olduğu*” görülmektedir (TÜİK, 2020a: 1). Çocuk sahibi olan kişilerin istihdam oranlarındaki cinsiyete dayalı farklılaşma ise daha da büyümekte ve ekmeği erkeğin kazandığı modelin Türkiye'de ne kadar güçlü olduğunu ortaya koymaktadır.

Sosyal politika uygulamalarının ve tek ebeveynli ailelerin ihtiyaçlarının oluşturduğu kesişimde toplumsal cinsiyet eşitsizliği, kadın yoksulluğu ve dolayısıyla ortaya çıkan istihdam ilişkileri bulunmaktadır. Esping-Andersen “*çocuk bakımı maliyetlerinin, annelerin emek arzı üzerinde azalan oranlı bir vergiye eşdeğer olduğunu*” ifade etmektedir. Ailenin refahı açısından hayati önem taşısa da bakım hizmetinin maliyetinin yüksek olması ailelerin çoğunun piyasaya katılımını engellemektedir; düşük gelir sahibi kadınlar işe ara vermeye meyilli olmaktadır (Esping- Andersen, 2011:121). Tek ebeveyn annelerin istihdama katılımlarındaki en önemli engellerden biri çocuk bakım hizmetlerine erişimdir. Çocuk bakımı genel olarak kadınların sorumluluğunda görülmekle beraber tek ebeveyn anneler bunu yalnız sağlamak durumunda kalabilmektedirler. TÜİK iş ve aile yaşamının uyumu araştırmasına göre istihdamda olan erkeklerin bakım sorumluluğu oranı %48,1, kadınların ise %44,2 şeklindedir. Ancak önemli fark iş gücüne dâhil olmayanlar arasında oluşmaktadır; kadınların %45,9'unun erkeklerin ise %14,8'inin bakım sorumluluğu bulunmaktadır (TÜİK, 2019b:1). İstihdamda olan kadın ve erkek

arasındaki bakım sorumluluğu oranları biraz daha eşitken, istihdam edilmeyen kadınların erkeklere göre çok daha fazla bakım sorumluluğu aldığı ortaya çıkmıştır. Kadınların bakım sağlayıcı olarak görülmesi onların istihdama katılmalarını da etkilemektedir. Hem bakım sağlayıcı hem de kazanç sağlayıcı olmak zorunda olan tek ebeveyn anneler ise bu dengeyi sağlamak durumunda bırakılmaktadırlar.

Türkiye'deki neoliberal politikalar doğrultusunda oluşturulan kalkınma stratejileri düzgün işlerde istihdam oluşturma olasılığını zayıf kılmakta; işgücü piyasasındaki kadınları güvencesiz, eğreti işlerde çalışmak durumunda bırakmaktadır (Toksöz, 2017:123). *“Kadınlar istihdama entegre edilmeden, sosyal güvenlik sistemine bağımsız çalışanlar olarak entegre edilmeye çalışılmıştır”* (Kılıç, 2008: 494). Dolayısıyla kadınların sistem içindeki kırılganlıkları pekişmekte, istihdamdaki ve kazançlarındaki oran düşük kalmaktadır. Düşük ücret nedeniyle vasıfsız ve tek ebeveynli aile gibi savunmasız kesimler daha çok risk altında kalarak yoksulluk çıkmazına girmektedirler. Kadınlar, anne olma kararı verince kendilerini, çocuk ve kariyer tercihlerini uyumlulaştırma ikilemi içerisinde bulmaktadırlar.

İstihdam ve işsizlik ile ilgili konulardan biri de işsizlik ödenekleri üzerinedir. Türkiye'de işsizlik ödeneği Türkiye İş Kurumu (İŞKUR) tarafından düzenlenmektedir. Kendi istek ve kusuru dışında işsiz kalmak, hizmet akdinin sona ermesinden önceki son 120 gün hizmet akdine tabi olmak ve hizmet akdinin feshinden önceki son üç yıl içinde en az 600 gün süre ile işsizlik sigortası primi ödemiş olmak şartıyla işsizlik ödeneği verilmektedir (T.C. Resmî Gazete, 1999). İstihdam ve yoksulluk konusunda riskli gruba dâhil edilmiş olan tek ebeveynli aileler genel bir işsizlik ödeneği uygulamasına tabi tutulmakta ve durumlarının hassasiyeti göz ardı edilmektedir.

2.3.2.6.Nafaka

Türk Medeni Kanunu'nun 175. Maddesi nafaka uygulamalarını açıklamaktadır; *“boşanma yüzünden yoksulluğa düşecek taraf, kusuru daha ağır olmamak koşuluyla geçimi için diğer taraftan mali gücü oranında süresiz nafaka isteyebilir”* (T.C. Resmî Gazete, 2001). Nafaka ödemekle yükümlü kişiler nafakaya ilişkin karara uymazsa üç aya kadar hapis cezasıyla cezalandırılmaktadırlar (Ünal, 2017:121). Aile Sosyal Araştırmalar Genel Müdürlüğü'nün yaptığı bir araştırmada eski eşinden nafaka almayan annelerin sayısının, eşinden nafaka alanların sayısının neredeyse iki katı olduğu görülmektedir (ASAGEM, 2011). Eşinden nafaka alamayan kadınlar ödemelerinin büyük bir bölümünü düzensiz ya da sınırlı elde edebilmektedirler. Tek ebeveyn anneler nafaka ödemeleriyle ilgili düzenlemede eski eşleri, çocukları ve yeni hayatları arasında bırakılmaktadırlar.

2.3.2.7.Mal Paylaşımı

Boşanma sonrası çiftler arasındaki mal paylaşımının eşit bir şekilde sağlanması TMK (TMK Madde 218-250) paylaşımlı mal ayrılığı başlığı altında detaylı bir şekilde yer almaktadır. Mal paylaşımı çiftlerin evlilik süresince edindiği malların eşit bir şekilde iki tarafa dağıtılmasıyla gerçekleşmektedir. Miras ya da bağış yoluyla edinen mallar ise kişisel mallar olarak sayılmakta ve karşı tarafa paylaştırılmamaktadır (Madde 250). ASAGEM tarafından yapılan bir araştırmaya göre; tek ebeveyn annelerin eski eşlerinin borçlu olması, eski eşin önceden tüm eşyaları satmış olması ya da –çoğunlukla- kadınların boşanmaya odaklanarak hiçbir eşya istememesinden dolayı mal paylaşımı yapılmamaktadır (ASAGEM, 2011: 115). Bu durum yasal düzenlemelerde yer alan önlemlerle, uygulama arasında farklı bir yaklaşım olduğunu göstermektedir.

2.3.2.8.Velayet

Ergin olmayan çocuklar ebeveynlerinin velayetindedir. TMK (Madde 21), velayet başlığı altında anne ve babanın evli olup olmama, çocuğun öz ya da üvey olma durumuna göre çocuğun velayetini düzenlemektedir (T.C. Resmî Gazete, 2001). Çocuğun velayeti anne ve babadan birinin vefat etmesi durumunda sağ kalan ebeveyne, boşanma ya da ayrılık durumlarında ise çocuğun birlikte yaşamasına karar verilen tarafa ait olarak düzenlenir. Çoğunlukla ve özellikle çocuğun küçük olması durumunda çocuk/ların velayeti anneye verilmektedir, ancak çocuğun bakım sorumluluğu yalnızca tek ebeveyne yüklenemez.

Tek ebeveyn anneler kendi istekleriyle evliliği terk ettikleri için anlaşma bozucu ve toplumun çekirdeğine zarar verenler olarak görülmektedirler. Dolayısıyla boşanmış kadınlar bakmakla yükümlü oldukları çocuklarının velayetine sahip olsalar da devlet ve politikalar onları yalnız bırakarak cezalandırmaktadır (Kader, 2018: 21). Velayeti çoğunlukla anneye vermeye eğilimli olan mekanizma annenin sorumluluğunun arttığı aşikâr olan bu duruma yönelik ek çözümler üretmemektedir.

2.3.2.9.Çocuk Yararına Politikalar: İzin Düzenlemeleri ve Bakım Destekleri

Türkiye’de istihdam edilmiş olan ebeveynlerin, çocuklarının bakımlarının kendileri ve kurum ve kuruluşlar tarafından sağlanması için doğum öncesi ve doğum sonrası olmak üzere izinleri ve düzenlemeleri mevzuatta yer almaktadır.

4857 sayılı İşçi Kanununa göre hamilelik süresince çalışana periyodik kontrolleri için ücretli izin verilir ve doktor raporu sunulması halinde hamile çalışan işçi sağlığına uygun şekilde

herhangi bir ücret kesintisi yapılmadan hafif işlerde çalıştırılır. Ayrıca doğum sonrası sağlanan analık hali izni bittikten sonra istenmesi halinde *“birinci doğumda altmış gün, ikinci doğumda yüz yirmi gün, sonraki doğumlarda ise yüz seksen gün süreyle haftalık çalışma süresinin yarısı kadar ücretsiz izin verilir. Çoğul doğum hâlinde bu sürelere otuzar gün eklenir. Çocuğun engelli doğması hâlinde bu süre üç yüz altmış gün olarak uygulanır”* (Madde 74-Ek fıkra: 29/1/2016-6663/22 md.). 74. Maddede belirtilen izinler bittikten sonra çocuğu ilköğretim çağına gelene kadar ebeveynlerden biri kısmi zamanlı çalışma talebinde bulunabilir ve iş sözleşmeleri bu nedenden dolayı feshedilemez. Çocuk emziren kadın işçilerin çocuklarına süt vermeleri için belirtilecek süreler işçinin çalışma sürelerinden sayılır ve emzirmeleri için işçinin kendisinin belirlediği saatler arasında bir günde toplam bir buçuk saat süt izni verilir. (Madde 66). Ayrıca geçici işçiler de eşit muamele ilkesinden faydalandırılarak çalışmadıkları dönemlerde özel istihdam bürosu tarafından sağlanan eğitim ve çocuk bakım hizmetlerinden yararlandırılmaktadır (Madde 7).

657 Sayılı Devlet Memurları Kanunu, İş Kanunundaki ücretsiz izin düzenlemesi bakımından benzerlik göstermektedir. Devlet memurlarının işçilerden farklı olarak *“doğumda veya doğum sonrasında analık izni kullanılırken annenin ölümü halinde, isteği üzerine memur olan babaya anne için öngörülen süre kadar izin verilir”* hakkı da bulunmaktadır (Madde 104/A). Yeni çocuk sahibi olan ebeveynlerin bakım izinleri, kamuda ve özel sektörde de farklı işleyişlere sahiptir. Doğumdan önce sekiz hafta ve doğumdan sonra sekiz hafta izinli olmak üzere kamuda ücretin hepsi, özel sektörde 2/3’ü “analık izni ödeneği” adı altında sağlanmaktadır. Ayrıca doğumun ardından kamuda analık izni bittikten sonra ilk altı ay üç saat, ikinci altı ay bir buçuk saat süt izni verilmektedir. Özel sektörde bu süre bir yaşından küçük tüm çocuklar için bir buçuk saatle sınırlıdır (Ünal, 2014: 105). Doğum yapan kadın çalışanların izinlerinin kanun maddelerinde “analık izni” olarak belirtilmesi çocuk bakımının yalnızca kadınlara ait olduğu normunun yasalara aktarımı olarak yorumlanabilir.

657 Sayılı Devlet Memurları Kanunu’nda 2016 yılında yapılan düzenlemeyle önceden yalnızca kadına sağlanan aylıksız izin erkek memurlara da tanınmıştır; 108. Madde B fıkrasında *“doğum yapan memur ile eşi doğum yapan memura istekleri üzerine yirmi dört aya kadar aylıksız izin verilecektir”* ibaresi yer almaktadır. Çocuk bakımı sırasında verilen izinler kamu sektöründe ve özel sektörde ücretsiz olarak sağlanmakta olsa da izinlerin süreleri sektöre göre değişiklik göstermektedir.

657 Sayılı Devlet Memurları Kanunu’nda yapılan yeni bir düzenlemeyle (Madde 104) babalık izni süresi arttırılmıştır; devlet memuru olan babanın isteği halinde 10 günlük ücretli izin kullanma hakkı bulunmaktadır. Ancak bu düzenleme her ne kadar olumlu bir gelişme olarak yorumlansa da isteğe bağlı olması, kadınlar için öngörülen doğum izni (annelik izni) süresinden büyük ölçüde az olması dikkat çekmektedir. Anne ve baba için düzenlenen izin

süreleri arasındaki bu önemli fark, çocuk bakımının yalnızca kadınlara ait olduğu fikrinin kanunlar tarafından da desteklendiğini göstermektedir. İş Kanunu'nda ise baba olan işçiye yönelik beş günlük ücretli izin verilmektedir. Devlet Memurları Kanunu ile İş Kanunu'na tabi olanlar arasında babalık izni düzenlemesi konusunda önemli bir fark olduğu ortaya çıkmaktadır.

AB'de eşitliğin sağlanması, iş ve aile yaşamının uyumlulaştırılmasına ilişkin önlemler kapsamında düzenlenen *"ebeveyn izni AB Temel Haklar Şartı'nın 33. Maddesinde bir sosyal hak olarak düzenlenmiş ve ebeveyn izni yönergesine de bu şekliyle yansımıştır"*. Ebeveyn izni, çocuk sahibi olan kadın ve erkekler, *"yeni doğan çocuklarına bir süre bakabilmeleri için sosyal güvenlik, istihdam ve tazminat açısından kendilerini bir derece güvencede hissederek verilen izin olarak tanımlanmaktadır"* (Kavas, 2018: 1). 2008 yılında Türkiye Büyük Millet Meclisi'ne (TBMM) gönderilmiş olan "ebeveyn izni" konulu yasa tasarısı net bir sonuca ulaşamamıştır bu nedenle de bu konuda mevcut yasal bir düzenleme bulunmamaktadır. Bakım hizmetleri ile ilgili olarak iş ve aile yaşamının uyumlaştırılması politikalarında Türkiye en geride kalmış olan ülkelerden biri olarak görülmektedir (Ecevit, 2010: 88). Dolayısıyla istihdamdan uzun süre uzak kalan kadınlar aynı zamanda aile içindeki bakım veren rolünden de sıyrılamayacaklardır.

Tek ebeveyn annelerin istihdamdaki ve eğitimdeki eşitsizlikleri arttıkça çocuklarının geleceğine yatırım yapma kapasiteleri de doğrudan etkilenecek eşitsizleşmektedir. Türkiye'de çocuklar için aylık aile yardımlarıyla ilgili düzenleme yalnızca memurlar için belirli koşullar ve sürelerle göre oluşturulmuştur ancak bu yardımlar tek ebeveynlere özgü değildir ve yetersiz kalmaktadır.

Türkiye'de kurumsal çocuk bakım hizmeti desteği Millî Eğitim Bakanlığı'na (MEB) bağlı anaokulları, kamu kuruluşları, AÇSHB'na bağlı kreş ve gündüz bakım evleri, yerel yönetimler, üniversiteler ve özel kurumlar tarafından verilmektedir (Ünal, 2014: 107). Ancak TÜİK İstatistiklerinde yer alan "Çocuk" verilerine göre 0-5 yaş grubu çocukların bakımının yaklaşık %89,6'sının anne, %2,4'ünün kreş veya anaokulu tarafından sağlandığı görülmektedir (TÜİK, 2012). 2018 yılında ise 15 yaş altındaki çocuklar için ücretli bakım hizmeti kullanma oranı %13,1, bakım hizmeti kullanmama oranı ise %86,9 olmuştur (TÜİK, 2018b). 150'den fazla kadın çalışanı olan kurum veya işletmelerin, okulöncesi dönemdeki çocuklara yönelik kreş açma yükümlülüğü bulunmaktadır. Ancak bu yükümlülüğün kadın çalışan sayısı üzerinden belirlenmesi bakım sorumluluğunun erkek çalışanlarda olmadığını ima etmektedir. Aynı zamanda kreş açılmaması durumunda verilen idari para cezalarının (2019 yılı için 2866 TL) caydırıcı miktarda olmaması işverenlerin kreş açmaktansa bu cezayı ödemeyi tercih etmesine neden olabilmektedir (İğde, 2011:171). Türkiye'de farklı kurumlar tarafından sağlanan çocuk bakım destekleri yetersiz kalmaktadır ve bundan oldukça sınırlı sayıda çocuk faydalanabilmektedir.

Çocuğuna tek başına bakan ebeveyn anneler çocuklarını emanet edebilecekleri bir kişi ya da kurumların ücretsiz desteği olmadığı için istihdama katıldıklarında bu hizmeti piyasadan satın almak durumunda kalabilmektedirler. Ya da ücretli çalışmaktan tamamen uzaklaştırılabilmektedirler. Bakım hizmetlerine dair kamusal kurumların yetersiz kalması ve devletin de bu konudaki sorumluluğu kadınların hane içinde kalarak yüklenmesini teşvik etmesi, cinsiyete dayalı iş bölümünü destekleyerek kamusal patriyarkanın varlığını pekiştirmektedir.

Tek ebeveyn annelerin çocuklarına özel olarak düzenlenmiş herhangi bir eğitim desteği olmamakla birlikte maddi güçlükler nedeniyle çocuklarını okula gönderemeyen ailelere –sınıfı başarı ile geçmeleri şartıyla- karşılıksız olarak ilköğretim öğrencileri için aylık 30-35 TL, ortaöğretim öğrencileri için 45-55 TL aylık ödeme yapılmaktadır. Kız çocuklarının okullaşma oranlarını artırmak amacıyla kız öğrencilere (ilkokul için) 35 TL ve (ortaöğretim için) 55TL olmak üzere, en yüksek olan miktar verilmektedir (Ünal, 2014: 116). Ancak Türkiye’deki bir öğrencinin giderleri düşünüldüğünde bu rakamların da oldukça düşük kaldığını belirtmek gerekir.

2006 yılında Genel Sağlık Sigortası ve Yeni Sosyal Güvenlik yasalarında yapılan değişiklikler sayesinde tek ebeveyn anne ya da babaların aldıkları destekler eşitlenmiş, yetim ödenekleri yalnızca kadınlara değil erkek çocuklara da verilmeye başlanmıştır (Dedeoğlu ve Elveren, 2017: 35). Kılıç, Sosyal Güvenlik konusundaki bu değişimi ekmeği erkeğin kazandığı modelden evrensel aileye doğru dönüştüren önemli bir gösterge olarak düşünülebileceğini belirtmektedir (Kılıç, 2008: 493). Ancak kadın istihdam oranının günümüzde %29 civarında (TÜİK, 2020a:1) olması, kadınların çoğunun sosyal güvenlik ve emeklilik sistemine dâhil edilmeden gerçekleştirilen bu politika değişimlerinin ekmeği erkeğin kazandığı modeli etkileme konusunda sınırlı kaldığı görülmektedir (Dedeoğlu ve Elveren, 2017: 35). Hayatta kalan eşe yönelik muamelede kadın ve erkek eşitliği söz konusuysa, tüm bu değişikliklerle kadınlar için sunulan bazı avantajlardan da vazgeçildiğini de belirtmek gerekir.

2.3.2.10. Sosyal Hizmetler

Günümüzde aile ve sosyal hizmetlerle ilgilenen bakanlığın adı (2.3.2 bölümünde detaylı olarak bahsedildiği üzere) devamlı olarak değiştirilmiştir. 21 Nisan 2021 tarihinde ise “Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı”nın kurulması sonucu en son “Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı” adını almıştır. Ailelere yönelik gerçekleştirilen sosyal hizmet çalışmaları mikro düzeyde kalmaktadır. Bu sosyal hizmet uygulamaları eğitim, danışmanlık, ayni ve nakdi sosyal transferler, psikolojik destek, sağlık, sosyo-kültürel gelişim alanlarında gerçekleştirilmektedir. Sosyal hizmet uygulamaları hem özel hem de kamu kuruluşlarını kapsamakta ve farklı dallara ayrılarak vatandaşlara destek vermektedir (Çevik, 2020: 58).

Tek ebeveyn annelere engelli çocukları olması durumunda gelir tespitine dayalı olarak yardım yapılmakta ve engelli maaşı bağlanmaktadır. Aynı zamanda istenmesi durumunda devletin engelli bakım merkezlerinden ve rehabilitasyonlarından yararlanabilmektedirler. Diğer önemli nokta ise ailenin, engelli bireyine bakım hizmetlerini karşılamayı tercih etmesi durumunda aileye bakım ücretinin ödenmesidir. Engelli çocuğa sahip olan tek ebeveyn anneler tüm günlerini bakım vererek geçirdikleri için devlet tarafından verilen bakım ücretini almaları hem özel alanda kalarak ev içinde bakım işini sürdürmelerine hem de istihdam dışı kalmalarına neden olmaktadır. Ancak emeklerinin bir kısmının görünür kılınarak karşılıksız kalmaması açısından bu destek olumlu da değerlendirilmektedir (Şahin, 2017: 235). Bu tür uygulamalar geleneksel toplumsal cinsiyet rollerinin sürdürülmesine de yol açmaktadır.

2.3.2.11. Diğer Destek Mekanizmaları

Çeşitli yardım sağlayan kurum ve kuruluşlara yardım başvurusunda bulunarak maddi ve psikolojik destek alanlar özellikle düşük sosyo-ekonomik seviyeye sahip olan ebeveynlerden oluşmaktadır. Anneler, babalara oranla daha fazla yardım başvurusunda bulunmakta ve kurumsal yardım almaktadırlar (ASAGEM, 2011:129). Boşanma, ayrılık, vefat gibi nedenlerden dolayı duygusal olarak yıpranan tek ebeveyn annelerin psikolojik destek almaları için oluşturulmuş bir sosyal politika uygulaması olmasa da yerel yönetimler, devlet kuruluşları, sivil toplum kuruluşları tarafından psikolojik danışmanlık veya psikiyatrik tedavi hizmeti sunulmaktadır (ASAGEM, 2011: 172). Maddi yetersizlikler, çoğu ebeveynin psikolojik destek almalarının önündeki engellerden en önemlisidir. Kimi ebeveynler ve çocukları sosyal güvenceleri olmadığı için devlet hastanelerinden ücretsiz psikolojik destek hizmetinden faydalanamamaktadır. Ayrıca düşük sosyo-ekonomik seviyeye sahip olup kent ya da ilçe merkezinden uzak kırsal bölgede yaşayan kişiler de psikolojik destek almak için düzenli olarak hastaneye gitmenin beraberinde getireceği maliyeti kaldıramayacaklarından dolayı bu hizmetten vazgeçmektedirler (ASAGEM, 2011:174).

Tek ebeveynlere yönelik diğer destek mekanizmalarından biri de medeni durumuna bakılmaksızın herhangi bir istismara veya şiddete maruz kalan kadınların korunması ve desteklenmesi amacıyla Kadının Statüsü Genel Müdürlüğü tarafından finansmanı sağlanan kadın konukevleri hizmetidir. Konukevlerinde kalan kadınların ihtiyaçları karşılanmakta ve ilden ile değişen, komisyonun kararına göre belirlenen cep harçlığı verilmektedir (AÇSHB, t.y.b).

2.4. Almanya'nın Sosyal Politikası ve Refah Devleti Uygulamaları Kapsamında Tek Ebeveynli Aileye Yönelik Politikalar

Bu bölümde Almanya'nın genel olarak sosyal politikası ve refah devleti uygulamalarında tek ebeveynlere yönelik düzenlemelere yer verilmektedir. Almanya hem tarihsel olarak sürdürdüğü refah devleti uygulamaları hem de AB üyesi olduğu için Birliğin yasal düzenlemeleri kapsamında sosyal politikalarını şekillendirmiştir. Avrupa Birliği'ni kuran devletler (Belçika, Fransa, Almanya, İtalya, Lüksemburg ve Hollanda) “sosyal politikaları korporatist modele dayalı, sosyal koruma sistemleri” geliştirmişlerdir (Oktay Yılmaz, 2009: 45-46); yapılan sosyal politika harcamaları, vatandaşların ödedikleri primlerden elde edilerek sağlanmakta, aile, bir sosyal politika kurumu olarak varlık göstermektedir (Saka, 2010: 11).

2.4.1. Almanya'nın Sosyal Politikası ve Refah Devleti Yapısı

19. yüzyılda gelişen endüstrileşme sonucu ortaya çıkan büyük işçi kitlesi, yoksulluğun ve yaşam koşullarının iyileştirilmesi ihtiyacını da beraberinde getirmiştir. Sosyal sigortaların yasal düzenlemelerle ele alınması ilk kez Bismarck Almanya'sında ortaya çıkmıştır; 1881-1889 yıllarında “işçiler için hastalık, iş kazası, sakatlık ve yaşlılık durumlarına özgü sigorta yasaları çıkarılmıştır”. 1901 yılında “sigorta kapsamı genişletilip ölen işçilerin yakınlarına ölünceye dek küçük bir gelir ödenmesini öngören ‘ölüm sigortası’ getirilmiştir”. Endüstrileşmeyle beraber ilerleyen bu “ilk yasal düzenlemelerle sosyal güvenlik sisteminin ilk dönemi başlamıştır” (Koray,2008: 327-328). Sosyal koruma sağlamada finansmanı kimin üstlendiğine göre yapılan refah devletlerinin sınıflandırılmasında Bismarck Modelinde yer alan Almanya, “çalışanın sosyal refah hakkını kendisi ya da işveren tarafından ödenerek katkıya bağlı kılmaktadır” (Özdemir, 2005: 236). Almanya, Bismarck modeli ülkeleri içerisinde temel bir örnek olarak değerlendirilmekte ve sosyal güvenliğin ana yapısını oluşturarak modern sosyal güvenlik sisteminin tarihsel gelişimindeki en önemli gelişmeyi gerçekleştiren ülke olarak kayda geçmektedir. Aynı zamanda Esping- Andersen refah devletlerini meta-dışlaştırma derecelerine göre yaptığı sınıflandırmasında Almanya'yı muhafazakâr-korporatist refah devletleri sınıfına dâhil etmektedir (Esping- Andersen, 1990: 27).

Sosyal devlet ilkesi anayasal düzen kapsamında tüm vatandaşlar için bireysel özgürlük, istihdam ve meslek seçme serbestliği, kişiliğin engelsiz gelişimi, eşit muamele ve fırsat eşitliği gibi her insanının ihtiyacı olan temel haklarını kullanması için gerekli olan maddi ön koşulları şart koşturmaktadır (Althammer ve Lampert, 2014: 7–8). Almanya'da Anayasa'nın 20. Maddesinde sosyal devlet ilkesi “Almanya Federal Cumhuriyeti demokratik ve sosyal bir

federal devlettir” şeklinde açıklanarak vatandaşlarını anayasal güvence altına almaktadır (Gerlach, 2002: 62).

Almanya’nın refah sistemi vatandaştan devlete ve devletten vatandaşa yeniden dağıtımı şeklinde oluşan bir döngüye sahiptir. Vatandaştan elde edilen vergiler konut, işsizlik, sosyal yardım veya bakım hizmetleri olarak tekrar vatandaşa yönlendirilir. Ödenen sigorta primleri ihtiyaç halinde işsizlik, emeklilik ya da sağlık gibi sigorta hizmetlerinde kullanılmaktadır. Aynı zamanda Almanya Hükümeti aile yardımı, çocuk parası, engelli desteği gibi ek hizmetler de vermektedir (Uyanık, 2018: 28). Vatandaşların hem prim ödeyerek finansman hem de ivaza⁹ hak kazanan olduğu bu sistem “karşılıklılık ilkesi” (reciprocity) olarak adlandırılmaktadır (Durdu,2009: 46)

19. yüzyılın sonlarına doğru annelere yönelik sosyal politikalar oluşturulmaya başlanmıştır. Örneğin Almanya’nın annelik sigortası politikaları önemli uygulamalara öncü olarak nitelendirilmektedir. Bu politikaların diğer ülkelerde uygulanmaya başlaması ise ancak 20. yüzyılın başlarına denk gelmektedir (Altan, 2006: 224). Sosyal politika ve refah devleti gibi önemli kavramların ilk kez Almanya’da kullanılması sosyal devlet anlayışını başarıya ulaştırmak için erken hareket etmeye ve önlemler almaya yöneltmiştir.

2.4.2. Almanya’da Tek Ebeveynli Aileye Yönelik Sosyal Politika ve Uygulamalar

Almanya’nın AB üyesi olması aynı zamanda diğer ülkelerle karşılaştırıldığında sosyal politikalara daha erken önem vermesi aileleri, kadınları ve risk grubundaki vatandaşları korumak için daha detaylı bir sistem geliştirmesine yardımcı olmuştur. AB’nin sosyal politikası kapsamında aile politikalarına yönelik üç önlem öne çıkmaktadır: birincisi, aileyi devamlı gelir sahibi yaparak ekonomik olarak güçlendirmek, ikincisi, eğitim ve danışmanlık hizmetleriyle aileyi geliştirmek ve rahatlatmak, üçüncüsü, ailenin görevlerini devralacak aile dışı kurumların hizmetlerini desteklemek (Dumon, 1991:3).

Almanya Hükümeti istihdama katılmış olan kadınların şartlarını iyileştirmek ve aile ile günlük yaşam arasındaki hareket alanlarını genişletmek adına önemli uygulamaları hayata geçirmiştir. Annelerin iş yerindeki olası tehlikelerden veya etkilerden korunması amacıyla iş güvenliği yasasına Anneliği Koruma Yasası (Mutterschutz-MuSchG)’ni ve İşletmelerde Annelerin Korunması Yönetmeliğini (Verordnung zum Schutze der Mütter am Arbeitsplatz-MuSchArbV) uygulamaktadır (Bundesgesetzblatt/Federal Hukuk Gazetesi, 2002). Çoğunlukla hamile ve yeni çocuk sahibi olmuş annelere yönelik olan bu düzenlemelerle kadın istihdamını sürdürülebilir kılmak ve devlet tarafından kadınların desteklenmesi amaçlanmaktadır.

⁹ Aynı veya hizmete çevrilebilen haklar

Almanya'daki kadın istihdamı konusu 2.4.2.5. İstihdam, Gelir ve İşsizlik başlığı altında daha detaylı incelenmektedir.

Ailenin bir refah rejimi aygıtı olarak benimsenmiş olması Almanya'yı birçok Avrupa ülkesinden farklı kılan önemli bir özelliktir. Uygulamaların aile temelli olması hem sosyo-kültürel pratiklerde, hem de kanun ve yönetmeliklerle desteklenmesi şeklinde kendini göstermektedir (Erdem, 2006: 9). Alman Sosyal Güvenlik Sistemi'ni oluşturan temel yasalar, toplam on iki kitaptan oluşan Sosyal Kanun'da (Sosyal Refah Kitabı/Sozialgesetzbuch- SGB) yer almaktadır. Sosyal Kanun ile sosyal hizmetlerin birbiriyle karışmasını önlemek, sosyal yasalardan kaynaklı hak ve ödevlerin daha rahat takip edilmesini sağlamak ve bu sayede sosyal güvenliğin Almanya'da sorunsuz bir şekilde uygulanması amaçlanmaktadır (Schwitzky, 2013: 19). 2005 yılında yürürlüğe giren SGP XII kitapçığında Almanya sosyal yardım programı 'Sozialhilfe' (sosyal yardım görevi) şöyle açıklanmaktadır: *"sosyal refahın görevi, yardım alma hakkına sahip olanların insan onuruna yaraşır bir yaşam sürmelerini sağlamaktır"*. Başarı, onlara mümkün olduğu kadar sosyal refahtan bağımsız bir şekilde yaşamalarının sağlanmasıdır, bu hedeflere ulaşmak için yararlanıcıların ve sosyal yardım sağlayıcıların hak ve yükümlülükleri çerçevesinde birlikte çalışması gerekir.

Kapsayıcı bir sosyal güvenlik ağı oluşturmak için birçok yasal düzenleme yapmış olan Alman Hükümeti'nin aileyle ilgili olarak çalışmalarını "Federal Aile, Yaşlılar, Kadınlar ve Gençlik Bakanlığı" (BMFSFJ) yürütmektedir. BMFSFJ'in 2020 aile raporunda, Almanya'da yapılan bir araştırmaya göre devlet tarafından desteklenmesi gereken grupların hangileri olduğu araştırma konusu olduğu belirtilmektedir. Bu araştırma doğrultusunda toplam nüfusun, %84'ü bekâr ebeveynlerin ve %79'u düşük gelirli ailelerin hükümet tarafından daha fazla desteklenmeye ihtiyaçları olduğunu düşündükleri görülmüştür. Bu rapor aynı zamanda tek ebeveyn annelerin içinde yaşadığı toplum tarafından nasıl algılandıklarını ve toplumun konuyla ilgili farkındalıklarını da ortaya koymaktadır. Güçlü Aile Yasası (Starke-Familien-Gesetz) (Temmuz 2019) ile çocuk ödeneği yeniden tasarlanmış, eğitim ve katılım yararları iyileştirilmiştir. 2019 yılında çocuk ödeneğine yönelik yapılan reformun bir sonucu olarak, düşük gelirli daha fazla aile artık daha iyi destek almaktadır ve çocuklar için daha adil fırsatlar oluşturulmuştur (BMFSFJ, 2020a). Hem tek ebeveynlerin hem de tek ebeveynli aileler içinde yaşayan çocukların devlet tarafından gördükleri destek ve aldıkları yardımlar ülkenin sosyal devlet anlayışını ortaya koymaktadır. Bu anlamda Almanya'nın eğitim, sosyal güvenlik ve sosyal yardım, yaşam koşulları yoksulluk ve yoksunluk, nakit transferleri ve vergi destekleri, istihdam, gelir ve işsizlik yardımı, nafaka, mal paylaşımı, velayet, çocuk yararına politikalar, sosyal hizmetler gibi ülke politika ve uygulamaları gibi konularda da tek ebeveynler için hangi noktalara eğildiği önemlidir. Ayrıca araştırmaya katılanlar arasında Almanya'daki Türkiyeli göçmen kadınlar da bulunduğundan dolayı durumlarını daha iyi ortaya koyabilmek adına Türkiye'deki başlıklardan farklı olarak göç başlığı da eklenmiştir.

2.4.2.1.Eğitim

Alman Hükümeti'nin hazırladığı Çocuğunu Yalnız Büyüten Anneler ve Babalar Derneği (Verband alleinerziehender Mütter und Väter Bundesverband e.V. –VAMV) Bilgi ve Tavsiyeler kitapçığında tek ebeveynlerin “Meslek Eğitimi ve Yüksek Öğrenimi Destekleme Kanunu” (Bundesausbildungsförderungsgesetz- Bafög) kapsamında eğitimleri için nakit desteği alabileceği belirtilmektedir. 2021 yılı için 861 Avro'ya kadar destek verileceği belirtilmektedir (<https://www.bafög.de/>). Bu paranın yarısını devlet karşılıksız olarak vermektedir ancak diğer yarısı bir tür kredi olduğu için eğitim bittikten sonra geri ödenmesi beklenmektedir. Sömestr tatilinde öğrenciler Bafög'ten yararlanamamaları da tek başına çocuk yetiştiren ya da hamilelik nedeniyle gereksinimlerini karşılayamayanlar ihtiyaçlarının karşılanmasını isteme hakkına sahiptir. Aynı zamanda eğitim gören ve on yaşından küçük en az bir çocuğu olan ve kendisiyle beraber yaşayan ebeveynlere çocuk bakım desteği (Kinderbetreuungszuschlag) ve meslek eğitimi alanlara, okul ve yüksekokul öğrencilerine ebeveyn parası (Elterngeld) sağlanmaktadır (VAMV, 2013: 32-39).

Tek ebeveyn annelerin eğitimlerini devam ettirebilmeleri ve dolayısıyla daha iyi pozisyonlarda istihdam edilmeleri için imkânlarını artırma adına verilen bu destekten birçok tek ebeveyn faydalanmaktadır. Kadınların eğitimlerinin desteklenmesi sosyal devlet anlayışını güçlendirmektedir.

2.4.2.2.Sosyal Güvenlik ve Sosyal Yardım

Otto Von Bismark'ın 1881 yılında Almanya'da sosyal reformlar politikası içerisinde sosyal sigortalara yer vermesi sosyal güvenlik sistemi açısından önemli bir adım olarak görülmektedir. Bu reformlar, devletin, sosyal güvenliği garanti etmesini sağlayarak asgari standardın üzerine çıkılmasına ilişkin olanakları artırmıştır. Bismark Model'inin uygulanmasıyla “sosyal sigorta sistemi” kapsamında ilk zorunlu sosyal sigortaların kurulması, sosyal güvenliğin ve refah devleti uygulamalarının en önemli aracı olarak değerlendirilmektedir. Sosyal sigortalar sistemi 1900'lü yıllardan sonra kapsam ve tür açısından çeşitlilikler içermiştir; sosyal güvenlik hakları standart bir hal almış ve birleştirilmiştir. (Özmert Koçer, 2014:5; Işık, 2018:113). 1920 yılında Weimar Anayasası ile sosyal hakların anayasalarda yer alması sosyal refah devletinin oluşumunu etkileyen önemli bir adım olarak görülmüştür (İğde, 2011: 6). İşsizliği azaltıp asgari ücreti standartlaştırmayı ve ulusal bir sağlık sistemi kurmayı hedefleyen Beveridge Raporu'nun 1942 yılında ilk kez İngiltere'de yayımlanmasıyla günümüz modern sosyal güvenlik sisteminin temel ilkeleri belirlenmiştir (Özaydın, 2018: 45). Yurttaşlık temelinde oluşturulan ve kapsayıcı içeriğiyle yalnızca istihdam edilenleri değil tüm vatandaşları dâhil etmeyi amaçlayan (İğde, 2011:6) Beveridge Planı, öncelikle İngiltere için oluşturulsa da tüm Avrupa ülkelerinde de zincirleme bir etki yaratmıştır.

Böylece İngiltere, sunduğu sosyal güvenlik önerisinin diğer Avrupa ülkeleri tarafından da uygulanmaya başlamasını sağlamıştır (Özdemir, 2007:196). Sosyal ihtiyaçları bir hak olarak anlamlandıran bu modelde “*güvenlik sisteminin dışında kalan sorunlar için de geniş bir gelir aktarımı veya aile yardımları sistemi kurulmuştur*” (Koray, 2008:333). Kısaca Bismarck’la temeli atılan Almanya’nın sosyal güvenlik sistemi, zaman içerisinde yapılan önemli düzenlemelerle gelişim göstermiştir.

Günümüzde köklü bir sosyal devlet anlayışına sahip olan Almanya’nın sosyal güvenlik ağını üç yardım sistemi oluşturmaktadır: sosyal sigortalar, sosyal yardımlar ve sosyal hizmet. “*Toplam nüfusun yaklaşık %90’ını kapsayan sosyal sigortalar sistemi*”, sosyal devlet özelliğini bu şekilde pekiştirmektedir (Özmert Koçer, 2014:1). Sosyal yardım programının yasal temeli 1961’de federal yasayla atılmış olup “Socialhilfe” adı altında ikiye ayrılmaktadır; genel yardımlar (Hilfe zum Lebensunterhalt) ve özürllüler, sağlık sigortasına sahip olmayanlar gibi ihtiyaç sahibi vatandaşlar için sağlanan yardımlar (Hilfe in besonderen Lebenslagen). Aynı zamanda Almanya’nın sosyal refah rejimine bakıldığında üç ana boyutun olduğu görülmektedir:

- “1. Yaşlılık, işsizlik, sakatlık ve yetimliğe karşı güvenceler: Bunlar çoğunlukla yardım alanların katkılarına dayanmaktadır;
2. Suç mağdurlarına ve savaş gazilerine katkı paysız ödenen tazminatlar;
3. Arta kalan konumlarda bulunanlara verilen sosyal yardımlar” (Erdem, 2006:8).

Almanya’nın özellikle toplumda dezavantajlı olarak bilinen vatandaşların sosyal yardımlarla desteklenmesini refah anlayışının temeline koyduğu görülmektedir. BMFSFJ tarafından yayınlanan 2020 raporuna göre, 2019 yılında 18 yaş altı çocukları olan yaklaşık 996.000 aile, sosyal güvenlik tarafından destek almıştır. Yardım sağlananların 527.000 civarı tek ebeveynli ailelerden ve yaklaşık 469.000’i ise çocuklu ihtiyaç sahibi ailelerden oluşmaktadır. İhtiyacı olan tek ebeveyn sayısı 2014’ten beri istikrarlı bir şekilde azalmış ve 100.000’in altına düşmüştür. 2014 ve 2019 arasındaki yapılan bir karşılaştırmada, yıldan yıla büyük dalgalanmalar görülse de yardım alan toplulukların sayısı neredeyse aynı kalmıştır. (BMFSFJ, 2020:108-118).

2020 Almanya Aile Raporu’na göre 2010’dan 2019’a kadar ailelere yapılan yardımlar ve alınan önlemlere yönelik giderler¹⁰ aşağıdaki tabloda (Tablo 7) belirtilmektedir:

¹⁰ Milyon Avro olarak

Tablo 7: Almanya Ailelere Yapılan Yardımlar 2010-2019

Önlem şekli	2010	2015	2016	2017	2018	2019
Federal Çocuk Parası Yasası (Bundeskindergeldgesetz–BKGG) Kapsamında Aile Yardımı ve Çocuk Parası Yardımları	40.095	41.183	42.233	43.144	42.938	45.272
Ebeveyn Parası Yardımları	4.583	5.822	6.097	6.478	6.762	6.982
Çocuk Yardımları	399	283	306	397	383	432
Tek Ebeveynli Aileler İçin Yardımlar	350	550	555	540	535	535

Kaynak: (BMFSFJ, 2020: 15)

Tablo 7’de verilen bilgilere göre BKGG kapsamında yapılan desteğin yıldan yıla arttığı ve Federal Çocuk Parası Yasası kapsamında yapılan aile ve çocuk parası yardımlarının en büyük paya sahip olduğu görülmektedir. Tek ebeveynli aileler için yapılan yardımlar ise 2010’dan itibaren ciddi bir artış göstermekle beraber son yıllarda sabit kalmıştır. Tablo 7’de yer alan aile yardımları Almanya’nın önleyici bir refah devleti anlamında ne yönde bir yatırım yaptığını açıkça göstermektedir; ailelere ve dolayısıyla bir bütün olarak topluma yapılan yatırımlar sayesinde bireylere hareket alanı vererek genel ekonomik gelişmelere ayak uydurabilmelerini sağlamayı hedeflemektedir (BMFSFJ, 2020: 15).

Almanya Hükümeti tarafından oluşturulan Anneliği Koruma Yasası, annelik parası (Mutterschaftsgeld), ebeveyn parası (Elterngeld) ve ebeveynlik izni (Elternzeit) tek ebeveyn anneleri sosyal güvenlik ve sosyal yardım bakımından desteklemektedir. Anneliği Koruma Yasasına göre hamilelere ve yeni çocuk sahibi olmuş kadınlara ağır ve tehlikeli işlerde çalışmak, gece, tatil ya da hafta sonu mesaisi yapmak yasaklanmıştır. Hamileliğin beşinci ayından itibaren ve doğumdan sonra sekiz haftayı kapsayan bu çalışma yasağı süresince anneler (annelik parası gereği günlük 13 Avro devletten, maaşın geri kalanı ise işveren tarafından tamamlanarak) maaşını tam almaktadır. Aynı zamanda anneleri hamilelik, doğumdan dört ay sonrası ve ebeveyn izni sürecinde işten çıkarmak yasaktır. Ebeveyn izni çocuk üç yaşını doldurana kadar çocuğun eğitimi için alınmaktadır, istenmesi halinde ebeveynler 15-30 saat arası kısmi çalışabilmektedirler (VAMV, 2013: 36-38).

Ebeveyn parası ise oturumu olan, velayetine sahip olduğu çocuğuyla aynı evde yaşayan, çocuğunun eğitimini destekleyen, tam zamanlı çalışmayan ebeveynlere çocuğun ilk

14 ayı için sağlanmaktadır. Eğer birden fazla çocuk doğumu gerçekleştiyse her bir çocuk için ödenen para 300 Avro artırılmaktadır (VAMV, 2013: 38-40). Tüm bu yardımların annenin mağduriyet yaşamaması diğer bir deyişle çocuk cezasına maruz kalmaması amacıyla normal hayatındaki maaşına en yakın desteği verilebilecek şekilde düzenlendiğini belirtmek gerekir. Çocuğu dünyaya getiren anneye ek bir emeklilik imkânı veren tek ülke Almanya'dır (Dumon, 1991:4). Ancak bunun, aileyi desteklemek amacıyla mı yoksa doğum hızı düşen ve hızla yaşlanan Almanya'da doğum yanlısı politikaları desteklemek için mi yapıldığı tartışmasını da beraberinde getirmektedir.

2.4.2.3.Yaşam Koşulları Yoksulluk ve Yoksunluk

AB'nin Lizbon Stratejisi'nde belirlediği yeni usuller gereği yoksulluğun tanımı, teşhisi ve ölçülmesine geniş bir perspektif getirilerek göreceli yoksulluk kavramı daha dinamik bir boyuta taşınmış, yoksulluk sosyal dışlanma temeline oturtulmuştur. Sosyal dışlanma; temel sosyal haklardan yoksun olma durumunun yoksullukla birleşmesiyle ortaya çıkmaktadır (Coşkun ve Tireli, 2008: 42). Sosyal dışlanma kavramını Sapancalı ise şöyle açıklamaktadır:

"Sosyal bütünleşmenin karşıtı olarak sosyal dışlanma.... bireyin toplumla olan bağlarının kopması, sivil, siyasal, ekonomik ve sosyal yurttaşlık haklarından yoksun olma-bırakılma durum ve süreçleri olarak tanımlanabilir. Genel bir biçimde, sosyal dışlanma, belirli bireylerin veya grupların yapısal ve/veya kişisel gerekçelere bağlı olarak mekânsal anlamda olmasa da sosyal katılım anlamında tamamen veya kısmen yaşadıkları toplumun dışında kalmalarıdır. Sosyal dışlanma fiziksel, ruhsal ve toplumsal bir engellilik halidir" (Sapancalı, 2005: 53).

Sosyal dışlanma bireylerin içinde bulundukları sosyal hayattan yoksun bırakılmasıyla ve çevreye uyumunun engellenmesiyle ortaya çıkmaktadır. Yoksulluk tanımına daha dinamik ve farklı anlamlar verme ihtiyacı olduğundan bahseden Koray, sosyal dışlanmaya atıfta bulunmakta, refah devletlerinin bu durumu dikkate alarak uygun politikaları üretmesi gerektiğini belirtmektedir. Bu noktada ilk adım, kurumlar tarafından yardımların organize edilerek ülke vatandaşlarının belli ölçüde gelir düzeyine erişmeleri; "*asgari geçim düzeyine*" ulaştırılmasıdır (Koray, 2008: 323-324). Tek ebeveyn annelerin sosyal dışlanmaya maruz kalmamaları adına atılan adımlar ülkelerin sosyal devlet anlayışının belirlenmesinde önemlidir.

Almanya sosyal yardım kuruluşlarının çatı örgütü "Paritätischer Wohlfahrtsverband"ın 2019 yılında yayımladığı araştırma raporunda "*yıllardır yoksulluktan en çok mustarip olan tek başına çocuk yetiştirenler, işsizler ve çok çocuklu aileler gibi gruplarda durumun daha da kötüleştiğini*" aynı zamanda her bölgede de artış gösterdiğini belirtilmiştir. Almanya'da "*2019 yılı için yoksulluk sınırı, tek başına yaşayan bir kişi için 1074 Avro, 14 yaş altında iki çocuğu bulunan bir çift içinse 2256 Avro olarak kabul edilmektedir. Bu miktara devletin ödediği kira, çocuk yardımı ve sosyal yardımlar da dâhildir*" (DW, 2020). Almanya'da oturma izni olan ve geliri belirlenen yoksulluk sınırının altında olan yoksul bireyler, Sosyal Kanunun II. ve XII. Kitaplarına göre yardım alma hakkına sahiptir. Eğer şiddete maruz kalındıysa Kadın Evi

(Frauenhaus)'ne gidilebilmekte ya da verilecek dilekçeyle şiddet kullanan eşin evden taşınması talep edilebilmektedir. Ev masraflarını karşılayamayan az gelirli kişilere Kira Parası (Wohngeld) verilmektedir (VAMV, 2013: 66-67). Tek ebeveyn annelerin boşanma ya da ayrılıktan sonra yaşayacak yer sorununu bu destekle çözebilmesi onlara daha özgür bir hareket alanı oluşturmaktadır.

Avrupa Parlamentosu Kadın Hakları ve Toplumsal Cinsiyet Eşitliği Komitesi (FEMM) raporuna göre farklı ülkelerde yapılan çalışmalar yoksullukla ilgili benzer sonuçları vermektedir: yalnız anneler, erkeklere ve ülkenin geneline göre daha yüksek yoksulluk riski altındadır. Tek ebeveyn anneliğin de daha güçlenerek bir cinsiyet rolüne dönüşmesiyle yoksulluk riski ve sosyal dışlanma dolayısıyla yoksulluğun kadınlaşması söz konusudur. Ancak 2010 ve 2018 yılında AB genelinde yapılan yoksulluk araştırmaları verileri karşılaştırıldığında yoksulluk riski altında olan tek ebeveynlerin sayısının AB genelinde azaldığı görülmektedir. Bu durum Almanya'da da benzer şekilde gerçekleşmiştir (FEMM, 2020: 14). İstatistiklere yansıyan olumlu sonuçlar, tek ebeveynlerin riskten korunmaları adına yapılan sosyal politika uygulamalarının olumlu sonuçlar verdiğini göstermektedir.

2.4.2.4.Nakit Transferleri ve Vergi Destekleri

Almanya'da ebeveyn parası, tek ebeveyn ve kira yardımlarına ek olarak engelliliği nedeniyle dezavantajlı olup bakıma muhtaç kişilerin bakımının sağlanması durumunda Evde Bakım Hizmeti Parası (Pflegegeld) ile aile içindeki emeğin görünürlük kazanması amaçlanmaktadır (<https://handbookgermany.de/tr/live/home-care.html>) Uzun Vadeli Bakım Sigortası Yasası'nda (SGB XI Bölüm 37, bkz. Kaynak 1) yer alan bu ödenek, evde akrabaları, tanıdıkları veya arkadaşları tarafından bakılan, bakıma muhtaç kişiler için yasal veya özel uzun süreli bakım sigortasından sağlanan aylık sosyal yardımları içermektedir ve bakım durumunun düzeyine göre bakım masrafları vergiden düşülebilmektedir (<https://handbookgermany.de/tr/live/home-care.html>).

Tablo 8: Medeni Hale Göre Alman Vergi Dilimi Düzenlemesi

Vergi Levhaları	Medeni Hal
Vergi Sınıfı 1	Bekâr , dul, ayrılmış/boşanmış
Vergi Sınıfı 2	Tek ebeveyn, ayrı yaşayan
Vergi Sınıfı 3	Evli kişiler (yüksek gelirli), ebeveyn parası alanlar Vergi sınıfı 5 ile kombinasyon
Vergi Sınıfı 4	Evli (her iki gelir eşit)
Vergi Sınıfı 5	Evli kişiler (düşük gelir), gelir vergisi sınıfı 3 ile kombinasyon
Vergi Sınıfı 6	İkinci ve yarı zamanlı iş (medeni duruma bakılmaksızın)

Kaynak: (<https://www.steuerklassen.com/>)

Yukarıda yer alan Tablo 8’de verilen Alman vergi dilimi düzenlemesine göre tüm ebeveynler çocukları 18 yaşını doldurana kadar (eğitim alıyorsa 25 yaşına gelene kadar) koşulsuz olarak vergi indirimi alma hakkına sahiptir. Gelir vergisi sınıflarına göre evli ve ebeveyn parası alan yüksek gelirli 3. Vergi sınıfını oluştururken, tek ebeveyn ve ayrı yaşayan kişiler 2. Vergi sınıfında değerlendirilmektedir. 2. Vergi sınıfı temel vergiden ve çocuk ödeneği vergisinden muaf tutularak hesaplanmaktadır. 2021 yılı için 9.744 Avroluk temel vergi ödeneğine ve 8.388 Avro çocuk vergi ödeneğine ek olarak 4.008 Avroluk tek ebeveyn indirimi yapılmaktadır. Aynı zamanda her bir çocuk için vergi muafiyeti 240 Avro daha artmaktadır (Federal Merkezi Vergi Dairesi/Bundeszentralamt für Steuern t.y.).

Çocuk bakımı, eğitim veya meslek edinme eğitimi ihtiyaçları için çift ebeveynli ailelere toplam 2928 Avroluk bir vergi muafiyeti sağlanmaktadır. Tek ebeveynler ise bu miktarın yarısı olan 1464 Avroluk vergi muafiyeti hakkına sahiptir. Çocuk bakım parası (Betreuungsgeld), çocuklar için sağlanan vergi indiriminden daha düşük kaldığı takdirde önceden alınan çocuk parası vergiye tabi olan gelirden düşülmektedir (BMSFJ, t.y.). Çift ebeveynli ailelerde her iki tarafın da çalışması durumunda gelir de artmaktadır bu nedenle her ne kadar bulundukları vergi dilimine göre dezavantajlı görünseler de çift kazanan ailelerin gelirleri daha yüksek olmaktadır. Bu durum vergi indirimlerine yansısı da tek ebeveyn anneliğe dönüşüm sürecinde kadınların girdiği vergi dilimi önlerine bir engel olarak çıkmaktadır.

Eşi vefat etmiş kadınlara (vefat edenin kaza sigortası olması şartıyla) yeniden evlenene kadar Dul Aylığı (Hinterbliebenenrente) bağlanmaktadır. Bu aylık yaşa, çalışma durumuna, çocukların sayısına göre değişmekte ve ölen eşin yıllık kazancının %40'ı olarak hesaplanmaktadır (Uyanık, 2018: 63).

2.4.2.5.İstihdam Gelir ve İşsizlik Yardımı

19. yüzyılda gerçekleşen işçi hareketleri sayesinde oluşturulan sigorta sandıkları işçinin hastalığı, işsizliği ya da ölümü halinde onları korumayı hedeflemiştir. Tarihsel boyutta bu şekilde başlayan işçilerin karşılaştıkları olumsuz durumlarda sosyal koruma sistemine dâhil edilmeleri 20. yüzyılda artarak devam etmiştir. Sosyal koruma sistemi içerisinde hem işçinin korunması hem de güvenceli istihdama katılımının artması önemli bir unsur olarak karşımıza çıkmaktadır. Günümüzde AB'nin hedefleri arasında kadınlar da dâhil olmak üzere tüm nüfusun istihdama katılımının artırılması desteklenmektedir. Avrupa 2020 Stratejisinde, Avrupa'nın içinde bulunduğu ekonomik kriz gibi bazı olumsuz gelişmeler sonucu ülkeler arası rekabeti olumlu etkileyecek akıllı, sürdürülebilir ve kapsayıcı büyüme ve istihdam hedefleri belirlenmiştir (Oktay Yılmaz, 2017: 194). Belirlenen istihdam hedeflerine ulaşmak için kadın istihdamını %75 oranına çıkarmak, eşit işe eşit ücret sağlamak için iş ve aile yaşamını uyumlaştırmak ve ev ve bakım işlerinin dengeli dağılımını gerçekleştirmek amaçlanmaktadır (Pişkin, 2017: 79). Hedeflenen istihdam oranlarına ne kadar ulaşıldığını anlamak amacıyla Almanya'nın kadın ve erkek istihdam oranları detaylı olarak Tablo 9'da incelenmektedir:

Tablo 9: Almanya’da İstihdam Kadın-Erkek istihdam Oranları

Yıllara Göre Almanya’da Kadın-Erkek İstihdam Oranları (15-64)				
	2017	2018	2019	2020
Erkek İstihdamı	78,9	79,8	80,5	79,7
Kadın İstihdamı	71,6	72,1	73,0	72,6
2020 Yılı Almanya’da İstihdama Katılım Oranları (Tam Zamanlı)				
Tam Zamanlı Kadın İstihdamı Oranı	42,1			
Tam Zamanlı Erkek İstihdamı Oranı	60,3			
İş Yerinden Çalışma Saatlerinde 1-2 Saat Aile Bakımı ya da Kişisel Nedenlerden Dolayı İzin Alabilen Kadınların Oranı	15,8			
İş Yerinden Çalışma Saatlerinde 1-2 Saat Aile Bakımı ya da Kişisel Nedenlerden Dolayı İzin Alabilen Erkeklerin Oranı	18,2			

Kaynak: Ekonomik Kalkınma ve İş birliği Örgütü (OECD, 2020) ve Avrupa Toplumsal Cinsiyet Eşitliği Enstitüsü (EIGE, 2020) verileri birleştirilerek yazar tarafından geliştirilmiştir

Almanya, geleneksel motiflerin baskın olduğu ekmeği erkeğin kazandığı güçlü modelde yer alsa da (Lewis, 1992: 162) Tablo 9’da verilen OECD istihdam verileri incelendiğinde Almanya’daki kadın istihdamı oranları yıldan yıla ciddi artış göstererek başarılı bir tablo oluşturmuştur. Çift kazanan¹¹ modele doğru bir geçiş yaşandığını gösteren bu tablo evrensel aile modeline doğru bir geçiş yaşandığı izlenimi vermektedir. OECD 2020 verilerine göre istihdam oranları erkeklerde yaklaşık %79,7, kadınlar ise yaklaşık %72,6 civarındadır ancak EIGE tarafından sunulan veriler de dikkate alındığında kadınların erkeklere oranla tam zamanlı işlerde da az çalıştığı görülmektedir. Bu istatistikler, kadınlar için katılabilecekleri geniş bir istihdam alanının yaratıldığı anlamını taşısa da kadınların çoğunlukla yarı zamanlı işlerde yoğunlaştıkları bilgisini de vermektedir. Aynı zamanda bakım imkânları incelendiğinde

¹¹ Çift kazanan diğer bir deyişle çift bakan modeli (dual earner/dual carer model), istihdam edilen kadın ve erkeklerin evdeki ücretsiz emeğe de eşit katılım sağlamasını öngören sosyo-ekonomik düzenleme ve uygulamalar içermektedir. Aile ve iş yaşamının uyumlaştırılmasını sağlayarak ebeveynler arasında dengeli görev paylaşımını öngören bu model bakım hizmetlerini devlet destekli uygulama ve politikalar aracılığıyla desteklemektedir (Gornick ve Meyers, 2001).

kadınların iş yerinden 1-2 saatliğine izin alabilme şanslarının erkeklere göre daha düşük olması tek ebeveynleri etkileyebilecek önemli bir boyutu oluşturmaktadır.

Tablo 10: Almanya İşsizlik Oranları

Yıl	Toplam İşsizlik Oranı %	İşsiz Erkek Oranı %	İşsiz Kadın Oranı %
2020	5,9	6,3	5,5
2019	5,0	5,2	4,7
2018	5,2	5,4	5,0
2017	5,7	5,9	5,4
2016	6,1	6,4	5,8
2015	6,4	6,8	6,2
2014	6,7	7,0	6,6

Kaynak: (Almanya Federal İstatistik Ofisi, 2021)

Yukarıdaki tabloda verilen bilgilere göre Almanya’da toplam işsizlik oranı 2020 yılında ciddi bir artış sergilemiştir. Aynı şekilde 2020 yılında gerçekleşen artış kadın ve erkeklerin de işsizlik oranlarını etkilemiştir. Önceki yıllarla karşılaştırıldığında erkeklerin işsizlik oranı kadınların işsizlik oranına göre daha büyük bir fark göstermektedir. Son 25 yılda işsizlik oranlarının yükselmesi nedeniyle sosyal yardım alanlar da artmış ve âdemi merkeziyetçi yapılar tarafından düzenlenen uygulama alanları da genişlemiştir. Yardımları evrensel hak mantığıyla kurgulamış olan Almanya, vatandaşların azami kaynak eşiğini geçmemesi durumunda aldıkları yardımların sürelerini keskin bir şekilde bitirmemektedir ve yardımlar ihtiyaç sürdüğü sürece kesilmeyecek şekilde düzenlenmiştir. Ancak bu yardımların karşılığında ihtiyaç sahibi kişilerin belli görevleri gerçekleştirmelerini beklemektedir; *“piyasa işlerinde düzensiz çalışmak benzeri vazifeler olabildiği gibi, emek piyasasında aktif olarak iş aramak veya eğitim ve çalışma programlarına katılmak da olabilir”* (Erdem, 2006:8- 9). Yardım alan kişilerin piyasaya katılmalarını sağlamak için iş ve işçi bulma kurumları da (Arbeitsagenturen ve Jobcenter) sosyal ödeneklerin dağıtımı konusunda yetkilendirilmiştir (Abadan- Unat, 1991: 25).

Tek ebeveyn anneler işsizlik ve dolayısıyla yoksullukla daha çok karşı karşıya kalmaktadırlar. Çalışma sözleşmesi feshedilen kişilerin en kısa sürede İş ve İşçi Bulma Kurumuna iş arayan olarak müracaat etmesi beklenmektedir, aksi takdirde işsizlik parası (Arbeitslosengeld) ödenmemektedir. BMFSFJ’a göre haftada 15 saatten az çalışanlar ya da

geçici çalışanlar işsiz olarak görülmektedir. İşsizlik parası tek ebeveynler için 446 Avro (2021 yılı için) olarak belirlenmiştir, bu miktar kişinin sigortalı çalıştığı işte kaldığı süreye göre devamlılık göstermektedir. Ayrıca çocukların yaşına göre ek ödemeler yapılmaktadır (BMFSFJ, 2020b). Almanya Hükümeti işsizlik ödeneğini bir tür geçiş süreci olarak görmekte ve kişilerin yeniden istihdama katılmalarını destekleyen politikaları uygulamaya koymaya çalışmaktadır.

Tek ebeveyn anneler için işe geri dönme sürecinde iş ve işçi bulma kurumlarının çoğunda özel bilgilendirme ve danışma hizmeti verilmektedir. Danışmaya ihtiyacı olan kişiler Kadın Danışma Merkez'i (Frauenberatungstellen), Yerel Eşitlik Merkez'i (Gleichstellungsstellen) ya da iş ve işçi bulma kurumundaki fırsat eşitliği temsilcisinden (Beaufragten für Chancengleichheit) bilgi edinebilmektedirler (VAMV, 2013: 35).

Federal İş ve İşçi Bulma Kurumu işsiz kişilerin bir işe çağrılma durumlarında "erişilebilir olmayı" şart koşturmaktadır. Yerel İş ve İşçi Bulma Kurum'larında iş gücü piyasasındaki cinsiyete bağlı ayrımcılığı azaltmak amacıyla kadınların teşvik edilmesi (Frauenförderung) uygulaması bulunmaktadır. Bu teşvik kapsamında işe geri dönen, meslek eğitimi alan kadınlar için kalifiye olma sürecinde çocuk bakım masraflarının karşılanması ve iş görüşmesi amacıyla yapılan masraflar için nakdi ödemeler yapılmaktadır (VAMV, 2013: 49-52).

2.4.2.6.Nafaka

Almanya, tek ebeveynli ailelere yönelik sosyal politika uygulamaları konusunda gelişmiş nafaka ödemeleriyle ön plana çıkmaktadır. Eşinden ayrılan ve çocuğunu yalnız büyüten annelere nafaka ödemesi yapılmaması durumunda çocuklarının temel ihtiyaçlarını karşılamak amacıyla Nafaka Avans Kanunu (Unterhaltsvorschussgesetz- UVG) çerçevesinde Nafaka Avansı yardımı yapılmaktadır (Uyanık, 2018: 59). Nafaka ödemesi gereken taraftan nafaka alınamaması durumunda gelişmiş nafaka sistemi duruma el koymakta, ödenmesi gereken nafaka devlet tarafından karşılanarak mağduriyete imkân tanınmamaktadır. Nafaka ödemesi gereken kişinin ücretinin tahsili devlet tarafından takip edilmektedir (BMFSFJ, t.y.).

Çocuğun aylık avans nafakası tek ebeveynin geliri dikkate alınmaksızın 5 yaşına kadar olan çocuklar için ayda 174 Avro, 6-11 yaş arası çocukları için 232 Avro ödenmektedir. 12-17 yaş arası çocuklar Sosyal Yasa'nın II. Kitabı kapsamındaki nafaka avansı yardımının dışında kaldığı için tek ebeveyn en az brüt 600 Avro kazanıyorsa aylık 309 Avro bakım avansı alabilmektedir (BMFSFJ, t.y.). Nafaka avansı ile ilgili yasanın dördüncü maddesi ise şöyledir:

"Çocuğun nafaka yükümlüsü olan ebeveyninden nafakasını hiç veya düzenli olarak elde edememiş olması veya kanunda öngörülen asgari nafaka miktarının altında bir meblağ elde etmiş olması veya nafaka yükümlüsü ebeveynin veya üvey anne veya babasının ölmüş olması gerekmektedir" (Yılmaz, 2016: 3097).

Çocuk nafakasından ayrı olarak her eşin kendi geçimini sağlaması beklense de çocuk bakımı, işsizlik, yaşlılık ya da hastalık nedeniyle çocuğa bakan kişinin eş nafakası (Ehegattenunterhalt) isteme hakkı bulunmaktadır. Evli olmayan ve çocuk bakımından sorumlu olan ebeveynlerin muhtaç olması halinde ise çocuğu üç yaşını doldurana kadar “evli olmayanlar için bakım nafakası” (Betreuungsunterhalt für nichtverheiratete) talep etme hakları bulunmaktadır (VAMV,2013: 78-79). Almanya'nın tek ebeveynli ailede bulunan çocukların geçim sıkıntısı yaşamaması için koruyucu yasalar oluşturarak onları güvence altına aldığı görülmektedir. Avanslar, aracı kurumlar tarafından sağlanarak tek ebeveyn annelerin babaya muhtaç olmadan mağduriyet yaşamalarının önüne geçilmesi önemli bir sosyal devlet uygulaması göstergesi olarak kabul edilebilir.

2.4.2.7.Mal Paylaşımı

Alman Medeni Kanunu'nun (Bürgerliches Gesetzbuch-BGB) 1363. Maddesine göre eğer eşler önceden herhangi bir evlilik sözleşmesi yapmamışlarsa, kazançlar topluluğunun¹² mal rejimi kurallarına tabi olurlar. Bu yasanın dayandığı mal rejiminin kuralları şöyle belirlenmiştir:

1) Ayrı varlıklar: Evlilikten önce eşlere ait olan her şeyin daha sonrasında bireylerin mülkü olarak kalması. Herkes kendi servetini yönetir. İki tarafın da malları, eşlerin ortak malı haline gelmez; aynı durum eşin evlilik birliği süresince edindiği mallar için de geçerlidir.

2) Borçsuz varlıklar: Eşlerden biri evlenirken borç sahibiyse kazanç ortaklığında malvarlığının ayrılması söz konusu olur; eşler birbirlerinin borçlarından sorumlu olmaz.

3) Evlilik sırasında mal edinimi: Evlilik sırasında miras alan veya bir şey satın alan herkes aynı zamanda tek malik olur.

Eşler, kazançlar topluluğu kurallarını değiştirebilir veya alternatif olarak, bir evlilik sözleşmesinde mal ayrılığı veya mal birliği konusunda anlaşabilirler.

Eşlerin evlilik öncesinde ve evlendikten sonra sahip olduğu mülkler/mallar paylaşılmamaktadır ancak evlilik birliği süresince elde ettikleri kazanç, kazanım ya da borçlardan eşit şekilde sorumludurlar. 1369. Maddeye göre ayrılık aşaması da dâhil olmak üzere sadece müşterek alınan bir kararla evdeki eşyalar elden çıkarılabilir, ancak izin almadan satış yapılırsa satış geçersiz sayılmaktadır (Avrupa Miras Hukuku Tüzüğü/EU-Erbrechtsverordnung- EU-ErbVO, 2015). Bir eş, sadece evlilik içinde kendisine ait olan eşyaları elden çıkarabilir ancak diğer eş kabul ederse malları elden çıkarmayı taahhüt edebilir.

¹² Her iki tarafın da edindiği malvarlığının evliliğin devamı süresince ayrı kalabileceği, ancak feshi halinde kârın eşitlenmesine tabi tutulduğu mal rejimi, Almanca “Zugewinnngemeinschaft” olarak tanımlanmış ve İngilizceye “community of profits” şeklinde çevrilmiştir.

Bu sayede boşanma sürecinde tüm eşyaların ya da taşınmazların satılması ortak karara bağlanarak mağduriyetlerin önüne geçilmiş olur.

2.4.2.8.Velayet

BGB 1626. Maddeye göre Almanya’da (bir taraf karşı dava açmadığı sürece) ebeveynler ayrılrsa da çocuğun velayetini ortak (gemeinsames Sorgerecht) paylaşmaktadırlar (FEMM, 2020: 40). Almanya Cumhuriyeti Anayasası’nın 6. Maddesinin 2. Fıkrasında *“Çocukların bakımı ve yetiştirilmesi velilerin doğal hakkı ve öncelikli görev ve sorumluluklarıdır. Bu hakların ve sorumlulukların kullanımını devlet denetler”* şeklinde belirtilmektedir. Aynı zamanda evlilik dışı ilişkiden doğan çocuğun velayeti annesine aittir ancak annenin rızası dâhilinde ve babanın mahkemeye başvurmasıyla ortak velayet söz konusu olmaktadır (Federal Resmî Gazetesi: 1949).

Velayetle ilgili konularla ilgili olarak Gençlik Dairesi danışmanlık vermektedir, tek ebeveyn anneler babalığın tespiti ya da nafaka hakkının talep davası için Gençlik Dairesi’ni kayyım olarak tayin ettirebilmektedir (VAMV, 2013: 76). Tek ebeveynlerin haklarını öğrenmeleri ve bu konuda yardıma ulaşmaları için verilen danışmanlık hizmetleri, sosyal politikaların uygulanmasını sağlayan köprü görevi görmektedir.

2.4.2.9.Çocuk Yararına Politikalar: İzin Düzenlemeleri ve Bakım Destekleri

Almanya’daki aile politikalarının temelinde çocuk refahını yükseltmek için çocuğu etkileyen dinamikleri güçlendirmek olduğu görülmektedir. Çocuk yararına politikalar oldukça kapsamlı ve detaylı olarak belirlenmiştir. Almanya’da yaşayan her çocuk için temel ihtiyaçların tam giderilmesi ve eşit hakların olabildiğince dengeli dağıtılması hedeflenmiştir. Jane Lewis, bazı ülkelerde çocuk bakımına yönelik oluşturulan politikaların çocuk yoksulluğunu bitirmek ve çocukların sosyal, zihinsel, fiziksel ve duygusal gelişimlerini desteklemek için bir araç olarak kullanıldığını ifade etmektedir (Lewis, 2009: 2-3). Gornick ve Meyers ise AB ülkelerini refah düzeylerine göre sınıflandırarak, uyguladıkları aile politikalarına göre bir tipoloji oluşturmuşlar ve refah devlet rejimi türüne göre politika desteklerini şöyle gruplandırmışlardır:

Tablo 11: Gornick ve Meyers'in Refah Devlet Rejimi Türüne Göre Politika Destekleri

	Bakım İçin Zaman Desteği Verme Durumu		Ücretli ve Ücretsiz İşlerde Toplumsal Cinsiyet Eşitliğini Destekleme Durumu	
	Analık İzni Politikaları (Anneler için tahsis edilen)	Çalışma Saatleri Politikaları (Her iki ebeveyn için de sağlanan)	Ebeveyn İzni Politikaları (Babaların bakım vermesini destekleyen)	Erken Çocukluk Eğitim ve Bakım Politikaları (kadın istihdamını destekleyen)
Sosyal Demokrat Ülkeler: Danimarka, Finlandiya, Norveç, İsveç	Yüksek	Yüksek/Orta	Yüksek	Yüksek/Orta
Korporatist/ Muhafazakâr Ülkeler: Belçika, Fransa, Almanya, Hollanda	Orta	Yüksek/Orta	Orta/Düşük	Yüksek/Orta
Liberal Ülkeler: İngiltere	Düşük	Orta	Düşük	Orta

Kaynak: (Gornick ve Meyers; 2006:179)

Yukarıdaki tabloda Almanya, Avrupa ülkeleri içerisinde Korporatist/muhafazakâr refah devleti olarak ele alınmıştır. Almanya, diğer Avrupa ülkeleriyle karşılaştırıldığında sosyal demokrat ülkelere göre bakım için zaman desteği sunma ve ücretli/ücretsiz işlerde cinsiyet eşitliğini destekleme açısından uyguladığı politikaların daha yetersiz olduğu görülmektedir. Sağlanan analık izni, çalışma saatleri, ebeveyn izni, kadın istihdamını destekleyen çocuk bakım politikaları İngiltere gibi liberal ülkelere göre daha yüksek seviyededir.

2006 yılında Federal Çocuk Yardımı Yasası (Bundeserziehungsgeldgesetz-BerzGG) yeniden düzenlenmiştir. Daha önce çocukları 3 yaşına gelene kadar çocuk yetiştirme izni ebeveynler tarafından paylaşılmaktayken, kadınların eşine ya da herhangi bir devlet desteğine bağımlı kalmaması için aile ve iş yaşamını uyumlulaştırma amacı taşıyan ve erkeklerin izin alması teşvik edilen yeni düzenleme yürürlüğe konulmuştur (Kağan, 2020: 65). Almanya Ebeveyn İzni Kanunu (Bundeselterngeld und Elternzeitgesetz- BEEG) ebeveyn izni, Federal Ebeveyn Parası ve Ebeveyn İzni Yasası'nı kapsamaktadır. Babalık izni de ebeveyn izni ve ebeveyn parası ile ilgili yönetmelikler kapsamına dâhil edilmiştir. Ebeveyn izni süresi (BEEG-Madde 15) 36 aydır ve doğumdan sonra iki yıl içerisinde kullanılmalıdır, işverenin kabul etmesi şartıyla izin süresinin bir yılı çocuğun 3-8 yaşı arasında da kullanılabilir. Anne ya da baba fark

etmeksizin ebeveyn izni paylaşımlı olarak kullanılabilir ve ebeveyn izni sırasında, işten çıkarılmaya karşı korunurlar. Herhangi bir yarı zamanlı, sözleşmeli ya da mini işlerde¹³ veya evden çalışırken ebeveyn izni alınabilir. Aynı zamanda hem eğitime devam edip hem de çalışan ya da mesleki gelişim için eğitim alan kişiler de ebeveyn iznine başvurabilir (Federal Adalet Bürosu, 2006). Ebeveyn izni kullanımı istatistiklerine bakıldığında 2009 yılında babaların %0,9'u kullanırken 2019 yılında %1,6'sının kullandığı görülmektedir (Almanya Federal İstatistik Ofisi, t.y.). Ebeveyn izninin Almanya'da da belirgin bir şekilde daha çok kadınlar tarafından kullanıldığı anlaşılmaktadır ancak son 10 yıl içinde olumlu yönde bir gelişim gösterdiği de söylenebilir.

Esping- Andersen'in önerdiği "sosyal yatırım" fikri; uygun ücretli çocuk bakımı diğer bir deyişle ucuz, erişilebilir bakım hizmetine ulaşım ve ebeveynler için ücretli izin ve (çocuğun rahatsızlığı nedeniyle) işten izin alma gibi politikalara önem verilerek oluşturulan uygulamaları içermektedir. Bu sosyal yatırım fikri, Almanya'da da benimsenmiştir, ebeveynler çalışmıyor olsalar dahi hem ebeveyn hem de çocuğun sosyalleşebilmesi ve kendini geliştirebilmesi için farklı bir şahıs ya da kurumdan destek alarak faydalanmaktadırlar (Esping-Andersen, 2002: 70). Çocuk bakımı desteği tüm günlük ya da belli saatler arasında kreş (0-3 yaş), anaokulu (3-6 yaş), okul sonrası bakım (6-12 yaş) ve günlük özel bakıcı (Tagesmutter/Tagesvater) şeklinde verilmektedir. Bu bakım desteğinin geniş zamanlı olması çalışan ebeveynler için önemli bir yarar mekanizması olarak görülmektedir (Uyanık, 2018: 84).

Çocuk sahibi olan her ebeveynin "çocuk parası" (Kindergeld) alma hakkı bulunmaktadır. Federal İstihdam Dairesi, 2021 yılı itibarıyla çocuk parasını birinci ve ikinci çocuk için ayrı ayrı 219 Avro, üçüncü çocuk için 225 Avro ve dört ve daha fazla çocuk için 250 Avro olarak belirlemiştir (Federal İş Kurumu/Bundesagentur Für Arbeit, 2021). Çocuk parası gelire bakılmaksızın 18 yaşına kadar (eğitime ya da meslek öğrenimine devam ediyorsa 25 yaşına, çocuk işsizse 21 yaşına kadar) ödenmektedir. 2013 yılı itibarıyla 1-3 yaş arası çocuklarını devlet destekli çocuk yuvalarına göndermeyen ebeveynler aylık 100-150 Avro çocuk bakım parası (Betreuungsgeld) almaktadırlar. Tüm bu ödeneklere rağmen çocuğun bakımı için yeterince kazanç elde edemeyen ebeveynlere ek çocuk ödemesi yapılmaktadır. Bu ödeme için asgari brüt gelir eşiği çiftler için 900, tek ebeveynler için 600 Avro olarak belirlenmiştir (BMFSFJ, t.y.).

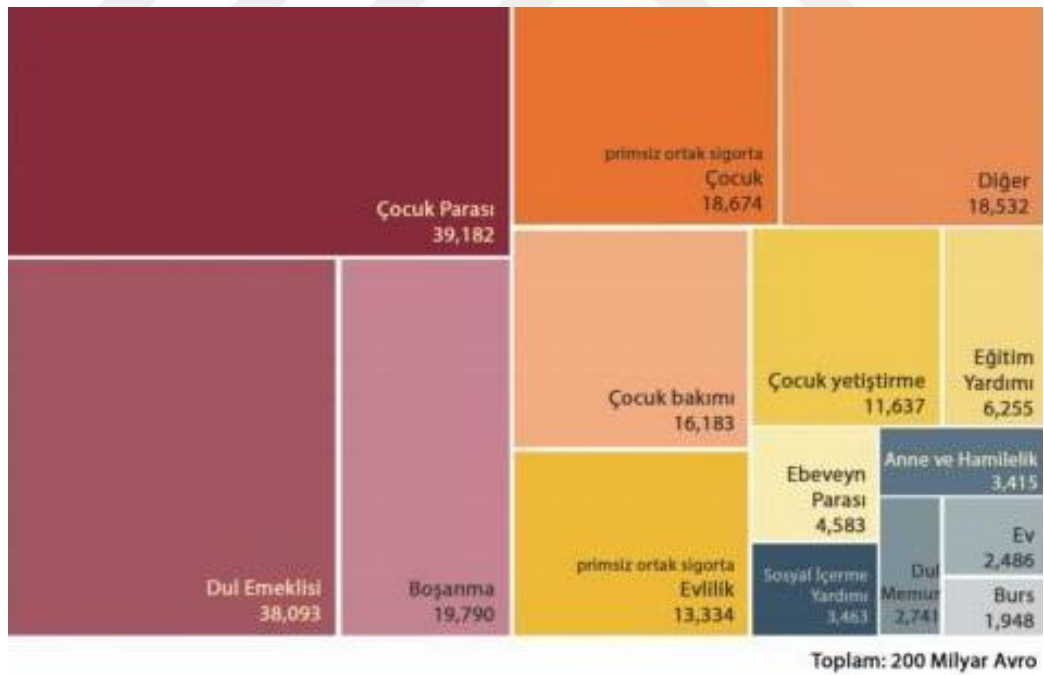
Ebeveyni vefat etmiş çocuklar (vefat edenin sigortalı olma durumunda) 18 yaşına kadar yetim aylığı almaktadırlar. Bu ödenek tek bir ebeveynini kaybedenler için ölen sigortalının yıllık kazancının %20'si, her iki ebeveynini kaybedenler için sigortalının yıllık kazancının %30'una karşılık gelmektedir. Yetim aylığı, eğitime devam eden ya da engelliliğe

¹³ Almanca "Minijob" olarak tanımlanan bu iş türü, ayda 450 Avro'dan fazla kazanılmayan küçük çaptaki işlerdir.

sahip olan kişilere 27 yaşına kadar ödenmektedir (Uyanık, 2018: 63). Almanya'nın tek ebeveyn annelerin çocuk bakımı sağlama sürecinde onların hayatını kolaylaştırıcı uygulamalar düzenlediği görülmektedir. Tek ebeveyn annelerin aileleri ve iş yaşamları arasında dengeli bir yaşam sürmesi ve mağdur olmaması için oluşturulmuş devlet destekli bakım yardımı parası ve izin düzenlemeleri sosyal devlet anlayışını ortaya koymaktadır.

2.4.2.10.Sosyal Hizmetler

Almanya sosyal hizmet desteğini bir taraftan yerel ve bölgesel yönetimler aracılığıyla verirken, desteklerin bir bölümünü de Federal Aile, Yaşlılar, Kadın ve Gençlik Bakanlığı bünyesinde toplamıştır. Bakanlığın sosyal hizmet faaliyetleri şöyle sıralanabilir: çocuklara ve gençlere, ailelere, yaşlılara, engellilere, hastalara, bağımlılara, şiddet ve taciz görenlere, evsizlere, tutuklu ve hükümlülere, sığınmacı ve mültecilere yönelik sosyal hizmetler (Uyanık, 2018: 72). Alman Aile Politikası sosyal politikanın merkezi bir bileşeni olarak görüldüğü için eşitlik, sosyal ve işgücü piyasası politikalarını da etkilemektedir. Sosyal hizmetlerin gerçekleştirilebilmesi amacıyla aile politikası bütçesi şöyle dağılmaktadır:

Şekil 1: Federal Aile Politikası Bütçesinin Dağılımı

Kaynak: (BPB, 2020: 11).

Şekil 1'de verilen bilgilere göre toplam 200 milyar Avro olan Federal Aile Politikasının 14 farklı alanda yaptığı hizmetlerin en büyük kısmını çocuk parası, primsiz ortak sigortanın çocuk harcamaları, çocuk bakımı, çocuk yetiştirme hizmeti olmak üzere çocuk odaklı bütçeler

oluşturmaktadır. Ardından dul emeklisi ve boşanma en çok harcama yapılan hizmetler olmakla beraber bütçenin çocuklardan geri kalan büyük bir kısmında da aile ve kadınlara ağırlık verildiği görülmektedir.

2.4.2.11. Diğer Destek Mekanizmaları

Alman Hükümeti tarafından desteklenen diğer bir hizmet de “kendi kendine yardım (Selbthilfe) eden gruplar”dır. Adsız Alkolikler¹⁴ (AA) gibi dayanışma amaçlı oluşturulan bu gruplar, benzer durumda olan insanlar tarafından yürütülen bilgi ve tecrübelerini paylaştıkları destek buluşmaları gerçekleştirmektedirler. Anneler Merkezi ve Aile Eğitim Dernekleri, belediyeler çoğu zaman annelerin ve ebeveynlerin buluşup dayanışma oluşturabileceği bu gruplara öncülük etmektedirler (VAMV, 2013: 64).

2.4.2.12. Göç

Giriş bölümünde belirtildiği üzere bu tez çalışmasının temel amaçlarından biri de Almanya’yla karşılaştırma yapılırken Almanya’daki Türkiyeli kadınların destek mekanizmalarından tek ebeveyn olarak nasıl faydalandıklarını ortaya koymaktır. Bu nedenle göç olgusu da tek ebeveyn anneler açısından bu çalışmada değerlendirilmeye alınmıştır.

Aile ilişkilerini etkileyen diğer bir önemli faktör de yoksulluk ya da tarımsal hayattan istihdama doğru kaymanın yaşanması nedeniyle ortaya çıkan göçlerdir. 1970’lerde Avrupa’da ortaya çıkan ekonomik durgunluk Türkiye’den Avrupa’ya göçün yolunu açmıştır (Abadan Unat, 2002: 47-49). Ardından bu göçe kadınlar da istihdam, aile birleşimi ya da evlilik nedenleriyle katılmışlardır; göçmenlerin geçici olarak görülen statüleri bir aile olarak kalıcı hale dönüşmüştür (Erten, 2017: 32). Türkiyeli kadınlar “aile reisi” rolü üstlenmiş olsalar da göç alan ülkelerin politikalarındaki ataerkil yapıda olan yasalar ve düzenlemelerden dolayı yine eşlerine bağımlı hareket etmek durumunda kalmışlardır; çoğu zaman düşük ücretli temizlik işlerinde çalışmışlar veya özel alandan dışarı çıkamamışlardır (Koşer Akçapar, 2007: 404).

Bu araştırmaya Almanya’dan katılan kadınların büyük bir kısmı evlilik nedeniyle göç ettikleri için onları ve içinde bulundukları sosyal ortamı ortaya koymak önemlidir. Avrupa’nın ailevi değerlerden yoksun bir anlayışa sahip olduğunu düşünen Türkiyeli göçmen aileler oğulları için, Türkiye’de yetişmiş, çoğunlukla akrabaları ya da memleketlerinden tanıdıkları, geleneksel normlara bağlı olan, Müslüman “kızları almayı” tercih etmektedirler (Koşer Akçapar, 2007: 40 5). Türkiye’de büyüüp Almanya’ya göçücü usulü evlenerek gelin olarak gelen kadınlar, Avrupa’da daha iyi bir hayat yaşayacaklarına dair yüksek beklentilere sahip

¹⁴ Tüm dünyada Almanca “Anonyme Alkoholiker” ve İngilizce “Alcoholics Anonymous” olarak isimlendirilen bu gruplar, bağımlılıktan muzdarip olan kişilerin isimsiz olarak paylaşım yaptığı bir topluluk olarak bilinmektedir.

olsalar da zaman zaman yaşam standartları Türkiye'deki hayatlarından daha düşük kalabilmektedir (Koşer Akçapar, 2007: 407; Erten:2017: 33). Evlilik yoluyla göç eden kadınlar göçmenler arasında "ithal gelinler" olarak adlandırılmakta ve göç eden Türkiyeli kadınlar arasında en çok sorun yaşayan kesim olarak görülmektedirler (Erten, 2017: 32). Dili, kültürü farklı bir ortamda kendilerini bulan kadınlar, çoğu zaman herhangi bir ücretli işte çalışmayarak eşlerine ve eşlerinin ailelerine bağımlı yaşamak durumunda kalabilmektedirler. Köy ve kasabalardan gelen genç gelinler çoğunlukla ilk önce geniş aile içine katılmakta ve bu aile hiyerarşisinde ise en altta görülmektedirler. Koşer Akçapar'a göre *"Türk göçmen aile yapısı, kırsal kesimin kadın-erkek ideolojisindeki asimetrisi de yansıtmaktadır. Bu asimetri, çoğu kez dinle açıklanmakta, değerler sistemi erkeklerin kadınları kontrol etmesine ve İslam dinine sıkı sıkıya bağlılık üzerine kurulmaktadır"* (Koşer Akçapar:2007: 409-411). Genellikle ithal gelinlerin Türkiye'de kırsal bölgelerde yaşayan akraba ilişkilerinin sıkı olduğu, düşük eğitim düzeyine sahip, yabancı dil bilmeyen, geleneksel ailelere sahip olduğu dikkat çekmektedir. Ancak göç ettikten sonra bu nitelikler ithal gelinleri sosyal dışlanma riskiyle karşı karşıya getirerek, onları kırılgan yapmaktadır (Erten, 2017).

İthal gelinlerin birçok Avrupa ülkesinde olduğu gibi Almanya'da da geldikleri ilk yıllarda çalışma izinleri olmamakta ve dolayısıyla iş gücü piyasasına girişleri engellenmektedir; bu durum onları eşlerine ve eşlerinin ailelerine bağımlı kılan diğer bir nedendir (Dedeoğlu ve Gökmen: 2011: 30). Boşanmak istediklerinde ise evliliğin ilk yıllarında oturumlarını, eşleri ya da eşlerinin ailesi sayesinde sağladıkları için sınır dışı edilme riskiyle yüz yüze kalabilmektedirler (Genova, 2007: 426; Erten, 2017: 30). Alman Hükümeti göçmen ve mültecilerle ilgili çalışmalarını Federal Aile, Yaşlılık, Kadın ve Gençlik Bakanlığı'na bağlı Göçmen ve Mülteci Dairesi (Bundesamt für Migration und Flüchtlinge) altında yürütmektedir. *"Kendi kendilerine yetemeyen ve yardım edecek kimseleri olmayanların sosyal yardım almaya hakkı vardır"* anlayışından yola çıkarak Almanya'da oturumu olmayan mülteci ya da yabancıların Federal Mülteciler Yardım Kanunu kapsamında yardım almaları sağlanmaktadır (<https://www.bamf.de/>).

Göçmen kadınların dil bilmemesi onları sosyal dışlanmaya açık hale getirmekle beraber yardım istemeleri gerektiğinde de kendilerini ifade edememeleri, yalnız hissetmelerine sebep olmaktadır. Dil bilmeyen kadınlar çevreye bağlı olarak yaşamak durumunda kalmakta ve dil öğrenmek istediklerinde ev/çocuk bakımı sağlamaları gerektiği öncelikli görülüp kurs vb. eğitim almaları engellenebilmektedir (Gönül,2020 :93-96). Tüm bu kırılganlıklar aynı zamanda aile içi şiddete de neden olabilmektedir. Almanya'da şiddete maruz kalan kadınlar polisle iletişime geçerek Aile İçi Şiddeti Aydınlatma Kurumu görevlilerinden yardım talep edebilmektedirler. Kadınlar ve tek ebeveynler kendileri için oluşturulmuş birçok farklı danışma merkeziyle irtibat kurarak sorunları hakkında destek alabilmektedirler. Danışma hizmetlerinde göçmen kadınlara sunulan en yararlı desteklerden biri de tercümanlık hizmeti veriyor

olmalarıdır (Stadt Karlsruhe, 2014). Kadınların kendilerini ana dilleriyle ifade edebilecekleri ve anlaşılıp destek alabilecekleri bir kurumun bulunması önemli bir mekanizmadır.

Son 25 yılda Almanya'daki işsizlik oranlarının yükselmesiyle sosyal yardım alanlarının da artmış olması bu çalışmanın 2.4.2.5. başlığı altında belirtilmiştir. Sosyal yardım alanların önemli bir kısmını oluşturan göçmenlerin aynı zamanda yardım alma oranlarının da arttığı görülmektedir (Erdem, 2006: 9). Almanya'nın mülteci ve sığınmacılar için sağladığı/sağlamayı planladığı federal harcama (social expenditure) bütçesinin detayları şöyledir:

Federal sığınma yardımları	2018	Hedef 2019	Taslak 2020	Mali plan 2021	Mali plan 2022	Mali plan 2023
Kaçış nedenleri ile mücadele	7.9	8.3	8.3	7	7.2	7
İltica prosedürüne kabul, kayıt ve konaklama	0.9	1.1	1.2	1.2	1.2	1.2
Entegrasyon avantajları	2.6	2.8	2.6	2.2	2	1.9
Sığınma prosedüründen sonra sosyal transfer yardımları	4	4.6	5	5.1	5.2	5.2
Eyaletlerde ve belediyelerde mülteci yardımı	7.5	6	3.7	3.2	0,4	0,4
Federal bütçe için toplam maliyet	23	22.9	20.8	18.7	16	15.8

Şekil 2: 2018'den 2023'e Kadar Almanya'daki Mülteci ve Sığınmacılar İçin Federal Harcamalar¹⁵

Kaynak: (Statista,2020b)

Yukarıda yer alan Şekil 2'de de görüldüğü üzere mülteci ve sığınmacılar için Almanya'nın sosyal harcamalarına ayrılmış bütçe düzenlenmesinin birkaç yıl önceden hazırlanarak planlamanın yapıldığı ortaya çıkmaktadır. 2021 yılı için, diğer maliyetlerin yanı sıra eyaletlerde ve belediyelerde mülteci yardımı için 3,2 milyar Avro yardım sağlanması planlanmaktadır. Toplam harcamanın ise 18,7 milyar Avro olduğu tahmin edilmiştir. Göçmenlerin ve mültecilerin ülkeye entegrasyonunu sağlayıp toplumla bütünleşmelerini sağlamak için harcanan bu bütçe Almanya'nın sağladığı sosyal yardımların önemli bir kısmını oluşturmaktadır.

¹⁵ Milyar Avro olarak

2.5. Türkiye ve Almanya Karşılaştırması

Bu bölümde yukarıda ayrı ayrı başlıklar halinde verilen Türkiye’de ve Almanya’da tek ebeveyn annelere yönelik yasalar, politikalar ve uygulamalar eğitim; sosyal güvenlik ve sosyal yardım; yaşam koşulları, yoksulluk ve yoksunluk; nakit transferleri ve vergi destekleri; istihdam, gelir ve işsizlik yardımı; nafaka; mal paylaşımı; velayet; çocuk yararına politikalar; sosyal hizmetler başlıklarının tablo haline getirilerek karşılaştırılması ve yorumlanması yer almaktadır. Türkiye’deki ve Almanya’daki yasaların, politikaların ve uygulamaların karşılaştırması şöyle tablolandırılmıştır:

Tablo 12: Türkiye ve Almanya Karşılaştırması

Ülkeler	Sosyal Güvenlik, Sosyal Yardım, Nakit transferleri, Kadın istihdamı	Eğitim, Nafaka, Mal paylaşımı, Velayet	Çocuk yararına politikalar, Sosyal hizmetler
Türkiye	- Kadınlar sosyal güvenlik sisteminde çoğunlukla babaya ya da eşe bağımlıdır. - Hayırseverlik anlayışı üzerinden kurulan sosyal yardımlar ağırlıktadır. - Eşi vefat etmiş kadınlara sağlanan destekle eşinden ayrılmış/boşanmış kadınlara verilen destek aynı değildir (sağlık hizmetlerinden yararlanma ve dul maaşı). - Anne dostu politikalar tek ebeveyn annelere özel bir vergilendirme sistemi içermemektedir. - Annelik sigortası, doğum nedeniyle geçici iş göremezlik ödeneği, emzirme ödeneği, dul maaşı, işsizlik ödeneği sağlanır. - Gıda, barınma sosyal destekli nakit yardımları çoğunlukla hayırseverlik anlayışıyla sağlanır, süreklilik içermemektedir. - Kadın ve erkek istihdamı oranlarında büyük bir açık vardır.	- Çocuğa bakan tarafın nafaka alma hakkı vardır, alamadıklarında ise karşı tarafa yaptırım uygulanır. - Mal paylaşımı hakları vardır - Velayet çocuğun faydası temeli üzerine kuruludur. - Kadınların eğitimlerine devam etmeleri için destekleyici herhangi bir politika bulunmamaktadır. - Meslek edindirme kurslarında çocuk bakımı için herhangi bir uygulama bulunmamaktadır.	- Kamuda ve özel sektörde izinler farklılık içerir. Her anneye aynı hak tanınmaz. Çalışan kadınlara hamilelik sürecince periyodik kontroller için izin verilir, minimum altmış güne kadar ücretsiz izin sağlanır. - Analık izni, emzirme izni vardır. - Eğitim ve çocuk bakım hizmetlerinden faydalanır. 150 kadından fazla çalışanı olan kurumların kreş açma zorunluluğu bulunur. - Analık izni vardır ancak ebeveyn izni yoktur. Yalnızca yeni baba olup kamuda çalışan memurlara 24 aya kadar ücretsiz izin 10 gün ücretli izin hakkı tanınmıştır. Baba olan işçilere ise 5 gün ücretli izin hakkı verilmiştir. - Düşük miktarda çocuk eğitim bursu, yetim ödeneği sağlanmaktadır. - Çocuk bakım parası bulunmamaktadır. - Çocuğun engelli olması durumunda engelli maaşı ve engelli bakım maaşı verilmektedir. - Kadın konukevleri bulunmamaktadır. - Psikolojik desteğe ücretsiz olarak ulaşabilmektedirler.

Almanya	- Federal Çocuk Parası Yasası kapsamında; ebeveyn parası, çocuk parası, tek ebeveynli aile parası yardımları yapılır ve devletin yaptığı yardımlar içerisinde en büyük paya sahiptir. - Annelik parası, ebeveyn parası, her bir çocuk için çocuk parası, dul aylığı herkese sağlanır. Çocuk parasının yetersiz kalması durumunda ek çocuk parası ödenir. - Ev masraflarını karşılayamayan az gelirli kişilere kira parası verilir - Bakıma muhtaç kişilere evde bakım sağlayan kişilere uzun vadeli bakım sigortası altında özel vergi indirimleri uygulanır. - Tek ebeveyn annelere ayrı vergi dilimi düzenlemesi mevcuttur; vergi indirimi uygulanır. - Kadın ve erkek istihdamı oranlarında büyük bir fark yoktur. - İşsizlik parası sağlanır, tek ebeveynlere özel ödeme planı bulunmaktadır. - İş piyasasına dâhil etmeyi teşvik etmek amacıyla ek meslek edinme kurslarına gidenlerin çocuk bakım ve diğer masrafları karşılanır.	- Eğitime devam eden kadınlar nakit eğitim ödeneği alabilir. - Gelişmiş nafaka ödeme sistemine sahiptir. Nafaka Avansı yardımı yapılarak mağduriyetlerin önüne geçilir. - Nafaka avansları standart bir miktarda tutularak çocukların haklarını korumaktadır. - Mal rejimi tarafların mağduriyet yaşamamaları üzerine kuruludur. Boşanmadan sonra eşyaların paylaşımı iki tarafın da rızasıyla gerçekleşir. - Velayet çocuğun faydası temeli üzerine kuruludur.	- Ebeveyn izni çocuk üç yaşını doldurana kadar sağlanır. Dilenirse kısmi zamanlı çalışma hakkına sahiptirler. - Hamileliğin beşinci ayından doğumdan sonraki sekizinci haftaya kadar ücretli izin verilir, bu süreçte ebeveynlerin işten çıkarılması yasaktır. - Analık izni ve ebeveyn izni bulunur. Anne ile baba arasındaki bakım sağlayıcı rolü dengelenmeye çalışılmaktadır. - Çocuğunu çocuk yuvalarına göndermeyen ebeveynlere bakımları için ek çocuk ödemesi yapılır. - Yetim aylığı vefat eden ebeveynin maaşı temel alınarak sağlanır. - Tek ebeveynli ailelere özel dayanışma grupları, kadın konukevleri bulunmaktadır. - Çocuğun engelli olması durumunda engelli maaşı, evde bakım parası verilmektedir. - Psikolojik desteğe ücretsiz olarak ulaşabilmektedirler.
---------	--	---	--

Kaynak: Türkiye ve Almanya karşılaştırması tablosu yazarın kendisi tarafından geliştirilmiştir.

Yukarıdaki Tablo 12 incelendiğinde iki ülke arasında özellikle izin düzenlemelerine yönelik farklılıklar bulunduğu görülmektedir. Analık izni her iki ülkede de sağlanmış olsa da Almanya'nın Türkiye'den farklı olarak ebeveyn izni düzenlemelerine yer verdiği görülmektedir. Babaların da evdeki çocuk bakımı görevini paylaşması açısından bu uygulama önemlidir. Türkiye'de eşi vefat etmiş kişilere Sosyal Güvenlik Kurumu (SGK) tarafından maaş bağlansa da kapsamlı bir uygulama yoktur, Almanya'da ise sosyal hizmetlerin daha geniş olduğu görülmektedir.

TÜİK verilerine göre 2020 yılı Türkiye'nin çocuk nüfus oranı ortalaması %27,2 iken Almanya'da bu oranın %16,4 ve tüm AB üyesi ülkelerin ortalamasının ise %18,2 olduğu görülmektedir (TÜİK, 2021). TÜİK bilgilerine göre Türkiye AB ülkeleri içinde en yüksek çocuk nüfus oranı ortalamasına sahip iken Almanya en düşük ortalamaya sahip ülkeler arasında yer almaktadır. Çocuk bakımı ve destekleri konusunda Almanya'da çocuk nüfusu ortalaması az, imkânları daha geniş; Türkiye'de ise çocuk nüfus ortalaması yüksek ancak tanınan imkânların daha dar kapsamlı olduğu söylenebilir.

Türkiye, sosyal politikalarının yürütülmesi konusunda görevli olan Kadın ve Aile Bakanlığı isminden kadın kelimesini çıkarıp aile içine dâhil etmiş, ismini Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı olarak değiştirmiştir. Almanya'nın Federal Aile, Yaşlılar, Kadın ve Gençlik Bakanlığı (Bundesministerium für Familie, Senioren, Frauen und Jugend) ismini koruyor olması sosyal politikalarının daha kapsayıcı olup kırılgan ya da risk grubundaki kişilere odaklandığını gösterir niteliktedir.

Eğitim alanındaki çalışmalar dikkate alındığında, 18 yaş ve üstü yoksulluk veya sosyal dışlanma riski taşıyan kadınlar araştırmasına göre Almanya %19,1, Türkiye ise %38 oranına sahiptir (Eurostat, 2019a). Almanya'nın Türkiye'ye nazaran eğitim alanında daha kapsamlı ve detaylı sosyal politikalara sahip olması kişilerin istihdama daha kalifiyeli katılmalarını desteklemekte dolayısıyla yoksulluk ve sosyal dışlanma riskini azaltmaktadır.

Yaşam koşulları ve yoksulluk bakımından yapılan araştırmalara bakıldığında Almanya'da yoksulluk riski altındaki kadınların oranı %15,7 iken Türkiye için bu oran %22,8'dir. 28 ülkenin dâhil edildiği AB ülkeleri genel oranı ise %17,6 olarak verilmiştir (Eurostat, 2019b).

Almanya'daki kadınların özellikle muhtaç durumdaki ebeveynlerin kira yardımı, ebeveynlik parası, eğitim ve çocuk bakım desteği alması onları kadının yoksullaşmasından uzaklaştırmaktadır. Türkiye'de sözü geçen yardımların çoğunun bulunmaması, verilen desteklerin ihtiyaçlı kişilere duyurulması konusunda aksaklık yaşanmasının yanı sıra bu yardımların belli bir standardı ya da istikrarı olmadığı dikkat çekmektedir.

Nakit transferleri açısından çocuk bakımı parası, çocuk bakımı yardımı, ebeveynlik ve tek ebeveynlik parası, vergi indirimi ve nafaka destekleri ayrıca ihtiyaç halinde kira parası ve ev eşyası yardımı sağlayan Almanya sosyal devlet özelliğini daha çok ön planda tutmaktadır. Türkiye ebeveyn, tek ebeveyn ya da çocuk parası gibi nakit transferleri yapmamakta daha çok muhafazakâr korporatif refah rejimi modelinde görülen yan kuruluşlardan sağlanan yardımlar aracılığıyla muhtaç kişileri desteklemektedir.

Kadın istihdamı istatistikleri incelendiğinde Almanya %76,6 oranına sahipken (Eurostat, 2019c). Türkiye ise (TÜİK, 2020a) %28,7 oranıyla oldukça geride kalmaktadır. Cinsiyet eşitliği bakımından iş ve aile yaşamının uyumlaştırılmasının önemi istatistiklerle de görülmekte olup bu eşitsizlik yalnızca kadınların istihdam oranlarının yükseltilmesiyle sağlanamaz durumdadır. *“Bu sayının artırılması ancak işgücü piyasasının kadınları güçlendiren, güvence ve süreklilik sağlayan nitelikli işlerle desteklenmesiyle sağlanır”* (Oktay Yılmaz, 2017: 209). AB sürecinde geliştirilen reformlar, kadın istihdamı ve çocuk bakım politikaları göstermektedir ki, kadın istihdamı devamlılık göstermekten ve desteklenmekten uzaktır. Türkiye'nin sosyal politikaları refah rejimi erkek hane reisi olan modele bağlı kalırken, kadınlar ev kadını ya da enformel çalışan rolleriyle belirginlik kazanmaktadır (Dedeoğlu:2017, 219).

Nafaka uygulamaları Türkiye ve Almanya arasında farklı yöntemlerle gerçekleştirilmektedir. Almanya'da nafaka avansı sayesinde çocuk ve çocuğa bakım sağlayanın mağduriyeti giderilmektedir. Türkiye'de nafaka ödemeyen kişiler hapis cezası almakta, çocuk ve bakım sağlayana devlet tarafından herhangi bir ödeme yapılmamaktadır.

Mal paylaşımı Türkiye ve Almanya'da oldukça benzerlik içermektedir. Her iki ülkede de kişilerin mağduriyete uğramaması yasalarla korunmuştur.

Velayet davalarının süreci Türkiye ve Almanya'da farklı geçmemekle birlikte her iki ülkede de çocuğun menfaati temel alınmaktadır.

Çocuk yararına politikalar: izin düzenlemeleri ve bakım destekleri açısından karşılaştırıldığında annelik ve emzirme izni Türkiye ve Almanya arasında benzerlik göstermektedir. Ancak Türkiye'de kamuda ve özel sektörde çalışanlar arasında farklı uygulamalar bulunmakta Almanya'da ise her çalışana eşit uygulama yapılmaktadır. Türkiye'de çocuk bakımı konusunda çalışan annelere uygun olan uzun süreli bakım kuruluşlarının sayısının neredeyse yok denecek kadar az ve maliyetin yüksek olması, Almanya ile karşılaştırıldığında Türkiye'de bu hizmetlere erişimin yetersiz olduğu göstermektedir.

Sosyal hizmetler sosyal politikaların uygulanması için oldukça önemli bir yere sahiptir. Türkiye'deki ve Almanya'daki sosyal hizmet uygulamaları engelli bakım ödeneği,

ısınma, barınma yardımları açısından benzerlik göstermektedir. Eurostat sosyal korunma harcaması araştırması, risk altında olan muhtaç kişilere yönelik nakdi ve ayni transferlerden oluşan harcamaların, Almanya'da %29,6, Türkiye'de ise %11,8 oranında olduğunu göstermektedir (Eurostat, 2018). İki ülke arasındaki bu ciddi fark Türkiye'nin sosyal yardımlar konusunda yeterli harcama yapmadığını, verilen hizmetlerin yetersiz kaldığını ve bu alanda yeni ve kapsayıcı politika ve uygulamalara gerek duyulduğunu göstermektedir.

Sonuç olarak, tek ebeveynli ailelerin iki ülke arasındaki sosyal politika uygulamaları benzerlikler ve önemli farklılıklar içermektedir denilebilir. Günümüzde toplumsal cinsiyet eşitliği temelli sosyal politikalar üretilmediği takdirde özel alanda aile, kamusal alanda devlet, cinsiyet eşitsizliğini yeniden üreten bir kurum olarak konumunu korumaya devam etmektedir.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

TÜRKİYE’DE VE ALMANYA’DA TEK EBEVEYN ANNELERİN DENEYİMLERİNE YÖNELİK ARAŞTIRMANIN BULGULARI

Üçüncü bölümde araştırmanın amacına uygun olarak Türkiye’de ve Almanya’da yaşayan tek ebeveyn annelerin deneyimlerine yönelik yapılan araştırmanın bulgularına yer verilecektir.

3.1. Araştırma Tasarımı

Bu bölümde araştırmanın tasarlanma sürecinde yer alan başlıklardan araştırmanın amacı, evreni ve örneklemini, yöntemi, önemi, sınırlılıkları hakkında bilgi verilecektir.

3.1.1. Araştırmanın Amacı

Bu çalışma tek ebeveyn annelerin yaşam deneyimlerini uygulanan sosyal politika önlemleri çerçevesinde anlamayı, açıklamayı ve karşılaştırmayı amaçlamaktadır. İki farklı sosyal politika uygulamalarına ve refah düzeyine sahip ülkelerden Türkiye’de İstanbul ve Afyon, Almanya’da ise Berlin illeri örneği çerçevesinde Türkiyeli tek ebeveyn annelerin hikâyeleri incelenerek deneyimlerini anlamak, benzerlik ya da farklılıkları ortaya koymak hedeflenmektedir. Partnerleriyle yürüttükleri birliktelikten tek ebeveynli aileye dönüşüm geçiren kadınların yaşadıkları ülkede sosyal politika uygulamalarından doğan yasal haklarını, toplumsal açıdan da ne tür destek mekanizmalarına sahip olduklarını ortaya koymak amaçlar arasındadır.

Araştırmanın çıkış noktası annelerin çekirdek aileden tek ebeveynli aileye geçiş sürecini karşılaştırmak ve hem anne hem de kadın olmalarından doğan sorunların ortak yanlarının da belirlenmesi amacıdır. Yaşantılarına tek başına devam eden kadınlara devlet tarafından sağlanan ya da sağlanacak sosyal politika desteği, kadınların bu süreçte yaşadıkları sorunları ve karşı karşıya kaldıkları riskleri azaltmak konusunda önemli yere sahiptir. Bu çalışma ile hem önümüzdeki yıllarda yaşama geçirilecek sosyal politika uygulamaları için bir veri sağlanması hem de sayıca giderek artan tek ebeveyn annelerin deneyimlerinin görünür olması hedeflenmektedir.

Türkiye ve Almanya arasında bir karşılaştırma yapılarak tek ebeveyn anneliğin nasıl geliştiği ve hangi faktörlerden etkilendiği görüşmecilerin ifadeleriyle birlikte çalışmada yer almaktadır. Bu çalışmada farklı bakış açılarını içeren veriler elde edebilmek için, iki farklı ülkede, boşanma, ölüm gibi nedenlerden dolayı tek başlarına çocuklarını büyüten tek ebeveyn annelerin aile algıları, tek ebeveynli aile olma deneyimleri, ne tür destek aldıkları ve yaşadıkları

güçlüklerle nasıl baş ettikleri feminist bir bakış açısıyla niteliksel olarak araştırılmaktadır. Tek ebeveynli ailede anne olmanın, psiko-pedagojik, ekonomik, sosyal, kültürel ve hukuki olmak üzere farklı alanlardaki etkileri sosyal politika yaklaşımı çerçevesinde incelenmiş olan bu araştırmada her iki ülkeden de katılan tek ebeveyn annelerin durumlarını olabildiğince saydam bir şekilde ortaya koymak amaçlanmaktadır.

3.1.2. Araştırma Evreni ve Örneklemi

TÜİK'in en son 2018 yılında yayınladığı İstatistiklerle Aile bültenine göre tek ebeveyn ve çocuklardan oluşan çekirdek aile, hane halkı tiplerinin %8,9'unu oluşturmaktadır. Bu oranın %7'sini "anne ve çocuklardan oluşan çekirdek aile", %1,9'unu ise "baba ve çocuklardan oluşan çekirdek aile" oluşturmaktadır (TÜİK, 2018a: 1). TÜİK'in sunduğu verilerden de anlaşılacağı üzere tek ebeveynli ailelerin çok büyük bir kısmı annelerden oluşmaktadır. Bir aile kurumu tek ebeveynli aileye dönüşürken çocuğun sorumluluğu ve bakımı babadan çok anneye verilmektedir. Araştırmanın evreni, 18 yaş altı çocuğuna bakmakla sorumlu olan tek ebeveyn anneler olarak belirlenmiştir.

Araştırmanın örnekleme, olasılıklı olmayan örnekleme seçeneklerinden amaca yönelik örnekleme yöntemiyle daraltılmıştır. Amaca yönelik örnekleme, Almanya ve Türkiye'de yaşayan 18 yaşından küçük çocuk/çocuklarının bakımını sağlayan tek ebeveyn anneler olarak belirlenmiştir. Araştırmanın örneklemini Türkiye'nin Afyon ve İstanbul, Almanya'nın ise Berlin şehrinden Türkiyeli kadınlar oluşturmaktadır. Örneklem toplam 14 tek ebeveyn anneden oluşmaktadır. Örneklem dâhil olan 9 tek ebeveyn anne Türkiye'de, 5'i ise Almanya'da yaşamaktadır.

Örnekleme ulaşma süreci, Türkiye'de İstanbul ve Afyon illerinde ve araştırmacının Erasmus programı kapsamında bulunduğu Almanya'nın Berlin şehrinde gerçekleşmiştir. Kadınlara ulaşmak amacıyla birçok özel mesajlaşma programından duyuru ve sosyal medya gönderileri kullanılmıştır. Türkiye'de kişisel bağlantıların ve kaynak kişilerin önerdiği kişilerle görüşme yapılmıştır. Berlin'de ise sosyal medya aracılığıyla Berlin'de yaşayan Türkiyeli annelerin oluşturduğu platformlara ve özel mesajlaşma gruplarına üye olup gönderiler paylaşılarak üç tek ebeveyn anneye ulaşılmıştır. Aynı zamanda cami ve cem evlerindeki yetkili kişilerle iletişim kurularak iki tek ebeveyn anneye ulaşılmıştır. Türkiye ve Berlin'de de kadınlara hangi mekânda kendilerini daha rahat hissedeceklerse orada görüşme teklifinde bulunulmuştur. Feminist bir araştırmacı olarak görüşmeciyile olan ilişkide herhangi bir hiyerarşi oluşturmak istenmediği için kimi zaman bir kafeteryada kimi zaman da görüşmecilerin evlerine gidilerek görüşmeler gerçekleştirilmiştir. Yapılan görüşmelerdeki görüşmecilerin hem kimliklerinin açıklanmaması hem de verilen bilgilerin karışmaması adına Türkiye'deki

görüşmeciler T(1), Almanya'daki görüşmeciler ise A(1) şeklinde sıralı olarak numaralandırılmıştır.

3.1.3. Araştırmanın Yöntemi

Klasik pozitivist yöntemde gözlem, anket, mülakat ve tarihsel inceleme yollarıyla veriler oluşturulurken sadece belli bir kesimi özne olarak almasından dolayı birçok feminist araştırmacı tarafından eleştirilmiştir (Harding, 1987; Mies, 1996; Çakır, 1996). Ana akım sosyal bilim yöntemini “toplumsal cinsiyet körü bir yaklaşım” olarak tanımlayan Harding’e göre feminist yöntemi diğer yöntemlerden ayırarak önemli kılan üç özellik vardır; feminist yöntemin kadın deneyimlerini temel alması, içeriden bir bakış açısıyla soruların sınıflandırılması ve araştırmacının araştırmaya üstten bakış ya da diğer bir deyişle “bilen özne” konumunda yaklaşmamasıdır (Harding, 1987).

Yorumlamacı yaklaşım ve eleştirel sosyoloji okulu gibi okulların pozitivist bakış açısını felsefi açıdan eleştirmesi 20. yüzyılda bu dinamikleri değişime uğratarak pozitivizmin bilim felsefesindeki egemenliğini azaltmıştır. Geleneksel sosyal bilimin çözümlemelerine yönelik gelen eleştirilerden biri de sadece erkek egemen deneyimlerini temel almasıdır. Bu da sosyal bilimi, yalnızca erkeklere, özellikle de beyaz, Batılı ve burjuva erkeklere özgü sosyal deneyimler olarak kısıtlamaktadır ve tüm insanları kapsayan özellikle çalışan sınıfı, siyahları, diasporayı ve kadınları dışarda tutan bir model oluşturmaktadır. Daha eşit bir bakış açısı sunarak geleneksel sosyal bilime eleştiride bulunan feminist araştırma, kaynağını öncelikle, sıradan “kadın deneyimi”nden çok politik mücadele sürecinde ortaya çıkan kadın deneyimlerinden almaktadır (Harding, 1996: 39-41). Bu noktadan hareketle, kadın deneyimlerini tam olarak ve kendi ifadeleri ile aktarma olanağı sunmasından dolayı niteliksel yöntem, kadınların bilimde görünürlük kazanması amacıyla önem taşımaktadır. Feminist teori, erkek egemen odaklı bilimi ortadan kaldırmayı temel aldığı kadınlara ait deneyimleri görünür kılarak eşit bir bilgi üretme sürecini oluşturmaktadır. (Çakır, 1996: 307-309). Feminist araştırma yöntemi, nitel olarak araştırılan ve araştırmacı arasında hiyerarşik olmayan insan ilişkisine dayanarak, toplanan sosyal verilerin sayılarla açıklanmasından çok, “*araştırmacı ve araştırılanın birbirlerini ve bir diğerinin hayatını, farklılığını, çeşitliliğini kabul edip anlama çabasına göre*” belirlenmektedir. “*Feminist teoriler, monotetik, statik değildir; kadınların öznel yaşam deneyimlerindeki çeşitliliği ve dinamizmi yansıtan, görünmez kılınmış bu yaşamların ve bilgilerinin keşfi yoluyla sosyal gerçekliği kavramaya çalışır*” (Butler ve Wintram, 1991, Harding, 1996; Kümbetoğlu, 2015: 61). Yukarıda açıklanan nedenlerden dolayı bu nitel araştırmada feminist bir perspektif benimsenerek yorumlayıcı fenomenolojik yaklaşıma dayalı olarak araştırma yapılmıştır.

Araştırma kapsamında görüşülen her iki kadın grubuna da aynı yarı yapılandırılmış rehber sorular yöneltilmiştir. Yapılan görüşmeler kadınların izni alınarak ses kayıt cihazına kaydedilmiş ve yorumlanmak amacıyla yanıtlar dinlenerek çözümleme düzeltme yapılmadan birebir yazıya aktarılmıştır. Türkiye’deki tek ebeveyn annelerle yapılan en uzun görüşme 1 saat 8 dakika, en kısa görüşme 29 dakika sürmüştür. Almanya’daki tek ebeveyn annelerle yapılan en uzun görüşme 1 saat 52 dakika, en kısa görüşme ise 50 dakika sürmüştür.

Feminist yöntemi benimseyen araştırmacılar değerden arınmış salt bir nesnelliğe şüpheyile bakmaktadır. Feminist yöntem araştırma nesnelerine karşı tarafsız olarak konumlanmak, araştırma konusundan içsel anlamda tamamen sıyrılmak yerine araştırma özneleri ve nesneleri için bir bilinçlenme süreci sağlayan kısmi özdeşleştirmeyi diğer bir deyişle “bilinçli taraflılık” bakış açısını önermektedir (Mies, 1996: 50-51). Araştırma verileri sunulurken kadınların konuşma metinlerinde parantez içinde koyu yazıyla belirtilen yerler araştırmacının kendi cümlelerinden oluşmaktadır. Ayrıca kadınların kullandığı kelimeler herhangi bir değişime uğratılmadan olduğu gibi, aksan ya da şivelerine müdahale edilmeden verilmiştir.

3.1.4. Araştırmanın Önemi

Bu araştırma tek ebeveyn annelerin gündelik yaşamları hakkında bilgi elde edip iki ülke arasında bir karşılaştırma yaparak alanında farklı ve güncel bilgiler sunmaktadır. Nicel verilere dayanarak sunulan sayılardan çok nitel veriler üzerinden Türkiye’de ve Almanya’da yaşayan kadınların tek ebeveyn olma süreci, yaşadıkları zorluklar ve bu zorluklarla baş etmede devlet ya da diğer kurum ve kişilerden ne tür mekanizmalarla desteklendikleri araştırmanın önemini oluşturmaktadır. Ayrıca bu araştırma ile aile kurumunun dışında konumlandırılan, kamusal alanda da özel alanda da zaman zaman dışlanmayla karşılaşan bu kadınların hayatlarının nasıl ve ne yönde şekillendiği onların anlatılarıyla ortaya çıkarılmaktadır. Bu tez çalışmasının giriş bölümünde detaylı olarak anlatıldığı üzere tek ebeveyn anneler üzerine yapılan araştırmalardan bu araştırmayı farklı kılan boyut hem Türkiye ve Almanya karşılaştırılmasının yapılması, hem de göç olgusunun araştırmaya dâhil edilerek Türkiyeli tek ebeveyn annelerin Almanya’daki deneyimlerinin ortaya koyulmuş olmasıdır, bu da araştırmanın önemini artırmaktadır.

Feminist araştırma sürecindeki önemli kurallardan birinin de kadınların kendi deneyimlerini kolektif bir bilinçle desteklemesi olduğunu ifade eden Mies, aksi takdirde yazılan tarih kendilerinin olmayacaktır şeklinde de eklemektedir (Mies, 1996: 52). Bu nedenle bu çalışmada kadınların tek ebeveynlik deneyimlerinin kolektif bir bilinç oluşturarak yazılı tarihe dönüşmesi de önemlidir.

3.1.5. Araştırmanın Sınırlılıkları

Tek ebeveynli aileler oran olarak daha çok kadınlardan oluştuğu için bu araştırmanın örneklem grubunu anneler oluşturmuştur. Türkiye'deki tek ebeveyn anneleri temsilen İstanbul ve Afyon'da gerçekleştirilen görüşmeler, Almanya'daki Türkiyeli tek ebeveyn anneleri temsilen ise Berlin'de görüşmeler yapılmıştır. Araştırmanın sınırlılıklarından biri, Almanya'da yapılan görüşmelerde kadınlarla daha rahat iletişim sağlayabilmek amacıyla sadece Türkiyeli ve Türkçe konuşabilen kişilerle görüşülmesidir. Ayrıca çalışmanın amacıyla ilişkili profile uygun ve görüşmeye istekli kadınlara ulaşmada oldukça zorluk yaşanmıştır. Görüşme teklif edilen bazı kadınlar zaten tek ebeveynliğin duygusal ve ekonomik anlamda yorucu olması nedeniyle ya çok çalışmaktan vakitlerinin olmadığını ya da duygusal olarak üzgün hissettiklerinden dolayı konuşmak istemediklerini belirtmişlerdir. Görüşmeyi kabul eden kadınların araştırmaya özel bir zaman ayırabilmeleri için kreş çıkış saatlerine, işten izinli oldukları günlere ya da çocuğun bakıcıya bırakıldığı saatlere denk getirebilmek araştırmayı ya da araştırmanın süresini sınırlandırmıştır. Bakıma muhtaç çocuğu olan ya da evde görüşme yapmak isteyen tek ebeveyn annelerle yapılan görüşmelerde ise çocukların araya girerek görüşmeyi bölmesi ya da görüşme yapılan ortamdan ayrılmaması gibi sorunlar da annelerin istedikleri gibi rahat bir şekilde konuşmalarını zorlaştırmıştır.

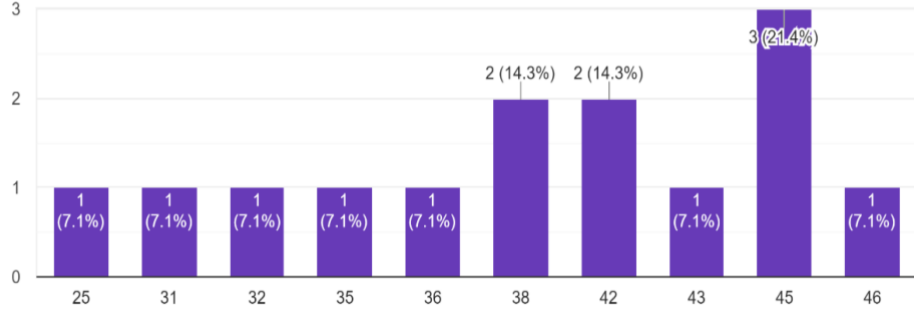
Tek ebeveynliğe dönüşüm süreçlerinden biri olan hiç evlenmemiş olmaya, kültürel ve toplumsal nedenlerle Türkiye'de olumlu gözle bakılmamaktadır. Bu genel toplumsal yargı nedeniyle görüşmeci bulmak konusunda sıkıntı yaşanmıştır. Hiç evlenmeden çocuk sahibi olan tek ebeveyn anneler *"bu konudan bahsetmek istemiyorum"* diyerek yapılan görüşme taleplerini reddetmişlerdir. Tek ebeveynli ailelerde oran bakımından nadir görülse de gittikçe artan, hiç evlenmeden çocuk sahibi olan tek ebeveyn annelerin yaşam deneyimlerini aktaramamak araştırmanın sınırlılıklarından birini oluşturmaktadır.

3.2. Sosyo-Demografik Bulgular

Bu çalışmanın üçüncü bölümünde Türkiye'nin Afyon ilinde 1 İstanbul ilinde 8 ve Almanya'nın Berlin ilinde 5 olmak üzere toplamda 14 tek ebeveyn anneye gerçekleştirilen derinlemesine görüşmelerde kadınların yaşam deneyimlerine ilişkin birçok bulgu ortaya konulmaktadır. Elde edilen bu bulgular aktarılmadan önce görüşmeye katılan tek ebeveyn annelerin genel profilini çıkarmak amacıyla öncelikle sosyo-demografik bilgilerden söz etmek önem taşımaktadır.

3.2.1. Kadınların Sosyo-Demografik Bilgileri

Sosyo-demografik bilgilere ilişkin sorularla başlayan yarı yapılandırılmış rehber formunda tek ebeveyn annelere yaşadıkları il-ilçe sorulmuştur. Görüşülen kadınların yalnızca T(1)'in kırdı yaşadığı, diğerlerinin kentte yaşadığı görülmektedir:

Şekil 3: Görüşmecilerin Yaşı

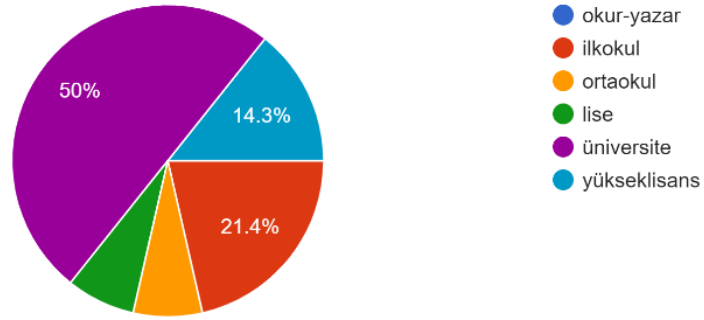
Araştırmaya katılan kadınların yaş aralığı 25 ile 46 arasında değişkenlik göstermektedir. Türkiye'den katılan görüşmecilerin yaşları 31-46, Almanya'dan katılan görüşmecilerin yaşları 25-45 arasında değişmektedir. Bu da görüşmecilerin çoğunlukla yetişkin dönemde olduklarını göstermektedir. Türkiye'deki görüşmecilerden yalnızca T(1), Afyon'un Şuhut ilçesinde kırsalda, bunun dışında kalan diğer görüşmeciler İstanbul'un farklı semtlerinde olmak üzere kentte yaşamaktadırlar. Aynı zamanda Almanya'daki görüşmecilerden yalnızca A(1) Almanya'da doğmuş olup diğer kadınlar Yozgat, Ağrı, Mardin ve İzmir illeri olmak üzere Türkiye'de doğup ardından evlilik nedeniyle Almanya'ya göç etmişlerdir.

Tek ebeveyn anneliğe dönüşüm süreci, vefat, ayrılık, boşanma ya da hiç evlenmemiş olma gibi nedenlerle gerçekleşmektedir. Araştırmaya katılan tek ebeveyn annelerin bu süreç dönüşümü aşağıdaki tabloda yer almaktadır:

Tablo 13: Tek Ebeveynliğe Dönüşüm Nedenleri

Tek Ebeveynliğe Dönüşüm Nedeni		
Görüşmeci		Neden
1.	T (1)	Vefat
2.	T (2)	Boşanma
3.	T (3)	Ayrılık
4.	T (4)	Boşanma
5.	T (5)	Boşanma
6.	T (6)	Boşanma
7.	T (7)	Boşanma
8.	T (8)	Ayrılık
9.	T (9)	Boşanma
10.	A (1)	Boşanma
11.	A (2)	Boşanma
12.	A (3)	Boşanma
13.	A (4)	Boşanma
14.	A (5)	Boşanma

Yapılan araştırmalarda; özellikle neoliberal politikalarla sonra, eve ekmek getiren modeldeki dinamik değişime uğrayarak kadınların iş hayatında daha aktif rol alması, partnerlerin eğitim düzeylerinin yükselmesi, sosyolojik, ekonomik ve kişilere ilişkin sebeplerin varlığı, kadınların kendi hakları konusunda daha fazla bilgi sahibi olması, hukuki açıdan geçmiş yıllara oranla boşanmanın her iki taraf için de kolaylaştırılması ile birlikte boşanma oranlarında ciddi bir artış olduğu düşünülmektedir (Aktaş Akoğlu ve Küçükkaragöz, 2018: 155-156). Kadınlar eğitim anlamında kendilerini geliştirdikçe ekonomik özgürlüklerini sağlayarak eve ekmek getirme imkânlarını artırmaktadırlar. Bu da kadınların, partneriyle olan mecburi evliliklerini devam ettirmemek yönündeki fikirlerinde daha bireysel kararlar almalarını sağlamaktadır.

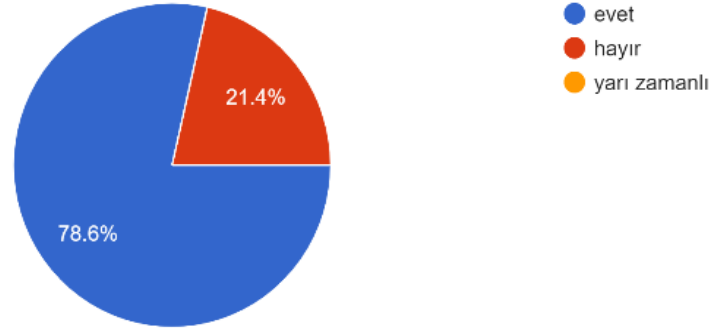
Şekil 4: Görüşmecilerin Eğitim Durumu

Eğitim durumu bakımından görüşmecilerin en az ilkokul mezunu olmakla beraber yarısından fazlasının üniversite ve lisansüstü düzeyde eğitim aldıkları görülmektedir.

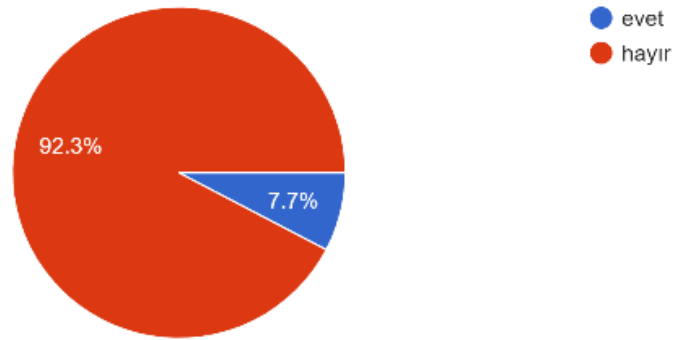
Tablo 14: Kadınların Eğitim Durumu

Eğitim Düzeyi	Türkiye	Almanya
Okur-Yazar	0	0
İlkokul	1	2
Lise	2	2
Üniversite	5	0
Yüksek Lisans	1	1

Almanya'daki eğitim sisteminin farklılığından dolayı meslek okullarında aldıkları eğitim, lise düzeyinde sayılarak belirtilmiştir. Meslek okuluna gitmiş olan A(1) sistematik çözüm odaklı terapi ve pedagoji, A(4) ise anaokulu yardımcılığı ve hasta bakıcılığı alanlarında eğitim almıştır.

Şekil 5: Şu Anda Bir İşte Çalışma Durumları

Şekil 6: Evde Kazanç Getiren Bir İş Yapma Durumları

TÜİK Basın Odası Haberleri bültenine göre, tek ebeveyn hanelerden sorumlu kadınların işgücüne katılma oranı %26,2, işsizlik oranı ise %3,2 şeklindedir (TÜİK, 2016:1). Kadınların şu anda bir işte çalışma durumları ve evde kazanç getiren herhangi bir iş yapma durumları sırasıyla Şekil 5 ve Şekil 6'da görülmektedir. Bunlara ek olarak kadınlara meslekleri sorulduğunda alınan cevaplar şu şekildedir:

Tablo 15: Görüşmecilerin Meslekleri

Görüşmeci	Meslek
T (1)	“Ev hanımıyım ama 5 senedir evimizin altındaki aile marketimizde çalışıyorum. Kendi işimiz olduğu için paslaşarak çalışıyoruz. Bu işi vefat etmiş olan eşim sayesinde devam ettiriyorum”
T (2)	Aile Sağlığı Merkezi’nde Hemşire
T (3)	“Proje bazlı olarak televizyonda zaman zaman editörlük yapıyorum ama çoğunlukla babamın marangozhanesinde sekreterlik yapıyorum.”
T (4)	Matematik öğretmeni
T (5)	Psikolojik Danışmanlık Merkezi’nde Asistan
T (6)	İngilizce Öğretmeni
T (7)	Uzman Estetisyen
T (8)	“Çocuktan dolayı çalışmıyorum”
T (9)	Özel bir şirkette Satın Alma Yöneticisi
A (1)	“3 Mesleğim var denebilir. Yaklaşık 15 senedir çözüm odaklı terapist olarak çocuklarla çalışıyorum.
A (2)	Aşçı yardımcısı
A (3)	Çalışmıyor
A (4)	Hasta ve yaşlı bakımı çalışanı
A (5)	Pedagog

Aynı zamanda kadınlara evde kazanç getiren başka bir iş yapıp yapmadıkları, herhangi bir işte çalışıp çalışmadıkları, çalışmıyorsa nedeni ve çalışma süreleri sorulmuştur. Görüşmeciler içerisinde yalnızca T(8) evde kazanç getiren bir iş yapmaktadır:

“kızım otizmlili olduğu için çalışmıyorum. Evde kazanç getiren kazanç olarak kızımın yaptığı çizimleri çantaya baskı yapıyorum onu da ancak o uyuduktan sonra yapabiliyorum.” T(8)

Tek ebeveyn anne olmak, çocuklardan kaynaklı sebeplerle birçok kadının ya meslek edinme ya da mesleğini icra etme sürecinde kendini ikinci plana atmasına neden olmaktadır. Kadınlar kendilerini geliştirmek amacıyla okullardan ya da diğer eğitim kurumlarından alacakları eğitimleri çocukların yuva ya da okul zamanına denk getirerek kendilerine zaman yaratmak durumunda kalmaktadırlar. Meslek sahibi oldukları zaman da tüm hayat planlarını çocukları üzerinden düzenlemek mecburiyetinde kalmaktadırlar:

“...iş hayatına başlayınca sadece onlara hizmet ettim sabahları kursa gidiyor sonra işe gidiyordum 6.5 saat sonra 8’e çıkarak işe gidiyordum. Çocukları okula götürüyordum koştur koştur hem çok yorucu hem çok güzeldi bi ara durup hüngür hüngür ağlıyordum çok büyük bir yükü hiç geriyi düşünenecek zaman yoktu....”A(2)

“şu anda schulabschluss (lise diploması) yani okul bitiriyorum, 9. Ve 10. Sınıf sonra meslek yapabiliyorum (ausbildung) ama ben liseyi de bitireceğim onu dışardan başvurup 86atriy bitirmeyi düşünüyorum. O nedenle hiçbir işte çalışmıyorum. Okula gidiyorum tam gün 9’dan 4’e kadar o sırada çocuklarım yuvadalar Allah’tan. Biri gelecek seneye 1. Sınıfa başlayacak” A (3)

“normalde benim hedefim haftanın 5 günü 6 saat ama şu an belli olmuyor maksimum 38 saat çalışma hakkım var. Bu işi 6 seneden beri yapmayı istiyordum. Oğlum büyüyünce onu yuvaya verip kollarımı sıvadım. Aslında lise de okumak istiyordum ama Almancadan dolayı ağır geldi. Ama şimdi yaşlı ve hasta bakımı alanında meslek yaptım. Çocuklarımla beraber yaşıyor olmam benim eğitimim de etkilendi.” A(4)

“biraz ağır haftada 40 saat çalışıyorum. Yeni ayrıldım ayrıldıktan sonra saatlerimi yükseltmek zorunda kaldım ama baktım ben de kızım da zarar görüyoruz o nedenle azaltmaya çalışacağım. Hafta sonları evdeyim. Bu işi arkadaşımın yardımıyla buldum. Önceden taşeron bi firmayla çalışıyordum okulda sonra müdür beni kadroya almak istedi şimdi senatodayım, senatoya bağlıyım. Mesleğimi yapıyorum, seviyorum ama evde gelir getiren bi kazanç nasıl yapabilirim diye düşünüyorum daha fazla kızımın vakit geçirmek için. Geçen sene bitpazarında ufak tefek şeyler sattım mesela.” A(5)

Kadınların tek ebeveyn anne olma sürecinde sosyal güvencelerinin olması belirli hayat standardını sürdürmeleri açısından önemli olduğu görülmektedir. Görüşmecilere sosyal güvencelerini hangi kanalla elde ettikleri ya da hangi nedenle elde edemedikleri sorulmuştur:

“Eşim vefat edince bizi de malulen emekli ettiler. Ama mesela emekli olup ölseydi 3 bin lira aylık alacaktık ama genç vefat ettiği için 800 lira 900 lira ödüyorlar” T(1)

“Zamanında çalıştığım için 2011’e kadar emekliliğimiz de kesiliyordu şu an emeklilik yok ama hastalık sigortasını ödüyorlar. O nedenle hastalandığımda daha önce çalıştığım için şimdi çıktığımda onlar ödüyorlar.” A(2)

“Emeklilik de dâhil olmak üzere sen bi iş edinene kadar hepsini devlet karşılıyor. Okul gördüğüm için, sağlığım el vermezse ya da tek çocuk baktığım için ortamım olmazsa devlet destek çıkıyor.” A(3)

“Okulum brüt 2000 küsur veriyor ama ondan 700 kesiliyor o aslında benim çalıştığım okul falan ödemiyo ben kendim ödüyorum o da işte işsizlik parası, bilmem ne parası diye kesiliyor aslında kendi kendimin sigortasını ödüyor gibi oluyorum.” A(5)

Türkiye’de yaşayan ve eşi vefat etmiş olan tek ebeveyn annelerin hayat standardının vefattan sonra ciddi anlamda değiştiği ve sosyal güvencelerinin karşılığını yeteri kadar alamadıkları öğrenilmiştir. Almanya’da yaşayan tek ebeveyn anneler ise çalıştıkları ya da eğitim aldıkları sürece Türkiye’nin tam tersi olarak sosyal güvenlik desteğini tatmin edici düzeyde alabildiklerini ifade etmişlerdir. Almanya’da yaşayan tek ebeveyn annelerin

çalışmadıkları zamanlarda kira, eğitim gibi masrafları devlet desteğiyle karşılanmaktayken Türkiye’de yaşayan tek ebeveyn anneler bu konuda yalnız bırakılmaktadırlar.

Sosyal sağlık sigortasına sahip olmak ilaç temini ve düzenli muayeneler için çok büyük bir imkân sağlamaktadır. Ancak sosyal sağlık sigortasına sahip olmayan tek ebeveyn anneler, bu hizmetlerden faydalanamamaktadır:

“...hiçbir sosyal güvencem yok ya da birisinden faydalanmıyorum. Prim borcum da gün geçtikçe artıyor. Valla hasta olmamaya çalışıyorum. Mesela geçen gün çok basit bir ilaca ihtiyaç duydum ancak doktora yazdırmam gerekiyormuş, alamadım.” T(3)

Sosyal sağlık sigortasından faydalanabilme şartlarının Türkiye’de ve Almanya’da farklılık içerdiği görülmektedir. Almanya’da kadınlar sigortalı bir işte çalışarak kazançlarının önemli bir miktarını sigorta kapsamında önceden ödeyerek/kesintiye uğratarak ya da meslek edindirme okullarına katılarak çalışmadıkları dönemde sağlık desteğinden faydalanma yolunu garanti altına almaktadır. Bu durum bireylere kendilerini geliştirmek ya da istedikleri işi aramak adına hareket alanı sunmaktadır. Ancak Türkiye’de bu yalnızca İŞKUR’nun verdiği işsizlik maaşı desteği olarak sağlanırken eğitime devam etmek isteyen kişilere sosyal sigorta güvencesi sunulmamaktadır. İŞKUR’nun verdiği işsizlik maaşı kişinin daha önceki işte çalışma süresine bağlı olarak 180 gün ile 300 gün arasında değişmektedir. Ancak bundan sonraki süreçte tek ebeveyn olduğu için sağlanan herhangi bir destek bulunmamaktadır. Almanya’da yaşayan tek ebeveyn anneler ise sigorta primi ödemiş olsun ya da olmasın tek ebeveyn olmasından dolayı sosyal sigorta güvencesi kapsamı altına alınmakta ve ona göre kadınlar desteklenmektedir. Türkiye’de yaşayan ve herhangi bir işte çalışmadığı için sigorta primi ödememiş olan tek ebeveyn annelerin sosyal güvence imkânları bağımlılaşmakta onları çaresiz bırakmaktadır.

Türkiye’de yaşayan diğer görüşmeciler sigortalı bir işte çalıştıkları için doğrudan devletin sağladığı sağlık hizmetlerinden faydalanmaktadır.

3.2.2. Eski Eş ve Çocuğa Yönelik Demografik Bilgiler

Araştırmaya katılan tek ebeveyn annelere eski eşleri ile birlikteyken kiminle/kimlerle yaşadıkları sorulmuştur. Görüşmecilerin çoğu aile büyüklerinden ve diğer kişilerden ayrı olarak kendi çekirdek aileleriyle beraber yaşadıklarını belirtmişlerdir. Yalnızca T(2) eski eşinin önceden yaptığı evlilikten olan iki kızının da onlarla beraber yaşadığını ifade etmiştir. Bunun dışında T(5), A(2) ve A(3) ilk evlendiklerinde eski eşlerinin anne- babası ve kardeşleriyle beraber yaşamaya başlamış ancak sorunlar ortaya çıkmaya başlayınca ayrı bir eve taşınmışlardır.

Görüşmecilere eski eşlerinin meslekleri/işleri sorulmuştur. Geçmiş evlilik deneyimlerinde aktif ve şimdiki yeni yaşamlarında pasif olarak bir şekilde var olan eski

partnerlerinin demografik bilgileri kadınların yaşam deneyimlerini çözümlemek bakımından Tablo 16’da detaylı bir şekilde yer almaktadır:

Tablo 16: Eski Eşin Mesleği ve Tek Ebeveynliğe Dönüşüm Nedeni

Görüşmeci	Dönüşüm Nedeni	Eski Eşin Mesleği/İşi
T (1)	Vefat	“Mezbahada çalışıyordu”
T (2)	Boşanma	“Biz birlikteyken çalışmıyordu. Kendisi radyo sinema televizyoncuymuş. Şu an çalışmadığını biliyorum.”
T (3)	Ayrılık	“Kalite kontrolde çalışıyordu, durumumuz iyiydi kira ödemiyorduk.”
T (4)	Boşanma	“Özel bir şirkette idari işlerde muhasebeciydi”
T (5)	Boşanma	“Makine teknisyeni olarak özel bir şirkette çalışıyordu.”
T (6)	Boşanma	Öğretmen
T (7)	Boşanma	“Boya makineleri satan firmada çalışıyordu ama şimdi kendi iş yerini açtı.”
T (8)	Ayrılık	“Beymen’de depoda çalışıyor.”
T (9)	Boşanma	“Pazarlamacıydı, özel sektörde”
A (1)	Boşanma	“Akrabalarının yanında çalışıyordu. Mal alıp getirip satıyorlar o da şoförlüğünü yapıyor.”
A (2)	Boşanma	“Benim dönemimde hiç çalışmadı. O da elektronik üzerine meslek yaptı ama.”
A (3)	Boşanma	“Mimardı. İnşaat şirketi var babasının orda çalışıyor.”
A (4)	Boşanma	“Ayrıldığımızda döner dükkânı vardı.”
A (5)	Boşanma	“Bilgisayar programcısıydı.”

Araştırmada yer alan kadınların ikisinin eski eşleri kazanç sağlayacak herhangi bir işte çalışmamakla birlikte diğer kadınların eski eşlerinin en az asgari ücret kazandığı bir işi bulunmaktadır. Özellikle boşanma sürecinde ekonomik durum partnerlerin ilişkisini etkilemektedir. TÜİK 2016 “Aile Yapısı Araştırması”ndaki boşanma nedenleri istatistiklerine göre “Evin ekonomik olarak geçimini sağlayamama” faktörü %42,6 oranı ile en yüksek boşanma nedenlerinden biridir. Kadınların eski partnerlerinden ayrılıp farklı bir hayata başlaması her ne kadar bir “geçmiş” olarak belirtilse de devam eden süreçte kadınların gelecek yaşamlarını etkilemeye devam etmektedir. Özellikle bu geçmişe dâhil edilen bir çocuk olduğunda tamamen bir kopuş yaşamak ve birbirlerini hayatlarından çıkarmak pek de mümkün olmamaktadır. Bu nedenle tek ebeveyn annelere eski eşleriyle ne kadar süre beraber kaldıkları, nasıl tanıştıkları, evlilik kararında bir tür baskının olup olmadığı ve evlilik sürecinde tartışmaların yoğunluğu hakkında sorular sorulmuştur. Evlilik boyunca yaşanan ekonomik sıkıntıların birlikteliklerini olumsuz etkilediği anlaşılan görüşmeciler bu durumu şu şekilde ifade etmektedir:

“biz yaklaşık 10 yıl beraber kaldık. 2 yıldır ayrı yaşıyoruz. Arkadaş vasıtasıyla tanıştık. Siz taşıdığınız sürece sorun yokmuş ama sorunları taşıyamayınca bu zamana kadar hiç sesin çıkmıyordu şimdi noluyor deniliyor. Bizim kredimizi abisi ödüyordu kendisi 1600 lira maaş alıyorsun eve öyle bi para girişi var, borç bitmiyor şu bitmiyor başkalarının sırtına yüklemişsin aile geçimini ama kendin napiyorsun alkol alıyorsun kendi keyfinden hiç taviz vermiyorsun. Eee tabi bunlar birikince iş çığrından çıktı. Yani evde yemek yemeye bi şey yok adam gidiyor eve dijitürk bağlatıyor ayda 80 lira şu an olmuş ayda 180 lira bunları ödeyemeyince noluyo? Sıkışıyorsun. Birisi olunca evde ister istemez bi beklentiye giriyorsun. Ama şu an eve giren paraya göre harcıyorum kafam çok rahat.” T(8)

“..... Jugendamt'ın (Gençlik Refah Bürosu) bulduğu eve geldim bu sefer de adam gelmiyor anahtarı almıyor, kirayı ödemiyo yine.. Zaten eve de bakmıyordu mektup geldi ceyranı keseceğiz diye o kadar korktum dedim ben çocuklarımla ışksız napacağım hiç olmazsa ceyranlı öde kesmesinler zaten 8 ay kirayı hiç ödemedi. Ondan sonra o kadar çirkin bi laf kullandı işte ceyran parasını da bilmem ne yap da öde deyince bana dedim ben hala neden bekliyorum ki bir erkek karısına bunu söylüyorsa gün gelir satmaya kalkar...” A(2)

Aile, kendi içinde iletişim ağı barındıran bir kurum olarak bilinmesine rağmen kişilerin bireysel zevk ve keyfiyetleri aile yararından önce geldiğinde birtakım sorunlara neden olabilmektedir. Alınan cevaplarda kadınların eski eşlerinin sürekli olarak eski eşin ailesi tarafından desteklendiği öğrenilmiştir. Özellikle Almanya’da kendi ailesinden uzak kalmış Türkiyeli kadınlar aile içi sorunun kaynağı olarak kodlanmaktadır. Çevre tarafından yalnızlaştırılan kadınların kendilerini anlaşılmamış hissettikleri gözlemlenmiştir:

“...kayınvalidemle konuşurken duyuyorum diyor ki oğlum bak uçkuruna sahip çık, ben sana kız bulacağım diyor... olanları anlattığımda babası bana dedi ki sen oğluma iftira atıyorsun ben gittim telefonun şifresini kırdım mesajları babasına gösterdim bana öyle inandılar.” A(3)

Ailenin işlevlerinden biri de partnerlerin aile içindeki görevlerinin farkında olarak yerine getirmesidir. Boşanma nedenleri araştırması istatistiklerine göre (TÜİK, 2017a), “sorumluz ve ilgisiz davranma” faktörü %61,5 oranı ile en yüksek boşanma nedeni olarak kayıtlara geçmiştir. Boşanmanın ya da ayrılmanın tek bir nedeni olmamakla beraber, eşler arasındaki olumsuz

ilişkinin temelinde partnerlerden birinin ya da her ikisinin farklı sebeplerle sorumsuz davranarak ailenin işlevlerini yerine getirmemesi önemli bir faktör olarak karşımıza çıkmaktadır. Eski eşlerinin evdeki görevler ve çocuk bakımı açısından eşit bir rol üstlenmemesi ve ihtiyaçları karşılamaması nedeniyle kadınlar, bu yaşamı tek başlarına göğüslerken bir de mevcut partnerin ağırlığını taşımak istememektedirler. Bu nedenin boşanma sürecinde baskın olduğu görüşmeciler evlilikleri boyunca geçirdikleri bu dönemi şu şekilde açıklamaktadırlar:

"Ayrılalı neredeyse 3.5 yıl oluyor. 1.5 yıl evli kaldık. Ancak ondan önce 2 yıl kadar bir flört dönemimiz oldu. Ama totalde birbirimizi tanımamız yaklaşık 4-4.5 sene vardır. Eşimle ortak arkadaşım sayesinde tanıştık ve deli gibi bir aşkla evlendik. Çift taraflıydı. Yoksa 37 yaşında evlenmezdim. Onun üçüncü evliliği idi. Birlikte geçen günleri sürprizlerle dolu, eğlenceli zamanlar da geçirdik ama aynı zamanda acı doluydu da. Şöyle düşününce çok da kötü değil aslında ama ayrıldıktan sonraki dönemde hafif bir kızgınlık hissediyorum o da çocuğumdan ötürü yoksa düşününce çok üzen şeyler yaşandı ancak ben güzel anıları hatırlamayı tercih ediyorum. Çok sık tartışıyorduk genelde de sorumsuzlukla alakalıydı. Aslında tek tartışmamız da buydu diyebilirim." T(2)

"...çocuğun bu özel durumu olmadan önce karşı tarafın hatalarını alttan alıyorsunuz. Bir de çocuğun ayrı bir sorumluluğu çıkınca psikolojik, maddi, manevi açıdan o da size bi yük olmaya başlayınca kendi adıma sadece çocukla ilgilenebilmek benim için oldukça iyi. Ne ailemle ilgilenebiliyorum ne çocukla ilgilenebiliyorum. Ben bu çocuğun her gününü iyi geçirmek zorundayım. Eğer eş destek yerine köstek oluyorsa zaten zorlu bir yaşam varken daha da zor hale geliyor. Benim evliliğim 2 sene önce bitti. Ama aynı evin içinde çocuk için birlikte yaşayalım sadece dedim ama olay çok başka boyutlara geldi... Birisi olunca evde ister istemez bi beklentiye giriyorsun. Sen bi şeyler yaparken istiyorsun ki o da çocukla ilgilensin..." T(8)

Birçok dağılmış hane üyeleri "kendi kendini sömürücü" aktörler olarak görerek ev-içi artık emeği konusunda sorumlulukları yüklenerek bağımsız hanelerde kendilerine yeni bir alan oluşturmaktadırlar. Yapılan bir araştırmaya göre, bağımsız bir hane kurmak bazı kadınlar için haftalık iş yüklerini azaltmak amacıyla buldukları çözümlerden biri olarak görülmektedir. Evli anneler iş ve hane sorumluluklarını aksatmadan yerine getirmek için haftada 85 saat harcarken, bekâr anneler ise aynı işlere 75 saat harcamaktadırlar (Gibson Graham, 2010: 135).

"...Sen bi şeyler yaparken istiyorsun ki o da çocukla ilgilensin ben temizlik yapayım mesela ama çocuk süpürge sesinden korkuyor, bi parka götür de halledeyim istiyorum ama o neyi var evin ev temiz hadi o zaman sen de gel diyordu. Ama tek başımayken beklentim de ekstra yüküm de yok görevlerimi ve yapacaklarımı da biliyorum düzenli bi şekilde gittiğimde psikolojik olarak çok rahat ediyorum bu çocuğu da çok etkiliyor. Çok olumlu etkiledi beni ayrılık." T(8)

T(2) ve T(8)'in ifadelerinden aslında evlilik sürecinde kadınların temel problemlerinin sorumlulukların orantılı paylaşılmasından kaynaklı olduğu anlaşılmaktadır. Tüm işler onların omuzlarına yüklendiğinde hepsini üstlenmek zorunda kalan kadınlar için bir süre sonra bu yükler taşınamaz hale gelmektedir. Özellikle otizmlili çocuğu olan T(8), ayrılığın imkânlar açısından zorluklar getirmesine rağmen, sorumlulukların kendisine ait olduğu bilincine sahip olmanın verdiği rahatlıktan bahsetmektedir. Çünkü otizmlili çocuğunun bakımında destek alacağı bir partnerinin olması beklentisine girmek onu zihinsel olarak rahatlatmaktadır.

Partnerlerin arasındaki iletişimsizlik kadınları çaresiz bırakmaktadır, bu da kişileri boşanma fikrine daha da yakınlıştırmaktadır. A(3) ve A(4)'ün söylediklerinden de anlaşılacağı üzere kadınlar evlilik süreçlerini bir birliktelik olarak değil bir yalnızlık olarak betimlemektedirler:

"Ben eşimle 6 yıl beraber kaldım.... Ayrı yaşayalı 1.5- 2 seneye yaklaşıyor....Zaten o sürekli üniversitede ders çalışıyordu o nedenle bizim hani ben geldikten sonra bi tanıyalım gezelim beraber vakit geçirelim karı kocalık ilişkisi kurma fırsatımız olmadı." A(3)

"10 sene beraber kaldık kendimiz isteyerek evlendik ama akrabaydık. Türkiye'de evlendik 2 sene orda yaşadık ondan sonra buraya geldik. Birlikte geçen süreci kâbus ve kötü olarak anlatırım. Yalnızca bir sene belki iyi diyebilirim ama tartışma yoktu direk kestirip atıyordu napayım bilemiyordum. O kadar ilgisizdi ki her şeyde beni tek bırakıyor tartışmıyor her şeyi kendim mücadele ediyordum alışmıştım artık. 2017'de ayrıldık." A(4)

Aile içi şiddet ve bu şiddete dâhil olarak kadına yönelik fiziksel şiddet özellikle partnerler arasındaki anlaşmazlığın ve çözümsüzlüğün somut bir hale dönüşmesinin örneği olarak ele alınmaktadır. Kişilerin sorunlarını konuşarak ya da duygu aktarımıyla çözmekten vazgeçerek kendilerini karşı tarafa zarar vererek ifade etme şeklinde gelişmektedir. Ne yazık ki kadınlara yönelik şiddet, dünyanın pek çok yerinde en sık rastlanan ve hala tam olarak çözülememiş hak ihlallerinden biri olarak kabul edilmektedir. Kadınlar pek çok alanda farklı şiddet biçimleriyle karşı karşıya kalmaktadırlar (Özkan, 2017:535). Bu çalışmadaki görüşmeciler de aile içi şiddet ve bu sürecin gelişimiyle ilgili olarak şu şekilde kendilerini ifade etmişlerdir:

"3 yıl kadar evli kaldık. 1-1.5 yıl tanıyordum öncesinden. Eşimle arkadaşımın vasıtasıyla tanıştım. İlk zamanlar daha toz pembe bakıyorsun ailemin bir baskısı da yoktu ama gözümü karartıp bir evlenme kararı aldım ama en büyük pişmanlığım, keşkem ve hatamdır. Şimdiki aklım olsa böyle olmazdı. Birlikte geçirdiğimiz zamanı kötü olarak yorumluyorum...Çok yalan söylüyordu ve bir keresinde de kolumdan tutup şiddet eğilimi olmuştu. Ama evlendikten sonra beni defalarca kez aldattığını öğrendim, bir kere darp oldu. Gittim bununla ilgili rapor aldım" T(7)

"...Ben Jugendamd'da (Gençlik Refah Bürosu) çocuğun kontrolüne gitmeyi zorunlu tutuyolardı bu benim fırsatım dedim orada her gittiğimde gördüğüm insanlar vardı, kaynım başımda ya orda Azrail gibi ben tamam gideceğim ama geri nasıl döneceğim?... Ben dedim ki birilerine bi şey söylemem lazım bir gün önce de o kadar dayak yemişim ki her yerim mosmor...Artık o kadar dayak yiyorum ki artık dayanamıyorum iki çocuğum var ama ben yine de ölmek isterdim. Sonra ben bi an cesaretimi toplayıp odaya gittim kaynım hemen çekti napıyorsun ben bi daldım odanın içine...dedim ben çok problemlerim var hemen kalktı yerinden anladı bi sorun var hemen kaynımı çıkarttı odadan... kadın sordu noldu neyin var ben artık döküldüm. Sadece ağladım baya bi sonra öbür doktorları çağırdı... işte ben dedim benim çok aile problemim var, ben çok dayak yiyorum sadece bi ev bulsunlar beni o evden kurtarsınlar lüks müks değil ufak oda da bodrum da olsa beni kurtarın dedim. Şok oldular bunlar seni dövüyorlar mı diye bi açtım kollarımı şok oldular hemen polis çağırmaya koyuldular. Onlar tamam biz seni o eve geri göndermeyeceğiz dediler ama olur da kaçarsam diye hep büyük kızımı evde tutuyorlardı, pasaportum onların elinde, bi kaç bileziğim var onların elinde ilk günden beri aldılar hiçbir şeyim yok odam vardı kendimi kitlemeyeyim diye kilidini aldılar. Benim bi tane daha kızım var ben yurda gitmek istemiyorum dedim o sırada kaynım kaynanamlara haber vermiş hepsi çıkmış gelmiş kapının önüne. Onları görünce de öyle bi psikolojik baskı oluşmuş ki gördüğüm gibi kaçtım öyle olunca görevliler de anladı ben neler çekmişim..." A(2)

Aile içi şiddet özünde, kadını erkeğe bağımlı hale getirerek, ikincil ve önemsiz bir konuma dayandırmaktadır. Çünkü Özkan'ın da belirttiği üzere ailede şiddet olmasının temelinde, erkeğin kadın hakkında sahip olduğu ayrıcalıklı yaklaşımı yapısal bir eşitsizliğe

dayandırarak cinsiyet rolleri sebebiyle kadında düşük bir benlik duygusu aktarılmasını sağlamak yatmaktadır. Aile içindeki iletişimde şiddet gören kadın, o zamana kadar mecbur kalarak öğrendiği ikincil konumlu cinsiyet rollerinin etkisiyle, erkeğe boyun eğmektedir. Bu durum erk şiddetinin, erkeğin üstün konumunu sürdürmesinde ve devamını sağlayarak, aktarılmasında vazgeçilmez bir araç haline gelmektedir (Özkan,2017: 541). A(2), anlattığı bu süreçten sonra eski eşinin ailesiyle beraber yaşadığı evden ayrılarak ayrı bir dairede evliliklerini kurtarmak için yeniden denemek istemiştir ancak bu süreçte de şiddet devam etmiştir:

“Adam geldi bu sefer beni o kadar dövdü ki komşular polis çağırdı hep dayanmaya çalıştım ama ya bana bak ya da ben ayrılcam dedim. Burada koltukta oturuyordu işte dedi sen mi ayrılacan? Böyle alay ederek hangi parayla ayrılacan dedi. Ayrılmak için para mı lazım ben deneyecem dedim.... Ne çalışıyor ne de bize gelen destekleri bize veriyordu küfretti anneme babama.... 99'un sonunda boşanmaya başvurunca beni bi dövdü bi dövdü boşanma kağıtlarını görünce ...boşanmamla ilgili hep tehdit vardı, işte sen boşanırsan ben seni doğrarım, her an her şey olabiliyordu zaten artık. Beni ya boşanırken öldürecekti o zaman da çocuklarıma üzüldüm ama napayım kadere, başka türlü her gün ölüyordum onu da göze aldım. Beni çok sıkıştırdı ama Allah'ım korudu...” A(2)

A(2)'nin Almanya'da bir yabancı uyruklu olarak yaşıyor olması Türkiye'deki birçok tek ebeveyne göre kendine özgü farklılık içermektedir. Eşinin ailesinin pasaportuna el koyması A(2)'nin evden dışarı çıkmasını, istediği yere gitmesini engellemektedir. Pasaporta el konulması, kendi varoluşsal “kimliği”ne karşı da bir yoksayım/tehdit oluşturmaktadır. Aynı zamanda kendi odasını kilitleyememesi de A(2)'ye hem kamusal hem özel alanına müdahale edildiğinin –aslında “kendine ait bir oda”sının olmadığı- göstergesidir. Türkiye'de yaşayan tek ebeveyn anneler pasaport ya da vize gibi tehdit malzemelerine maruz kalmamaktadırlar. Türkiye'deki ve Almanya'daki kadınların şartları arasında bu açıdan önemli bir fark bulunmaktadır.

Aile içi şiddet yalnızca fiziksel olarak kendini göstermemekte, diğer şiddet türleriyle iç içe geçerek ayrılmaz bir yapı oluşturmaktadır. Bu nedenle kadına yönelik her fiziksel şiddet duygusal ya da psikolojik şiddeti de barındırmaktadır. Ailenin tanımı, sevgi, güven ve uyum içerisinde hareket eden bireylerden oluşan bir topluluk şeklinde resmedilirken (Sarı, 2010: 18) aile içi şiddet bu ortamı tamamen parçalayan bir faktör olarak ortaya çıkmaktadır. Ailedeki duygusal anlaşmazlıklar ya da aldatmalar da kadınların boşanma kararı vermelerini etkileyen önemli bir faktördür. Kendisinin aldatıldığından emin olan T(7) ve T(9) yaşadıkları bu durumu şu şekilde aktarmaktadır:

“Defalarca kez aldattı mesela ben hamileydim işte çok baskı yaptığı için bi gün kalkmıştım gece mesela bir sürü mesajlar geldiğini gördüm. İşte seni özledim, yarın gelcen mi, arabaya da benzin atarız de demi gibi mesajlar. Cinsel açıdan bizi m hiç doğru düzgün beraberliğimiz olmadı, sayılacak kadar azdır.” T(7)

“Ben eşimle 11 yıllık evliydim. Böyle bi insan değildi son 2 yılda çok çok değişti ben onu 18 yaşından beri tanıyordum. Biz lisedeyken tanıştık ilk erkek arkadaşımı biz 7 yıl flört ettik o benim üniversiteyi bitirmemi bekledi lise mezunu o sonra biz evlendik. Onunla birlikteken iyi bir çifttik o da çok sosyal biriydi sıkıntı olmuyordu çok ortak arkadaşımız vardı onlarla takılıyorduk falan son

2-3 yıldır mutlu olduğumu düşünüyordum ama o sırada ablasıyla ortak yaptığı işte batma durumuna geldi sürekli çalışıyorum, çalışıyorum, çalışıyorum diyordu. Babaanne onun eksikliğini fazlasıyla giderdiği ve dipdibe oturduğumuz için ben aldattığını anlamadım. Onun çalıştığı yerde bi kız vardı ondan birkaç mesaj geldi. Üslubundan işkillendim sonra resim gördüm ikisinin yatakta resmini Google drive'ına yüklemiş yoksa zaten şifresini de bilmiyordum halbuki düşünmek lazım hayatını paylaştığın insanın şifresini senden neden saklasın. Sonradan öğrendim zaten 3-4 yıldır birliktelermiş... yani çok sorun vardı. Uyuşturucu kullanıyordu, işi battı bi yandan bi kadınla aldattı, kadın hamile kaldı, bebek büyürken kürtaj oldu sonra kadın yoğun bakıma girdi sağlık problemleri yaşadı... Bu süreci atlatmam çok zor oldu" T(9)

Aynı zamanda aile kurumu her ne kadar iki kişi arasında yapılan bir anlaşmayla gerçekleşse de kimi zaman erkekler dini referans alarak, aynı anda başka kadınlarla da evlenmeyi kendilerine bir hak olarak görebilmektedir. Boşanmaya iten en önemli sebep olarak gören A(3), kendi ifadesiyle "eve kuma getirmek" durumunu şu şekilde açıklamaktadır:

"İlk başta biz kayıinvalidemlerle beraber yaşadık 5-6 sene o zamanlar ikinci kızım kucağımdaydı emziriyordum adam böyle çıktı geldi süslenip püslenip böyle karşıma geçti işte dedi ki ben bi Alman kızla tanıştım onunla yemeğe gideceğim onu ikinci hanım olarak istiyorum bunu da sana haber veriyorum. Ben tepki veremedim anlayamadım ne olduğunu kayınbabamı çağırdım bi gelin bu bi şey diyor diye şaka mı ciddi mi anlamadım bi yandan ağlama krizine girdim bi yandan anne ağlıyor diye çocuklar ağlıyor kayıinvalidem ve görümcelerim kaldı öyle. Bunun üzerine kayınbabam böyle bi evladım yok dedi evden kovdu böyle bi şey olamaz dedi. Çünkü ben ailesinden ayrılmasın aile huzurumuz bozulmasın diye ailesiyle yaşamayı kabul ettim anne babaya düşkün diye ben de sevdim yani görümcelerimi falan kardeşim gibi. İyi kötü geçinip gidiyorduk yani benim açımdan en azından ama adam içinde ne yaşadı bilemem. Tabi o saatten sonra ben o adamla birlikte olmak istemedim çünkü ben şey değilim. Böyle benden kadınlık yapmamı istedi bana yaptıklarına rağmen diyorum neden diyor işte ben Müslümanım hakkımdır Müslüman erkeklerin 4 tane hakkı var. Tamam bana bi sebep sun kısırsın, çok zayıfsın, çok çirkinsin bi şey söyle ki ben de bunun arkasına sığınabileyim ben boşanmak istemiyorum çünkü benim iki tane çocuğum var dedim ben napacam? Ben çıkmaza girdim kabul edemedim olmaz yani. Ben kabul etmeyince de alamıyor din bunun neresinde yani o da ilginç. İyi öyle mi öyle, bana 3 kere boş ol dedim, dedi aklı sıra terk etti, gitti. Biz tekrardan imam nikâhı kıydık, biz ayrı eve çıktık işte belki aramız düzelir diye. Ama ben o sırada eşimin başka kızlarla yazıştığını gördüm. Onu buna sorduğumda da öyle bi tepki veriyor ki aman ya böyle işte şey, benim kızıp üzülmem umrunda bile değil ya ikinci bi karı almamı onaylayacaksın veyahut da dışarda kızlarla gezmemi kabul edeceksin bi yandan da evde ona hanımlık yapmamı istiyor. Benim hislerim, onurum, gururum n olacak? Neyse işte sonunda kapı dışarı ettim dedim bu kadar da olmaz benim kişiliğim kabul etmiyor benim annem olsa kabul ederdi, kayıinvalidem olsaydı kabul ederdi ama dedim ben etmiyorum kusura bakma. Ben sadakat görmediğim birine de böyle bi şey yapmak zorunda değilim. Ben aslında ben bi kızla gezmeye çıkıyorum dediğinde ben aslında toparlanıp çıkacaktım onun üzerine ben neden 2-3 sene daha dayandım neden dayandım diyorum. Ben bu süre zarfında toparlamaya çalıştım sırf işte çocuklarım var boşanmak çok büyük bir felaket, hep böyle öğretilmişti için şimdi bakıyorum keşke o zaman boşansaydım en azından bu kadar yıpranmazdım." A(3)

A(3) her ne kadar eski eşine karşı pozitif ve yapıcı bir tutumla yaklaşmış olsa da karşı tarafın kışkırtıcı tepkileri sonrasında boşanma durumunu düşünmeye başlamıştır. Kültürel aile yapısında kadın her daim affedici ve eşini kabullenici davranması beklenirken A(3) bu fikirlerden sıyrılmış hatta neden daha önce boşanmadığını sorgulamıştır. Aynı zamanda bu evliliği sonlandırırken haklarını biliyor olması ve kendi yaşamını devam ettirebilecek devlet desteğine sahip olduğunu hissetmesi onu güçlü kılmıştır.

Aile, bireylerin bir araya geldiği basit bir topluluk şeklinde değil de, bir çeşit "kolektif özne" biçiminde davranabilmektedir (Bourdieu, 2006:132). Kadınların evlilik sürecine girişi, özellikle bireysel değil de daha toplumsal kararlardan etkilenecek başladığında kişilerin evlilik

süreçleri, çift olarak kalmaktan çok yine toplumsal bir halde ilerlemektedir. Aile dinamiği yalnızca eşler değil, eşlerin anne babaları, akrabalar, aile büyükleri vb. de eklenerek oluşmaktadır. Bu da tutarsız bir yaklaşıma neden olabilmekte, kişilerin taraflı veya zarar verici davranmalarına neden olarak aile ortamını dolaylı ya da doğrudan huzursuzluğa itmektedir. TÜİK verilerine göre aile bağları açısından “eşin ailesinin aile içi ilişkilere karışması” boşanma nedenlerinin % 20,8’ini oluşturmaktadır. Bu veriler özellikle Türkiyeli ailelerde evliliklerin daha kültürel, iç içe geçmiş bireysellikten uzak olduğunu göstermektedir. Bununla ilgili olarak hem Türkiye’deki hem de Almanya’daki görüşmeciler şu şekilde aktarmaktadır:

“2.5 yıl beraber kaldık eşimle. ...evliliğimiz sürecinde de bir kültür çatışması oldu aileler uyamadı, Kürtlük Türklük var Alevilik Sünnilik var o nedenle zorluk yaşadık ben çok arada kaldım....Ayrılmalı da 14 yıl oldu işte.” T(3)

“Üç yıl söz nişan muhabbeti, 14 yıl evlilik. Bizim komşumuzdu, geçen günleri genel anlamıyla çoğu sıkıntı ve strestti. Biz eşimi ailesiyle ilgili sorun yaşadık. Aileler yakındı ve onun ailesi sıkıntıydı bu sefer benim aileme yansiyordu aradaki dengeyi kuramayınca bir yerden sonra koptu. Biz zaten kaçıp evlendik söz nişan olduktan sonra. Ama onun ailesi bizi yok saydı 6 ay konuşmadı falan ama bunlar birikiyor birikiyor 14 yıl dayanabildim ve sonra ben de onu yok saydım. Aramızdaki ilişkiyi kişilik farklılığı olarak görüyorum. O evlendi çocuğu var ama belki başka bir yapı, kişilikte olsaydı sonuç başka olabilirdi ama benim yapımda bi insan öyle bir aile arasında yapamadı. Benim ailem duyduğunda onlara dedim keşkem olmadan yaşamak istiyorum dedim ve çok boşanmamı istemediler, iyi biri M. Dediler. Ben çok şey anlattım ailem mutasıp bir ailedir ilk boşanan benim onlardan ayrı eve çıkan ilk benim zor oldu ama tutarlı bi insanımdır. Çok güzel bir şekilde gelişti ilk başta desteklemeseler de sonradan iyi ki öyle yapmışsın dediler, şaşırdılar. Çünkü orada kalsaydım o psikolojide devam ederdim ayrıldım ve daha iyi oldu.” T(5)

“...Kaynanam annemi aramış işte demiş “senin kızın buraya geldi de işte kudurdu da bak şimdi ayrıldıktan sonra her gün diskolarda olacak. O benim kızlarıma özendi, açık saçıklığın peşinde, rahatlığın, özgürlüğünü istiyor” falan demiş ben bunu duyunca diskolara gidiyorsam da benim hakkım senin kızların her gün gidiyor dedim ben de en sonunda....Bir de bizde boşanma diye bi şey yok bizde hani Ağrı’da doğu tarafında çok anormal bi şey aklıma getirdiğimde de ay hayır diyordum kendime hiç yakıştıramazdım hem de ailemi o kadar mahcup edemem diyordum” A(2)

Kaya ve Kentel, evlilik yoluyla Avrupa’ya göç konusunda Türkiyeli bireylerin farklı etnisiteden evlilik yapmak yerine Türkiye’den bir hemşehri ya da akrabayla evlenerek memleketleriyle olan bağı devam ettirme arzusuyla beraber namus ve şeref gibi kültürel değerleri de koruma altına alma isteğini yansıttığını ileri sürmektedirler (Kaya ve Kentel, 2005: 85). Kültürel olarak “kurulmuş” olan bağların aileleri güçlendirdiği savunulsa da bu dinamik, bireylerin yaşam alanlarını daraltabilmektedir. Almanya’ya evlilik yoluyla göç etmiş kadınların yüzleştiği en önemli sorunlardan biri de “biz bir bütünüz” mesajı verme amacı güden ya da “kız yabancıya gitmesin” kaygısı içindeki göçmen kültür algısında araya kaynatarak içten çürüten bir yapıya dâhil olmalarıdır. Akriba evliliği nedeniyle köyünden çıkıp Berlin’e gelen A(2)’nin boşanma isteğine karşı ailesine “diskolarda kuduracak, özgür davranacak” şeklinde şikâyetle bulunulması aynı zamanda Avrupalı yaşam tarzının bir tür kendi öz kültürlerini yitirmeye neden olan bir tehdit olarak gördüklerinin açık kanıtıdır.

Kültürel açıdan oldukça yaygın görülen bir durum olarak annelerin oğullarının seksüel partnerliklerini düzenleme/karar verme arzusu, gelişen evlilik ilişkisinde kadın ve erkek

arasında bir etmen olarak duygusal akışın önünü tıkamaktadır. Evlilik, Oedipal kopuşu ve cinsiyet arasındaki ilişkiyi hayatında kurumsallaştırmaktadır. Bu, başlangıcı, ortası ve ritüelleştirilmiş bir sonu olan, yetişkin erkeğin karısıyla heteroseksüel ilişkiye girebileceğini gösteren bir süreç değildir. Birçok toplumda görülmekle birlikte özellikle Müslüman toplumlarda evlilik, yetişkinliğe erişen oğulun annesinden özgürleşmesinin bir tür annenin oğul üzerindeki iddiasının güçlendirildiği “inisiyasyon¹⁶ ritüeli” üzerine yatırım yapılarak gelişmektedir (Mernissi, 1987: 104-123). Çoğunlukla görüşmecı kadınların evli oldukları erkeklerin aileleri özellikle de anneleri tarafından baskı kurarak davranış veya karar verme konusunda kontrolörlük yaptığı öğrenilmiştir. Bu durumu görüşmeye katılan Almanya’daki kadınlar şöyle ifade etmektedirler:

“...Karşılaştığım en büyük sorun ailelerdi. Kayınpederim dedi ki resmi olarak boşanma, o Alman kızı bıraksın seninle öyle ayrılın aslında hala amacı o Alman kızla beraber olmasını istememeleriydi. Hani seninle resmi olarak boşanırsa gider hemen onunla evlenir 3- 5 sene bekle sonra ben sana destek bile çıkarım falan dedi sanki benim tek derdim kocaymış gibi....Zaten kayıinvalidemle oturmam bi hata, görümcelerim sürekli bir kıskançlık krizlerinde sürekli bi gün biri ayılıyor bi gün biri bayılıyor. Eve biri geldi ve en kıymetlileri abilerini ellerinden aldılar gözüyle. Adam eve geliyor bi yanda kız kardeşleri ağlıyor sızlıyor öteki tarafta bi kız gelmiş köyden dil 95atriyar, napcağını 95atriyar yani çok trajik bi ortam vardı.” A(3)

“Kendi ailem ya da eşimin ailesinden değil aile büyüklerinden bi aşiret baskısı vardı sadece... Aile büyükleri, neden ayrılıyorsunuz, çocuklar için birbirinize şans verin ama o hiç yanaşmadı. Ona bir kere şans verdim. Tamam dedim gel ama o günün sabahı geri gönderdim çünkü eve geldiğimde çocukların o halini gördüğümde dedim ki tamam bu adam değişmez ev allak bullak o elinde telefon oturmuş köşesine ben her işe gittiğimde bu böyle olacaksa dedim hadi olmayacak. Yani ben çalışıyorsam sen çalışıyorsan birbirimize destek olmalıyız. O da istemiyordu aile baskısıyla gelmişti tutmadı başta tutunsaydı zaten bu hale gelmezdik....” A(4)

Evlendiği kişiyle çekirdek aile şeklinde yaşamak yerine erkeğin düzeni bozulmadan kadının eklenerek oluşturduğu geniş aile tipi, normatif alışkanlıkların getirdiği algı nedeniyle evlenen çiftlerin hayatında büyük bir öneme sahip olmaktadır. Bu evlilik anlayışına ayrıca göçmenlik durumu da eklenince oluşan zincirleme göç, akrabaları ve memleketleri de göç akımlarının içine almaktadır. Başka ülkelerde olsalar da hemşehriler ya da akrabalar arasında “kız alıp verme”yi sürdürmek memleket bağlarını korumak ve birlik duygusunu hissetmek adına önemlidir (Koşar Akçapar 2007: 406). Geniş aile tipine Almanya’da yaşayan Türkiyeli ailelerde Türkiye’ye göre daha yaygın olarak karşılaşılmaktadır. Geniş aile tipinde “büyüklerin” evlenme sürecinde etkili olduğu gibi boşanma sürecinde de evli çiftlerin çözüme kavuşturması için dayandığı bir karar verici olması nedeniyle başvuru konumunda yer aldığı bu araştırmada da gözlemlenmiştir. Özellikle geniş aile tipinde evliliklerine başlayan çiftlerin devamında anlaşmazlıklar nedeniyle boşanmaya yaklaştıklarında aile büyüklerinden ayrı eve çıkarak ikinci bir şans vermek istedikleri öğrenilmiştir. Geniş ailede ardından çekirdek ailede evliliğini sürdürmüş olan A (2) ve A (3) bu durumla ilgili olarak şöyle söylemektedir:

“...Benim görümcem kot pantolon giyerdi uçları yere değiyordu dedi işte ilaç aldı çıkmıyordu 10 dakika beklemesi lazımmış yoksa rengini bozuyor ben de tamam dedim ama herkese tamam

¹⁶ Kişinin ezoterik bilgi ve spiritüel gelişimi için mürşit- mürid ilişkisiyle dahil olduğu süreç.

diyorum herkes o kadar iş buyuruyor ve ben asla hayır ne demek bilmiyorum ki. Kendimi de suçluyorum zaten ezilmeye açık biriyim yemek pişirirken pantolonu unutmuşum gittim bi baktım ki benek benek olmuşlar Allah'ım ben sana söyledim diye resmen aldı orda terlikle beni dövdü çocuğum gelip annemi dövme dediğinde kaynanam da müsaade ediyordu çocuğu alıp sus sus sen ne bilirsin diye. Benim fıtratımda var eziklik geldiğimden beri koca yok zaten başımda... Kaynanamla 6.5 sene yaşadım sonra bu eve eşimle beraber taşındım bu eve. Belki kendi evimiz olursa başka mı olur diye düşündüm." A(2)

"Babası bana dedi ki sen oğluma iftira atıyorsun ben gittim telefonun şifresini kırdım mesajları babasına gösterdim çıldırdı. Normalde eşim tesettüre, dine çok önem veren biri zannederdim ama kayınvalidemle konuşurken duyuyorum diyor ki oğlum bak uçkuruna sahip çık, ben sana (2. Eş olarak) kız bulacağım diyor." A(3)

Aile yaşamını etkilemesi kaçınılmaz olan kumar, içki, uyuşturucu gibi alışkanlıklar ailenin işlevlerini yerine getirebilmesi konusunda en büyük engellerden biri olarak kabul edilmektedir. TÜİK (2017a) boşanma nedenleri dağılımına göre evli çiftler %23 içki, %12,9 kumar, %4,3 madde bağımlılığı nedeniyle birlikteliklerini sonlandırmaktadır. Oldukça yüksek rakamlara tekabül eden bu veriler evli çiftler arasındaki bağı zedelemekle kalmayıp ekonomik anlamda sarsıntıya da neden olmaktadır. Bu da bağımlı ya da kötü alışkanlığı olan eşin ailesine karşı istendik görevleri yerine getirememesine ve işleyişi bozmasına neden olmaktadır. Çoğunlukla, bağımlılığı ya da kötü alışkanlığı olan kişi evliliği öncesinde de bu duruma sahip olsa da aileleri tarafından ya gizlenmekte ya da "evlenince değişir" anlayışıyla bir tür şifa arayışıyla gerekçelendirilir. Ne yazık ki bu süreçte yıpranan ve daha fazla sorumluluk yüklenerek hayatı zorlaşan taraf diğer taraf olmaktadır. Bu süreci T(9) ve A(2) şu şekilde açıklamaktadır:

"... Zaten uyuşturucu kullanma durumu vardı ben kabul ettim tamam dedim tedavi sürecini reddetti. Dedi ben bırakacağım kızla da ayrılacağım ama baktım dedim olmayacak bu iş." T(9)

"Biz hiç birbirimize alışmadan evlendik, akrabaydık. Benim ailem onun ailesiyle zaten akraba, kökler soylar biliniyor ama bu ne iş yapıyor hiç kimse bilmeden beni verdiler çünkü Almanya'dadır ben rahat edeceğim falan diye düşündüler, hiç araştırmadılar. Bu da öyle bi batmış, küçüklüğünden beri kumardan her şeyini kaybetmiş, gazete satıyormuş parasını hemen kumara gidiyormuş, annesinden falan para alınca hemen kumara veriyormuş. Bununla baş edememişler biz bunu evlendirirsek düzelecek diye düşünmüşler, öyle bir cehaletli dönemdi benim geldiğim zaman... Zaten onun bi tane belli bir kumar yeri varmış ömrü orda geçmiş bazen kayınbabam gidip onu alıp geliyordu ama o sırada nerelerde kalıyor kimse bilmiyordu belki boy boy çocukları var hiç haberim yok bi insan 6 ay dışarda yaşarsa nerde yaşar işte." A(2)

Eşler evlenirken her ne kadar hastalıkta, sağlıkta şeklinde bir söz verse de kimi zaman bu durum aileyi birçok yönden etkileyerek kişilerin arasındaki bağı zayıflatılabilmektedir. TÜİK "Aile Yapısı Araştırması"na (TÜİK, 2017a) göre "eşin tedavisi güç bir hastalığa yakalanması" faktörü kişilerin boşanma nedenlerini %2,5 oranıyla etkilemektedir. Bu durumla ilgili olarak yaşam deneyimini eşiyle 6 yıl evli kalan ve 7,5 senedir de eski eşinden ayrı yaşayan T(4) şu şekilde aktarmaktadır:

"Hiç öyle büyük tartışmamız olmazdı. Benim eski eşimin yıllardır getirdiği kamufle edip gizlediği bir rahatsızlığı varmış. Kendisi bipolar hastasıymış. Yani biz öyle keyfi bir durumdan ötürü ayrılmadık. Ben bir baktım ki bizim ortak hesaplarımızı sıfırlamış, düğünde ve sünnette takılan altınlarımız vardı onlar gitmiş. Normalde ortak hesap olduğunda iki tarafın da haberi olması gerekiyormuş ama bizde öyle bi şey yoktu o nedenle o kafasına göre çekmiş. İş gereği bi yerlere

gittiğini biliyorum. Ama yapmış iki katlı uçak nasıl bir his diye buradan Dubai'ye gitmiş Dubai'den çift katlı uçak nasıl bir his diye Fransa'ya gitmiş sonra oradan geri gelmiş. Böyle lüks tüketim lüks harcamalar onun manik haliymiş. Ama mesela sonra bu harcadığı paraları geri yerine koymuş falan anlaşılmasın diye. Sonra bahise koymuş daha fazla kazanayım diye bu sefer daha çok batmış falan. En son çıkmaza girince aileme bulaşmış. Kendisi muhasebeci olunca ailem de onun hesap işlerine güveniyor. E haliyle onlar da güveniyor e tabi verilen tüm o paralar gidiyor. Zaten o bipolar tanısı, tedavi olma hastaneye yatırılma olayları bundan sonra gerçekleşiyor. Bu nedenle benim evliliğimin geri dönüşü yoktu. Hiçbir borcunu da ödemedi, hepsi gitti. Arabanın içinden tapular çıktı işte annemin evinin tapusu falan, onu bile öyle bi kalıba sokmuş ki deprem sigortası için tapunun orijinali lazım demiş. Biz fark etmesek Allah korusun ipotek koydurabilirdi her şey yapabilirdi biz şu an evsiz de kalabilirdik bu nedenle... Zaten ondan sonra patlak verdi işte spora gidiyorum dedi gitmiş en lüks spor salonuna kaydolmuş, hani ona ne kadar verdin, buna ne kadar verdin diye her şeyi sormazsın ama işte bunlar hep tecrübe. İşin içine ailem girmiş, büsürü yalan dolan dönmüş." T(4)

Kadınların kendi aileleri tarafından uygulanan çeşitli baskı ve engeller evlilik kararı verme sürecini istemsizce hızlandırarak kadınlar tarafından evliliğin "ailelerinden kaçmak için bir fırsat" olarak görmelerine neden olmaktadır. Ailelerin kısıtlama, engel ya da davranışları kontrol altına alma arzusu kadınların objektif karar verme becerilerini olumsuz etkilemekte ve devamında yanlış kararlar vermelerine neden olabilmektedir. Bu süreci T (3) ve A(3) şu şekilde açıklamaktadır:

"Benim ailem biraz dindardı, ablam da o sırada cezaevine girince beni eve kapattılar. O da işte olaylara karışacak hapse girecek diye. Öyle olunca liseden tanıdığım bir arkadaşım vardı. O sırada benim solcu birini bulmam ve onunla evlenip kurtulmam lazım bu hayattan diye düşünüyordum, yine bir eylem vasıtasıyla tanıştık, beraber gözüaltına alındık falan çok yakın arkadaşımı benim, dosttık biz öyle evlendik Ama evlenince çocuk çok erken oldu ve hiçbir şey yapamaz oldum. Sonradan ailemin de fikirleri değişti ve daha modernleştiler ve dedim ben neden evlendim aslında rahatım ne kadar yerindeymiş falan oldum. Sonra yurtdışı meselesi olunca çok da gitme demedim. Sonra uzun bi zaman sonra ben hayatımı kurdum burada çocuğu okula yazdırdım, üniversiteye başladım. İyi etkiledi yani beni ayrılık." T(3)

"İlkokulu okudum sonra babam liseyi okumama mücadele etmedi. Ondan sonra birkaç sene evde kaldım sonra babam beni direkt verdi öyle söyleyim yoksa asla benim niyetimde olan bi şey değildi. O gün geldi senin söz hakkın yok ben senin için bunun doğru olduğunu düşünüyorum sen de saygı duymak zorundasın dedi... Benim babam alkolik, döven, huzursuz bi insan... Sonra işte bunlar istediler (boşandığı eşinin ailesi) annemin teyzesinin oğlu, babam baktı namazında niyazında verdi beni. Ben doğruyu yanlış ayırt edecek yaşta değildim birincisi hani 16 yaşındaki bi kız çocuğu hiçbir şey görmemiş baba dayağı işte huzursuz bi ortamda yetişen. Şu anki aklım olsa o evi terk ederdim okumak için ama o zamanlar korkuyorsun sürekli şiddet gösteren bi baba var ve sizin için hiçbir çıkış yok." A(3)

Kadınların kendi aileleri tarafından uygulanan çeşitli baskı ve engeller evlilik kararı verme sürecini etkilediği kadar bu sürecin devamını sağlama konusunda da büyük bir role sahiptir. "*Komünal hane sınıf antagonizma ve çatışmasından bağımsız değildir*" (Gibson Graham, 2010: 136). Komünal hanelerde müzakere edilecek herhangi bir cinsiyet odaklı iş bölümü olmamakla birlikte aile büyükleri aileyi yönetmek ve kararları vermekte sorumlu olan yegâne kişi/kişilerdir. Aile büyükleri tarafından organize edilen hane yaşamının getirdiği uzlaşmazlıklar çatışmadan bağımsız kalamamaktadır. Evliliğini devam ettirmek istemeyen kadınlar destek görememekten korktukları için bu süreci aileleriyle paylaşmaya çekinmektedirler. Aynı zamanda kendilerinin içinde bulundukları zor durumu anlatmak istediklerinde kadınların aileleri her zaman kadının arkasında durmamakta ve bir şekilde içinde

bulunduğu evliliği devam ettirmesi yönünde telkinde bulunmaktadır. Özellikle ailelerinden farklı bir ülkede yaşayan A(2) ve A(3) öz ailelerini “utandırmak istememek” adına sessiz kaldıklarını şikâyet etseler bile destek görememe durumlarını şöyle açıklamaktadırlar:

“... Bunlar seni dövüyorlar mı diye bi açtım kollarımı şok oldular hemen polis çağırmaya koyuldular. O sırada dedim nolur polis çağırmayın onları da hala koruyorum akrabaydılar çünkü benim annem babamla amca çocukları, onlar düşünmedi ama ben düşündüm... Annem son güne kadar hep diyordu ki sabret, hiç boşan demediler. Ama ben artık onlara sormadım. Zaten karar verene kadar ben tükendim. En son ailemi aramaya jeton param yoktu birisi bana parasını verdi anne dedim benim hiç dayanacak gücüm yok beni en son kalorifere savurdu resmen. Arada zaten gelirse üç gün duruyordu küçük kız karnına bastı onu da tuttu fırlattı, onda da hastaneye gittik. Ama oraya gitsek de beni içeri koyduruyordu hani diyecek diye bu vurdu diye.” A(2)

“Benim kendi ailem olsun diyor o erkektir döner dolaşır yine evine gelir diyor. İşin en üzücü kısmı buydu. Anne diyorum adamın çocuğu olacak diyorum, olsun diyor çocuklarına kardeş olur diyor. Ben dedim anne 15. Katta falan olsam kesin aşağı atlardım ama 3. Kat ölmem buradan dedim. Hiç kimsenin yaptığı değil ama senin bana layık gördüğün şey varya inanılmaz bi şey. Ben annemi de anlıyorum benim ortada kalmamam için aman dul kaldı demesinler diye ama anne ben o acıyı yaşadıktan sonra millet hakkımda konuşmuş konuşmamış, 2 dakika konuşur sonra onların gündemi değişecek yani. O şekilde ailem de boşanmamı istemedi aslında.” A(3).

Evliliğin bitiş sebeplerinden biri olarak vefat, kadınların hayatında derin etkiler bırakmaktadır. T(1) ile yapılan görüşme sırasında sık sık duygusal boşalmalar yaşamış ve ağlamıştır, tek ebeveyn annelerin bu süreçte kendilerini yalnız hissederek aslında sonlandırmak istemedikleri beraberliği yas tutarak atlatmaya çalıştıkları görülmektedir:

“18 sene beraber kaldık ben 16 yaşında evlendim. Görücü usulüyle. Hiç anlaşmamışlığımız yoktu, sevilen biriydi zaten. Gezmeyi, tozmayı, çocuklarla zaman geçirmeyi çok severdi. Benim işte bi şuraya gideyim sen çocuklara bak diye bırakıp gitmişliğim çoktur mesela, onun işi oldu mu ben dururdum benim işim oldu mu o dururdu birbirimizi tamamlardık hep. Kendisi vefat edeli 14 ay oldu, birden gitti işte beyin kanamasından. Hala şu kapıdan çıkıp gelivecek gibi 98atriya, kendimi hep onu beklerken buluyorum.” T(1)

3.2.3. Haneye Ait Bilgiler

Tablo 17: Haneye Ait Bilgiler

Görüşmeci	Bakmakla Yükümlü Olduğu Çocuk/lar		Birlikte Yaşadığı Diğer Kişiler
	Sayı	Yaş	
T (1)	2	16-8	
T (2)	1	4	
T (3)	1	17	
T (4)	1	10	Annesi ve büyük halası
T (5)	1	17	
T (6)	1	5	
T (7)	1	9	
T (8)	1	8	
T (9)	1	7	Annesi ve babası
A (1)	1	18	
A (2)	2	18-23	
A (3)	2	5-6	
A (4)	3	6-7-10	
A (5)	1	8	

Tek ebeveyn annelerin bakmakla yükümlü olduğu çocuk sayısına bakıldığında T(1), A(2) ve A(3)'ün 2 çocuğu ve A(4)'ün 3 çocuğu olduğu görülmektedir. Diğer görüşmecilerin yalnızca 1 çocuğu bulunmaktadır. Bütün görüşmecilerin 18 yaş ve altındaki çocuğu kendisiyle beraber kalmaktadır. Görüşmecilerin çocuklarının yaşları 4 ile 18 arasında değişmektedir.

Hanede tek ebeveyn anne ve çocuk dışında beraber kaldıkları diğer kişilerin olup olmadığı sorulmuştur. Görüşmecilerden T(4) ve T(9) dışında diğer tüm görüşmeciler yalnızca 18 yaş ve altı çocuklarıyla beraber kalmakta herhangi bir aile büyüğü ya da arkadaşıyla evi paylaşmamaktadır. Evde anne ve çocuklar dışında başkalarının yaşıyıp yaşamadığı bilgisi tek ebeveyn annenin çocuğu dışında başka sorumluluklarının da olup olmadığını anlamak açısından önemlidir. Bu duruma yönelik olarak T(4) ve T(9) durumlarını şu şekilde anlatmaktadır:

“Evde ben, kızım, annem ve annemin kendi halası bizimle kalıyor kalacak kimsesi olmadığı için biz bakıyoruz.” T(4)

“Annem babam emekli 70 yaşında, kızım da 7 yaşında hep beraber kalıyoruz.” T(9)

Kadınlara bulundukları hanede bakıma muhtaç kişilerin olup olmadığı ve ne yönde ihtiyaç duydukları sorulmuştur. Fiziksel anlamda başkalarına bağımlı halde yaşayan birine bakma sorumluluğu kadınların hayat düzenlerine ciddi sınırlılıklar getirmektedir. Özellikle özel eğitim gereksinimli çocuk sahibi olmak aynı zamanda bu çocuğu yalnız büyütüyor olmak kadınların hayatlarındaki mevcut zorluğu bir kat daha artırmaktadır. Bakıma muhtaç kişilerle beraber yaşayan kadınların verdiği yanıtlar şöyledir:

“Halama bakım sağlıyoruz, kendisi yatalak hasta, Allah rızası için bakıyoruz.” T(4)

“Evet. Kızımın otizm tanısı var. Kendisi 2. Sınıf kaynaştırma öğrencisi okulda sadece 3 saat kalıyor onda da gidip orada bekliyorum. O nedenle gidip çalışma gibi şansım olmuyor benden bağımsız bi şekilde hareket edemediği için de bakım parası veriyor devlet.” T(8)

Hanenin sağlık hizmetlerinden doğru bir şekilde faydalanabilmeleri ailenin işlevi ve devamı için önemli bir faktördür. Sağlık güvencelerinin olmaması sağlık hizmetlerine ulaşım sürecinde büyük bir engeli de beraberinde getirmektedir. Ancak halihazırda formel bir işte çalışan kişilerin sigorta primleri ödendiği için devlet ya da anlaşmalı özel hastanelerden sağlık desteği alabilmektedirler. Özellikle tek ebeveyn annelerin sağlık sigortasına sahip olma durumu, çocuklarını yalnız büyüttükleri için önemli bir destek mekanizması olarak karşımıza çıkmaktadır. Görüşmecilere hanedeki kişilerin sağlık hizmetleri harcamalarını nasıl karşıladıkları sorulmuştur:

Tablo 18: Hanedeki Kişilerin Sağlık Hizmetlerinden Yararlanma Durumu

Görüşmeci	Tek Ebeveynliğe Dönüşüm Nedeni	Hanedeki Kişilerin Sağlık Hizmetlerinden Yararlanma Durumu
T (1)	Vefat	"Yine babanın emekli sigortasından karşılanıyor. Ama oğlumun sigortası 18 yaşına gelince kesilecek."
T (2)	Boşanma	"Devlet hastanelerinden faydalaniyoruz."
T (3)	Ayrılık	"Devlet 18 yaşına kadar kendisine destek sağlıyor ancak 18 yaşında bu destek kesiliyor."
T (4)	Boşanma	"Annem emekli olduğu için emekli sandığına bağlı olarak sigortası var. Çocuğum da bana bağlı, halama tek sağlık için olan bir miktar para ödeniyordu sigortaya şimdi engelli olarak da görüldüğü için çok cüzi bir miktar işte 300-400 lira gibi bi şey ödeniyor. O da onun hastane ve ilaç masraflarına harcanıyor işte."
T (5)	Boşanma	"Devletten faydalaniyoruz."
T (6)	Boşanma	"Zorunlu bir durum olmadıkça devlet hastanelerine gidiyoruz ama ciddi bir durum olursa özele götürüyoruz."
T (7)	Boşanma	"Benim sigortamdan faydalaniyor."
T (8)	Ayrılık	"Kızım resmi olarak boşanmadığımız için babasından faydalanabiliyor."
T (9)	Boşanma	"Babam devletten emekli annem de babamdan faydalaniyor o şekilde devlet hastanelerinden faydalaniyorlar."
A (1)	Boşanma	"Ben sigortalı olduğum için otomatikman benden faydalaniyor. Belirli bir yaşa kadar benim üzerimde sigortalı gidebiliyor yaklaşık 23 yaşına kadar."
A (2)	Boşanma	"Benimle yaşadığı sürece benim üzerimden sigortalı olarak devam edecek okumaya da devam ettiği için."
A (3)	Boşanma	"Çocuklara ücretsiz oluyor bi yere kadar, ağrı kesicidir vs. ama büyük bi ilaç mesela antibiyotikse eğer yarısını sigorta karşılıyor gerisini bizim ödememiz gerekiyor."
A (4)	Boşanma	"Devlet tarafından karşılanıyor hiçbir şey cebimden çıkmıyor. 18 yaşından sonra eğer okumuyor ya da meslek yapmıyorlarsa hiçbir yer tarafından karşılanmaz. Hatta 18 değil 12 yaşından sonra okul ya da meslek yapmalı. Serseri serseri gezdirmiyor."
A (5)	Boşanma	"O bize bağlı zaten çok fazla ekstra bi sağlık hizmeti almıyoruz. İşsiz kaldığımda da benden yararlanacak ilk önce iş olmadığında işsizlik parası alıyorsunuz bir de sosyal yardımlar var burada 'gesund heitsver' (sağlık sigortası) denilen şey onda da hem çocuk hem ben sigortalı olabiliyorum."

Görüşmecilerin cevaplarına göre hem Türkiye’de hem de Almanya’da 18 yaş, sağlık desteği almak adına kritik bir yaştır. Ancak Almanya 18 yaşını geçen çocuklara, 23 yaşına kadarlık sürede sağlık hizmetlerinden ebeveynleri üzerinden faydalanabilmeleri için herhangi bir meslek öğreniyor olma ya da herhangi bir eğitim kurumuna devam ediyor olmayı şart koşturmaktadır. Türkiye’de ise bu süreç 25 yaşına kadar aktif öğrenci olmak şartıyla desteklenmektedir (SGK, t.y.). Türkiye ve Almanya’nın çocuklara sağladığı sağlık hizmetlerini karşılaştırdığımızda Türkiye’nin Almanya’ya göre iki yıl daha fazla destek sağladığı görülmüştür.

Tek ebeveyn anneler, partnerlerinden ayrılrsa da resmi olarak boşanmadığı sürece özellikle annenin kendine ait bir sağlık sigortası yoksa çocuğun sağlık hizmetlerinden faydalanma ihtimali riske girmektedir. Bu süreçte çocuğun velayeti genellikle anneye verilirken, sağlık hizmetlerinden daha önce babadan faydalanılıyorsa çocuğun sağlık hizmeti desteği için ayrıca bir başvuruda bulunulması gerekmektedir. Bu da hukuki anlamda birtakım ek işlemlere ihtiyaç duyulması anlamına gelmektedir ya da boşanma işlemlerini geciktirebileceği yorumu yapılabilir. Eşi vefat etmiş ve hali hazırda sigortalı bir işte çalışmayan anneler için de aynı standartlar uygulanmaktadır.

“Kızım resmi olarak boşanmadığımız için babasından faydalanabiliyor. E haliyle boşanamıyorsun da erteliyorsun. Ben çalışmıyorum ki sigortam olsun en azından bu şekilde hastaneye götürebiliyorum. Sürekli bana ihtiyacı olmasa çalışırım sigortam da olur ama işte...” T(8)

Sağlık hizmetlerinden olumlu anlamda destek görmek aynı zamanda ilaç temini ve ilaca ulaşmayı da büyük ölçüde etkilemektedir. Kadınların ve hanedeki diğer kişilerin kullandığı ilaç olup olmadığı eğer varsa, ihtiyaç duyulan ilacı rahat edinebilme durumları sorulmuştur. Kadınların 10’u kendilerinin ve hanedeki kişilerin ilaç kullanmadığını belirtmiştir. Ancak diğer görüşmecilerin bu durumu farklı şekilde deneyimledikleri görülmektedir:

“Ben bi süredir fibromiyalji ilacı kullanıyorum sigorta da bunu karşılıyor.” T(5)

“Cerrahpaşa’da metabolizma bölümünde takipte geçen aya kadar devam etti. Devlet sigortası üzerinden faydalanıyorduk. Ancak bazı kullandığı ilaçlar yurtdışından geliyordu bunlara Cem Boyner destek olmuştu. Yani ilaç kesimi yapılırken zaten o da gitti. Mesela bi ilaç alıyorum 2 ay kullanıyor ama 400 lira fiyatı sadece 1 ilaç Amerika’dan geliyor. Aynı şekilde takviye ilacı aldık o da aynı şekilde yurt dışından geliyor sigorta karşılamıyor o da aynı şekilde 3 kutu almıştım 1500 lira vermiştim. Boyner karşılamasaydı nasıl alabilirdim bilmiyorum. Belki ailelerden destek isteyecektim diğer türlü yok çünkü. Ben kendim başka bir ilaç kullanmıyorum.” T(8)

“Benim yok babam yüksek şeker annem yüksek tansiyon hastası. E malum babam emekli olduğu için sigorta karşılıyor zor olmuyor kısacası” T(9)

“Alerjik astım ve guatr için ilaç kullanıyorum. Bu ilaçları normalde kendin alabiliyorsun bi kısmını devlet ödüyor bir kısmını kendin ödüyorsun ilaç sıkıntısı çekmiyorsun Almanya’da bir gün getirmeseler ikinci gün getiriyorlar. Şu anda çalışmadığım için kendim bazen aksatabiliyorum ama o benden kaynaklı” A(2)

“Benim guatr ve hormon ilaçlarım var. Kanser teşhisi kondu 3 ayda bir kontrole girmem lazım. Çocukların öyle bi hastalığı yok çok şükür. İlaçlarımı doktor yazıyor ben ücretsiz bi şekilde alıyorum. Burada befraimtkart var yılda 46-48 Euro ödüyoruz. Kırmızı reçeteli ilaçları, özele

girmeyen reçeteleri bedavaya alıyoruz. Mesela sinir, hormon, guatr, baş ağrısı ağrı kesiciler gibi 5-10 Euroluk ilaçları bedavaya alıyorsun. Her sene bu kartı çıkartıyorum bedavaya geliyor.” A(4)

Alınan cevaplara göre Türkiye’de sağlık sigortasının her ilacı karşılamadığı ve kişilerin kendi imkânlarıyla ya da diğer kişi ve kurumların desteğiyle edinmek durumunda kaldıkları ancak Almanya’da yaşayan ebeveynlerin istedikleri ilaca ulaşmada zorluk yaşamadıkları öğrenilmiştir. Hasta olma durumlarında Almanya’da yaşayan ebeveynlerin aldıkları desteğin sosyal devlet anlayışını oldukça karşılar nitelikte olduğunu göstermektedir. Ancak Türkiye’de yaşayan T(8)’in çocuğu için ihtiyacı olan ilacı kendi imkânlarıyla yurtdışından temin etmesi beklenmektedir, devlet tarafından bu ihtiyacına karşı yalnız bırakılmaktadır. İlaç desteği ve ilaca ulaşma konusunda Türkiye ve Almanya arasında önemli bir fark ortaya çıkmaktadır.

Sağlık sigortası desteği bakımından T (8)’in durumu oldukça önemli bir konuya dikkat çekmektedir. Tek ebeveyn anne olmak, kendi başına büyük bir mesai gerektirirken aynı zamanda bakıma muhtaç bir çocuğunun olması ve bu süreçte sağlık sigortası desteğinden bağımlı olarak faydalanması kadınları zor bir duruma sokarak kısıtlamaktadır. Yalnızca dışarıdan destek alınmasına mahkûm bırakan bu şartlar, kadınları “yalnız anne” olmanın yanında “mecbur anne” olarak tanımlamamızı da gerektirmektedir.

3.3. Finansal Kaynaklara İlişkin Bulgular

Çocuk sayısının, boşanmaların ve tek yaşayanların artması gibi aile yapısındaki yeni değişiklikler yoksulluk istatistikleri üzerinde de etkili olabilmektedir. Yapılan araştırmalar tek ebeveyn annelerin diğer bir deyişle bekâr annelerin ya da eşinden boşanmış kadınların hane reisi olarak devam ettirdikleri hayatlarında yoksullukla karşılaşma risklerinin diğer bireylere ve ailelere göre çok daha yüksek olduğunu göstermektedir. Bora’ya göre Birleşmiş Milletler’in İnsani Kalkınma Raporları incelendiğinde kişi başına düşen ortalama gelir hesaplandığında, yoksulluk sınırı altında yaşayan kişilerin cinsiyete göre dağılımında görülen istatistiki verilerde çarpıcı biçimde görülebilen “yoksulluğun kadınlaşması” olgusunu bütün dünyada en yoksul kitlelerin yaklaşık olarak yüzde yetmişinin kadınlar ve çocuklardan oluştuğunu göstermektedir (Bora, 2007: 96). Bu durum bize kadın yoksulluğunun erkeklerden çok farklı biçimlerde görülebilen, yoksulluğun kadınları erkeklerden daha çok etkilediğini de söylemektedir (Pire, 2011: 26).

Yapılan görüşmelerde tek ebeveyn annelerin borçlu olduğu herhangi bir kurum ya da kişi olup olmadığı ve bu borcu nasıl aldığı sorulmuştur. Tek ebeveyn annelerin hala eski partnerlerinin işleri ya da ortak ihtiyaçları gibi nedenlerle onlar için çektiği kredileri ödedikleri öğrenilmiştir. Araştırmaya katılan Türkiye’deki tek ebeveyn annelerin yalnızca biri dışında hepsinin kredi kartı ya da banka kredisi borcu olduğu öğrenilmiştir. Almanya’daki tek ebeveyn annelerin ise banka ya da kredi kartı borcu olmayıp yalnızca A (2)’nin kızı ve damadına borcu

bulunmaktadır. Finansal kaynakların kullanımı ve ihtiyaçları belirleme açısından bu durumu ortaya koymak önemlidir. Türkiye'deki tek ebeveyn anneler borçlarıyla ilgili olarak şöyle bilgi vermiştir:

"Kredi borcum var, esnaf kredim. Market için esnaf kredisi çekmiştim. Onu öderken de çok zorlanıyorum. Açıkçası maaşı biz hiç almıyoruz o krediye kesiliyor direk. Ne varsa marketten geçiniyoruz oradan harcanıyoz. " T(1)

"Şahsi bir borcum yok ancak elbette birkaç bankaya 2-3 kredi borcum var." T(2)

"Var. Bir ev kredisi ödüyorum. Babamdan kalan evi kardeşimle beraber satın aldık. Onun kredisini ödüyorum aylık 1200 tl ödüyorum." T(7)

"Kredi borcum var. İş yaptı annesiyle ortak o zamanlar bana kredi çektiymişti. Ayrıldık ama benim üzerime çekildiği için tabi ben ödüyorum, reddedemiyorsunuz." T(9)

Kadınların maddi kaynaklarının çok ciddi bir kısmını bankalara transfer ederek bu kanal yoluyla yönettikleri fark edilmektedir. Özellikle boşanma sürecinde kadınların yeni bir ev kurarken mevcut başka bir destekleri olmadığı için banka kredilerine yöneldikleri görülmektedir, borcu olan kadınlar şöyle söylemektedir:

"Çok. O çalışmadığım dönemde bir de taşınmak zorunda kaldım. Onunla da mahkemeliğim zaten kitakit geçiniyorken ev bul taşın derken kredi kartlarımı doldurdum işte dedim çalışır öderim iş bulurum ama o iş bulma süreci uzayınca kredi çekmek zorunda kaldım. Ayrıca kredi kartlarım yapılandırmada, biri avukatta vs." T(5)

"Şu an araba kredisi ve mobilya kredisi alıyorum. Toplamda 1850 tl kredi ödüyorum aylık." T(6)

Yoksulluğun kadınlaşmasında diğer bir önemli faktör de kadınların tek ebeveyn rollerinden kaynaklanabilmektedir. Bu nedenle çalışmada tek ebeveyn annelerin finansal kaynakları ve durumları hakkında sorular sorularak onların ifadeleriyle genel bir bakış sunulmaktadır.

Tek ebeveyn annelerin şu anda yaşadıkları yerin nasıl bir yer olduğu ve kendilerine ait olup olmadığı sorulmuş, T (1) ve T (8)'in evlerinin kendilerine ait olduğu, diğer görüşmecilerin ya kirada oldukları ya da ailesinin dairesinde herhangi bir ücret ödemedi oturdukları öğrenilmiştir. İnsani varoluşun en temel ihtiyaçlarından biri olan barınma, tek ebeveyn anneler için oldukça önemli ve aynı zamanda külfetli bir hale dönüşebilmektedir. Kira ödemelerini nasıl karşıladıkları sorulduğunda şu cevaplar alınmıştır:

"kirayı öderken çok zorlanıyorum ama ödüyorum" T(2)

"Yettiği kadarını ben ödüyorum bazen ailem de tamamlıyor. 1000 tl kira ödüyorum." T(5)

Kira ödemeleri sırasında Türkiye'deki ve Almanya'daki tek ebeveyn annelerin olanaklarının oldukça farklılık gösterdiği ortaya çıkmıştır. Türkiye'nin aksine herhangi bir geliri olmayan ya da belirlenen standarttan düşük geliri olan tek ebeveyn annelerin kira ödemeleri "Federal İş Ajansı" (Jobcenter) tarafından hesaplanarak yapılmaktadır. Tek ebeveynlere yönelik, barınma amacıyla yapılan desteğin Almanya'da daha sistemli ve kolay şekilde

düzenleniyor olması sosyal devlet anlayışının Türkiye'ye göre çok daha etkin çalıştığını göstermektedir. Hangi durumda kira desteği alıp alamadıklarını A(2), A (3) ve A(4) şu şekilde anlatmıştır:

"...Şimdi düşünüyorum hepsi normalde Türkiye'ye göre yemek ve kira parası veriyorlar ama yine de yetmiyor ben gittim itiraz ettim 100 Euro hiçbir şeye yetmiyor eksiye düşüyorum diye 900'e yükselttiler..." A(2)

"Kıramı devlet ödüyor. Eski kocamdan da beni terk ettiğinde böyle böyle durum var diye gittim. O nedenle kirayı üstlendiler... Jobcenter ödüyor kıramı da. Sadece telefon, elektrik gibi olan faturaları destekten fazla gelirse ben ödüyorum. Ama fazladan bana para gelirse, normal ödeyeceğimden bu 2 Euro bile olsa devlete geri vermek zorundayım." A(3)

"Eğer ki 8 saat çalışırsam brüt 2200 Euro getiriyor. Bu kadar gelirim olunca Jobcenter yardım etmiyor. 1200 nettom olduğunda kıram da 600- 700 olduğunda yardım ediyor." A(4)

"İşe başlayana kadar 730 Euro olan kıramı onlar (Jobcenter) ödüyordu." A(5)

3.3.1. Çalışma Hayatına ve Koşullarına İlişkin Bulgular

Yapılan görüşmelerde tek ebeveyn annelerin aylık toplam gelirleri sorulmuştur. Elde edilen bilgiler doğrultusunda oluşturulan tablo şöyledir:

Tablo 19: Aylık Gelir Tablosu

Görüşmeci	Aylık Gelir Durumu
T (1)	Gelir belli değil, marketten geçiniyorlar
T (2)	3500-4000 tl arasında değişiyor. Kendi işimden 3500 tl alıyorum ve 500 tl de kira geliyor.
T (3)	Normalde 2000 tl maaş alıyorum. Babamların marangozhanesinde telefonlara bakıyorum. Onun dışında seçim zamanları bir televizyon kanalında program yapıyorum o nedenle değişiyor.
T (4)	Ben 4200 kazanıyorum
T (5)	Asgari ücret
T (6)	6-7 bin TL
T (7)	Kendi maaşım (4000 TL), oğlumun nafakası tabi babası yatırırsa 1000 tl kafasına eser bazen 1200 gönderir, babamın bize bıraktığı bir ev var onun kirasını kardeşimle paylaşıyoruz.”
T (8)	1170 TL olarak kızımdan kaynaklı evde bakım parası alıyorum.
T (9)	5000 TL
A (1)	30 saatlik işim için 2000 Euro alıyorum
A (2)	1094 Euro. Devletin bana ve çocuğa verdiği parayla geçiniyoruz
A (3)	950 Euro. Çocuk parası ve tek ebeveyn parası
A (4)	Eğer ki 8 saat çalışırsam brüt 2200 Euro getiriyor. Bu kadar gelirim olunca jobcenter yardım etmiyor. 1200 nettom olduğunda kiram da 600- 700 olduğunda yardım ediyor. Çocuk parası 3 çocuk için 388 alıyorum. 3 çocuk için maaş ve 520'ye yakın da nafaka alıyorum. Totalde 2800-3100 Euro arası değişiyor.
A (5)	Net 1600 Euro 196 Euro çocuk parası alıyorum bir de iki aydır nafaka alıyorum daha önce almıyordum o da 350 Euro. Okulum brüt 2000 kusura veriyor ama ondan 700 kesiliyor o aslında benim çalıştığım okul falan ödemiyor ben kendim ödüyorum o da işte işsizlik parası, bilmem ne parası diye kesiliyor aslında kendi kendimin sigortasını ödüyor gibi oluyorum. Türkiye’den 200 Euro kadar kira gelirim var ayrıca.

Kadın yoksulluğu yelpazesinin önemli bir kısmında yer alan tek ebeveyn anneler, çocuklarıyla ilgili sorumluluklarıyla boğuşurken aynı zamanda bir geçim kaygısı içinde kalmaktadır. Türkiye’deki görüşmecilerden kazanç getiren bir işe sahip olanların en az asgari

cret en fazla ise 7000 TL aylık toplam geliri olduğu bilgisi alınmıştır. Ancak özellikle otizmlı çocuğu olan T(8) ve markette enformel alışan T(1), içinde bulundukları şartlar nedeniyle asgari ücretin altında kalan bir gelirle geçinmek durumunda kalmaktadırlar. Bundan dolayı ailenin aylık geliri de olumsuz yönde etkilenebilmektedir. Yapılan görüşmelerde bu durum şu şekilde ifade edilmektedir:

“Düzenli gelir giderimiz belli değil ama yediğimiz içtiğimiz bizim yanımıza kr kalıyor. Yani marketin aman aman bi geliri yok ama yiyeceğimizi ieceğimizi, ekmeğimizi suyumuzu oradan alıyoruz” T(1)

“1170 tl olarak kızımdan kaynaklı evde bakım parası alıyorum. Kendisi 2. Sınıf kaynaştırma ğrencisi okulda sadece 3 saat kalıyor onda da gidip orada bekliyorum. O nedenle gidip çalışma gibi şansım olmuyor benden bağımsız bi şekilde hareket edemediği için de bakım parası veriyor devlet.” T(8)

Boşanma sürecinde çocuğun velayeti kapsamında çocuğa bakım sağlamayan ebeveynin diğer ebeveyne verdiği en önemli finansal durumdan biri olarak nafaka ne çıkmaktadır. TMK Madde-336/f.3 hükmü uyarınca boşanma sürecinde velyet ocuk kendisine bırakılan tarafa ait olarak belirlenmiştir. Buna göre, evlilik birliğinin boşanma ile son bulması durumunda velyet sadece anne veya babadan birine ait olup velyetin ebeveynlerden hangisine bırakılacağı kararı ise hkimin takdirindedir (T.C. Resmi Gazete, 2001).

3.3.2. Diğer Finansal Destek Mekanizmaları

Almanya Hükümeti’ne göre bir çocuğu yalnız olarak yetiştiren kişi, eşinden veya hayat arkadaşından ayrılma, boşanma veya cinsel ve sosyal hayatı paylaşma anlamında hayat arkadaşıyla olan birlikteliği sürecindeki akdini feshetmesi durumunda, nafaka haklarına sahip olmaktadır. Nafaka hakkı hem tek ebeveyn anne hem de ocuk için mevcut olabilmektedir (Federal İş Ajansı,2017: 79). Tek ebeveyn annelerin sorumluluğunu aldığı çocukların bakımı sürecinde nafaka alıp almadıkları, alıyorlarsa bu süreçte ne kadar nafaka aldıkları sorulmuştur. Ancak resmi olarak boşanmış tek ebeveyn anneler genel olarak belirlenen nafaka miktarını oldukça yetersiz bulmaktadır:

“2-3 sene ben hiç nafaka alamadım. Avukatım iyi olsa da protokole bunu yazmadığı için hiçbir şey alamadım. nce nafaka davası açtım ondan sonra 300 tl çok czi bi miktar nafaka hakkım oldu. Ama artırılmadı da işte yıllardır hala aynı.” T(4)

“Aylık babasının verdiği nafaka tüm masraflar dahil350 lira işte onun üstünü de ben kapatıyorum.” T(6)

“Ben annelere gittikten sonra bi süre ne o bana dava açtı ne ben ona açtım belki bi şeyler düzelir diye bi gün onun avukatı aradı. Saçma sapan bi protokol düzenlemişler. İşte 250 tl nafaka ...sonra ben avukatımla görüştüm şimdi oğlumun nafakası tabi babası yatırırrsa 1000 tl kafasına eser bazen 1200 gönderir” T(7)

“...mektup yazdılar ocuk parası da dâhil olmak üzere nafaka da vermek zorunda şimdi... nafaka da iki ocuk için 316 (Avro) dyor.” A(3)

“3 çocuk için maaş ve 520’ye (Avro) yakın da nafaka alıyorum” A(4)

Bunun yanı sıra belirlenen nafaka tutarını hiç ödemeyen ya da ödeyemeyen babalar da olduğu öğrenilmiştir. Bu süreçte kendilerini ekonomik anlamda da yalnız hisseden tek ebeveyn anneler içinde bulundukları durumu şöyle ifade etmiştir:

“... Nafakalar ödenmedi falan hala davalıyız...” T(5)

“Adamın aldığı 1600-2000 lira para nereye nafaka alacağız?” T(8)

“İki aydır nafaka alıyorum daha önce almıyordum o da 350 Euro” A(5)

Boşanma sürecine ulaşana kadar fazlasıyla yorulan kadınlar evli oldukları kişiden bir an evvel resmi olarak ayrılabilmek adına nafaka istemeyip işleyişi daha hızlandıracaklarını düşünmüşlerdir. Bunu bir çözüm olarak gören ve hiçbir nafaka talebinde bulunmayan tek ebeveyn anneler durumlarını şöyle açıklamışlardır.

“...şu an ayrıldığıma çok şükrettim kurtulduğuma ben ondan nafaka bile istemedim iki çocuğum var yine de istemedim yeter ki yakamdan düşsün diye...” A(2)

“Eşimden nafaka istememiştım. Ama alsaydım daha iyi olurdu. En azından biriktirir şimdi ihtiyacımız olduğunda kullanırdık” T(3)

Boşanma sürecinde resmi kanıtlar baz alındığı için kişilerin gerçek kazançları belgelendirilmediğinde nafaka tutarının doğru belirlenmesinde de sorun çıkmaktadır. Nafaka ödemesi beklenen kişinin sigortasız çalışması, gelirini doğru göstermemesi durumlarında hâkim yasal kaynakları baz alarak bir rakam belirlediği için oldukça düşük nafaka miktarı istenebilmektedir. Aynı zamanda 18 yaşına kadar ödenmesi öngörülen nafaka çocukların ileriki yaşlarında asla ebeveynlerine maddi anlamda ihtiyaç duymayacakmış fikrini vermektedir. Ancak çocukların 18 yaşından sonraki dönemde özellikle üniversite eğitimi çağına denk gelen bu süreçte sorumluluk tamamen tek ebeveyn annelerin omuzlarına yüklenmektedir. Bununla ilgili olarak görüşmeciler yaşadıkları zorlukları şöyle ifade etmektedirler:

“Devletin uygun gördüğü belli bir miktar 300 lira kadar bir nafaka var. Ancak babası yatırıyor, yatırmıyor o pek belli olmuyor açıkçası. 3 ay 5 ay yatırmadığı oluyor... Karşı tarafın sigortasız olması benim tüm verilerimi sunmama rağmen işlevsiz bıraktı ve çok komik bir rakam (300 tl) nafaka uygun gördü. Hâlbuki çalışıyor. Avukatımla görüşüp nafaka artırımına başvurmak istiyorum. Ama çalışıp iyi para kazansa da sigortasız görüldüğü için bi şey yapamıyorum bu nedenle de terkedilmiş bir anne ve çocuk gibi hissediyorum...” T(2)

“Ya nafaka davası mı açıldı devlet bir bakabilir mesela annesinin babasının ekonomik düzeyine ya da herhangi bir gelir kaynağı var mı ya da 6 ay 1 sene içerisinde herhangi bir mal değişimi oldu mu? Hani ona göre bi şey oluşturması lazım 100 liraysa tamam 100 lira vereyim diyemez. Zaten nafakayı 18 yaşına kadar alabiliyor ondan sonra öyle bi hakkı da kalmıyor ama asıl 18 yaşında bu çocuk hayata atılacak e ondan sonra tamam baba nafaka vermiyor 18 yaşında bu çocuk çalışmaya mı başlasın? İhtiyaçları daha da arttığı zamanda istediklerini yapamasan ben uyuyamam herhalde” T(7)

Boşanma sürecinde nafaka ödemesi gereken tarafın görevlerini yerine getirmemesi durumunda birtakım yaptırımlara gidilmektedir. Ancak bu süreçte tek ebeveyn anneler,

“çocuklarımla babası” diyerek bu yaptırımlara gidilmesinden çekinmekte ve bu nedenle hakları olan nafakayı alamamaktadırlar. Görüşmeci T(7)’nin sözleri bu konunun ne kadar önemli olduğunu vurgulamaktadır:

“...100 lira 200 lira nafaka oluyor mesela tamam devletin bu konuda bi yaptırımı var. Devlet diyor ki nafakasını ödemeyeni bana söyle ya faiziyle alıyorsun ya da hapse attırıyorsun ama bu da çok hoş olmuyor yine de çocuğunun babası sonuçta olan yine çocuğa oluyor ben bana yakışmayan bi şey olarak görüyorum ama bu çocuğu ben de tek başıma yapmadım sonuçta. Mesela 3 aydır yatırmıyor ve ben sürekli taciz ediyorum ancak öyle alıyorum.” T(7)

Tek ebeveyn annelerin diğer finansal kaynaklarını incelemek adına devletten aldığı destek ile ilgili sorular sorulduğunda Almanya’nın tek ebeveynlere çocuğunu tek başına büyüttüğü için sağladığı maaşın (Geld für Alleinerziehende) ulaşılabilir ve düzenli olduğu öğrenilmiştir. Ancak bu Türkiye’de çocuğunu büyüten annelere yalnızca babanın vefatı durumunda ve vefatından önce sigortasını ödemesi şartıyla sağlanmaktadır. Bu örnek, sosyal politikaya dayalı hakların düzenlenmesi bakımından Türkiye ve Almanya arasında büyük bir farklılığın olduğunu göstermektedir. Almanya’daki kadınlar bu süreçte geniş bir hareket alanına sahip olarak eğitime ve işlerine daha rahat yönelebilmektedirler. Bunun yanı sıra hâlihazırda Almanya’da yaşayan her çocuk için belirlenmiş çocuk parası (Kindergeld) ailelere tanımlanmıştır. Bu destek Türkiye’de ve Almanya’da yetişen çocukların sahip oldukları olanaklar bakımından önemli bir fark yaratmaktadır. Almanya tarafından sağlanan tek ebeveyn maaşı, çocuk parası gibi finansal kaynaklar hakkında görüşmeciler düşüncelerini şöyle ifade etmektedirler:

“... Mesela benim kiram 713 Euro bana verilen devletten para hani benim için çocuğum için 826 Euro. Ama yine de onun dışında 194 Euro da çocuk parası geliyor” A(2)

“Geld für Alleinerziehende diyorlar onu alıyorum. Çocuk parası için 388, 400 diyebiliriz. Yalnız çocuk bakan ebeveynlerde de normalde devlet sana 180 veriyor ama yalnız çocuk bakıyorsan da 280 oluyor o şekilde. Onu da yeni fark ettim gittim başvurdum bana daha önce vermediklerini de verdiler. Ama sen fark etmesen o da çok enteresan bi durum. Toplamda iki kızım 950 Euro yapıyor. Ben çok tasarruflu bi insanım dikkat ediyorum. Böyle olunca yetiyor. Çok şükür bu zamana kadar bi sıkıntı yaşamadım.” A(3)

“196 Euro çocuk parası alıyorum” A(5)

Almanya Hükümeti tarafından verilen çocuk parası yardımı (Kindergeld), çocuk çalışmıyorsa 18 yaşına gelene kadar sağlanmaktadır. Ancak çocuğun yurt içinde “iş arayan” olarak gözükmemesi durumunda çocuk parası yardımı çocuğun 21. Doğum gününe kadar uzatılabilmektedir. Hatta çocuğun ilk mesleki eğitimine devam etmesi durumunda ise, en fazla 25. Doğum gününe kadar uzatılabilmektedir. Almanya Hükümeti tarafından her çocuğun eşit hakka sahip olması amacıyla verilen çocuk parası, birinci ve ikinci çocuk için ayda 194 Avro, üçüncü çocuk için 200 Avro, dördüncü çocuk için 225 Avro şeklinde düzenlenmiştir. Verilen bu destek 01.07.2019 tarihinden itibaren, her çocuk için 10 Avro artacak şekilde yürürlüğe girmiştir (Federal İstihdam Bürosu, t.y.). Alman hükümeti tarafından sağlanan çocuk parasının

kimi zaman kötüye kullanılma ihtimali de ortaya çıkmaktadır. Eski eşinin kumar bağımlısı olması nedeniyle sorun yaşayan A(3) bu durumla ilgili yaşadıklarını şu şekilde aktarmaktadır:

“...Eşim 6 ay eve gelmedi mesela 6 ay bilmezdim hiç nerede ne yaşıyor. İşsizlik parası alıyordu bir de çocuk parasını da alıyordu. Kaç sene öncesine kadar seni çağırıyorlar gidip sıradan bekleyip elden alıyordun o 6 ayda bir geliyordu bize o imzayı attırıyordu o parayı alıyordu gidiyordu, 6 ay oldu para bitince bi daha geliyordu. 6 ayda bir gelince... çocuğum o kadar üzülüyor ve anne bu adam gelmesin diyordu.... Artık çocuk parasını üstüme aldım. Eşim onu da vermek istemedi. O ayrılmak istiyordu ben istemiyordum o nedenle aylarca kaçtı gitti nerede olduğunu bilmiyordum böylece çocuk parası da ona yattı. O nedenle devlet dairelerine başvurdum kaldım ortada diye böylece çocuk parasını da aldım.” A(3)

Tek ebeveyn annelere haneleri için herhangi bir maddi destek ya da sosyal yardım mekanizmasından faydalanıp faydalanmadıkları devlet, yerel yönetimler ya da sivil toplum kuruluşlarından herhangi bir desteğin olup olmadığı sorulmuştur. Görüşmeci T(1) eşi vefat ettiği için devletten aldığı destekle ilgili şöyle bir bilgi vermiştir:

“Bir tek maaşımızı alıyoruz. O da 1 milyar 250 oldu (1250 tl kastedilmiştir) işte, o parayı üçümüze bölüyorlar o şekilde 315, 215 çocukların 580 de benimki yani” T(1)

Devlet ve yerel yönetimler, çocuklarının tek başına sorumluluğunu almış olan annelere özel çocuk bakım desteği sağlamamaktadır. Devlet, tek ebeveyn annelerin yaşamlarını devam ettirmek adına çalışmalarını beklemekte ancak çalışılan süre boyunca çocuğun sorumluluğunu alacak bir kişi ya da kurum sağlama konusunda da kadınları yalnız bırakmaktadır. Görüşmeci T(2) çocuk bakım destekleri konusundaki deneyimini şöyle aktarmıştır:

“Hayır faydalanmıyorum. Aslında benim en büyük handikapım bu oldu. Çalışıyorum ve maaş alıyorum diye devlet bu kapıları kapatmış. Ama sonuçta ben yalnız bir anneyim ve daha farklı şartlara sahibim. Mesela devletin kreşleri var ortaokul bünyesinde açtığı ya da belediyelerin ve oldukça güzel 4 yaşından sonra alıyorlar. Bense bebeğimi 4 aylıken bırakıp çalışmaya başladım. 2 yaşında kreşe verdim. Devletin böyle bir şeyi yok. Dolayısıyla ben yalnız bir anneyim ve tek başına çocuk yetiştirmek çok zor o nedenle özel bir kreşe vermem lazım ve bu da ciddi bir külfet demek. Sadece kreşe maaşımın 1/3'ini veriyorum. Özel bir bakıcı tutsam da aynı hatta daha fazla fiyata gelecek o nedenle mecburen onun sosyal gelişimi için de kreşe verdim. Bundan sonrası için de devlete bağlı olan kreşler için binlerce kişi gibi başvuruyoruz ve ardından kurayla belirleniyor ancak çıksa bile benim iş saatlerimin tamamını kapsamadığı için 2.5 -3 gibi bitiyor o nedenle ben yine bu konuda faydalanamıyorum ve özel kreşlere mecbur kalıyorum. Mesela benim arkadaşım var kendisi çalışmıyor ve devlet çalışmadığı için çocuğunun kreş ücretini de ödüyor bu anlamda onlara destek veriyor ama çalışan anneye aynı desteği sağlamıyor.” T(2)

Devletten ya da diğer kurum ve kuruluşlardan hiç destek alamayan ya da kısa süreli veya yetersiz destek aldığını düşünen tek ebeveyn annelerin; T(2), T(3), T(4), T(5), T(6), T(7), T(8), T(9), A(1) ve A(5) olduğu öğrenilmiştir. Kısaca bu araştırmaya katılan 15 görüşmeciden 10'u olduğu devlet ya da diğer kurum ve kuruluşlardan destek görmemektedir. Alınan desteklerin kısa vadeli ya da yetersiz olduğuyla ilgili düşüncelerini görüşmeciler şöyle ifade etmektedirler:

“Hayır, hiçbir destek almıyorum. İlk boşandığım zamanlar sorduğumda daha önce bi işe girip çıktığımı için ne eşimden de de babamdan ikisinden de faydalanamayacağımı öğrendim öyle olunca hiçbir yere başvurmam.” T(3)

“Bir arkadaşım sayesinde haber aldım ve beyaz masadan market alışverişi için çalışmadığım dönemde başvuru yapmışım. Öyle bi kart almışım. İşte belli başlı marketlerde, şokta happycenter’da bi kaç markette daha kullanabildiğiniz aylık 100 liralık kartım olmuştu. Ama çok temel ihtiyaçlarımı bile karşılamakta yetersizdi. Onun haricinde sözde var denilen yok kaymakamlık yardım ediyor yok belediyeler yardım ediyor denildi, başvurdum ama sözde kalmış faydalanamadım.” T(5)

“Hayır. Ama devlette zaten çalışanlara verilen çocuk parası var ama ayda bi 80 lira gibi bi rakam var onun dışında bi yardım yok.” T(6)

“Önceden bi dönem anaokulundan indirim gibi bi şey yapıldı ama yarı dönem yapıldı sonra geri çekildi.” T(7)

Alınan desteklerin ufak da olsa onlar için çok önemli olduğunu ama yine de verilebilmesi için çok düşük gelirlere ya da hiçbir gelire sahip olmamak gerektiğini ifade eden T(8), otizmlili kızına baktığı için evde bakım parası almaktadır. Ancak bu maddi destekten faydalanabilmesi için gerekli olan şartlar oldukça sıkıdır ve yine de yetersiz kalmaktadır:

“...Evde bakım parası alıyoruz ama onu bile vermemek için kırk takla atıyorlar. Mesela eve gelen paranın 500 lirayı aşmaması gerekiyor. Belki şimdi 590 olmuştur. Öyle komik bir rakam veriyorlar ki mesela eski eşim 1600 tl para kazanıyorsa alamıyoruz. 50 liradan bile kaybedenler var bu şekilde. Mesela yardım diyorsunuz ya kızımın yanında bana ulaşım için refakatçi kartı veriliyor ücretsiz. Mesela ancak ulaşımında öyle kullanabiliyoruz. Eğitime Fındıkzade’ye gidiyoruz uzak mesafe aktarma yaparak gidiyoruz. İki geliş iki gidiş böyle olmasa onun da altından kalkamazdım. Öncesinde o da çok zorluyordu. Ama şimdi o da iyi bir destek oldu. Eğitime kısıtlı götürebilirdim. Mesela ilk başta çocuk toplu taşıma araçlarını yabancılıyordu yarım saatlik yoldan 3 kere iniliyordu. E şimdi otobüsle kışın gitmemiz 2- 2.5 saati buluyordu. Şimdi metroya alışı ama yine 1 saat 20 dakikamız yolda geçiyor. İlk zamanlarda otobüse alıştırma için çubuk alıyordum işte atıştırma alıyordum inanın paranız olmadığında bu 1 lira bile çok para. O da bana ayrı masraf oluyordu. Akbil çıktıktan sonra benim çok işim rahatladı. Mesela diyorum ki canımız sıkıldı hadi gel alışveriş merkezine gidelim hiç alışveriş yapmıcam cebimde kuruş para yok ordan atlayıp gidiyoruz yol ücretsiz. O yönden rahat oluyor.”

Aynı zamanda devletten ve diğer kurum ve kuruluşlardan destek almama sebeplerinin ihtiyaç duymamaları yönünde olan görüşmeciler de mevcuttur. Türkiye’de ve Almanya’da ihtiyaç duymadıklarından dolayı ek destek almayan kadınlar bu durumu şöyle açıklarlar:

“Hayır, herhangi bi desteğe ihtiyaç duymadım” T(4)

“Hayır faydalanmıyorum. Aylık 5000 TL’yi buluyor kazancım ihtiyaç duymuyorum” T(9)

“Hayır faydalanmıyorum. Çocuk parası da almıyorum. Çünkü çocuk parasını çocuk okuduğu müddetçe veya meslek eğitim aldığı müddetçe 23 yaşına kadar veriyorlar benim oğlum ikisine de uymadığı için öyle bi hakkımız yok. Çocuğun konumu ve yaşına bağlı hiçbir şey yapmıyorsa yardım etmiyorlar.” A(1)

“Hayır faydalanmıyorum. Şu an kiram ucuz ve gelirim de fena olmadığı için jobcenter bana yardım etmez.” A(5)

Devlet ve diğer kurum ve kuruluşlardan yeterli ve düzenli olarak hayatlarını devam ettirecek boyutta destek alabilen görüşmecilerin yalnızca Almanya’da yaşayan tek ebeveyn anneler olduğu görülmüştür. Almanya tarafından tek ebeveyn anne olmaları (tek ebeveyn maaşı- alleinerziehendegeld), çocuk sahibi olmaları (Çocuk parası- Kindergeld) durumunda sağlanan maaşlarla ve aynı zamanda herhangi bir işte çalışacak durumda olmadıkları zaman

(Federal İş Ajansı- Jobcenter) kira yardımıyla desteklenmektedirler. Alman Hükümeti tarafından verilen bu destekleri, kadınlar şöyle açıklamaktadırlar:

“Sadece iş kurumundan yardım alıyorum. Boşandıktan sonra hayatım yoluna girdi çocuk parası almaya başladım.” A(2)

“Benim her şeyim sosyal yardım tarafından karşılanıyordu işe başlayana kadar. Geçim parası, ev kirası, çocuk maaşı ve nafakalar tüm paramı onlar ödüyordu. Her şey kiram içinde 2000’ e geliyordu ve yetiyordu çok şükür... Eğer ki 8 saat çalışırsam brüt 2200 Euro getiriyor. Bu kadar gelirim olunca jobcenter yardım etmiyor. 1200 nettom olduğunda kiram da 600- 700 olduğunda yardım ediyor. Çocuk parası 3 çocuk için 388 alıyorum. 3 çocuk için maaş ve 520’ye yakın da nafaka alıyorum.” A(4)

“Kıramı devlet ödüyor. Eski kocamdan da beni terk ettiğinde böyle böyle durum var diye gittim. O nedenle kirayı üstlendiler bi de çocuk parasını üstüme aldım. Eşim onu da vermek istemedi. O ayrılmak istiyordu ben istemiyordum o nedenle aylarca kaçtı gitti nerede olduğunu bilmiyordum böylece çocuk parası da ona yattı. O nedenle devlet dairelerine başvurdum kaldım ortada diye böylece çocuk parasını da aldım. Sonra mektup yazdılar çocuk parası da dâhil olmak üzere nafaka da vermek zorunda şimdi. Bir de Geld für Alleinerziehende diyorlar onu alıyorum. Çocuk parası için 388, 400 diyebiliriz bir de nafaka da iki çocuk için 316 ödüyor. Yalnız çocuk bakan ebeveynlerde de normalde devlet sana 180 veriyor ama yalnız çocuk bakıyorsan da 280 oluyor o şekilde. Onu da yeni farkettim gittim başvurdum bana daha önce vermediklerini de verdiler. Ama sen farketmesen o da çok enteresan bi durum. Toplamda iki kızım 950 Euro yapıyor. Ben çok tasarruflu bi insanım dikkat ediyorum. Böyle olunca yetiyor. Çok şükür bu zamana kadar bi sıkıntı yaşamadım.” A(3)

Almanya Hükümeti tarafından yapılan destekler kimi zaman nakdi olmakla beraber verilen nakit yalnızca belli ürün veya hizmetlerin kullanıma göre tasarlanmıştır. Tek ebeveyn anneler çocukların bakımı, hane içi temizlik vb konularındaki rolleriyle baş etmek durumundadırlar. Bu nedenle Almanya’da tek ebeveyn anneler kurumlardan talep etmeleri durumunda çocuğu için ek bakım hizmeti, alışveriş hizmeti ya da ev eşyası (eksik olması durumunda normal fiyatın ikinci el değerinde bir nakit verilmesi) gibi desteklerden de faydalanabilmektedirler. Yapılan desteklerin nakdi ya da bir başka yönde olup olmadığı sorulan görüşmecilerden şu cevaplar alınmıştır:

“Yalnızca nakdi yardım alıyorum. Önceden senede iki kere yaz ve kış olmak üzere kıyafet yardımında buluyorlardı. Ya da mesela senin buzdolabın yok başvuruyorsun gelip tespit ediyorlar mesela gerçekten yok o zaman sana o buzdolabının ikinci el ücreti belirlenip o kadarlık bir miktar veriliyordu ama şimdi kalktı bu.” A(2)

“... istersem eve temizliğe de gelebiliyor ya da alışverişini de yapmana yardımcı olabiliyorlarmış yalnız çocuk baktığın için ama ben başvurmadım gerek duymadım. Ben çok tasarruflu bi insanım dikkat ediyorum. Böyle olunca yetiyor. Çok şükür bu zamana kadar bi sıkıntı yaşamadım.” A(3)

Tek ebeveyn annelere hangi kurumlardan ne türde yardım aldıkları sorulmuştur. Görüşmecilerin büyük çoğunluğu devlet dışında herhangi bir kurumdan yardım almadıklarını belirtmişlerdir. Diğer kurumlardan yardım alan az sayıdaki görüşmeci ise bu sürecin rencide edici bir hal alabildiğini, kişilere yapılan yardımların ifşa ve reklam amaçlı kullanıldığını düşünmektedirler. Tek ebeveyn annelerden T(5) aldığı yardımları şöyle açıklamaktadır:

“...işte belediyeden 100 tı limitli kart aldım çalışmadığım dönemde. Onun dışında öyle ilginç prosedürler var ki mesela işte okuyan çocuk için yardım deniyor ya bi yaş kriteri var ya evinize geliniyor işte oturulabilecek konumdaysa yardım ihtiyacınız yokmuş gibi algılanıyor. Mesela

Belediye yardımında bir dünya evrak isteniyor, gelir belgesiymiş kontratıymış işte bi heyet toplanıyor onların önüne çıkarılıyorsunuz. 15-20 kişinin ortasında böyle afişe edilir bi şekilde mesela dilekçe yazmışsınız; eşimden ayrıldım çocuğumla yalnız yaşıyorum şu şu durumlardayım diye o dilekçe tekrar okunuyor orda onaylıyorsunuz, o çıkıyor ordan geliriniz bu kadar mı öbürü çıkıyor işte ailenizin yanında neden oturmuyorsunuz o zaman işte bilmem ne öyle bi noktaya getiriyorlar ki bi kere başvurdum o nedenle. Ailemle oturmuyorum çünkü eski eşimle ailem aynı sokakta birbirine bakan binalarda oturuyorlar benim kendimce açıklamalarım var ve uzaklaşma kararı aldım. Yani diyorlar ki neden çalışmıyorsunuz, ben gerçekten çalışabilsem iş bulabilme şansım olsa zaten meraklı değilim orda olmaya ama orda hasta görünüp ağlamamız gerekiyordu belki de ben hep diktim sıkıntı bendeydi. Dedim yani kusura bakmayın ama benden bu durumu belgelendirmemi istediğiniz için belge getirdim. Bu durum işe yaramayacaksa bunları istemeyin bu belgeleri istediyseniz beni de kendinizi de yormayın dedim ve görüşmeyi ortada bıraktım geldim. O verecek olan 100-150 lirayla ben gerçekten geçinebilecek olsam eyvallah yine sorun bana ama bunlar 100 liralık sorular değil yani.” T(5)

Tek ebeveyn annelerin kendi ailelerinden ayrı yaşamayı tercih etmesi durumunda kira, gıda, kıyafet vb. ihtiyaçlara yönelik yardımlar lüks olarak görülmektedir. Eğer çok zor durumdaysa ailesiyle yaşasın gibi bir algı ön plana çıkmakta bu da kadınların mutlaka bir aile ya da bir erkek himayesi altında yaşaması gerektiği inancını güçlendirerek tek ebeveyn annelerin kendine ait yaşam alanı oluşturmaya engel olmaktadır. Kadınların diğer kurumlardan yardım isteğinde bulunması durumunda her ayrıntı gözden geçirilerek inceleme yapılmasına rağmen verilen desteğin çok düşük olması ve kadınlar tarafından “komik bir rakam” olarak değerlendirilmesi yaşanan zorluğun altını çizmektedir.

Özellikle bakıma muhtaç birinin sorumluluğuyla yaşamına devam eden T(8) bu süreçte otizmli kızının özel bir diyet uygulaması gerektiğini ve bu ürünlerin oldukça pahalı olmasından dolayı ihtiyaçlarını sağlamada zorlandığını belirtmektedir. Bununla ilgili aldığı herhangi bir yiyecek yardımı alıp alamadığı alıyorsa nereden ve nasıl bir işleyişle alabildiği sorusuna yanıtı şöyle olmuştur:

“Kızım otizmli olması sebebiyle özel besleniyordu. Bu nedenle ona özel glüten kazein diyeti uyguluyordum. Onun için Macrocenter’den bulabiliyordum bu tarz besinleri ve tabi orası pek bize hitap eden bi yer değil oldukça pahalı. Ancak o şekilde Boyner Grup ilaç yardımı bittiğinde bu yardımı o zaman gıda için kullanın dediler. Nakit olarak biz veriyorduk sonra fatura karşılığı bize geri ödeme yapılıyordu Boyner’e fatura ediliyordu. Belirli bi bütçeleri var bunun için ayırdıkları diyorlar bu çocuğun ihtiyacı var tüm yardımları sağlansın diye onlar da bu şekilde hareket ediyor.” T(8)

Tek ebeveyn annelerle yapılan görüşmelerde yalnızca biri dışında diğer görüşmecilerin hepsinin çocuğu eğitime devam etmektedir. Özellikle T(8), kızının özel bir eğitime ihtiyacı olması nedeniyle farklı Sivil Toplum Kuruluşlarından yardım almaktadır.

Almanya Hükümeti’nin öğrenciler için istenmesi durumunda çanta ve yaz-kış kıyafeti alınması için ayırdığı bir bütçenin olduğu öğrenilmiştir. Ancak tek ebeveyn anneler herhangi bir işte çalışıyor olsun ya da olmasın hâlihazırda çocuk desteği aldıkları için bu paranın onların ihtiyaçlarını gidermede yeterli olduğunu ayrıca bir başvuru yapıp destek almaya gerek duymadıklarını belirtmişlerdir. Türkiye’de Almanya’daki gibi çocuklara yönelik özel bir fon sağlanmamış olması özel gereksinimli çocuklar başta olmak üzere tüm çocukların maddi

ihtiyaçlarını asgari ölçüde dahi karşılamayı zorlaştırmaktadır bu da sosyal politika desteği anlamında iki ülke arasındaki en önemli farklardan birini ortaya çıkarmaktadır. Annelere çocuklarının eğitimini sağlıklı bir şekilde devam ettirebilmesi amacıyla herhangi bir destek alıp almadıkları sorulmuştur:

“Manevi anlamda hadi oyna diye bi proje vardı. Üniversite öğrencilerini birleştiriyorlar ve 1 sene boyunca otizimli çocuklarla işte abla olsun abi olsun çocukla vakit geçiriyor. Genel olarak gelen öğrenciler ya psikoloji okuyor ya ocuk gelişimi okuyor. Tamamen ocuğa göre eşleştiriyorlar. Mesela kızım müzik ve resimde çok iyi olduğu için bununla ilgilenen kişilerle eşleştiriyorlar ve bu anlamda oldukça faydalı oluyor. Bir şekilde nefes aldırımış oluyor sonuçta.” T(8)

“Aslında ocukların okulu için kiş kıyafetine başvurulabiliyormuş çanta parası falan dedim o kadarına gerek yok sonuçta kendim alabiliyorum zaten burada okul forması gibi bi şey yok.” A(3)

Tekin’in araştırmasına göre “Boşanmış kadınlarda psikolojik sağlamlığın azim, kişisel yetkinlik, negatif durumlara tolerans ve manevi yaşam doyumu düzeylerini anlamlı bir şekilde etkilediği” hipotezi doğrulanmıştır (Tekin, 2017: 58). Bu araştırmada da boşanma sürecinde kadınlara deneyimledikleri ağır yaşantılardan dolayı psikolojik sağlamlıklarını stabilize edebilmek adına yardım almaktan kaçınmamışlardır. Tek ebeveyn anneliğe dönüşüm sürecinde vefat durumu da hem kadınlara kendi yaşları hem de çocuklarının bu durumu kabullenışi bakımından psikolojik desteğin önemini ortaya çıkarmaktadır. Bu nedenle tek ebeveyn annelere psikolojik destek alıp almadıklarını, bu desteği nereden aldıkları ve nasıl bir işleyiş içerisinde gerçekleştiği sorulmuştur. Tek ebeveyn annelerin aldıkları profesyonel psikolojik desteğin özel hizmetler tarafından mı yoksa devlet ya da yerel yönetim ya da diğer kurum ve kuruluşlardan mı alındığı incelenmiştir. Görüşmecilerin hem kendileri hem de çocukları için aldıkları psikolojik desteğin ücretli ya da ücretsiz olup olmadığı ve nereden alındığı incelendiğinde şu tablo oluşmaktadır:

Tablo 20: Alınan Psikolojik Destek Durumu

Görüşmeci	Psikolojik Destek	Ücretli Destek	Ücretsiz Destek	Destek Aldığı Kurum
T(1)	Evet	Evet	-	Özel Kurum
T(2)	Evet	Evet	Evet	Özel Kurum ve Kadıköy Belediyesi Psikolojik Destek Merkezi
T(3)	Hayır	-	-	-
T(4)	Hayır	-	-	-
T(5)	Evet	Evet	Evet	Özel Kurum ve Cerrahpaşa Tıp Fakültesi
T(6)	Evet	Evet	-	Özel Kurum
T (7)	Evet	Evet	-	Özel Kurum
T(8)	Hayır	-	-	-
T(9)	Hayır	-	-	-
A(1)	Hayır	-	-	-
A(2)	Evet	-	Evet	Devlet Hastanesi
A(3)	Evet	-	Evet	Oyun Terapisti
A(4)	Evet	-	Evet	Özel Kurum
A(5)	Evet	-	Evet	Özel Kurum

Kadınların genel olarak psikolojik destek almak konusunda hassas davrandıkları ve durumlarına uygun nereden nasıl yardım alacaklarını araştırdıkları öğrenilmiştir. Görüşmeci annelerin 5'i dışında hepsinin ya geçmiş süreçte ya da hala devam eden süreçte psikolog desteği aldığı öğrenilmiştir:

"İlk zamanlar aldık şimdi onu da bıraktım ben, önceden şehirde özel bi şeyden (klinikten) Psikolog Pınar Hanım diye biri vardı ona gittik 3-4 seans ondan sonra bıraktık onu da. Malum burası ufak yer her seferinde de onun için şehre gitmek zor " T(1)

“Şu anda değil ama ayrılık sürecinde kızım da ben de özel bir kurumdan aldık. Kızım oyun terapistinden destek aldı çünkü babasını neredeyse hiç görmedi ama hatırlıyor ben fotoğraflarını gösterdim. 10 aylıkken ayrıldık o süreçte destek alsak da ara ara geçiş dönemlerinde de Kadıköy belediyesinin psikolojik destek merkezi var oraya gittik. Ancak birkaç seanstan sonra kendileri çok da ihtiyaç olmadığını çocuğun oldukça mutlu olduğunu söyleyerek sonlandırdı, ihtiyaç duyduğumuzda yine oraya danışabileceğimizi söylediler. T(2)

“Zamanında aldım. Evlilik sürecinde Cerrahpaşa’dan ve bi dönem özelden aldım. Ayrıldıktan sonra da zaman zaman destek alma ihtiyacı hissettim tabi.” T(5)

Türkiye’de kırsalda yaşayan T(1)’in özel kurum çalışanından destek almış olsa da her seferinde bu destek için merkeze (Afyon’a) gitmek durumunda kalması psikolojik yardıma ulaşımını olumsuz etkilemiştir. Otizmlı kızına bakmakta olan T(8)’in kızı özel gereksinimi nedeniyle zaten rehabilitasyon merkezinden faydalansa da kızından ayrı kalma ihtimalinin çok kısıtlı bir süre olması ve maddi imkânlarının yetersizliği nedeniyle T(8) psikolojik destek alamamaktadır. Türkiye’de çoğunlukla kadınların kendi maddi imkânlarıyla ulaştığı psikolojik destek daha fazlayken Almanya’da yaşayan tek ebeveyn anneler psikolojik destek ihtiyaçlarını devlet kanalıyla görebilmektedir. Almanya’da yaşayan görüşmeciler tanımadıkları ve sıkıntılarını başkasıyla paylaşmayacağından emin oldukları bir kişiye anlatmanın iyi hissettirdiğini aynı zamanda terapilere normal sağlık sigortaları tarafından karşılanarak kolaylıkla ulaşabildikleri için rahatlayabildiklerini söylemektedirler. Bu destek sürecini şu şekilde ifade etmektedirler:

“Evet, bir seneden beri alıyorum. Ben aslında yıllar önce çok şey çektim ben sonra kendi kendime atlattım sandım ama öyle sansam da... diğer kızım evlenip gidince geceleyin yaşadıklarımın hepsi geri geldi ayrılalı 20 yıl olmuş şimdi hatırlamaya başladım gece oturuyorum yatağın ortasına bu bana niye yapıldı ben bunları hak etmedim demeye başlıyorum. Benim hiç karım yok sürekli bana zarar veriyor ama bi şekilde uyandırıyor bu problemler neden uyandım bilmiyorum. Doktora gittim diğer hastalıklarımın dolay doktor dedi ki senin sorunun psikolojik tırnakların acıması, sırtın omuzların ağrıyorsa psikolojiktir dedi. O beni gönderdi aslında ciğer doktorunun beni göndermesi çok komik ama psikolog doğru tespit dedi ve 1 senedir gidiyorum işte. Sonra bana dozu düşük ilaç verdiler bana iyi geliyor anlatıyorum en azından dinliyorlar. Sadece ilaçları ödüyorum geri kalan terapiler vs. devlet tarafından karşılanıyor.” A(2)

“4-5 ay oldu çocukların üzülmeleri gayet doğal ama zamanla içinde bi şeyler birikmesin diye gitmek istedim. Ben de ilk başta kendim destek almaya gittim ama birkaç seanstan sonra sen gayet iyisin dedi beni yolladı. Sigorta normal doktor muayenesi gibi bunu karşılıyor. Çocuk psikoloğuna gidiyoruz oyun eşliğinde terapi görüyor çocuklarım.” A(3)

“Alıyorum, sinir hastanesinden. Bu destek de yine sakinleştiriyor, orada işte ben sonuçta kendimi güvende hissediyorum konuşabileceğim biri olması güzel biliyorum ki onlar güvenilir ve dışarı çıktığımda başkalarına dağıtmayacak bilgiyi. Yani komşu akraba gibi değil konuşuyorsun ve kafadaki tüm sıkıntıları paylaşabiliyorsun benim sigortam karşılıyor cebimden çıkmıyor.” A(4)

Ancak bir görüşmeci her ne kadar psikolojik destek almak istese de çalışma vakitlerine uygun bir zaman dilimi bulamadığını ya da randevu bulmakta güçlük çektiğini ifade etmektedirler:

“Psikolojik desteği zamanında aldım şimdi de almam gerekiyor ama psikologlar çok dolu, yoğun o nedenle randevu bulamıyorum. O yüzden şu an almıyorum ama niyetindeyim. Almak istediğimde sigorta karşılıyor ama yer olmadığı için yapacak bi şey yok.” A(5)

Profesyonel anlamda psikolojik destek almayan görüşmeciler de kendilerini rahatlatmak ve zorlandıkları bu dönemi birlikte atlatacak farklı yol ve kişilerden faydalanarak sıkıntılarını gidermeyi sağlayacak psikolojik sağaltım yöntemlerinden faydalanmışlardır. Bununla ilgili olarak görüşmeciler kendilerini şöyle ifade etmekte:

“Kitap okuyorum. Ancak maddi olarak çok durumum yetmedi. Geçmişindeki yaşamı affet, kendini tanı gibi kitaplar okudum ve hayatımın bir sınavdan ibaret olup şükretmeyi öğrendim. Bir de profesyonel değil elbet ama iş arkadaşımın aynı dönemde boşandı. O da aldatıldı o nedenle öyle bir enerji geliyor ki evren sana tek değilsin mesajı veriyor bunu hissediyorsun ona inanıyorum. O yüzden onun olması beni baya bi rahatlatmış.” T(9)

“Almıyorum. Kendim bu alanda destek verdiğim için dönem dönem meşgul ederek farklı bakmayı tercih ederek atlatıyorum.” A(1)

Tüm kişisel ihtiyaçlar ve finansal durumlar dikkate alındığında kadınların hane gelirlerinin hangi ihtiyaçlarını sağlamada yeterli olduğu sorulmuştur. Bu soruya yanıt olarak Türkiye’deki tek ebeveyn anneler hane gelirlerinin yalnızca zorunlu ihtiyaçları için yeterli olduğunu hatta kimi zaman kıyafet almanın dahi lüks kaçabildiğini belirtmektedirler:

“Ancak faturalarımızı ödüyoruz, market alışverişimizi kısıtlı bi şekilde yapıyoruz. Belki kısıtlı olarak kıyafet alıyoruz. Ama şu son 1-2 senedir çok zorlanıyoruz. Hep şu kartın borcu bitsin rahatız diyoruz yine de bi masraf çıkıyor. Kızım diyor ki hep bi borç bitsin diyoruz ama bi türlü rahatlayamıyoruz. Allahtan annemin bahçesi var meyvedir pazıdır oradan alıyoruz da iyi geliyor bize.” T(3)

“Yani masraflar arttığı için çalışma saatlerim de artıyor çok fazla çalışarak masrafların üstesinden gelmeye çalışıyorum.” T(6)

“Yani temel ihtiyaçlarımızı karşılamamızı sağlamada yeterli, minimumda yaşıyoruz.” T(9)

Almanya’da yaşayan tek ebeveyn anneler ise çalıştıklarından dolayı ya da çalışmasalar da devlet tarafından karşılanan kira, fatura ve çocuk paralarının karşılanması nedeniyle geçimlerini yeterli ölçüde sağlayabildiklerini ifade etmektedirler:

“Sadece giderlerim; kira, gaz, ceyran (elektrik) ve telefona yetiyor bazen telefonu da ödeyemiyorum onu da kızım ödüyor. Onun dışında yemeğe falan yeterli değil sadece elimdekileri yiyorum yine benim evli olan kız sağ olsun bana ödettirmiyor o üstleniyor sağ olsun. Sadece kira miraya gidiyor işte.” A(2)

“Yani her şeye yetiyor. Fiks giderler; aylık telefon, faturalar, alışveriş, sigorta yanı sıra kalırsa tabi ki bazen kenara koyabiliyorum. Zaten mümkün mertebe basit yaşamaya çalışıyorum. Arabam olduğu halde bisiklet kullanıyorum. Fazla elektronikte falan gözüm yok o nedenle güncel aylık giderlerime yetiyor.” A(2)

“Ev, yemek, içmek, üst-baş, Türkiye’ye gidiyoruz yılda iki kere onu da işte biraz biriktirip ya da ucuz bilet yakalayıp gidiyoruz. Öyle sosyal aktivitem yok maalesef, yoğunluktan dolayı ama zorlasak sinemaya falan gideriz.” A(5)

Görüşmeye katılan kadınlara hane gelirinin yetersiz kaldığı durumların neler olduğu sorulmuştur. Bu soruya verilen yanıtlardan toplam gelirin kişisel ve hane ihtiyaçlarını karşılamada yetersiz kaldığı durumların, çoğunlukla sosyal ve kültürel faaliyetler olmakla beraber yaşam alanlarını daha konforlu hale getirme gibi isteklerden oluştuğu görülmektedir. Bu konuda yaşadıkları deneyimleri görüşmeciler şöyle açıklamaktadırlar:

"Kültürel ihtiyaçlarımızda yetersiz kalıyor. Bir sinemaya, tiyatroya gidelim diyemiyoruz. Sağlık ihtiyaçlarımızı karşılayamıyoruz. Özel okulda okumak istedi karşılayamadık. Ancak bi artırabildiysek bi kafeye gidip çay içiyoruz işte" T(3)

"Yani hep bi şeylerden kısmak zorundasın. Mesela yapmak istediğin ya da almak istediğin evin temel bir ihtiyacı olabilir onu erteleyebiliyorsun, öteliyorsun. Elindekileri değerlendireyim diyorsun istediğin zaman alamıyorsun." T(7)

"Bi sosyallik yapma şansımız hobi için bi şeyler yapma şansımız yok en basitinden." T(5)

"Mesela araba almak isterim 1000-2000 Euro da olsa, evi yeni taşıdım koltuk yok mesela ama işte yatak odamda çekyat var onun üstünde yatıyorum, yatak olsa daha iyi olur diye düşünüyorum ama idare ediyoruz." A(5)

Tek ebeveyn anneler en çok çocuklarının eğitim ihtiyaçlarını ve özel yeteneklerini geliştirmeye yönelik olan faaliyetlerde hane gelirinin yetersiz kaldığını belirtmektedirler. Çocuğun babasının da aileye dâhil olduğu dönemde kolaylıkla edinebildiği bazı imkânların artık gerçekleşmemesi anneleri çocuklarına karşı yetersiz hissettirmektedir. Tek ebeveyn annelerin spor, sanat ya da kültürel faaliyetlerde çocuklarını destekleyemedikleri görülmektedir. Bu konuda düşüncelerini şöyle ifade etmektedirler:

"Çocukların eğitiminde yetersiz kalıyor. Onu şimdi özel okuldaki alamaz mıyım alırım ama psikolojikman yıkılırım. (Baba vefat etmeden önce özel okula gittiğinden dolayı) Baya bi servis parası veriyorum ben bir öğretim yılı içinde 3 milyar (3000 tl kastedilmektedir)." T(1)

"Sosyalleşmede yetersiz kalıyorum. Ayrıca kızımın birtakım yetenekleri var mesela muhteşem resim çiziyor, müziğe çok yatkın dansa çok iyi ancak bunları geliştirecek şeylerde yetersiz kalıyorum bu tarz kurslar almasını istediğimde çok ciddi bir miktar istiyorlar. Bu konuda sağlamakta sıkıntı yaşıyorum. Kendi gitmek istediğim kursları hiç saymıyorum bile." T(2)

"Mesela özellikle bu çocuğun sosyalleşmeye ihtiyacı var. Mesela atları çok seviyor diyorum bi atlarla buluşturabilsem havuza yüzmeye götürsen diyorum ama cebinizde para yoksa şuradan şuraya adım atamıyorsunuz öyle bi durum var. Yani onun haricinde devamlı çocuğun gelişimi ve eğitimi anlamında yetersiz kalıyorum." T(8)

"Yani tatile gidemem mesela benim için lüks ya da dışarı hayatını fazla yaşamamaya çalışıyorum. Çocuğu herhangi bir sanatsal, spor faaliyetlere gönderemiyorum. O borçların bitmesi gerekiyor o da 1.5-2 yıl demek." T(9)

Almanya'daki tek ebeveyn annelerin ikisi her ihtiyacını yeterli düzeyde görebildiğini söylemekle birlikte diğer görüşmeciler özellikle tatil amaçlı Türkiye'ye ya da bir başka ülkeye gitme konusundaki imkânlarını yetersiz bulmaktadır:

"Tatile Türkiye'ye gitmeye yetmiyor. Sonuçta 3 çocukla bi yere gitmeye kalksan en az 5000 Euro gidiyor 11 senedir burdayım bu sene gittim ilk defa onu da borç bulup gittim." A(4)

"Üst baş, tatil gibi şeylerde yetersiz kalıyor." A(2)

Tek ebeveyn annelere çocuklarının okul masraflarını ve giderlerini nasıl karşıladıkları sorular arasında yer almaktadır. Özellikle Türkiye'de yaşayıp çalışan tek ebeveyn anneler için tüm gün bakım sağlayan kreş bulmak masraflı olabilmektedir. Bu nedenle görüşmeye katılan annelerin okul kırtasiye masrafları ve aidatlarını karşılamak için ailelerinden ya da akrabalarından destek aldıkları görülmektedir. Bu konuda çocuğun babasının nafaka ödemelerini düzenli gerçekleştiriyor olması önem taşımaktadır ancak yine de yetersiz

kalmaktadır. Annelerin deneyimleri kreş ve okul masrafları konusunda ciddi sıkıntılar yaşadığını ortaya koymaktadır:

“Elimden geldiğince. Aylık kreş ödemesini bile zar zor ödüyorum. Hayatımız kira, çocuğun kreş ücreti ve diğer giderler diye geçiyor. Kreşten yalnız bir anne olduğumu yönetime belirttiğimde daha indirimli bir fiyat verdiler. Yine de birçok kişiye göre daha az ödüyorum. Gerçi şöyle bir kâğıda dökünce ben nasıl yaşıyorum diyorum ama giyeceğimizden, alışverişlerimizden kıskarak ucu ucuna yetinmeye çalışıyoruz.” T(2)

“Kendim ailemin de desteğiyle zaman zaman babasının gönderdiği parayla beraber karşılıyoruz.” T(3)

“Devlete bağlı bir anaokuluna gidiyor. Bu sene annem olmadığı için kızım sabahtan akşama kadar anaokulunda kalıyor. Sabahtan öğlene kadar anaokulu öğleden sonra da etüt şeklinde devam ediyor. Orası 500 küsur alıyor aylık babasının verdiği nafaka tüm masraflar dahil 350 lira işte onun üstünü de ben kapatıyorum.” T(6)

“Kızımın kırtasiye masrafları oldu mesela altından kalkamadım ailemden istedim mesela. Kardeşimden istiyorum bazen babamdan istiyorum mesela. Diğer türlü komşudan istesem mesela diğer ay geri vermek zorunda kalacağım bu sefer ben yine eksiden başlamış oluyorum bi anlamı olmuyor yine zorlanmış oluyorum. Babasına söylüyorum ya da babasının ailesi destek oluyor bazen o şekilde hallediyorum... Maddi olarak olmasa da kaynaştırma amacıyla ekstra dersler alıyor.” T(8)

Özellikle Türkiye’de ve Almanya’da eğitim olanağının ücretsiz desteklenmesi tek ebeveyn annelerin hayatlarını ciddi anlamda kolaylaştırmaktadır. Bu destek Türkiye’de ilkökul çağından sonra başlamasına rağmen Almanya’da anaokulundan başlayarak ileriki eğitim seviyelerine kadar devam etmekte olup çocuklar için tek ebeveyn annelerden ücret alınmamaktadır. Aynı zamanda Almanya’da çocuklara defter ve kitap için belli miktar bir para verilmektedir. Türkiye’de defter kalem gibi ihtiyaçların karşılanması için bir düzenleme olmamakla beraber müfredata uygun kitaplar devlet tarafından ücretsiz dağıtılmaktadır. Aynı zamanda çocukların herhangi bir burs alıp almadığı da sorulmuştur. Tüm bu konulara yönelik düşüncelerini görüşmeciler şöyle ifade etmişlerdir:

“Zaten bir sürü borcu var. Çocuk devlet okulunda okuyor zaten minimumda yaşayarak karşılıyoruz işte. Hepsini ben yapıyorum yani babasının şu anda maddi olarak gücü yok.” T(9)

“Önceden yuvaya çocuk başı 72 Euro yemek parası ödüyordum ama şimdi onu da kaldırdılar hiçbir şey ödemiyorum.” A(3)

“Kitap masraflarını ben sosyaldeyken bedava, bir de yılda iki defa okul açıldığında 70 Euro defter parası veriyor kalem için bir de Şubat’ta 30 Euro veriyorlar. Onun üzerini tamamlayıp ben alıyordum.” A(4)

Eğitimin ücretsiz olması büyük bir destek olmakla beraber çocukların okul masrafları (kırtasiye, yemek, servis) ebeveynlerin yükümlülüğüne bırakılmaktadır. Çocukların eğitime devam etmesi durumunda Almanya Hükümeti’nin ailelere maddi destekte bulunduğu öğrenilmiştir. Almanya Hükümeti’nin maddi desteğinin anaokulu/kreşte başlaması Türkiye’deyse ilkökul birinci sınıfta başlaması en önemli farklardan biri olarak göze çarpmaktadır. Çalışan annelerin evde çocuklarına bakacak başka kimse olmaması durumunda mecburen kreşe vermesi gerekmektedir ancak bu da tek ebeveyn annelerin

bütçesini daraltmaktadır. Tek başına yaşayan kadınlara yönelik herhangi bir çocuk bakım desteğinin devlet tarafından sağlanmaması kadınları yalnız hissettirmekte ya da ailelerine muhtaç bırakmaktadır. Almanya'da yaşayan tek ebeveyn anneler ise devletten bakım desteği alması nedeniyle böyle bir sorun yaşamamaktadırlar. Türkiye'de yaşayan çocuklar için yalnızca ücretsiz kitap desteğinde bulunulsa da bunun dışında herhangi bir ek destekle bulunulmaması Almanya'yla arasında önemli bir fark oluşturmaktadır. Eğitim gibi temel bir ihtiyacın yeteri kadar desteklenmemesi Türkiye'de yaşayan tek ebeveyn annelerin maddi imkânlarını kısıtlamaktadır.

3.4. Günlük Yaşam Deneyimlerine İlişkin Bulgular

Araştırmaya katılan tek ebeveyn annelerin tek ebeveynlikten ne anladıklarını, bu süreçte kendilerini nasıl gördüklerini ve tanımladıklarını anlamak amacıyla tek ebeveynli ailenin onlara ne çağrıştırdığı sorulmuştur. Kadınlar genel olarak tek ebeveyn olma durumunu zorluklarla mücadele etmek ve birçok konuda aşırı çaba göstermek zorunda kalmak olarak ifade etmektedirler. Aynı zamanda en çok çocuklarıyla kurdukları bağın değerli ve özel olduğuna vurgu yaptıkları görülmektedir. Annelerin ifadeleriyle tek ebeveynli ailenin onlara yaptığı çağrışımlar şöyle sıralanabilir:

"Her yükün altında anne olması. Her şeyde yani ben şöyle bakıyorum kendime annenin yapacağı iş de bende babanın yapacağı iş de bende. Oğlum biraz kaygısız bi çocuktur o nedenle maddi değil de manevi bi destek olsa yaparız anne hallederiz anne dese daha rahatlayacağım o nedenle maddi ve manevi eksiklik hissediyorum. Ama kızım çok başka gider abisine sen annemi neden üzüyorsun derslerinle ilgilen der. Onun düşündüğünü oğlan düşünemiyor" T(1)

"Maksimum çabayı çağrıştırıyor bana. Sınırları zorlamak." T(2)

"Kendimi ve zorluğu." T(5)

"Zorluk, her şeye sen yetişmek zorundasın. Mesela bir günüm nasıl geçiyor. Sabah oğlumla beraber kalkıyoruz onun kahvaltısını yaptırıyorum sonra onu hazırlıyorum kendimi hazırlıyorum onu okula bırakıyorum, kendim işe gidiyorum. İş zaten bir stres oluyor ondan sonra eve gel oğlumu al, ödevlerini yaptır, hastalandığı zaman doktora götür işte sen hastalandığında o biraz yalnız kalıyor. Okulda özel günler oluyor işte toplantı, gezi gibi ben katılamıyorum çalıştığım için." T(7)

"Hayatta iki ayak değil dört ayaküstünde durarak ödün vererek hayatta kalmaya çalışması demek. Hayatta çok mücadele veriyorsun, çok çabalıyorsun. Kendin giymiyorsun onlara giydiriyorsun. Kendin yemiyorsun onlara yediriyorsun yeter ki çocuğunun gözü başka çocuklarda kalsın. Hani her şeyi kendinden ödün veriyorsun. Mesela çocuklar bi şey ister ben onlara her şeyi alırım ama ben kendime bi sakız alırım baba böyle değil ama maalesef." A(4)

Aynı zamanda tek ebeveyn anneliği evli olduğu erkekten ayrılarak kendini özgür kılma başarısı olarak tanımlamaktadırlar; evli oldukları süreçte katlanmak zorunda oldukları birtakım baskıdan arınarak yeni bir hayat kurma becerisi olarak görmektedirler:

"Özgürlüğü çağrıştırıyor. Ama kızım bile bir babanın boyunduruğu altında yaşatmadığın için teşekkür ederim diyor mesela. Babasını çok seviyor aslında hiç öyle baskıcı biri değildi ama 2.5 yaşında ayrıldı keyfimiz yerinde hiç ezilmedi kızım. Bazen sorunlarımızı kendimiz çözmeye çalışıyoruz ama alışılmayacak bi şey değil." T(3)

“Zor ama güzel. Güzellikten kastım şu evliliğin yetmediği mutsuz olduğunuz noktada boşanmaya geçiyorsunuz ama en azından kavga olmamış oluyor bedensel ve zihinsel olarak çok yorucu olsa da huzurlu olduğu için kendinize de güveniniz geliyor. İşte ben tek başıma yetebiliyorum kızıma bir imkân sunabiliyorum diyorsunuz bu anlamda da oldukça güzel.” T(6)

Kadınların boşanmaya yönelik en önemli karar verme nedenini çocuk dinamiği oluşturmaktadır. Aileyi boşanmaya sürükleyen birçok neden olmakla beraber kadınlar için geleceği düşünülmesi gereken kişinin kendilerinden önce çocukları olduğu anlaşılmıştır; kadınlar kendilerinden çok çocuklarının duygusal ve ekonomik ihtiyaçlarını öncelemektedirler. Kendileri söz konusu olduğunda o olumsuz aile ortamına tahammül etme ihtimallerinin daha yüksek olduğunu ancak çocuklarının bunu hak etmediğini ifade etmişlerdir. Kadınların kendilerinden çok çocuklarının geleceği ve istikbali düşüncesinden hareket ederek boşanma kararı verdikleri görülmektedir:

“Çocuğun bu özel durumu olmadan önce karşı tarafın hatalarını alttan alıyorsunuz. Bir de çocuğun ayrı bir sorumluluğu çıkınca psikolojik, maddi, manevi açıdan o da size bi yük olmaya başlayınca kendi adıma sadece çocukla ilgilenebilmek benim için oldukça iyi. Ne ailemle ilgilenebiliyorum ne çocukla ilgilenebiliyorum. Ben bu çocuğun her gününü iyi geçirmek zorundayım. Eğer eş destek yerine köstek oluyorsa zaten zorlu bir yaşam varken daha da zor hale geliyor. Benim evliliğim 2 sene önce bitti. Ama aynı evin içinde çocuk için birlikte yaşayalım sadece dedim ama olay çok başka boyutlara geldi. Kızım zaten otizm sebebiyle anne ya da baba kavramına sahip değil beni (görüşmecinin adıyla hitap ediyor) T(8) olarak biliyor öyle tanıyor. Uzun süre babasını görmediğinden dolayı çok da bir bağ aramıyordu ben bu çileyi neden çekiyorum çocukla ilgilenmiyorsun zaten dedim ve bu şekilde karar verip ayrıldıktan sonra çok çok rahatladım.” T(8)

“Çok önyargıyı çağırıştırıyor. Belki ben aralarında çok şanslı olanlardanım, belki işi yok belki işi var ama az belki destek alamıyor belki çocuğu küçük ona bakması gerekiyor. Ama maalesef tek ebeveynlere yönelik bir önyargı var; maddi durumlarının zayıf olduğu düşünülüyor, çocukların yetersiz eğitim aldıkları düşünülüyor, evde bi erkek olması gerektiği düşünülüyor. Saçma sapan ya da kişisel değerler üzerinden yaklaşanlar oluyor ama Almanya’da bulunmam çok büyük bi şanslılık. Türkiye’deki gibi değil devlet o kadar çok destek veriyor ki. İşte yuva yerinden tutun, kirayı ödemeleri, danışmanlık vermeleri kadınlara çok imkân veriyorlar o yönden şanslıyız. Ben kendimi köşeye sıkıştırılmış çocuğunu tek başına büyüten bi kadın olarak görmedim belki de dediğim gibi farklı konumda olmam işim var vs. ondan olabilir.” A(1)

Tek ebeveyn anneler bu süreçte çocuklarının babalarını eskisinden daha az görüyor olmalarından kaynaklı bir eksiklik hissettiklerini ve psikolojik anlamda onlara karşı yetersiz kaldıklarını aktarmaktadırlar. Geçmiş evliliklerinde babalar fiziki anlamda varlıklarını korusalar da görevlerini yerine getirme konusunda yetersiz kalmaktadırlar ancak ayrılık sürecinden sonra ise kadınlar da psikolojik olarak yalnız kalmaktadır, bu durumu A(5) “duygusal fakirlik” olarak yorumlamaktadır. Anne ve babanın ayrılabilceği ancak çocuk ve babanın ayrılamayacağı bilinse de ne yazık ki babalar boşanma sürecinden sonra eşlerinden ayrılmakla kalmayıp çocukla da bağlarını koparabilmektedirler:

“Zor aslında en başta ama sonra alışıyorsun. Çocuğun her şeyiyle sen ilgileniyorsun özellikle boşandıktan sonra babalar sorumluluğu tamamen bırakıyorlar çekiyorlar ellerini anneler her şeyde ilgilenmesi gerekiyor.” T(9)

“Ama o zaten evde yoktu, dışardaydı geziyordu şimdi uyumadan uyumaya da gelmiyor o nedenle çok da bi şey fark etmedi benim için ama çocuklarım için babasız hissetmesi üzüyor.” A(3)

“Fakirliği, parasal olarak değil de duygusal fakirliği çağırıştırıyor. Çünkü büyük aileler zenginlik demektir bizde ben büyük bir aileden geliyoruz, üç kardeşiz biz hepsi İzmir’de yaşıyor, kendimi

onlarla beraber olduğumda inanılmaz zengin hissediyorum kendimi. Ama burada biz bizyiz.” A(5)

Türkiye ve Almanya'daki görüşmecilerin duyguları ortak görünse de bu durumla başa çıkma ortamları farklılık göstermektedir. Özellikle Almanya'da kendi ailelerinden, arkadaşlarından ya da akrabalarından uzak kalmak kadınları daha yalnız hissettirmektedir. Türkiye ve Almanya'daki tek ebeveyn annelerin öznel yaşam deneyimleri her ne kadar farklılık içerse de genel olarak çocukların babaları tarafından karşılaşılan tutum oldukça benzerlik içermektedir. Türkiye ve Almanya'daki Türkiyeli babalar yalnızca eşlerinden boşanmamakta çocuklarından da duygusal anlamda kopuş yaşamaktadırlar.

3.5.Tek Ebeveyn Annelerin Günlük Yaşam Deneyimleri

Tek ebeveyn anneler kültürel kodlar nedeniyle “dul” yaftası almakta toplumda “bekâretini yitirmiş olması” nedeniyle farklı bir sınıfsal konuma yerleştirilmektedirler. Bu durum yalnızca toplumsal bakış anlamında olumsuz görülmele kalmamakta aynı zamanda tek ebeveyn annelerin geçmişten getirdikleri sosyal çevre, arkadaşlıklar ve akraba ilişkilerinde kendini hissettirmektedir. Bu süreçte kadınların “sahipsiz”, “erkeksiz” ya da “eşsiz” olarak görülmesi nedeniyle kimlikleri zedelenmektedir. Bu şekilde bir imaj sergilemek istemeyen tek ebeveyn anneler kimi zaman boşanmış olduğunu söylememekte, sosyal ortamlardaki aktif olma durumlarını azaltmakta ya da çevrelerini kendileri gibi insanlarla oluşturmaktadırlar. Hem Türkiye’de hem de Almanya’da benzer kaygıyı taşıyan görüşmeciler bu konudaki düşüncelerini şöyle açıklamaktadırlar:

“Çevre bakımından en yakın arkadaşlarımızdan bile kimi zaman örtük kimi zaman açık açık işte ayrılmış kadınız ya bazı imalarla karşılaştım. Yani bu evlenmiş ayrılmış zaten bazı şeyler yaşamış bundan sonrası için bi şeyler yaşamaya çekincesi olmaz gibi bir algı var... Mesela çocuk sesinden komşuyla kavga ettim işte bana vurmaya kalktı falan. O sırada işte dedim eşim olsaydı bana böyle yapamazdı falan dedim.” T(3)

“Birçok kişi benim ayrıldığımı da bilmez. Hatta bazıları hiç evlenmedim zanneder.” T(4)

“Evli ve kocası olan kişilerin evlerine giderken dikkatli davranıyorum ama zaten çevrem de benim gibilerden oluşuyor artık.” T(5)

“Çalışma hayatında tabi ki boşanmış bir kadın olarak bu etiketle yaşamak kolay değil, zor. Çok derin bilgiler vermeden atlatmaya çalışıyorum.” T(9)

“Karşı cinsten insanlar tarafından hani dulsun, eşin de yok başka gözle bakıyorlar. Tavırlarından, hareketlerinden anlıyorsun mesela sen iş yap diyorsun o diyor ki şu gün boşsan takılalım diyor. Direkt tekliflerle geliyor o şekilde anlıyorsun... Görüştüğüm insanlar hakkında ya da eve varış sürecimde özellikle Türkiye’ye gittiğimde çok yaşadım mesela teyzemle annemlerin evi 5 dk. Ama millet ne der burası Almanya değil diye yollamadılar.” A(4)

“Türk çevrelerinde falan bazen hala ayrıldığımı söylemediğim oluyor; daha dikkatli olmamak için. Hani mecbur kalınca da çekine çekine söylüyorum” A(5)

Daha önce evlenip boşanmış olduğu bilinen kadınların çevresi tarafından cinsel ihtiyaçlarının görülmediği ya da bu anlamda özlem duyduğuna yönelik mesaj verilerek

kadınlara teklifte bulunmaktadır. Böyle bir durumla karşı karşıya kalmak tek ebeveyn anneleri oldukça rahatsız etmektedir:

“Boşandıktan sonra insanların imaları değişti. Ama bu imalar daha çok cinsel manada oldu, işte ‘özlüyorsundur’ gibi imalarla karşılaştım. İşte ben arkadaş olarak görüştüğüm bir gönül ilişkisi de olabilir bu şekilde baktığım insanlardan böyle imalarla karşılaştım.” T(6)

Kadınlar evli oldukları zamanlarda “daha ahlaklı”, “evli barklı kadın” yaklaşımıyla değerlendirilirken tek ebeveyn anne olduklarında artık giyimleri konusunda açık bir kısıtlamayla karşı karşıya kalmakta, yeni özel ilişkiler oluşturma konusunda da karşı cins tarafından örtük bir potansiyel ilişki adayı olarak görülmektedirler:

“İlk zamanlarda beni uyardılar mesela evlenip ayrılmış kadınlar bazı muamelelere maruz kalırlar diye. Mesela eşim varken gelip kalan arkadaşlar ben ayrıldıktan sonra geldiklerinde böyle bi bakışları değişti. Anlıyorsun yani daha bi farklı davranıyorlar bazıları açık açık işte ben senden hoşlanıyordum ama yaklaşmıyordum diye konuşmaya başladılar. Artık yaklaşımları ve konuşmaları bu yönde oldu. ...akrabalarım işte sen ayrılmış bir kadınsın işte askılı giymemen lazım dikkat etmen lazım gibi imalar oldu hâlbuki evdeydim ama oluyor işte.” T(3)

“Mesela görüştünüz tanıştığınız bi ortamda herkes senin bir çizgin ya da doğrun olamazmış gözülle bakılıyor. Hani sen hep günlük ya da anlık bir macera, her şeyi yaşamaya müsait bi tipsin, hayır dediğinde de ha neyin nazlanması? Bakire kız mısın? Yani seviye bu kadar düşmüş durumda. Artık onlar da öyle bi alışmışlar ki ya tutarsa diye yaklaşıyorlar ama bu sefer beklemedikleri tarzda bi cevap alıyorlar ya o zaman da takıntı oluyor, hiç ayrılmıyorlar kaç tane savcılıkta devam var benim yemin ediyorum. Askıntı oluyorlar, tehdit ediyorlar bilmem ne.” T(5)

Evli oldukları süreçte oldukça normal arkadaşlık ilişkilerine sahip kadınlar boşandıktan sonra kendi hemcinsleri tarafından da eşlerini koruma güdüsüne kapıldıkları ve bir görüşmecinin ifadesiyle “kocasını kaptırma” korkusuyla tek ebeveyn annelerle eşlerini bir araya getirmekten çekindikleri öğrenilmiştir. Bu nedenle tek ebeveyn anneler artık kuracakları arkadaşlık ilişkilerini o kişinin medeni haline dikkat ederek seçtiklerini ifade etmektedirler:

“Geçenlerde arkadaşşıma gideceğimizde işte dedi ki ‘ama eşim evde’ dedi böyle. Ben önce bi şaşırdım tamam dedim o aynı odada olmak zorunda değil, biz bahçede de otururuz ben zaten kimsenin kocasıyla muhabbet eden bi insan değilim aşırı derece rahatsız olurum, elimi bile vermiyorum (tokalaşmıyorum). Neyse başka bi zamana bunun tekrarlandığını görünce ben de fark ettim kıskançlık durumu var, evli kadınlar açısından karadul gibi hemen kapabilirmişim yani Allah korusun. Bunu fark edince çok şaşırdım hani ben boşanmış da olsam, eşim ölmüş de olsa ben yine A(3)’üm ben bi insanım yani. Artık tüm arkadaşlarım bekâr, evli kimseyle görüşmüyorum.” A(3)

“Toplum içinde çoğu kadında dul kadın kocamı elimden alır diye evine almak istemiyorlar. Ben çok ev gezmelerine gitmiyorum çevredeki insanlar boşanmış dul kadınlar bizim eve gelmesin diyorlar çok net.” A(4)

“Kimseyle görüşmek istemedim işte sevgilisi olan eşi olan arkadaşlarımla görüşmek istemiyordum. Ya da arkadaşımın nişanı, kına gecesi oluyordu kendimi böyle uğursuzluk abidesi gibi yaratmışım herkese uğursuzluk getiririm falan görerek psikolojik olarak etkilendim. Ekonomik, psikolojik ve sosyal olarak etkiliyor insanı tabi.” T(7)

Tek ebeveyn anneler artık bir eşleri olmaması nedeniyle ailelerindeki erkeklerin onların üzerinde tekrar hegemonyalarını kurarak, ne yapacakları, nereye ve ne zaman gidecekleri gibi konularda kadınların davranışlarını denetlemeye başladıkları görülmektedir.

Erkek egemen yapının baskı ve denetleme mekanizması kadınların yaşamlarına şöyle yansımaktadır:

“Boşandıktan sonra abimle eniştem işte boşanmış kadınsın sen bu kadar çok gezme çok gezip tozuyorsun gibi bir baskı yaptılar ve ailemin yanına Tekirdağ’a dönmemi istediler. Ama ben bu baskıyı bildiğim için oraya dönmek istemedim ve bu nedenle İstanbul’da kaldım. Yani gece 12’ye kadar ben ders verirken kimse G. Nasılsın yardıma ihtiyacın var mı diye sormadığı için ben gezerken de kimse bana karışamaz deyince bir daha karışamadılar.” T(6)

Boşanma sürecinden sonra kadınların özel hayatları mercek altına alınmakta en ufak hareketleri ya da günlük hayatta neler yaptıkları merak edilmektedir. Tek ebeveyn anneleri daha kontrollü yaşamaya iten bu tutumlar kimi zaman kadınların rahat yaşamalarını engellemektedir:

“Mesela şimdiye kadar 3 partnerim oldu ve ben sosyal medyama akrabalarımı eklemiyorum. Çünkü çok meraklılar ister istemez ya oraya çekecekler o nedenle kabul etmediğim için kızdılar. Kusura bakmasınlar orası benim alanım ve bu nedenle beni yakalayacak ya da yaralayacak imkânları yoktu. Normal bana göre bi hayatım oldu ve yaptığının arkasındayım. Ki eşcinselliğimle ilgili bi soru sorulsa kardeşim sanane ben birine zarar veriyor muyum, senin sınırlarını aşıyor muyum derim. Ben her zaman şunu diyorum açık ve net yaşamak her zaman önceliğimdi, kirlili ve karanlık yaşayacağıma açık yaşamak daha önemli. Hayatın akışı bu ve belki en iğrençlerini yaşıyorlar yani.” A(1)

“Oldukça fazla karşılaştığım şeylerden biri mesela bi yerde oturduğunda flörtleşen tipler, tacize kalmadan bu duyguyu hissettiriyorlar. Diyorum ki oğlum var evli misin dediklerinde evet evliyim diyorum. Normal bi insan olsa bu soruyu sormaz seni ilgilendirmez. Evliyim, boşandım belki de istediğimle de dost hayatı yaşıyorum sana ne yani ama işte bu ülkede kadın olmak gerçekten çok zor.” T(7)

Tek ebeveyn anneler iş arayış sürecinde de gündelik hayat deneyimlerindeki gibi profesyonellikten uzak tutularak “dul kadın” kimliğiyle ön plana çıkmakta ve bu durum iş bulma ve çalışma sürecini olumsuz etkilemektedir. Bu da kadınların ekonomik anlamda hayatlarını etkilemekte ve uygun çalışma ortamı oluşturulmasını engellemektedir. Bu durumla ilgili olarak iş bulma kaygısı yaşayan kadınlar aynı zamanda özel bir ilişkiye de açık görülmekten rahatsızlık duymaktadırlar. Tek ebeveyn anneler iş hayatında yaşadıklarını şu şekilde ifade etmektedirler:

“...atladığım bi detay olmuş gelişen bi toplum olarak adlandırıyoruz ama anladım ki bu toplum boşanan kadın konusunda kendini geliştirememiş. 50 yerle görüştüysem boşanmış bir kadın gözüyle bakılmadığım yer 2’dir. Şöyle söyleyeyim zaten yaş itibarıyla belli bir limitte işler yapabiliyorsunuz öyle bir yerde de muhasebedir, asistandır. Görüşüyorsunuz çıkıyorsunuz artık kendimi sorgulamaya başladım ve bundan dolayı da psikolojik destek almak durumunda hissettim kendimi. Mesela ayın 1’inde başlayacaksınız deniliyor akşama eve geliyorum, nasılsınız diye mesaj geliyor ben de işle ilgili bir şey sanıyorum cevaplıyorum, kızmazsanız bir şey soracağım diyor. Rica ederim buyurun diyorum, valla gittiğinizden beri aklımdan çıkmıyorsunuz diyor. Bu ne demek diyorum, işte ben de onu düşünüyorum bu konuda ne düşünürsünüz diye size soruyorum diyor. Yarın bi kahve içip konuşalım mı? Bunun konuşulacak nesi var diyorum. Mesela ilanlar bile bu şekilde özel asistan arıyorum, anlamını bilmeyenler aramasın. Ben yıllardır yönetici asistanlığı yaptım kurum sekreterliği yaptım birine sordum beklentiniz nedir, elim kolum her şeyim ol istiyorum, şehir dışına gidiyoruz, geliyoruz her zaman yanımda ol istiyorum diyor... Ee T(5) Hanım burcunuz nedir diyor, daha önce nerede çalıştınız deyin ama bu soru nedir mesela. Ardından ben de utanmazlığa vurduğum açıkçası herkesi bozdu. Hiçbir şey değilse de evli misiniz? Bunu neden soruyorsunuz diyorum işte bu aile şirketi daha önceden evli olan kişilerle sorun yaşadık o nedenle evli olmasını istemiyoruz, görüşmeye gidiyorum bunu soruyorum özellikle evli olmak nasıl bi sıkıntı yaratıyor? Vay efendim daha önceki kişinin eşiyle sorun oldu cartıcurtu eve

gidiyorum mesajlar dökülüyor... Kendime bakıyorum ifadelerimde, kıyafetimde giyimimde mi hata var dedim... Artık iş görüşmesi yapmayı bıraktım, içim almıyordu." T(5)

"Karşı cinsten insanlar tarafından hani dulsun, eşin de yok başka gözle bakıyorlar. Tavırlarından, hareketlerinden anlıyorsun mesela sen iş yap diyosun o diyor ki şu gün boşsan takılalım diyor. Direkt tekliflerle geliyor o şekilde anlıyorsun." A(4)

İş görüşmeleri sırasında iş arayan tek ebeveyn annelerin çalışma ve para kazanma ihtiyacının farkında olan yöneticiler onlara farklı ilişki tekliflerinde bulunarak onlardan faydalanma amacı güdebilmektedirler. Yapılan tekliflere olumlu yaklaşmayan kadınlar işverenler tarafından iş verilmeme ihtimaliyle yüzleşerek ekonomik anlamda dolaylı olarak yoksulluk tehditine maruz kalmaktadırlar. T(5) bu konudaki deneyimini şöyle aktarmaktadır:

"En son işte şu kadarsa anlaşıyorsun diyorsun işe başlıcam sonra 'aklımdan çıkmıyorsun' diyorsun ondan sonra da siz işe başlayın yine de hiç duymamış olun bunu ya ben böyle bi şeyi duymamış gibi nasıl olayım. Geldiğimde o gözle bakan birine hiçbir şey yokmuş gibi nasıl davranayım dedim. O zaman bu durumu düşünün diyorlar. Ben salak gibi mi görünüyorum dedim. Ben böyle bi arayış içinde olsam gider bulurdum birini hem kendime baktırırdım ben burada gelmişim senin 2 bin liraya verdiğin işini yapıp hem de seni niye memnun edeyim ya artık bu seviyeye getirdiler. Arkadaşın tanıdığı bi insanı araya koyuyoruz, hani tanımayınca böyle davranıyorlar diye CV'mi atıyorum güya iş bulacak tanıdık bu sefer o sarkmaya başlıyor. Yani ben size izah ettim ve siz yardımcı olacağınızı söylediniz, üstüne ben bu arada seni niye memnun edeyim. Zaten benim amacım o olsa en az senin kadar pislği var orada." T(5)

Görüşmecilere yalnız anne ve çocukların aile oluşturmak için yeterli olup olmadığı ve yetersizse neden aile olmadığı sorularak, kadınların oluşturduğu aile modeli olan tek ebeveynli aileye yönelik bakış açıları anlaşılmaya çalışılmıştır. Görüşmeci kadınların çoğunluğu "tek ebeveynli aileyi" kesinlikle bir aile olarak görmektedir. Bunun yanı sıra aile olarak nitelemek için huzur ölçütü getiren görüşmeciler olmuştur. Ailede anne ve baba olup huzur olmadığında o ailenin ne kadar aile olduğunu tartışma konusu olarak gören görüşmeciler bulunmaktadır. Bu konuya T(8) "anne ya da baba yoktur ama aile huzurludur evde huzuru kaçıran birey gittiyse o zaman ailedir, huzur ve paylaşım vardır" şeklinde açıklık getirmektedir. Babanın aile içerisinde silik bir karakter haline dönüşüp etkisiz eleman olarak temsili "aile" kavramını sorgulatmaktadır:

"Bence (tek ebeveynli aile) ailedir. Çünkü biz baba varken de aynıydık, baba yokken de aynıyız çok da bi şey değişmedi hayatımızda. Yani onun evden gitmesi çok da bi şey değiştirmedir hayatımızda sadece adı vardı o gittikten sonra adı da gitti. Zaten çoğu şeyi ben kendim yapıyordum. Hayvanat bahçesine gittiğimizi hatırlıyorum orada anne baba çocuklar olurdu ama ben tek giderdim o evde uyurdu. Zoruma gider miydi çok giderdi gözlerim de dolardı ama maalesef bazı erkekler böyle." A(4)

Tek ebeveynli aile her ne kadar literatürde aile modelleri içinde yer alsada içinde yaşayan kişiler tarafından "aile ama eksik bir aile" olarak görülmektedir. Anne ya da baba olmadan oluşan aile hayatını tamamlanamamış olarak niteleyen görüşmeciler aynı zamanda diğer ailelerden farklılaştıklarını şu sözlerle ifade etmektedirler:

"(Tek ebeveynli aile) Eksiktir bence. Mutlaka bi baba eksikliği oluyor, sevgi anlamında yani. Bakıyorlar dışarda insanlara baba özlemi görüyorlar eksik yaşıyorlar bi taraflarında. Dile getiremiyorlar pek söyleyemiyorlar ama" T(1)

“Bir ailedir ama her zaman eksiktir. Yani evet yerini doldurmaya çalışırsın ama baba babadır, anne annedir çaresiz kaldığında yani sadece ailesin ama eksik bir ailesin. Bir topluma girdiğinde ben her yere giremem eşim yok diye yanımda. Hep kendimi geri çektim. Mesela arkadaşlarımla bi yerdeysem onların eşleri vardiysa ben hep kendimi kısıtladım; yolumu değiştirdim, selam vermedim, göz göze gelmedim belki arkadaşım yanlış anlar eşi yanlış anlar diye kendimi kaçırdım. Mesela bi kere arkadaşım çağırdı eşi işten aniden geldi biz hep kadın erkek ayrı oturduğumuz için çocukluktan beri o nedenle huzursuz olup kalktığımda hep diyorlar neden böyle yapıyorsun ama ben hep faydasını gördüm. Eksik var ve tamamlayamıyorsun mesela yolda gördüğümde ben arkadaşşıma selam verirdim o da eşine selam verirdi öyle geçip giderdik.” A(2)

“Olmuyor hem de hiç olmuyor. Bilmiyorum ben vakit ayıramıyorum kendime. Yani böyle gezmekten mi marketten mi bilmiyorum. Mesela şimdi evi damı toparladıktan sonra hemen markete inicem cumaya gidecek Abdullah ondan sonra akşam yemeği markette çalışanın yemeği, onlara bi şeyler pişirdikten sonra çamaşırdı bulaşıktı akşam oluyor.” T(1)

Tek ebeveyn annelere kendilerine ayırabildikleri bir zaman olup olmadığı ve ayırabiliyorlarsa ne tür işlerle vakit geçirdikleri sorulmuştur. Bu soruya verilen yanıtlar kadınların çoğunun kendilerine zaman ayıramadığını ortaya koymuştur. Zaman ayıramamalarının en temel sebebinin evdeki sorumluluklarla beraber çocuklarla ilgilenmek olduğu görülmektedir:

“Olmuyor hem de hiç olmuyor. Bilmiyorum ben vakit ayıramıyorum kendime. Yani böyle gezmekten mi marketten mi bilmiyorum. Mesela şimdi evi damı toparladıktan sonra hemen markete inicem cumaya gidecek Abdullah ondan sonra akşam yemeği markette çalışanın yemeği, onlara bi şeyler pişirdikten sonra çamaşırdı bulaşıktı akşam oluyor.” T(1)

“ Çok zor. Şöyle, neredeyse hiç olmuyor. Çok yakın zamanda uzun yıllar sonra ilk defa haftada iki saatimi bir tiyatro söyleşisine katılarak geçirdim. Ancak bu kadar çünkü bunun dışında hiç vaktim olmuyor, dört yıldır hiç sinemaya gitmedim. Çünkü onun bana özlemi var bütün gün kreşte olduğu için eve gidince temel ihtiyaçlarını karşıla; yemek, hijyen e sonra uykusu geliyor zaten o zaman ben de bitmiş oluyorum.” T(2)

“Olmuyor ya iş ya çocuk. Hafta sonu da çocuk oluyor bi şey mi oynatalım ama temizlik de yapmam lazım, yemek de yememiz lazım ama önce o mutlu olsun, hep bu kaygıyla yaşıyorsun.” A(5)

Kendilerine vakit ayırabildiğini belirten tek ebeveyn annelerin ise haftada yalnızca bir gün, babanın ya da babaannenin çocuğu aldığı gün olduğu öğrenilmiştir. Çocuklarının daha büyük olması, kendilerine yetecek duruma erişmesi kadınların işlerini kolaylaştırmakta ve kendilerine zaman ayırabilme şansını doğurmaktadır. Herhangi bir işte çalışmayan ancak Alman Hükümeti tarafından yardım alan tek ebeveyn anneler ise kendilerine vakit ayırabildiklerini boş zamanlarını olabildiğince çocuklarıyla ya da arkadaşlarıyla birlikte sosyal faaliyetlere katılarak geçirdiklerini belirtmişlerdir. Kendilerine vakit ayırabilen anneler bu sürede neler yaptıklarını şöyle açıklamaktadırlar:

“Çok fazla olmuyor eve geldiğim de şunu yerleştireyim, şunu yapayım. Çamaşırı koyayım falan diyorum. Sadece iki haftada bir babasına gittiği zaman arkadaşlarla bi kahve içiyoruz bir yerlere gidiyorum sadece. Bir de tatil zamanları daha rahatım ama o zaman da oğlumla yapıyoruz.” T(7)

“Oğlum büyüdükçe kendime daha çok zaman kalıyor. Bisikletle gelirken yolum Tempelhofer Feld’ten geçiyor. Orada yolda dinlenme fırsatı buluyorum öyle eve geçiyorum, kitap okumayı seviyorum, kendimce bi şeyler yapmayı seviyorum, arkadaşlarımla buluşurum, sinema tiyatro. İlla da dışarı çıkayım da bi derdim yok ama imkân buldukça tatile giderim. Gitar dersi alıyorum, tiyatro kursuna gidiyorum.” A(1)

“Benim için en güzel zaman çocuklarımla beraber bi şey yapmak oluyor onlarla beraber gezmek, hafta sonları Cuma günü babası alıyor yuvadan sonra o gece dedesine bırakıyor, çünkü çok seviyorlar babaannesini dedesini cumartesi sabah da gidip alıyorum. Cumartesi günü kurs var ona götürüyorum.” A(3)

Kadın yoksulluğunu görünür kılan diğer bir önemli faktör olarak “kişinin sosyalleşmesi ve faaliyetlerde bulunması” ne yazık ki tek ebeveyn annelerin hayatına da yansımaktadır. Hâlihazırda geçim kaygısı çeken tek ebeveyn anneler sosyal faaliyetlere katılarak kendilerini geliştirmek ya da eğlendirmeye harcamak yerine bu imkânı çocukları için değerlendirmeyi tercih etmektedirler. Bu bağlamda otizmlili kızı olan ve herhangi bir gelir getiren işte çalışmayan T(8) sosyal faaliyetlere katılımı konusundaki handikapları şöyle ifade etmektedir:

“Benim için kızım uyuduktan sonra hayat başlıyor. Benim kendi özel hayatım yok, olmuyor. Bazen arkadaşlarım diyor işte biz birkaç saat bakalım sen git biraz gez dolaş bir kahve iç diyorlar ama olay yine maddiyata bağlanıyor. E ben gittim 15-20 lira verip kahveye para verip de oturamam yani oturur evde içerim yapacak bi şeyim yok o parayı kızıma harcarım diyorum. Olay maddiyatta bitiyor biraz... Ancak kızımla gidebileceğim yerlere gidebiliyorum. Kızım otizmlili olmasından kaynaklı olarak işiğe, sese duyarlılığı var her ortamda durup da rahat oturamayabiliyorsun. Yolda yürürken bile gürültü azaltıcı kulaklık takıyoruz.” T(8)

Hukuksal bir kavram olarak ele alındığında boşanma, evlilik sözleşmesinin sona ermesi şeklinde ele alınsa da ruhsal açıdan değerlendirildiğinde aile birliğinin değişime uğramasına yol açan ve bütün aile üyelerini etkileyen karmaşık bir olgu olarak kendini göstermektedir. Aile birliğinin değişime uğramasından en çok etkilenenler çocuklardır (Türkmen, 2007:100). Çoğunlukla anne ve babanın kararlarının sonucu olarak hayatları tümüyle etkilenen çocuklar hakkında daha detaylı bilgiye ulaşmak amacıyla tek ebeveyn annelere bu vefat/boşanma/ayrılık durumunu çocuklarına nasıl anlattıkları, anlatırken ne hissettikleri ve onları neyin zorladığı sorulmuştur:

“Yok diyememek, oğlum büyük olduğu için ona çok bi anlatmama gerek kalmadı. Ancak kızım 8 yaşında ufak, ona anlatmak biraz zor oldu. Baban gitti ve artık o gelmeyecek, mezara götürdük işte baban burada o artık burada kalacak diye anlattık. Çok kötü hissettik, bende hala geri dönecekmiş gibi bi hevesim var kendisiyle ilgili. Hep yola giderdi eşim hep o gelecekmiş gibi bir bekleyişim var.” T(1)

Tek ebeveynliğe dönüşüm sürecinde farklılık gösteren boşanma ve eşin vefat etmesi, kadınların bu yaşananlara bakış açıları da farklılık oluşturduğunu göstermektedir. Boşanmış olan kadınlar eşinden ayrı bir hayat kurma konusunda anlaşmış olma amacı içerisindeyken eşin vefat etmiş kadınlar onların bir gün çıkıp gelme ihtimaliyle yaşamaktadırlar. Bu da kadınların tek ebeveynliğe dönüşümdeki başa çıkma yöntemlerini ve aşamalarını farklı kılmaktadır. Her tek ebeveyn anne, babanın artık hayatında eskisi kadar aktif varlığını koruyamayacağını çocuğa en az zarar göreceği şekilde anlatmaya çalışmaktadır. Ancak vefat etmiş bir babayı çocuğa anlatmakla hafta sonları ya da istediği zaman görebileceği bir babayı anlatmak arasında büyük bir fark bulunmaktadır. Bu da eşin vefat etmiş olan kadınların bu süreci atlattığını daha zorlaştırabilmektedir. Boşandıktan sonra çocukla beraber kalan anneler, baba eksikliği çeken çocuklar konusunda eski eşlerinden herhangi bir destek

alamamakta ve bundan dolayı çocukları adına üzülmektedirler. Çocuklarına babalarıyla ayrıldıklarını ancak onu hala sevdiklerini, anne babasının onun yaptığı herhangi bir hatadan dolayı değil artık eskisi kadar birbirlerini sevedikleri için böyle bir karar verdiklerini belirtmekte özen göstermişlerdir:

“O konuda psikolog desteği aldık ve 2 yıl boyunca psikolojik danışmanlık devam etti. Bu süreçte en zorlayan babasının onu görmek istememesi oldu. Babasıyla hiç iletişim kurmuyorum ancak beni en çok sıkıntıya sokan bu oldu. Çünkü babası öldü de diyebilirdim ancak bunu yapabilecek bir anne değilim, gerçek değil. Bir babasının olduğu ve yaşadığını biliyor ve sürekli babam ne zaman gelecek ne zaman gelecek diye soruları oluyor. Ancak ben cevap veremiyorum çünkü karşı tarafın ne amaçla, ne düşünerek bunu yaptığını bilmiyorum kızım adına çok üzüldüyorum ve kaygılanıyorum ve ben ekstra zorlanıyorum.” T(2)

“Biz ayrıldığımızda kızım 1.5 yaşındaydı... Yaşının küçük olması beni çok zorladı açıkçası... İşte gece ateşi çıktığında ben babamı istiyorum, hastaneye gittiğimizde babam da yanımda olsun gibi şeyler söylüyordu...Biz babanla ayrıldık artık o başka bir evde yaşayacak dedim. Ben bu süreçte hem kitaplar okudum hem de psikologlardan yardım aldım. Boşanmalarda çocuklar kendini suçlu hissedebiliyor bu nedenle biz boşandık ama annen de baban da seni çok seviyor mesajını vermeye çalıştık. Artık o da bu durumu kabullendi.” T(6)

Boşandıktan sonra eşcinsel olduğunu açıklayan A(1)'in hayatındaki değişim, tek ebeveyne dönüşmesiyle beraber çocuğunun bu durumu kabullenmesini de zorlaştırmıştır. A(1)'in 17 yaşındaki çocuğundan bu süreçte anne ve babasının boşanma durumuna alışmakla kalmayıp aynı zamanda annesinin tercihi konusunda da kabullenici bir tavır sergilemesi beklenmektedir. A(1), eşcinsel olma tercihinden dolayı oğlunun kendi babası ve akrabaları tarafından baskıya ve çarpıtmalara uğradığını öğrenmiştir. Bu durumu şu sözlerle aktarmaktadır:

“Ben eşimle 20 sene evliydim ayrıldığımızda oğlum 11 yaşındaydı 12 yaşında boşandık. Çocuğa birebir anlatmadım ama o görüyordu babasıyla anlaşılamadığımızı ama bi kez söyledim ve ağladı tam olarak kavrayamadı işte böyle böyle seninle alakası yok biz anlaşamıyoruz diyerekten. Sonradan benim kadınlarla beraber olduğum ortaya çıkınca benim oğlum biraz çelişkiye düştü. Yani şöyle düşündü; aslında bizim iki tane kadınla normal bir hayat yaşayabildiğini (eski partnerim bizimle yaşamaya başladı ve doğal gördü, pişiriyorsun beraber yiyorsun) gördü. Ben açılınca tabi önce bi şok oldu sonra Almanca tamam kabul etmem lazım dedi ben de çok şaşırdım cevaba çünkü babası çok klasik düşünüyor çok şey düşünüyor sonra babası ve çevresi, toplum çocuğun kafasını karıştırdı. Çünkü onların arasında eşcinsellik bir küfür gibi şey yapılıyor. Çocuğun aslında zararsız ve normal gördüğü şeyi diğerleri kafasını karıştırdı. Ya işte sen normal anne gibi değilsin, sen böylesin böylesin diye gel gitleri çok oldu. Bunu işte bak artık benim hayatıma bi erkek gelmeyecek baban hiç gelmeyecek diyerekten açıkladım. Artık anladığını düşünüyorum. Evlendikten sonra farklı bi durum aldı ve oğlum kendi doğasının aslında normal görececek kapasitesi varken çevreden etkilendi bu da çok yazık tabi ki.” A(1)

Eski eşi ve ailesi tarafından sürekli olarak şiddet gören A(2)'nin çocukları ise boşanma durumunu geç kalınmış bir karar olarak görmektedir, aslında bu durum onları oldukça memnun etmiştir:

“Zaten ben 6.5 sene aileyle beraber yaşadık 9-10 kişiydik bi evde büyük kızım da benimle her şeyi yaşadı orada gördüğüm tüm eziyete şahitti inşallah ondan da çıkmaz ileride. Çocuklarımla çocukluğu hiç iyi geçmedi o anlamda. Büyük kızım 3.5 yaşındayken her şeyi anlıyordu zaten dedi ki ben biraz daha büyüyeyim bu evden kaçırım burada yaşamak istemiyorum diyordu. Boşandığım zaman ona söyledim o zaten bana her gün söylerdi nerden öğrendi bilmiyorum anne boşan diyordu” A(2)

Tek ebeveyn annelerin çocuklarının yaşça küçük olması onlara bu durumu mantıklı bir şekilde anlatmayı zorlaştırabilmektedir. Bu nedenle anneler çocuklarının ebeveynlerinin bir gün barışabileceklerini düşünmeleri karşısında hem anlaşılmamış hissetmekte hem de onlara uygun cevap verememektedirler:

“Biraz kolay olmadı ama kavgalarımızdan, birbirimize karşı olan zıt davranışlarımızdan anladılar biz de açıkladık anlaşıyoruz diye. Onlar anlarlar mı diye kaygılandım onlara bunu açıklamak zor çünkü büyük olsalar anlatırsın ama hala kızım diyor ki neden anlaşımadınız baba senden özür dilesin gelsin diyor ama özür dilemekle olacak bi şey değil anlamıyor. Onlar hatalarını özür dileyerek işin içinden çıkabiliyorlar çünkü.” A(4)

Tek ebeveyn annelere ayrılık/boşanma/vefat sürecinden sonra çocuklarının kendilerine yönelik bir davranış ya da tutum değişikliği olup olmadığı sorulmuştur. Alınan cevaplar genel olarak bu dönüşümden sonra çocukların annelerine karşı herhangi bir farklı tavır göstermediği öğrenilmiştir. Bu konuda çoğu annenin çocuğunun/çocuklarının küçük olması alışmaları açısından hem iyi hem de kötü olarak yorumlanmıştır:

“İşte eşcinsel olduğumu söyledikten sonra gelgitleri ve sorgulamaları oldu okulda bi dönem sorun yaşadım kaç senemizi aldı ama toparlandık diye düşünüyorum. Elimden gelen her şeyi yaptım desem de ister istemez bi çocuk farklı bi toplumda iç içe dediğim gibi bi taraf aşırı klasik baba tarafı ve anne tarafıysa çok başka ve kesinlikle Türk değil onun için ergenlik dönemi kafası karışık geçti.” A(1)

“Çocuklarım zaten babalarına düşkün değildiler. Zaten eve çok nadir geldi. Geldiğinde de saçları uzamış öyle bakımsız ve pisti ki, evsiz gibi kızım öteki odaya gidip kusuyordu nolur o gelmesin diye. Bi insan Almanya’da yaşayacak ve saçını kestirecek parası olmayacak sen düşün. Çocuklara öğretmenleri babalarını sormuş benim küçük kızım demiş ki ben bilmiyorum ki babamın ismini bile, öğretmeni böyle şaşırmış. Kızım işte bursu için mecburen imza alması gerekiyordu yıllar sonra. Onu görmeyeli kaç sene oldu ama ilk zamanlar geldi kapıya dayandı, vurdu kıldı etti böyle çok yani, belalı biriydi sonra Rabbim yardım etti düştü yakamdan. Burs için mecburen halasına demiş ki o da avukat, imzasını getir ben onu bekliyorum dedi halası da hastanede demiş kızım gitmiş hastaneye kaç sene görmemiş çocuğunu neymiş o getir diye kızmış sanki biz ona bunları yapmışız gibi, hiç yıllarca emek vermedi bir de böyle davranmış. Sonra kızım geldi eve anne sen iyi ki o adamı boşamışsın dedi. Bize öyle büyük bi iyilik yapmışsın o kadar gurur duyuyorum seninle hepimizi kurtarmışsın dedi.” A(2)

Özellikle Almanya’da yaşayan tek ebeveyn annenin A(1) çocuğu bulunduğu ülkenin bakış açısı ve kültürel anlamda doktrinlerini taşıdığı ülkedeki insanların görüşleri arasında manipülasyona maruz kalmıştır. Kadınlar yalnızca kendi hayatlarını istediği gibi yaşamak istese de eşinin ailesi bu konuda çocuğunu ona karşı olumsuz fikirlerle donatmıştır. Tüm zorluklara rağmen çocuklarının ve kendilerinin daha sağlıklı bir hayata devam etme amacı tek ebeveyn anneleri verdikleri karar konusunda rahatlatmaktadır.

Özellikle aile bağlarına olan ihtiyacın daha fazla hissedildiği boşanma/vefat/ayrılık sürecinde, tek ebeveyn annelere yönelik davranışlarını denetleme ya da müdahale de söz konusu olabilmektedir. Aynı zamanda çevre ya da aileden yeniden evlenmeleri ya da hiç evlenmemeleri için baskı, davranışlara yönelik sınırlama söz konusu olabilmektedir. Bu nedenle tek ebeveyn annelere aile ya da çevreden davranışlarına yönelik herhangi bir müdahale olup olmadığı ve herhangi bir baskıyla karşılaşp karşılaşmadıkları sorulmuştur.

Genel olarak ailelerin çok ciddi bir baskıda bulunmadığı ancak yine de zaman zaman neyi nasıl yapması gerektiğine yönelik yönlendirmelerde bulunulduğu öğrenilmiştir.

Tek ebeveyn annelere çocuklarını nasıl yetiştirmesi gerektiği ve çocuklarının geleceği için evlenip evlenmeme kararı verirken dikkat etmesi gerektiğine yönelik mesajlar verilmektedir. Özellikle kız çocuğuna sahip tek ebeveyn annelerin yeniden evlenmesi hoş karşılanmamakta, annenin tecavüz taciz vb. olaylara çocuğunu açık hale getirdiği düşünülmektedir. Bu durum kadınları tedirgin etmektedir:

“... mesela kendi psikolojimle ilgili olarak hem baba hem anne olmaya çalışıyorum bu nedenle çevremdeki insanlar çok yapışksınız biraz ayrıl şeklinde çocuğumu nasıl yetiştireceğime yönelik eleştiriler alıyorum.” T(2)

“Evlenmemem için baskı yapıldı. Bir evde kız çocuğun varken evlenme diye karşı tarafın ailesinden bi istek oldu.” T(3)

Eski eşinden ayrı bir hayat kuran kadınlar bir erkeğin himayesinde kalmadığı için ailesi tarafından ona güvende olmadığı mesajı verilmekte, “başında bir erkek olsun” anlayışıyla kadınların evlenmeleri desteklenmekte ya da günlük hayatları sürekli kontrol altında tutulmaktadır. Böyle bir denetim mekanizması kadınların günlük hayatlarına şöyle yansımaktadır:

“Evlenmem konusunda ailemden herhangi bir baskı yok ama hayatını kur, bi düzenini kur, klasik başında bir erkek olsun. Mesela bi yere gittim annem arar vardın mı neredesin? Ablam onlarla beraber yaşıyor mesela onu aramaz babam var diye hani o evde bi erkek var. Beni hala himayesi altında görüyorlar. Ya hani diyorum ben anneyim 33 yaşıma geldim bırakın yani...” T(7)

“Baskı var ama ben çok takmıyorum mesela kalacağım yerler gideceğim yerler hakkında. Şuraya gitme burada kalma şeklinde. Benim aileme kalsa bak Türkiye'deler onlara kalsa ta ordan müdahale edecekler mesela benim bahçem var onlara kalsa orda tek kalmayayım gideyim kardeşimde kalayım ev tutarsam da kardeşimle beraber büyük bi ev tutun onla beraber kalın. Diyorum ki anne o evli, iki çocuk sahibi bir de kocası var adam istediği gibi evinde gezemeyecek dolaşamayacak ayrıca çocuklarım da var ben onlarla neden kalayım ev ev üstüne kurulmaz... Onlara göre kadın tek başına nasıl kalabilir doğuda öyle bizim kadın tek olduğunda akıllarına türlü türlü şey geliyor.” A(4)

Almanya'da bulunan A(3)'ün ailesi ise evliliğini bitirmemesi gerektiğini düşünmektedir. Boşandığı kişi çocuklarının babası olduğu için başkasıyla evlenmemesi yönünde fikir belirtmektedir. Onların sınırlayıcı fikirleriyle sürekli olarak tartışma içerisinde olan A(3) bulunduğu bu karmaşayı şu şekilde ifade etmektedir:

“... benim ailemin bakış açısı evlenmesen bile 20 sene bekle yine o adamı bekle diyorlar çünkü çocuklarının babası o doğru olan onu beklemen her kadının görevi bu hangi koca çocuğuna bakıyor, evine uğruyor ki bu düzen böyle diyorlar. Diyorum ben sizin düzeninizle size mutluluklar dilerim ben gidiyorum buradan gururumla tek başıma yaşlanırım ama yıllarca kendini bilmez birini beklemem.” A(3)

3.6. Geçmiş Yaşam Deneyimleri

Tek ebeveyn annelerin eski eşlerinden ayrıldıktan sonra yaşamlarına nerede devam edecekleri yer sorununu ortaya çıkarmaktadır. Bu süreçte evden kimin gideceği, gidecek

tarafın ailesine geri dönüşü ya da yeni bir ev arayışı gibi sorunlar doğmaktadır. Görüşmeci tek ebeveyn annelere eski eşlerinden ayrıldıktan sonra kimle/kimlerle yaşamaya başladıkları sorulmuştur. Aynı evde hayatlarına devam eden tek ebeveyn anneler çoğunlukta olmakla beraber, evden çıkan kadınların ilk aşamada aile evlerine döndükleri öğrenilmiştir. Bu süreçte kadınların en çok tek başına çıktıkları eve çocuğuyla dönen kadın olma durumu nedeniyle kendilerine yönelik tavırdan etkilendikleri, aynı zamanda ısrarcı davranarak evlenilen kişiden ayrılma sonucu “haklı çıkmış aile” ile baş etmeye çalıştıkları görülmektedir. Görüşmecilerden T(7) bu durumun kendini nasıl etkilediğini şu sözlerle açıklamaktadır:

“Sonra bi süre annemlerde kaldık. Ama annem, işte diğer kişiler o zaman benim evlenmemi pek istememişlerdi o dönemde nişanlılık zamanında da sorun yaşadık bi sürü problem oldu. O zaman onları ikna etmiştim. Ama bir kişi gidiyorsun iki kişi dönüyorsun bu nedenle hep bi tarafın farklı hissediyor. Sonuçta evlenip, boşanıp gelmişsin bunlar toplumun aslında verdiği fikirler annem babam açık görüşlü olsa da çevreden mahalleden hoş karşılanmadı.” T(7)

Tek ebeveyn anneler “baba evi” temelli kurulan erkek hegemonyasından çıkıp evlilik sürecine dâhil olarak tekrar başka bir erkek hegemonyasına girmesiyle yalnızlaşabilmektedirler. Aile evine dönüşte baskı yalnızca kadının kendisine değil aynı zamanda çocuklarına yönelik de olmaktadır. Buna örnek olarak T(3)’ün yaşadıkları dikkate değerdir:

“Bi 10 sene falan annemlerle beraber yaşadık. Ama sonradan babam yine eski geleneklerine döndü işte kızıma kafanı ört, namaz kıl falan bilmem ne demeye başladı. E ailenle yaşıyorsun öyle olunca bulaşık yıka babanın istediği saatte erkenden uyu, uyan müthiş bir müdahale vardı. Maddi olarak rahatsın ama psikolojik olarak iyi olmadı. Öyle olunca buradaki evin de kiracısı çıkmıştı. Annem dedi o eve siz gidin özgürce yaşayın. Biz öyle geri taşındık buraya.” T(3)

Aileleriyle beraber kalmayı tercih etmeyen kadınların ise ev arama sürecinde “bekâr çocuklu kadın” olması nedeniyle “aile apartmanı”na yerleşmesi istenmemektedir. Tek ebeveyn anneler hem bir aile hem de yalnız bir ebeveyn olarak görülmenin ortasına bırakılarak yalnızlaştırılmaktadırlar. Aile olmanın arafında kalan kadınlar sosyal çevre tarafından sürekli olarak yalnız olduklarına dair mesajların yansıtılmasıyla yüzleşmektedirler. Sosyal çevre tarafından aile olarak kabul görülmeyen, bu nedenle barınma, sosyalleşme gibi en temel ihtiyaçları sağlamakta zorlanan kadınlar kendilerini şöyle ifade etmektedirler:

“Ben boşandıktan sonra yeni ev arayışına çıktım, onun eziyetini çok çektim ve çok kişiyle tartıştım. Emlakçıyla okeyleşiyoruz mal sahibini çağırıyor kontrat imzalanacak oturuyoruz karşılıklı işte kaç kişilik bir ailesiniz, kim yaşayacak evde, kalabalık mısınız dedi. Kızımla ben sadece dedim ki zaten ben 10 yıldır hep aynı mahallede yaşadım hep aynı 3 sokakta dolaştım etrafı esnafı hep tanırım. Ama bunu duyunca bir yüz ifadesi değişti ay işte kusura bakmayın dedi orası dedi aile apartmanı dedi ve ben öyle bir anda sinirlerim boşaldı ki pardon aile apartmanı derken dedim işte hanfendi bildiğiniz gibi karı, koca çocuk... Beyefendi dedim sizin aile anlayışınız nedir ben ne olarak görünüyorum oradan dedim. Beyefendi siz burdasınız eşiniz nerde haberiniz var mı dedim. Nasıl yani dedi. Eşiniz nerde, yani bazı şeyler takiple resmiyetle gitmez benim de hayatımda bir kızım var kendi kurallarım ve sınırlarım var. Evliyen bunu kocam belirlemiyordu şu anda da ev sahibiyim diyenler belirleyemez bunu. Yanlış anladınız falan dedi ama bu ifadenin başka anlaşılır yanı yok dedim kalktım kontratı yırttım kafasına attım yani bildiğin işte emlakçı araya girdi ortayı bulmaya çalıştı ama ben dedim ben artık bırakın o daireyi tutmak o binanın önünden geçerken bile midem bulanacak benim emin olun dedim.” T(5)

“Toplum içinde çoğu kadında dul kadın kocamı elimden alır diye evine almak istemiyorlar. Ben çok ev gezmelerine gitmiyorum çevredeki insanlar boşanmış dul kadınlar bizim eve gelmesin diyorlar çok net...Karşı cinsten insanlar tarafından hani dulsun, eşin de yok başka gözle bakyolar. Tavırlarından, hareketlerinden anlıyorsun mesela sen iş yap diyorsun o diyor ki şu gün boşsan takılalım diyor. Direk tekliflerle geliyor o şekilde anlıyorsun.” A(4)

Türkiye’deki ve Almanya’daki tek ebeveyn anneler girdikleri sosyal ortamlarda yalnız anne olarak kodlanmakta, aile sayılmamaktadırlar. Aile olarak görülme-yen yalnız anneler ev tutarken ya da başka bir kişinin evine giderken sorun yaşamakta özel alanlara kabul edilmemektedirler.

Tek ebeveyn annelere eski eşlerinden ayrıldıktan sonra kendilerine herhangi bir nakit, borç, arsa, dükkân vs. kalıp kalmadığı sorulmuştur. Eşi vefat ettikten sonra kendisine kalan yükümlülükler ve maddi kaynaklar konusunda T(1)’in ciddi mücadele içinde olduğu görülmektedir:

“Dükkân, ev var araba var. Kredi kartı borçları ve vardı. Ev inşaat halindeydi onu tamamladım, markete kredi çektim, borçlarını ödedim.” T(1)

Yapılan görüşmelerde tek ebeveyn annelerin eski eşlerinin ihtiyaçları nedeniyle onlar için kendi adlarına kredi çektikleri öğrenilmiştir. Ancak boşanma sürecinden sonra resmîyette kredi kendi adlarına olduğundan dolayı parayı kullanan eski eşleri olsa da kendileri borcu ödemekle yükümlü tutulmuşlardır. Kendi inisiyatiflerinde olmadan eski eşlerinin davranışları nedeniyle boşandıktan sonra bazı kadınların ne kadar zorlu bir süreç yaşadıklarını görülmektedir:

“E borçları kaldı işte, hala borç ödüyorum. İşte krediler ondan kalma. Bana çektiymişti o nedenle ben ödüyorum. Ona güvenerek çekmişim zaten şu an beni zorlayan da onlar o olmasa borç batağında olmazdım. İzole yaşar ama eksi eksi eksi şeklinde yaşamazdım.” T(2)

“Kredi kartı borcu vardı. Sadece gecikme faizini ödeyebiliyordum en sonunda annem bi para verdi de öyle kapatabildim yoksa hayatta kapatamazdım.” T(3)

“Davayı ben açtım, masrafları ben ödedim, kredi kartı borçlarımı o doldurmuş ama benim üzerime olduğu için ben ödedim. Bunun gibi masraflar” T(4)

“Borç, işte 70 milyar borç kaldı.” T(9)

“Tabi ki beraberken kaldığımız evde ben yaşamaya devam ettiğim için o evin aylarca ödenmemiş kiralari, faturalari bana kaldı.” A(2)

Kadınlar boşanma sürecinden sonra evlilik boyunca aslında beraber elde ettikleri maddi kazançlarından feragat etmek durumunda kalıp, birlikteliklerini sonlandırabilmeyi bir kar olarak görmektedirler. Bu anlamda A(4) 3 çocuğuyla tek başına kaldığı süreçte eşinden herhangi bir destek görmediğini ve birliktelikleri sürecinde elde ettikleri varlıkları da yalnızca karşı tarafın sahiplendiğini belirtmektedir:

“Kendi evden çıktıktan sonra dükkânı aldı, arabasını aldı, 2 senelik sermayesini aldı bir yazlık bahçemiz vardı onu da aldı bana hiçbir şey bırakmadı. Avukat bana sordu ister misin dava açalım mı ama hem vermek istemeyecekti hem de süreç uzayacaktı o nedenle yok dedim hiçbir şey istemiyorum yeter ki kurtulayım bu adamdan dedim. Sonra bu kararı aldıktan sonra bana 5000

Euro ver, Jobcenter bana maaş bağlayana kadar başımın çaresine bakayım dedim ama naptı etti 2000'e düşürdü. Her hafta sonu çocuğu alacaksın almazsan da bakıcı parası vereceksin denildi ama ne çocukları aldı ne bakıcı parası verdi. Dedim tamam 2000 ver ben boş zamanımda çalışırsam senden gelir alırım sonra daha o eve girmeden millete demiş Türkiye'ye haber yollamış bu 2000 Euro'ya çocuklarını bana satıyor. Dedim sana lanet olsun dedim o parayı da istemiyorum dedim ve öyle devam ettim. Şükrediyorum ama hala o adamdan kurtuldum sıkıştırılmaktan kurtuldum. Ondan uzaklaştıktan sonra sinir haplarını bıraktım." A(3)

Tek ebeveyn annelere sorulan eski eşiniz vefat ettikten/eşinizle boşandıktan sonra maddi durumunuz ne yönde değişti sorusuna verilen yanıtlar, genel olarak gelirin azaldığını ancak diğer taraftan manevi anlamda dert ve kaygının azaldığını göstermektedir. Boşandıktan sonra çocukla beraber yeni bir düzen kurmak kadınları maddi anlamda yormaktadır. Onlara göre yaşam devam etmekte ama zorluklar da peşlerini bırakmamaktadır:

"Boşanma tabi ki olumsuz etkiledi. Şirket için çekti bana krediyi ödeyeceğim dedi. Tabi ki ben kocam olduğu için güvendim. Ama işte şimdi ödemiyor ödeyemiyor parası olsa da önceliği ben olmam gerçi o kızı da borcu varmış gerçi. Kabullendim artık bu borç benim borcum ödemeye çalışacağım. Tabi ki eskisi gibi olmuyor maaş alıyorum ama önemli bi kısmı krediye gidiyor." T(9)

"Önceden daha düzenli bir yatırım hayatın vardı şimdi kızımın hayatımı idame ettirmeye çalışıyorum bugün var mı var sonrasını boş verdim." T(5)

Tek ebeveyn anneler boşandıktan sonra maddi anlamda zor durumda kalmakta bu nedenle daha çok çalışma ihtiyacı hissetmektedir. Ancak daha çok çalışmak sorumluluklarını artırarak kendilerine ve çocuklarına ayırdıkları zamanı sınırlandırmaktadır. T(6)'nın sözleri bu durumu açıklamaktadır:

"Gelir azaldı, masraf çoğaldı doğal olarak. Daha çok çalışmak zorunda kaldım." T(6)

Almanya'da yaşayan tek ebeveyn anneler boşandıktan sonraki süreçte devletten aldıkları desteğin çok önemli bir yeri olduğunu belirtmişlerdir. Yalnızca çalışan kişiler için geçerli olarak artık ailenin gelirinin tek olması nedeniyle vergi dilimleri değişmektedir. Almanya'da gelir durumuna göre belirlenen vergilerde evli olup olmamak ayırt edici özellik taşımaktadır. Altı vergi sınıfı içerisinde üçüncü sınıf vergi tipi: evli kişiler (daha yüksek gelir) veya ebeveyn parası alan kişiler olarak, ikinci sınıf vergi tipi: tek ebeveyn veya ayrılmış şeklinde açıklanmaktadır. Almanya'daki vergi sisteminde vergi sınıfı, vergi miktarını etkilemektedir. Kesintilerin toplamı ayrıca maaş miktarına da bağlı olarak belirlenmektedir. Evliyken daha az vergi ödeyen A(1) vergi ödemelerini şöyle açıklamaktadır:

"Değişen şey aylık vermemiz gereken vergilerin sınıfı değişti. Onun sınıfı maddiyat olarak ne kadar az almaya başladım. Sanırım 300 Euro daha az almaya başladım. Önceden ştoklasse (Steuerklasse) durumuna göre vergi ödüyorsun önceden 3'tü şimdi 2 bi şey, ona göre durumuna göre vergi ödüyorsun o değişti. O zarar oldu diyebilirim." A(1)

Boşandıktan sonra maddi anlamda yaşadıkları değişim sürecini Almanya'daki tek ebeveyn anneler şöyle açıklamaktadır:

"Ben boşanana kadar 8000 mark (Avro kastediyor) birikti kiram kanunen 3 ay içinde ödemezsen evden atıyorlar normalde o ev büroları kontağa geçip ev sahibiyle işte o kadın eşinden boşanıyor

biraz sabredin dediler öyle bizden öncekileri mahkemeye atmışlar ama bizde yardımcı oldular sağ olsunlar.” A(2)

“Eski eşim evdeyken de bize bakmıyordu. Ben çalışıyordum. Hiçbir şey değişmedi. Bir sene de aşağı yukarı çalışmaya devam ettim sağ olsun kız kardeşim yardım etti o süreçte çocuklar konusunda sonra evlenince gitti bu sefer de ben işten çıkmak durumunda kaldım çalıştığım iş üç vardiya bi işti. Bazen gece bazen gece ikide gidiyordum sabah 9’da gelmek durumunda kalıyordum o nedenle işten çıkmak durumunda kaldım. Ama devlet destek çıktı devlet baktı o süre içinde.” A(4)

Ev bulma sürecinde Türkiye’deki kadınlar yalnız oldukları için çevre tarafında olumsuz tepkilerle karşılaşırken Almanya’da ev büroları bu düzenlemeyi sağlayarak kadınların ev bulma ve kira ödeme durumları hakkında yardımcı olmaktadır. Türkiye ve Almanya’daki tek ebeveyn anneler maddi zorluklar atlatmakla beraber Alman hükümetinin maddi zorluk yaşayan kişilere özellikle çocuk sahibi olma durumlarında oldukça destek olduğu görülmektedir.

Tek ebeveyn annelere boşanma/vefat sürecinde ne tür sorunlarla karşılaştıkları sorulmuştur. Bu anlamda eşinin vefatı sürecinde T(1) eski eşinin ailesiyle miras konusunda ve maddi konularda sıkıntılar yaşadığını aktarmıştır:

“Ailesi tarafından vardı. Babası işte gelip oğlumun malıydı bunlar artık benim malım, buralarda bir şey yapılacaksa bana sorulacak gibi durumumuz hakkında hak iddia etti. Çünkü eşim onları alıstırdı şimdi kesimhaneye gidiyordu hem eve hem onlara getirirdi. Şimdi o da bitti tabi yakıtta kömür de her şey yiyecek, içecek kontör parasına kadar o alıyordu gidince tabi bi boşluğa düştü onlar da. Bununla ilgili olarak dedim madem onundu koyup gitmeseydi, ben çok mu memnunum. Hem borçları öde hem marketi öde hem çocuklarla uğraş dedim tartıştım onunla.” T(1)

T(1)’in ifadesinde eşin vefatı sonrası tek ebeveyn annenin aile veya birey olarak görülmeyip geriye kalan maddi kaynakların büyük aile tarafından el konulduğu ancak borç ve ödemelerin yalnız anneye bırakıldığı görülmektedir.

Boşandıktan sonra tek ebeveyn anneler çocukların babası tarafından yalnız bırakılmakta ve bu süreci tek başlarına atlatmak zorunda kalmaktadırlar. Her ne olursa olsun çocukların babalarına olan ihtiyacı şüphesiz gerekli görülse de T(2) bu konuda hukuki bir yaptırım olmaması konusunda zorlandığını belirtmektedir:

“Beni aslında en çok yoran iki üç yıldır avukatlarla yalvardığımız şey bir babanın ayrılrsa dahi çocuklarını görmesi üzerine bir yaptırımı olmalı. Avukatların o kadar çok kapıyı kapattığı bir konu ki tamam nafaka için dava açarız, tazminat için dava açarız ama bir babanın çocuğunu görmemesi için hiçbir yaptırım yok hukuki olarak bu bana çok kötü geliyor. Burada ben değişim söz konusu kişi 4 yaşında kendini savunamayacak kadar küçük olan bir çocuk. Babasını görmek istiyor özlüyor ancak bunun hiçbir hukuki yaptırımı, başvurusu yok. Bence bu olmamalı. Çünkü burada çocuk cezalandırılıyor ve nasıl bir hukuki altyapı olmaz kafam almıyor.” T(2)

Tek ebeveyn annelere yaşadıkları bütün sorunlar genel olarak ele alındığında en büyük sıkıntının ne olduğu sorulmuş ve kadınların en çok ekonomik açıdan sorun yaşadıkları öğrenilmiştir. Maddi kaynakların yeterli olmaması, yeni bir düzen kurmak, zaman zaman işsizlik sorunuyla yüzleşmek kadınların hayatlarını zorlaştırmaktadır. Karşılaştıkları bu zorlu yaşam mücadelesi kadınların hem psikolojik hem fizyolojik sağlıklarını olumsuz etkilemektedir. Görüşmeye katılan kadınlardan T(1) ve T(5) deneyimlerini şöyle aktarmaktadırlar:

“Arkasında bıraktığı yarım işleri tamamlamak ve borçları ödemek en zoruydu” T(1)

“O işsiz kaldığım dönem hem maddi olarak hem de eliniz kolunuz bağlı manevi olarak da kısıtlı kalmak özellikle şu son 1.5 yıllık işsizlik dönemimde öyle bir kısırdöngüye döndü ki en sonunda merkezi sinir sistemi hasarı hastası oldum (fibromiyalji)” T(5)

Tek ebeveyn annelerin çocuklarıyla ilgili kaygıları, sorumlulukları ve onlara yetememe korkusu kadınların en büyük sıkıntıları arasında yer almaktadır:

“7 yıldır bu çocukla beraberim. Mesela bi odada bırakıp diğer odaya bile geçemiyorum çünkü sessizlikten aşırı korkuyor. Müzik açıyorum o resim yapıyor ancak öyle işimi yapabiliyorum. Ödev yaptırırken vs. 7/24 onunla beraberim onunla beraber nefes alıyorum.” T(8)

“En büyük sıkıntım oğlumla olan okul sorunuymdu o zaman sanki kendimi yalnız hissetmişim hafif bir suçluluk hissetmişim... Çünkü kendisi iki ana konuyu atlatmaya çalıştı benim boşanmam ve eşcinselliğim.” A(1)

En büyük zorluklardan biri de kadınların çocuklarıyla beraber aile evine dönmek zorunda kalmaları ve boşanma sürecinde anne ve babalarından ya da yakın çevrelerinden destek görmemeleri olarak belirtilmiştir. Özellikle Almanya’da yaşayan Türkiyeli tek ebeveyn anneler ülke değiştirmekle yüz yüze gelmekte ve bu süreçte hukuki sorunlarla mücadele etmek durumunda kalmaktadırlar. Kadınların anlatıları bu süreci ne kadar zor koşullarda geçirdiklerini göstermektedir:

“En büyük sıkıntı ailemin evine geri dönmek, onlarla yaşamak. Sonuçta belli bir hayatın var ve değiştiriyorsun. Annem sürekli olarak kızım bunu nasıl yaşar diye sürekli üzülüyor ve doğal olarak bu durum da benim psikolojimi bozuyor.” T(9)

“Bi dönem çocuklarıma vize alamıyorum baba benden boşanmış, her şey o kadar arapsaçıydı ki. Bana dediler ki önce Almancanı düzelt, sonra da başörtünü çıkart öyle gel dediler Türk firmalar bile bana böyle muamele etti. Türkiye’ye dönme korkusu çok oldu çünkü oraya çocuklarıyla ailenin evine dönmek kolay değil.” A(2)

“Ailemden en önemlisi annemden aradığım desteği görememek benim canımı çok acıttı” A(3)

Görüşmecilerin yanıtları doğrultusunda sorunların yoğunluklu olarak maddi sıkıntılar, yaşayacak ev sorunu, aileden çevreden gelen baskı, eski eşin ailesinin tavırları, karşı cinsten sözlü veya fiziksel taciz ya da rahatsız edici davranış, hukuki sorunlar, çocuklardan kaynaklı sorunlar, çalışma hayatından kaynaklı sorunlar, dışarı çıkmak ve görüşülen insanlar hakkında sorunlar şeklinde ortaya çıktığı görülmektedir.

3.7. Göçün Etkileri

Türkiye’deki ve Almanya’daki görüşmelerdeki deneyimlerde fark oluşturacak bir konu da göçtür. Almanya’daki Türkiyeli kadınların evlilik hayatlarında göç önemli bir yer kaplamaktadır. Özellikle Türkiye’den çoğunlukla akraba ya da memleket bağı sayesinde kurulan bu evliliklerin literatürde “ithal gelinler” olarak nitelendiği önceki bölümlerde ifade edilmiştir. Görüşmecilerden yalnızca A(1) Almanya’da doğmuş olup diğer görüşmeciler Türkiye’nin özellikle doğu bölgesinden çıkıp, evlilik nedeniyle göç etmişlerdir. Göç sürecinde

dil bilme, yeni bir yaşama alışma, destek mekanizmaları hakkında farkındalık gibi konular oldukça önemli bir yere sahiptir. “Türkiye’den gelen gelin” bakış açısı kadınların evlilik yaşamını zorlaştıran bir faktör olarak ortaya çıkmaktadır. Bu zorlu süreci A(2) şu şekilde aktarmaktadır:

“...Belki Türkiye’deki insanlar inanmazlar ama ben haftalarca açlıktan öleceğimizden korkarak yaşadım. Kimsenin bizden haberi olmadan yaşadık Jugendamd gençlik kurumu olarak bilinen bu merkeze başvurdum onlar bize şey getiriyordu böyle kaşık mama getiriyordu. Çocuklara getiriyordu aslında ama ben de diyemiyordum ki açım diye zaten başka bi şey getiremezler ama haftalarca, o bitiyordu gidiyorduk onu yine alıyorduk ben 5 ay sadece böyle camdan bakıyordum. Bazen Türk sesi duyuyordum ama o kadar çok çekiniyordum, içime kapanıktım ki diyemezdim bana 100 yüro verin bir gün size vereceğim hani. Ama bir gün iyi olacağım diye bi umudum da yoktu çünkü o adamla hiçbir günüm dahi iyi geçmemişti. Bir gün biz burda ölürsek kim bizi bulacak kaç gün sonra fark edecekler diye düşünürdüm. Hiç insanın aklına gelmeyecek, Almanya’ya gidince böyle bi şey yaşayacağı aklına gelmez ya ama biz 5 ay böyle yaşadık hiç evde bi tane minder yok kafanı koyacak sadece yatak odam, bir dolabım vardı biz yemeğimizi de orda yiyorduk, çayımızı, suyumuzu da orda içiyorduk. Buralar hep bomboştu. Ben de Almanca bilmiyorum, sosyal hakkım var ama yolları bilmiyorum hiçbir yeri bilmiyorum. Ama o sırada çocukları verecek bi yer yok kursa da gidemiyorum Almancam yok...” A(2)

“Ben normalde sırrımı asla dışarı vermem aileme bile söylemedim bunları ben gelmişim 47 kilo hiç kimsenin haberi yok... Çamaşır makineleri vardı evde, ben geldim çamaşır makinesinin üstünü örtüyle örttüler neymiş Türkiye’de köyden Almanya’ya geldim işte ben zaten köyde elde çamaşır yıkıyormuşum burda da yıkayacakmışım diye 9 kişinin çamaşırlarını elde yıkadım 6.5 sene boyunca... Her şekilde öyle eziliyorsun ki sadece o yok diye değil her türlü... Afedersin bana dedi ki sen köyden geldin ben seni köyün ahırından getirdim sen gelmişin burda boşanma açarsın şu bu, o beni dövünce komşu polis vardı o hep beni görüyordu zaten boğazım falan çizilmiş mosmor her yanı... Dedim ben bi Türk istiyorum Almancam yok... Kemiklerime işlemiş kimsesizlik sanki... Yüzümde gözümde hep morluk olunca da işte firmaları aradılar bi Türk bulmaya çalıştılar su getirdiler iç diye dedim yıllar sonra ya beni de insan yerine koyup seviyorlar nasıl sevindim. Birini buldular Türk işte derdin ne dediler, uçak bileti mi istiyorsun, Türkiye’ye mi dönmek istiyorsun?... Kaynanamla 6.5 sene yaşadım sonra bu eve eşimle beraber taşındım bu eve. Çocuklarım küçüktü kimseye gidip de bi şey diyemiyordum. Çok açlık çektik biz çocuklarımızla haftalarca kaşık mama yedik biz ölmek için. O nedenle çektiklerimde ben Müslümanım çekmem lazım dedim” A(2)

Kadınların özellikle, A(2)’nin hikâyesinde, şiddet, kumar, göç, yalnızlık, ötekileştirme, dil bilmemenin yarattığı anlaşılmazlık yoğun bir şekilde iç içe geçmiştir.

İş arama sürecinde Almanya’da yaşayan kadınlar Türkiye’dekilerden daha farklı bir yaşam sorunuyla yüzleşmektedirler. Çoğunlukla evlilik nedeniyle göç etmiş olan tek ebeveyn anneler çalışma izni konusunda sıkıntı yaşamışlardır. Herhangi bir gelir gösterememesi durumunda sınırdışı edilmesi söz konusu olacağından kolay olmayan ve alışılmadık çalışma ortamlarını ve şartlarını kabul etmek zorunda kalmışlardır. Bu süreçte mecburen tornacılık yapan A(2)’nin sözleri dikkat çekicidir:

“Ayrıldıktan sonra 6 kursa gittim sonra çalışma iznine başvurdum. Ama ben buraya gelirken kayınvalidemin üzerinden gelmişim yüksek gelirli diye onlar mektup yazmışlar işte biz buna bakmak istemiyoruz bunu yurtdışı edin diye. Ben şok oldum 1 sene çalıştım tornacılık işine girdim çalışmaya başladım asla kadın işi değildi hep erkekler çalışıyordu ben o kadar ev hanımıydım ki hayatımda hiç erkeklerle beraber iş yapmamışım öz amcam geliyordu biz onlara ayrı sofra kuruyorduk ama girdim erkeklerin içine çalışıyorum 1 sene ama 20 senem gitti. Ellerimi falan makinelere kaptırıyorum metal hani tuttuğun anda bezi kolun gidiyor ben hayatımda öyle iş görmedim. Ama o şekilde süresiz oturma aldım.”

Tek ebeveynliğe dönüşüm sürecinin en önemli noktası olan hukuki düzenlemeler daha önce böyle bir deneyimi olmayan kadınlar adına oldukça karmaşık bir durum oluşturmaktadır. Özellikle Almanya'da yaşayan kadınlar hem dil sorunu hem de farklı bir hukuki yapıyla karşılaşmaktadırlar. Boşanma sürecinde karşılaştıkları hukuki sorunları görüşmeye katılan kadınlar şöyle anlatmaktadırlar:

"Bana boşanma sürecinde Jugendamt çok yardımcı oldu. Ben aslında kuralları çok bilmiyordum çocuk parasını almak 2-3 ay sürdü hemen yapamadılar çok zor oldu. O zaman bu küçük oldukları için 300 300 alıyordum çocuk parası olarak aslında ben mecbur değilmişim kirayı ödemeye devlet ödeyecekmiş aslında ama ben yine de gelen parayı direk kiraya gönderdim. Mahkemeye ev bürosundan gelenler kirayı kim ödeyecek, ev kime kalacak, bu borç nasıl ödenecek karar vererek ayrılıyorlar. Benim ödediğim bi kaç kiraya yetti yine de kaldı sonra devlet hepsini ödedi çok şükür. Arkadaşlarım ve Jugendamt'takiler sağ olsun çok yardım etti." A(2)

"Öncelikle o Alman ben Türk'üm, buradaki bürokrasiyle uğraşmak kara delik gibi ... Buradaki sistemi anlamak altından kalkmak, angaryalarla uğraşmak, orada çok zorlandım. Süreç Türkiye'deki gibi işlemiyor uzun uzun sürüyor ve Türkiye'de eşin dostun sana anlatıyor sen de ona göre o yolu izliyorsun olursa oluyor olmazsa olmuyor burada kesin ve net tek bi sistem var ve onu takip etmek zorundasın. Ancak bu sırada zaten 40 saat çalışıyorsun, zaten çocuk mutlu mu değil mi diye kolaşan ediyorsun bi de üstüne kâğıtlar, kâğıtlar, kâğıtlar, angaryalar, angaryalar, angaryalar." A(5)

Tek ebeveyn annelerin bu süreçte çocuğun ya da çocukların kimde kalacağı yönünde vermeleri gereken mücadele en önemli sıkıntılarından birini oluşturmaktadır. Erkeklerin çocuğun babası olarak velayetin kendine verilmesini istemesinden ya da hiçbir şekilde boşanmak istememesinden dolayı hukuksal süreçte davaları çekişmeli bir duruma sokmaktadır. Boşanmak isteyen ancak çocuğundan ayrı yaşamak istemeyen kadınlar kimi zaman iftiralara maruz kalmaktadırlar. Bunun gibi bazı anlaşmazlıklar boşanma sürecini zorlaştırmakta ve süreci uzatmaktadır. Çocukların velayeti konusunda bir netlik oluşturulsa da diğer ebeveynin çocuğu ya da çocukları ne zaman göreceği vb. konularda netlik sağlamakta zorluklar yaşanmaktadır. Bu durum kişilerin sosyal çevresine karşı olumsuz yansıtılarak çocukların velayet kararı değiştirilmeye çalışılmaktadır. Velayet ve boşanma davası sürecinde zorluk yaşayan tek ebeveyn anneler yaşadıklarını şöyle anlatmaktadırlar:

"Velayet davası yaklaşık 2 yıl sürdü dilekçeler gitti, geldi, tanıklar dinlendi. Bu sırada kişilik bozukluğu iddiasında bulundu, benden rapor istendi. Testlere girdim. Alkol bağımlısı olduğumu iddia etti bunun için 8 hafta boyunca alkol testlerine gittim. Çok zor bir süreç... Çok şükür kişilik bozukluğu çıkmadı, alkol bağımlılığı çıkmadı. Sonuç olarak hâkim davada bana verdi kızımı. Bunun bende şöyle bir olumsuz yanı oldu birincisi bu süreçte kızım çok zarar gördü ikincisi ben kızımı kaybetme korkusuyla baş başa kaldım, sürekli bu kişi işte bana dava açar da kızımı alır diye... Ben hala dava açabilir korkusu yaşıyorum yani." T(6)

"Hukuki olarak mahkemedeysen eve gelmeyen adam her davaya geldiğinde ben karımı seviyorum, ben karımı istiyorum bizim ilişkimiz çok normal dedi. Evet, ben kumar oynuyorum ama onlara da bakıyorum dedi. Madem bakıyorsun ev bürosundan geldiler mahkemeye dediler neden bu kadar süre kira ödemiyorsun dediler bana bi şans versin ben o zaman değişeceğim dedi. Hayır, ben sana ne şans vereceğim dedim tercümanlara hayır şans vermiyorum bir günüm bile onla geçsin istemiyorum dedim ama o bazen duruşmalara gelmedi işte onun kardeşi de avukat olunca onlar nasıl işliyor biliyorlar. Onlar hukuki süreci o kadar karıştırdılar ki tehlikedeydim aslında beni göndermek için gece gündüz uğraştılar onlar. Benim dosyam normalde yabancılar mahkemesinde olması lazım ya onlar en üst mahkemeye götürmüşler. Kim götürmüş, niçin gitmiş, bilmiyorum. Bana diyorlar ki kendi dosyanı git kendin bul nerden bulacağım ki ben üst mahkemeye

çıkamıyorum zaten. Derneklere gidiyorum, kadınlarla görüşüyorum. Ben dedim dosyayı bulun ama biz mi bulacağız işiniz ne diye o kadar yıprandım ki.” A(2)

Çocukların velayeti konusunda bir netlik oluşturulsa da diğer ebeveynin çocuğu ya da çocukları ne zaman göreceği birlikte vakit geçireceği vb. konularda düzenlenme eksikliği yaşanmaktadır ve bu durum yanlış yorumlanarak kişilerin bulundukları sosyal çevrede çocuklarıyla ilişkileri konusunda olumsuz bir izlenim yaratmaktadır. Yeni bir hayat kurmanın yanı sıra bunun gibi hukuki çıkmazlarla uğraşmak durumunda kalan A(4) durumunu şöyle anlatmaktadır:

“Hafta sonları almaya gelmiyordu sadece canı istediğinde geliyordu benim işime gelmiyor deyip gelmedi çünkü bazen gecenin 2’sinde çocukları kapıya getiriyordu. Ben de o nedenle mahkemeye verdim. Ya hafta sonu cumadan pazara kadar bakacak ya da velayetini verecek çocuklarla hayatımızdan tümünden çıkacak. Çünkü ben artık Berlin’de kalmak istemiyordum psikolojim altüst olmuştu. Bu şekil yaptığı zaman da çocuklar ona gitmek istemiyordu ama bu sefer ben vermediğimde de millete benim çocuklarımı bana göstermek istemiyor diyordu. Ondan sonra avukata gittim çocukları ne alacağı zaman belli ne vereceği zaman belli ama o işte dedi istediğimde alırım istediğimde veririm ne de velayetini veririm dedi ben de mecbur dava açtım.” A(4)

Gelecek planlarını da olumsuz etkileyen velayet davaları, tek ebeveyn annelerin nerede yaşayacakları konusunda mekânsal kısıtlamaya gitmelerine neden olmaktadır, çocuğun babasıyla ortak bir fikirde birleşmek adına yeniden bir dava açmak gerekebilmektedir. A (5) in durumu buna örnek oluşturmaktadır:

“Türkiye’ye geri dönmeyi çok isterim. Buraya aile için Berlin’e geldim. Ama o aile bozulduysa benim yolum geri İzmir’e döner diye düşünüyorsun mesela ama velayet nedeniyle mesela o konuda ikimizin olduğu için o izin vermiyor Türkiye’ye gitmemizi. Mahkemelere gitmemiz lazım tekrar” A(5)

Özellikle ithal gelin olarak Yozgat’ın köyünden çıkıp eğitimine devam edemeden evlendirilip Berlin’e getirilen A(3)’ün şu sözleriyle içinde bulunduğu diaspora hayatında Türkiye’deki ailesinden destek aramaktadır:

“Annem cahil biri olmasaydı ya da erkek kardeşimin yanımda olmasını çok isterdim o çok açık görüşlü bi insan o diyor her türlü arkadayım evlensen de ayrılın da nolursa olsun hatta evlenmesen daha iyi biraz dünyayı gez, vizyonunu genişlet diyor, aynı çukura bi daha düşme diyor. Onun manevi desteği bile bana yetiyor en azından gerçek dünyayı gören bi insan var.” A(3)

3.8. Tek Ebeveyn Annelerin Sosyal Politika Açısından Destek Biçimleri

Tek ebeveynlerin yaşadıkları sorunlar ortaya konduktan sonra tek ebeveyn annelere yaşanan olumsuzlukların altından daha kolay kalkabilmek adına kimden nasıl bir destek almanın hayatlarını kolaylaştırabileceği sorulmuştur. Görüşmeciler kadınlar tek ebeveynliğe alışma sürecinde çocuklarıyla beraber yeniden kurdukları bu hayatta zaman yönetimini etkin şekilde düzenlemek ve psikolojik olarak sağlam kalabilmek için duydukları ihtiyacın önemli

olduğunu ve bu konularda yardım alsalardı hayatlarının daha kolaylaşabileceğini belirtmektedirler. Kadınların hayatlarını kolaylaştırabilecek ve destek olarak görmek istedikleri kişiler konusundaki ifadeleri şöyledir:

“Psikolojik bir destek alsam çok güzel olurdu mesela. He devletin bu konuda desteği var ücretsiz psikolojik destek alabiliyorsun ama gidemezsin ki. Mesai saatleri içerisinde çalışıyorlar. Özel yerler de çok pahalı bir seans bir saati 250 lira bir de tek seferde halledemiyorsun ki 6-7 kere gitmen gerek nasıl yetişelim. Ben o nedenle kitaplarla dinleniyorum.” T(9)

Psikolojik yardım gibi desteklerin çalışan tek ebeveyn annelerin çalışma saatlerine denk gelmesi onların böyle desteklerden yararlanmasını engellemektedir. Tek ebeveyn anneler tarafından verilen cevapların çoğunun bir şekilde devletten alınması gereken desteğe bağlı olduğu görülmektedir. Bununla bağlantılı olarak görüşmecilere tüm bu sorunların ortadan kalkması için “devletten nasıl bir destek almak hayatınızı kolaylaştırırdı” sorusu sorulmuştur. Türkiye’de yaşayan görüşmeye katılan kadınlar çoğunlukla devlet tarafından maddi kaynak sağlanması ve çocuklarının eğitimi, sosyal faaliyetlere katılımı, psikolojik sağlıkları bakımından destek görmek istedikleri öğrenilmiştir. Devletten görmek istedikleri destekleri şöyle sıralamaktadırlar:

“En azından okul, eğitim konusunda tek ebeveynlere ekstra destek verilmeli diye düşünüyorum. Açılıyorum inanın her gün ağlıyorum. Çok ciddi bir gelecek kaygım var. İleride yapamazsam eğitime destek olamazsam diye. Sosyal aktiviteleri geçtim sadece okul okutmaya gücüm yetecek mi diye düşünmekten her şeyi unutuyorum. Çünkü tek ebeveyn olarak zor şartlar altında olduğum kanıtı olarak ortadadır, bunun en azından araştırılıp gerekli desteklerin yapılmasını beklerdim. Maddi olarak değil en azından şu okulda burs veriliyor, yalnız bir anneyseniz şu şu okulda ekstra şu uygulanıyor denilebilir illa elime para sayılsın istemiyorum zaten.” T(2)

“Eğitim açısından bi destek olabilir. Tamam, kitabını devlet veriyor ama özellikle bizim gibi kadınlar için sağlanan çalışan annelerin çocuklarına yönelik etüt merkezi gibi bi şey olabilir. Ya da sosyal projeler ya da sosyal spor alanları ben araştırdım ama çok dışarda kaldım. Bu sene yazdırmak istedim ama kontenjanlar doluydu yeterli olmuyor bu anlamda. Belki psikolojik açıdan destek olabilir mesela oğlumun okulunda bir Rehberlik Öğretmeni bile yok. Ben isterdim oğlumun okulunda bir Rehber Öğretmen olsun. Aslında bu evrede kendini değil daha çok çocuğunu düşünüyorsun. Daha geç saatlerde etüt tarzı bi yer olabilir. Ya da işte onu daha sosyalleştirecek spora yönelik aktiviteler olabilir.” T(7)

Devletin uyguladığı vergi sisteminin tek ebeveyn annelere adil bir şekilde uygulanmadığı bu nedenle hali hazırda çocuğuna vakit ayırmakta güçlük çeken annelerin daha fazla gelir elde etmek amacıyla daha çok çalışmak zorunda olması ve onlar için bir vergi indirimi olmaması kadınları çaresiz hissettirmektedir:

“Bizden dehşet vergiler alınıyor mesela ben oğlum doğduğunda bi 2000 TL aldım onu da 2 taksitle veriyorlar onun dışında ben hiç devletten bi şey görmedim diğer Avrupa ülkelerinde böyle değil bu anlamda devlet bi şeyler yapabilir bence. Atıyorum sigortadan karşılarsın bunu yani bi çocuğun varsa ya da okuyan bi çocuğu varsa bence ekstra bi yardım yapılabilir diye düşünüyorum. Aylık olur, yıllık olur yani en azından sigortalı çalışanlar için bi destek olabilir. Biz devlet için çalışıyoruz her şeyden vergi kesiliyor sinemaya gidiyorum eğlence vergisi ödüyorum o zaman desteğini de görmek isterim.” T(7)

“...aylık vermemiz gereken vergilerin sınıfı değişti. Onun sınıfı maddiyat olarak ne kadar az almaya başladım. Sanırım 300 Euro daha az almaya başladım. Önceden ştöklasse (steuerklasse) durumuna göre vergi ödüyorsun önceden 3 tū şimdi 2 bi şey ona göre durumuna göre vergi ödüyorsun o değişti. O zarar oldu” A(1)

Türkiye’deki tek ebeveyn anneler çalıştıkları takdirde, evli ve eşi çalışmayan kategorisindekilerle aynı vergi diliminde bulunmaktadırlar. Almanya’daysa bu durum doğrudan tek ebeveyn, boşanmış kategorisine alınarak tek ebeveynlerden daha fazla vergi ödenmesi beklenmektedir. Kadınların evli oldukları zamanla boşandıkları zaman ödedikleri vergiler karşılaştırıldığında Türkiye ve Almanya arasında farklılık oluşmaktadır. Türkiye’deki tek ebeveyn annelere boşandıklarında uygulanan asgari geçim indirim (AGİ) kadınların avantajına işlerken (TÜRMOB, 2020). Almanya’da değişen vergi dilimi kadınlara daha fazla vergi ödetmektedir (<https://www.steuerklassen.com/>). Ancak kadınların çalışmadığı durumda Türkiye’deki tek ebeveyn annelere herhangi bir ek destek verilmezken Almanya’nın tek ebeveyn annelere ve çocuklara bir ödenek ayırmış olması önemli bir detay oluşturmaktadır.

Boşanma sürecinin nasıl işleyeceği hakkında bilgisi ve deneyimi olmayan kadınlar ileride yaşanabilecek sıkıntılar karşısında tedirgindirler. Türkiye’de tek ebeveynlere yönelik herhangi bir ödenek olmaması nedeniyle çocuğun tüm sorumluluğunu almaktan geri durmasalar da en azından nafaka ödemelerinin protokollerle sabitlenerek düzenlenmesine ihtiyaç duydukları görülmektedir. Aynı zamanda kendilerini savunmasını bekledikleri avukatların kadınların çıkarını düşünen bir perspektife sahip olması ve bu süreçte onları daha iyi yansıtabilmesinin önemli olduğu ifade edilmektedir. Görüşmeciler devlet tarafından sağlanması beklenen hukuki desteklerin nasıl olması gerektiğini de şöyle belirtmektedirler:

“Ben ilk zamanlar nafaka istemedim. Ama şimdi düşünüyorum neden o zaman böyle bir destek almamışız. Yani biz yalvarıp başvurmadan devlet keşke bize bi destek yapsaydı.” T(3)

“Ne olabilirdi, mesela şu imkânlarda devletin avukatı gibi durumlarda kadınları daha iyi anlayan kadınları dikkate alan bir hukuki yolun düzenlenmesi olabilirdi. Boşanma avukatımla anlaşabilmek için ben bi tek o zaman kredi çektim. Adam dolarla alıyordu o zaman için 5 bin dolar aldı benden hani iyi bir avukat olsun istedik bilmediğimiz bir şeyler çıkabilir diye korktuk ama o bile nafaka konusunda protokolde açık bırakmış. Bu konuda çok zorlandık.” T(4)

Eşi vefat etmiş tek ebeveyn annelerin devletten beklentisi ise malulen emekli sayılarak bağlanan maaşların oldukça düşük olmasına rağmen bu süreçte çocuk sayısını artırmaya yönelik söylemlerde bulunan politikacıların “çocukların geçiminin nasıl sağlanacağına” dair destek politikalarını açıklamalarıdır:

“Bu acımıza devlet nasıl bi destek olabilir, manevi destek asla veremez. Ama benim maaşım çok düşük çıktı mesela. Bizim gibi malulen emekli olanların maaşları çok düşük. Ödemelerimde çok zorlanıyorum işte. Dullara yetimlere biraz daha destek verebilir. 3-4 çocuk demeyi biliyor ama şimdi 2 çocukla, ikisi de öğrenci çok zor yani.” T(1)

Almanya’da yaşayan tek ebeveyn anneler ise genel olarak devletin maddi anlamda destek verdiğini, ihtiyaçlarının karşılandığını yine de daha iyi olabileceğini düşündükleri görülmektedir. Özellikle Almanya’ya evlilik nedeniyle göç ederek gelmiş olan Türkiyeli tek ebeveyn anneler Türkiye’de yaşayan ailelerinin ziyaretleri için yapılan vize uygulamasının hem zaman hem de maddi imkân istemesinden dolayı muzdarip olmaktadır. Her zaman kolaylıkla ve hızla aşılabilecek bir protokol olmadığı için Türkiyeli kadınların aileleriyle

görüşmeleri sınırlı kalmaktadır. Bu durum kadınların kendilerini orada yalnız ve kimsesiz hissetmesine neden olabilmektedir. Tüm bu yaşanan sorunlara yönelik Almanya'daki tek ebeveyn annelerin devletten beklediği destek konusunda ön plana çıkan istekler şöyle ifade edilmektedir:

“Devletin desteği bana direkt olmadı, okey çocuk parası geliyordu ama başka bi desteğe ihtiyaç duymadım, çalıştığım için herhangi bi destek almadım.” A(1)

“Destek olarak aile çok önemli onlar da sonuna kadar desteklediler. Şöyle bi şey olabilirdi annemle babam emekli oldukları için kolay gelip gidebiliyorlar ama Türkiye'den o davetiyeler vs. gerek olmadan maddi anlamda onları zorlamadan, vize süreci olmada önce gelebilselerdi ve bana şıp diye gelebilecekleri bi yerde olsalardı daha kolay atlatabilirdim. Abim geldi, arkadaşlarım geldi teker teker ama annem babam olsaydı daha iyi olurdu. Böyle dımdızlak kalınca” A(5)

3.9. Tek Ebeveyn Annelerin Diğer Destek Mekanizmaları

Kadınlar kendi deneyimlerine benzer yaşantılardan geçmekte olan diğer kadınlarla bir tür dayanışma mekanizması geliştirmekte ve vefat/boşanma/ayrılık vb. süreçleri yalnız atlatmamaları için birbirlerine destekte bulunmaktadır. Tek ebeveynliğe dönüşüm sürecinde kadınların birbirleriyle kurdukları bu sistem hayatlarını kolaylaştırmakta ve açtıkları bu yeni sayfaya daha iyi şeylerle başlamak adına şans elde etmektedirler. “Emeklerine el koyacak erkek aile reisi olmayınca bu kadınlar, kendi artık emeklerinin üretimi, temellükü ve bölüşümünü bağımsız ev-içi sınıf sürecine göre yapmaktadırlar.” (Gibson Graham, 2010: 214). Örnek olarak az rastlansa da başka kadınları eşlerinin ailelerini ve hatta eşlerinin kendilerini bırakmasıyla sonuçlanması muhtemel ev-içi sınıf mücadelesine dönüşerek, bağımsız sınıf çizgilerinde yeni tipte haneler kurmaya cesaretlendirebilmektedir (Gibson Graham, 2010: 216). Gibson'un da dikkat çektiği bu durumla ilgili olarak kadınların deneyimlerinden kadın dayanışmasının ne kadar önemli olduğu görülmektedir:

“En büyük destekçim abam (ablam) oldu. Onun da eşi çok erken yaşta vefat etti, annemiz zaten evlenmeden önce vefat etmişti. O bana öğretti nasıl yaşayacağız, nasıl birbirimize destek olacağız o anlattı hem bir anne hem bir abla olarak.” T(1)

“O sırada benimle beraber boşanan 3 arkadaşımın yollarımız kesişti hepimiz birbirimizden enerji aldık o anlamda çok da takılmıyoruz iyi atlattım ben o dönemi. O sıradaki en önemli destek mekanizması kendim gibi insanlarla beraber atlatmamdı.” T(9)

“Çok ...(tuttuğunu koparan) bi avukatım var, o nedenle benim vazgeçtiğim şeylerden bile bi şekilde ikna edip istetti, kadın bi avukat, feminist, benim bu süreçteki en önemli şansımdır, çok büyük bir şans psikolojik olarak da böyle arkamı koruyan melekler var benim. Böyle konuştukça da kendimin şanslı olduğunu fark ettim.” A(5)

“Mesela boşanma kararı veren arkadaşlarım beni aradı, nasılsın nasıl atlatıyorsun diye. Ama bu konuda aranan insan olmak beni bir taraftan destek olurken mutlu ediyor.” T(6)

“Mesela sohbetler oluyor kadın topluluklarına katılıyorum, bana çok iyi geliyor bu nedenle.

...Boşandıktan sonra sudan balık çıkıyor çırpınıyor ya kanun kural bilmem sürekli soruyorum soruyorum ondan sonra kursu öğrendim, kursa gittim Almanca öğrendim biraz sonra o

Almancamla hemen iş sormaya başladım. Arkadaşlarım sen daha bu kelimeyi yeni öğrendin hemen kullanıyorsun maşallah sana dedikçe ben şükür ya deyip kendime böyle cesaret geliyordu bana.

...Ben mahkemelere gidiyordum çocuklarıma bakıyordu bazı arkadaşlarım sağolsunlar, paramın olmadığı dönemlerde kart alıyorlardı. Arkadaşlarım hep yardım ettiler.

...Buraya geldim çok negatif şeylerle karşılaştım. Param zaten yoktu. Ama sonra güzel insanlarla tanıştım ve o insanlar sayesinde psikolojim düzeldi." A(2)

Tüm bu çalışmanın sonunda tek ebeveyn annelere genel olarak düşündüklerinde hayatlarından ne kadar memnun oldukları sorulmuştur. Görüşmeye katılan kadınlar genel olarak durumlarından memnun olduklarını belirtmişlerdir. Ancak bazı görüşmeciler geçmiş yaşantılarıyla barışmakta zorluk çektikleri için geleceklerine iyimser bakmakta zorluk yaşamaktadır. Özellikle eşi vefat etmiş olan görüşmeci T(1) "1,5 senedir hayatımdan hiç memnun değilim. Sadece onlar için (çocukları) yaşıyorum" diyerek sıkıntısını dile getirmiştir. Yaşama amacı çocukları olmuş, kendini arka plana itmiştir. Almanya'da yaşayan A(4) ise hayata bakışını şöyle açıklamaktadır:

"Bazen her ne kadar isyan etmek istemesem de neden bunlar benim başıma geldi diyorum bazen de çok şükür diyorum. Türkiye'deki kadınlarla karşılaştırıyorum kendimi en azından çalışsam da devletin vereceği bir maaş, evim olsa devletin vereceği bir kira bana sunabilecekleri hani hangi okula gitmek istesem hangi mesleği yapmak istesem biliyorum ki destek verecekler bana ve arkamda bana baskı yapan bi ailem yok. Türkiye'de olsam bu çok olacaktı iyi ki burada boşandım Türkiye'de değil diyorum." A(4)

3.10. Gelecek Planları

Tek ebeveyn annelerin getirdikleri geçmiş birçok zaman yaşadıkları o günü hesaplayıp devamını düşünmeden/düşünmeden atlatmayı gerektirebilmektedir. Çocuklarının ne olacağından, hayatın onlara ne getireceğinden bihaber olmak onları çoğunlukla gelecek hakkında pek düşünmemeye itmektedir, bir nevi sağlıklı kalmanın yolunu bunda bulmaktadırlar. Bu durumu A(3) şu şekilde ifade etmektedir:

"Bu bence benimle ilgili ve benim artık hayat ışıltısını kaybetti. Şu an değer verdiğim emek verdiğim, sabrettiğim her şey hiçbir suçum, günahım yokken boşa gitti. Hani bi suçum olsa kendimi bilirim kenara otururum ama şimdi bilemiyorum. Şu an sadece yaşamam gerektiği için yaşıyorum böyle tükenmişlik sendromu gibi bi şey." A(3)

Tek ebeveyn annelere yeniden bir evlilik yapmayı düşünüp düşünmedikleri de sorulmuştur. Yeniden evlenmek konusunda artık yalnız başlarına değil, çocuklarını da dâhil ederek bir karar verecekleri görülmektedir. Özellikle kız çocuğuna sahip olan tek ebeveyn anneler yeniden evlenme konusunda daha çekinceli davranmaktadır ve karşıdaki kişiye tam olarak güvenme ihtiyacı hissetmek istediklerini söylemektedirler:

"Asla. Bu konuda çok netim. Bi kere ben bi kız çocuğu annesiyim. Belki size hastalıklı gibi gelebilir ancak Türkiye'de bir pedofili gerçeği var bu nedenle babası olmayan bir adamla kızımın aynı evde

yaşadığını düşünemiyorum bu nedenle asla. Bu endişeyi hep taşıyım. Bu endişeyi taşıyarak da bi işe girişilmez. Yalnız bir kadın olsaydım iki üç beş evlenirdim ancak çocuğum olunca başka.” T(2)

“...Sağlıklı bir şekilde düşündüğümde benim bir kızım var herhangi biriyle evlenmek için evlenemem, o insanla paylaşacaksam en ufak bir iması bu evliliği bitirir o nedenle süreç olarak kızım ayaklarına basana kadar evlilik kararı almam dedim geç de olsa aileme kabul ettirdim.” T(5)

Aynı zamanda tek ebeveyn anneler yeniden evlenme ihtimalinde çocuğunun babası tarafından açılacak velayet davasından dolayı çekinceli davranmaktadırlar. Bu da kadınların özgür bir karar vermelerini ve hayatlarına istedikleri gibi devam etme durumlarını olumsuz etkileyebilmektedir. T(6)nın çekinceleri bu noktada çok anlamlıdır:

“Yeniden evlenmek isterim ama daha zor. Eskiden gelen olumsuz bir tecrübe var ister istemez korkutuyor. Bir de artık tek değilim artık bu kararı verirken kızımı da düşünmek zorundayım. Hani evleneceğim insan kızımı da hak edebilir mi arasındaki ilişki nasıl olur eski eşim bu süreçte velayet davası kesin açar diye düşünüyorum. O zaman kızımı kaybetmeyi göze alabilir miyim gibi kafamda soru işaretleri çok fazla.” T(6)

Hayatlarına az sayıda olsa da devam edip yeni kişilere imkân tanıyan tek ebeveyn annelerin de olduğu görülmektedir. Bu görüşmecilerin özellikle boşanmalarının üzerinden en az 5 yıl geçtiği görülmüştür. Aynı zamanda evlilik kurumu altında olmadan partner edinmeyi daha mantıklı gören görüşmeciler de bulunmaktadır. Boşanma sürecinin külfetli ve insanı bağımlı kılan bir süreç olduğuna inanan tek ebeveyn anneler evlilik dışı birlikteliğe daha yakın bakabilmektedir. İki görüşmeci bu konudaki düşüncelerini şöyle açıklamaktadırlar:

“Hayır, düşünmüyorum, neden var diye soruyorum hatta. Çünkü yapan yine yapsın ama mutsuz evlilikler sürdürülmesin diye düşünüyorum. Mutsuz insanlar da yetiştirmiş oluyorlar bu nedenle kısırdöngü gibi bi şey. Bana kalırsa evlilik kalsın beraber yaşamak istiyorsa yaşasın yoksa da yaşamasın o zaman mutsuz çocuklar daha azalır diye düşünüyorum. Namus ya kadın illa onu çatı, çerçeve, çarşaf altında tutma isteği içinde orda kadınların bilinçli olması gerekiyor.” A(1)

“Hayatıma yeniden birini almak isterim. Evlenmek değil belki ama birini tanımak adına yasal süreç bitsin bir boşanayım ondan sonra düşünüyorum” T(9)

Özellikle çocuklarına uyumlu olarak hayatlarını planladıkları görülen tek ebeveyn annelerin çocuklarının gelecekleri hakkındaki düşünceleri büyük bir önem taşımaktadır. Bu nedenle tek ebeveyn annelere çocuklarının ileriki yaşamları hakkındaki düşünceleri sorulmuş, verilen cevaplar genel olarak çocuklarının iyi bir eğitimden geçip ayaklarının üzerinde durmasını istemeleri üzerinde yoğunlaşmıştır. Bu annelerin en temel arzusudur. Aynı zamanda anne ve babanın boşanmalarından kaynaklı herhangi bir olumsuz düşünce ya da psikolojik etkinin kalmaması yönünde temenniye sahip oldukları görülmektedir.

Çocuklarının yanı sıra kendileri için ileriye dönük herhangi bir planlarının olup olmadığı sorularak, tek ebeveyn annelerin kendileri için nasıl bir yaşam beklentisine sahip oldukları öğrenilmek istenmiştir. Bazı annelerin yalnızca o günü kurtarma amaçlı yaşadıklarını gösteren ifadelerle karşılaşmıştır; kendileriyle ilgili herhangi bir planları olmadığı gibi değişim içermeyen bir yaşamın onlar için yeterli olduğu görülmüştür. Çoğunlukla çocuklarını kendi

ayakları üzerinde durabilen bireyler olarak yetiştirdikten sonra plan yapmaya, hayal kurmaya başlayacakları izlenimi oluşturmaktadır. Bu konuda kendilerini şu şekilde ifade etmektedirler:

“Ben yarını bile göremiyorum artık. Çok zor bi soru bu soruya verecek bi cevabım yok. Her türlü ihtimal beni korkutuyor, yalnız kalmaktan da korkuyorum, evlenmekten de korkuyorum. Şu anda az ya da çok Almanca öğrendim liseyi bitirip güzel bi meslek edinebilirim her şey nasip kısmet. Tek isteğim çocuklarım için sağlıklı bi anne olarak onlar için ayakta kalabilmek. Biraz para biriktirip çocuklarımla Afrika'ya vb. gezmeye gitmek istiyorum.” A(3)

“Tamamen kızıma odaklıyım. Ancak benden bağımsız bi hareket edebilirse o zaman bunun hayalini kurarım şu an emekli bile olamayacağım öyle bir durum var yani. Ama öyle bi durum olursa köye yerleşirim herhalde. Bi gelirim yok yani ancak o zaman hayal kurabilirim.” T(8)

Almanya'da yaşayan tek ebeveyn annelerin Türkiye'den bir ev sahibi olup ya da tatil için sık sık gidip orada emekli hayatı yaşama arzusuna sahip oldukları öğrenilmiştir. A(3) ve A(1) bu isteklerini şöyle dile getirmektedirler:

“Küçük kızım okulunu bitirse ben emekli olacağım zaten sağlığım yerinde olmadığı için çok çalışmıyorum. Türkiye'de de evim var, biraz daha çalışıp evimi döşeyip çoluğum çocuğum torunlarım gelsin gitsin gibi düşünüyorum.” A(3)

“Aslında bundan 8 sene öncesine kadar Türkiye'ye gidip Akdeniz'de falan bahçeli bi ev olsun gibi planım vardı. Berlin'i çok seviyorum her tarz her şekilden insan var doğası, ulaşımı vs. her şeyi benim için çok iyi başka şehire gitsem kolay kolay yaşayamam diye düşünüyorum. Bence bu şekilde daha gider tatilimi belki çoğaltabilirim ama başka yere yerleşme planım artık yok.” A(1)

İleriye dönük olarak kendilerini yetiştirmek isteyen ve bu yönde yatırım yapmak isteyen tek ebeveyn anneler de oldukça fazladır. Bu noktada isteklerine kavuştuktan sonra bir kasabaya yerleşip sakin bir hayat yaşama hayali kurma arzuları da ortak bir nokta olarak göze çarpmaktadır:

“Hala bi süre daha aktif olmak istiyorum, insanlarla iletişimi seviyorum boş boş durmak istemiyorum ama daha daha sonraki süreçte çok sakin bir sahil kasabasında toprakla uğraşmak istiyorum.” T(5)

“Önceliğim oğlum tabi ki. Kendim için bi çiftlik evim olsun istiyorum mesela daha izole ve uzak kafanı dinlemeye yönelik bir hayalim var.” T(7)

“Meslek eğitimimi tamamlayıp işime gidip gelmek istiyorum. Hep okuma hevesim vardı benim ilkokula bile gönderilmedim. Çocukken arkadaşlarım karneleriyle geldiklerinde gözlerim dolardı benim o nedenle şu an sadece kariyer diyorum. İlkokul diplomasını gece okulunda aldım sonra açık öğretim derken devam ettim onlar seni destekliyor yeter ki öğren, elinden geleni yap, topluma faydalı biri ol. Ben istiyorum ki bundan sonra yapabileyim.” A(4)

Sonuç olarak devletlerin sosyal politikalara yönelik yasal düzenlemeler yaparken tüm kesimleri kapsayan uygulamalara yer vermesi gerekir ki bu durum sosyal devlet anlayışının önemli bir göstergesi olarak değerlendirilmektedir. Bu bağlamda yukarıda deneyimleri yer alan tek ebeveyn annelerin her iki ülkede de sosyal politika uygulamalarından nasıl yararlandıkları ya da yararlanamadıkları onların anlatılarıyla ortaya konmuştur. Türkiye'nin ve Almanya'nın sosyal politikalarının, tek ebeveyn annelerin deneyimleri ile birleştirildiğinde ortaya çıkan örüntü sonuç bölümünde tartışılmaktadır.

SONUÇ

Aile, kadın ve sosyal politika kavramları feminizmin tarihi boyunca araştırmalara konu olmuş, sosyal, kültürel ve siyasi birçok dönüşümün altyapısını hazırlamıştır. Aile üzerine yapılan araştırmalar aile dinamiğinin gün geçtikçe bireysel yaşama doğru bir ivme kazandığını gözler önüne sermektedir. Tek ebeveynli aile çalışmalarının son zamanlarda görünürlük kazanmaya başlamasıyla birlikte bu alana dair yazılı tarih için önemli çalışmaların sayısı da artmaktadır.

Kapitalizm tarihi incelendiğinde ailede ekmeği erkeğin kazandığı model feminist çalışmacılar tarafından eleştirilmektedir. Buna gerekçe olarak görünür olanın yalnızca ücretli emekle olmayacağını savunan feminist araştırmacılar, aile içinde kurumsallaşmış bu cinsiyetçi yaklaşımın eşitlikçi sosyal politikalarla önlenmesi gerektiğini savunmaktadırlar. Refah rejimlerinin toplumsal cinsiyet rollerine duyarlılığı, kadınların ücretli emek gücüne yeterli katılımı, etkin bakım politikaları, evlilik, boşanma ve birlikte yaşama hükümleri gibi konularda oluşturulan sosyal politikalar devletin sosyal devlet anlayışının yanı sıra patriyarkal yönünün de ortaya konması açısından önem arz etmektedir. Bu konuya dair en önemli nokta ise tek ebeveynli aile konusunun da yer aldığı toplumsal cinsiyet ve sosyal politika çalışmalarının henüz hak ettiği önemi kazanmamış olmasıdır. Tek ebeveynlerin sosyal politika alanında önemli bir katılımcı olarak kabul görmesi çalışmaları olumlu yönde etkileyecektir.

Kalıplaşmış normları sorgulayan kadın araştırmaları, kadınların kendileri için bilgi üretmek ve yazılı tarihte görünürlük kazanmak amaçlarıyla öne çıkmaktadır. Bu nedenle saha araştırmasında kadınların yaşam deneyimleri, görüşme sırasında ifade ettikleri zorluklar, onların kültürel normlar ve yetersiz sosyal politika uygulamaları içindeki varoluşlarını ortaya koymak oluşturulacak devlet politikaları için önbilgi sunmaktadır.

İstihdama dâhil olarak kamusal alanda, aile içinde kalarak özel alanda patriyarkanın tahakkümü altında görülen kadınlar, erkeklerle aynı vatandaşlık haklarına sahip olsalar da boşandıktan sonra çocuk bakımından tek taraflı sorumlu tutulmaya devam edilmektedirler. Dolayısıyla evlilik sırasında başlayan kadın emeğine yönelik talep ayrıldıktan sonra da sürmektedir. Bu nedenle de tek ebeveynliğe dönüşüm sırasında kadınların hayatlarını kolaylaştıran sosyal destek mekanizmalarının belirlenmesine ve güçlendirilmesine ihtiyaç vardır.

Tek ebeveyn annelerin yaşadıkları ülke içerisinde hak tanınan sosyal politikalarla ne kadar desteklendiklerini anlama, açıklama ve aktarmayı hedefleyen bu araştırma ile kadınların geçmiş ve gündelik yaşam deneyimlerine, aile kavramına bakışlarına, çalışma hayatı ve koşullarına, ev içi ve ev dışı sorumluluklarına, çocuklarına, kendilerine ve devlet politikalarına yönelik algılarına yer verilmektedir.

Karşılaştırmalı olarak yapılan bu çalışma sonucunda Türkiye’de ve Almanya’da yaşayan tek ebeveyn annelerin gündelik yaşam deneyimlerinin benzer ve farklı yönlerinin olduğu ortaya konmuştur. Aynı zamanda kadınların boşanma, vefat ya da ayrılık gibi nedenlerden dolayı içinde bulundukları sosyal, duygusal, finansal ve yasal yönleriyle ilgili deneyimlerinin de ayrıntılı bir resmi çizilmektedir. Araştırma kapsamına dâhil olan kadınlara yöneltilen sorulardan elde edilen bulgular incelendiğinde birinci bölümde ele alınan ailenin yapısı, ne yönde dönüşüm gerçirdiği ve tek ebeveynli aileye bakış ile ikinci bölümde açıklanan Türkiye’deki ve Almanya’daki refah devleti yapısı, sosyal politika uygulamaları ve iki ülke karşılaştırması başlıklarını destekler nitelikte olduğu görülmüştür. İki ülke arasındaki sosyal politikaların ve uygulamaların yeterlilik düzeyinin ikinci bölümde teorik açıdan üçüncü bölümde ise verilerle karşılaştırıldığı bu araştırma, Türkiye’den dokuz, Almanya’dan beş olmak üzere toplam 14 Türkiyeli tek ebeveyn anneyle yapılan derinlemesine görüşmelere dayanmaktadır. Araştırmada “tek ebeveyn anne”lik ön planda olduğu için görüşmecilerin sosyo-demografik özelliklerinden çok kendilerine bağımlı 18 yaşından küçük çocuklara/çocuğa sahip olma şartı aranmıştır.

Kadınlara tez çalışması için görüşme teklifi sunulduğunda yalnız olmadıklarını hissettikleri ve deneyimlerini paylaşmaktan mutluluk duydukları gözlemlenmiştir. Ayrıca görüşmeye katılamayacaklarını bildiren kadınların yoğunluktan dolayı yeterli vakitleri olmadığını ifade etmeleri, feminist bir araştırma açısından önemlidir. Türkiye’de hiç evlenmeden çocuk sahibi olan kadınların görüşme tekliflerini “bu konuda konuşmak istemiyorum” şeklinde reddetmeleri, içinde bulundukları kültürel normların kadınların hayatındaki tahakkümünün bir uzantısı olarak okunabilir.

Türkiye’de eşi vefat eden kadınlar, boşanmış/ayrılmış olanların aksine kocasını kendi iradesi dışında kaybettiği için dezavantajlı olarak kabul edildiğinden, devlet tarafından sağlanan yasal düzenlemeler ile tüm sosyal dayanışma mekanizmaları tarafından desteklenmektedir. Ancak boşanmış/ayrılmış kadınların “kutsal aile birliğini” bozan ve toplum yapısına zarar verenler olarak marjinal bir konumda gösterildiği, bu nedenle de hem toplumsal açıdan hem de sosyal politikalar açısından dışlanarak görünmez vatandaşlar oldukları sonucuna varılmıştır. Almanya’da ise eşi vefat eden ya da boşanan kişilere yönelik farklı uygulamalar sağlansa da bahsi geçen grupları dezavantajlı kabul etmesi ve bu kabule göre politikalar öne sürmesi iki ülke arasındaki yaklaşım farkının sonucu olarak okunabilir.

Araştırma sonucunda tek ebeveyn annelere yönelik sosyal politikalar konusunda Türkiye ve Almanya arasında önemli farklılıklar ve bazen benzerlikler bulunduğu; ülkelerin sosyal politikalarının siyasi gelenek, sosyo-ekonomik yapı, toplumsal pratik, geçmiş tarih gibi birçok etkin dinamiğe göre şekillendiği ortaya çıkmıştır. Ancak her iki ülkede de tek ebeveyn

annelerin hayatlarını kolaylaştıracak sosyal destek mekanizmalarına ihtiyaç duyulduğu görülmüştür.

Gelir ve servet eşitsizliğinin ekonomik ve sosyal sürdürülebilirlik açısından dengesiz dağılımından doğan “eşitsizlik krizi”, tek ebeveyn annelerin de içinde olduğu geniş bir risk grubunu tehdit etmektedir. Vatandaşları bu eşitsizlik krizine karşı sosyal politika ve uygulamalarla korumak, onları desteklemek ülkelerin “sosyal devlet” düzeyini ortaya koymaktadır. Tek ebeveyn anneler yoksulluk ve yoksunluk riski taşıyan dezavantajlı gruba dâhil edilmektedirler. Bu nedenle istihdam, nakit transferleri, sosyal hizmet, bakım, sosyal kabul gibi destek mekanizmalarının ve Almanya’daki Türkiyeli kadınlar için göç faktörünün nasıl işlediğini ortaya koymak önemlidir.

İstihdam ilişkisinin formel ve profesyonel bir şekilde yürütülmesi için ülkelerin konuyla ilgili sosyal politika uygulamalarının istatistiki verilerinin ortaya konması, tek ebeveyn anneler perspektifiyle analiz edilmesi adına önemlidir. İki ülkede de etkin bir şekilde görülen tam zamanlı kadın istihdam edilme oranlarının düşük olması dikkate alındığında tek ebeveyn annelerin istihdam, eğitim ve bakım alanlarında destek ihtiyacı olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Kadınların çalışma alanlarının enformelden formele ve yarı zamanlıdan tam zamanlıya kaydırılması için bakım destekleri, sosyal güvence ve iş sözleşmesi gibi müdahalelerle güçlendirilmesi durumunda olumlu etki yaratması kaçınılmazdır. Aynı zamanda kadınları yalnızca çalışma sırasında değil iş arama, bulma ve görüşme sürecinde karşılaşılabilecekleri her türlü şiddet ve istismara karşı da koruyacaktır.

Türkiye’deki tek ebeveyn annelerin iş arama ve bulma süreçlerinde onlara iş arayacağını vaat edenler, işverenler ya da iş görüşmesi yapan kişiler de kadınların medeni durumlarına odaklanmaktadırlar. İş imkânı sağlayanlar, kadınların iş sahibi olma ihtiyaçlarını özel ilişki kurmak için bir yol olarak görerek profesyonel iş ahlakından uzaklaşabilmektedirler. Bu şekilde çalışmak istemeyen kadınlar istihdam konusunda sıkıntıya düşmekte ve psikolojik olarak olumsuz etkilenmektedirler. Almanya’da iş arama konusunda yetkili iş arama kurumları ve meslek edindirme kurumları aktif olarak çalıştığı için böyle bir yaşantıya mahal verilmemekte, bu süreç daha profesyonel yürütülebilmektedir.

Neoliberal politikalar kadın istihdamını, istikrar göstermekten ve güçlendirilmekten uzak tutarak erkeğin hane reisi olduğu modeli destekleyebilmektedir. Bu durum kadınları ya ev kadını ya da enformel çalışan olarak var olmaya mecbur bırakmaktadır. Kadınları iş hayatına dâhil edici politikaların güçsüz olması, aile içerisinde hayat bulan toplumsal cinsiyet eşitsizliğinin önüne geçmeyi de zorlaştırmaktadır. Türkiye’deki tek ebeveyn anneler, mesai saatlerini çocuklarına göre ayarlamak zorunda kalmakta ve uygun fiyatlı çocuk bakım kurumları bulmakta zorlanmaktadırlar, bu da onların enformel ya da yarı zamanlı, kalifiye olmayan esnek işgücü haline dönüştürebilmektedir. Ayrıca formel bir işte çalışmayan kadınlar

boşandıktan sonra sosyal güvenceye sahip olamamaktadırlar. Bu da onları babalarına ya da eski eşlerine bağımlı hale getirmektedir. Kadınlar, sosyal güvencelerini eşlerinden ya da babalarından sağlama bağımlılığından kurtulmak için istihdama yöneldiklerinde ise mesai saatlerine ve bütçelerine uygun bakım desteği alamadıkları için zorluk yaşamaktadırlar. Bu arada kalmışlık, Türkiye'nin sosyal politikalarının kapsayıcılığının yetersizliğinden kaynaklanmaktadır.

Yapılan görüşmelerde Almanya'nın tek ebeveyn annelere yönelik sağladığı çocuk bakım destekleri, çocuk ve ebeveyn parası gibi sosyal politika uygulamaları iş ve aile yaşamının uyumlulaştırılmasını olumlu yönde etkilediğini göstermektedir. Türkiye'de ise tek ebeveyn annelerin iş ve aile yaşamlarındaki uyumlulaştırma politikalarının yetersiz kalması söz konusudur. Kadın istihdamı istatistiklerinde Türkiye'nin Almanya'ya göre daha az orana sahip olmasının arka planında Almanya'nın eğitim ve bakım alanlarında sağladığı desteklerin önemi ön plana çıkmaktadır. Almanya, meslek edinmek ya da dil öğrenmek amacıyla eğitim alan tek ebeveyn annelere para ve kreş desteğinde bulunmakta ve onların sosyal güvencelerini sağlamaktadır bu da kadınların eğitim alma eğilimlerini pozitif yönde etkilemektedir. Türkiye'de ise tek ebeveyn annelere özel herhangi ek bir destek bulunmamakla beraber çocukların bakımı için kreş desteği yetersiz kalmaktadır. Almanya'nın kadınları ekonomik olarak çocuk bakımı yardımı, ebeveynlik ve tek ebeveyn parası, vergi indirimiyle desteklemesi ayrıca ihtiyaç halinde kira parası ve ev eşyası yardımı sağlaması, Almanya'da sosyal devlet anlayışının oldukça güçlü olduğunun göstergeleridir.

Türkiye'deki ve Almanya'daki katılımcıların destek mekanizmalarının farklı olması nedeniyle tek ebeveynler arasında ortaya çıkan aylık gelir farkı bu araştırmayla ilgili üzerinde önemle durulması gereken konulardan biridir. Almanya'nın daha önce bahsedilmiş olan nakit transferlerinin yanı sıra başvurulması durumunda kıyafet, ısınma parası gibi destekler de sağlaması nedeniyle Türkiye ile tam bir karşılaştırma yapmak kolay olmamıştır. Türkiye'de ise böyle bir sosyal politika uygulaması bulunmamakla beraber bu tür destekler ancak belediyelerden, özel kurum ve kuruluşlardan talep halinde sağlanabilmektedir. Yapılan görüşmelerde sunulan desteklerin Almanya'da istikrarlı olarak ödendiği ve yeterli olduğu belirtilirken, Türkiye'de ise bu desteklerin alınabilmesi için uzun ve yorucu bir başvuru süreci gerektiği, bitmek bilmeyen başvuru şartlarına takılma ihtimali olmakla beraber istikrar sağlamadığı, çoğunlukla tek seferlik ve yetersiz kaldığı ve "hayırseverlik" anlayışına dayandığı öğrenilmiştir. Almanya'nın dezavantajlı kabul edilen kişiler için oluşturduğu sosyal korunma bütçesi harcamaları verilerinin Türkiye'nin neredeyse üç katı kadar olması (Eurostat, 2018) iki ülke arasındaki bu boşluğu desteklemektedir.

Türkiye ve Almanya arasında nafaka uygulamaları farklı yöntemlerle gerçekleştirilmektedir. Almanya'da nafakayla yükümlü olan ebeveynin ödeme yapmaması

durumunda devlet nafakayı ödeyerek tek ebeveynleri ve çocuklarını desteklemektedir; annelerin ailelerine ya da eski eşine bağımlı olmaması için koruma görevi üstlenerek sosyal devletin önemini ortaya koymaktadır. Almanya'da "nafaka avansı" olarak tanımlanan bu uygulama sayesinde çocuk ve çocuğa bakım sağlayanın mağduriyeti giderilmektedir. Türkiye'de ise nafaka ödenmemesi durumunda nafaka ödemekle yükümlü olan ebeveyn hapis cezasına çarptırılmaktadır. Çalışmaya Türkiye'den katılan tek ebeveynlerle yapılan görüşmelerde, görüşmecilerin nafaka alamadıkları zaman başvurabilecekleri hapis cezasının dolaylı da olsa yine çocuklarını olumsuz etkileyeceğini düşündükleri öğrenilmiştir. Bu durum da kendilerini hukuki bir çıkmaz içinde bulmalarına neden olmaktadır. Böyle bir düzenleme, yetersiz politikaların üzerini örtmenin yanı sıra, ilerlemeyi de engellemekte ve ülkeyi sosyal devlet anlayışından uzaklaştırmaktadır.

Öte yandan çalışmaya göç penceresinden bakıldığında Almanya'ya "gelin giden" kadınlar boşanmak istediklerini kendi aileleriyle paylaştıklarında yine kültürel normları destekleyen mesajlarla karşılaşabilmektedirler. Türkiye'den refah ve mutluluk vaatleriyle ortamlarından ve ailelerinden kopup geldiklerinde dil sorunu ve sosyal çevrenin eksikliği başta olmak üzere birçok farklı zorluklara sürüklenmektedirler. Yapılan görüşmelerde kadınların boşanmak istediklerinde eski eşin ailesi tarafından onlara zorluk çıkarıldığı, Türkiye'ye geri yollanma tehditlerine maruz bırakıldıkları öğrenilmiştir. Bu sorunların yanı sıra kendi ayakları üzerinde durmak için çabalayan kadınlar dil öğrenmek, eğitim almak, haklarını öğrenmek, oturum almak ve sosyal çevre edinmekle uğraşmanın yanında tek ebeveynliğe alışmaya çalışmaktadırlar. Çoğunlukla aynı aşiret ya da yakın çevreden birileriyle evlendiklerinden dolayı evliliğin devamlılığı bireysel değil toplumsal bir karara bağlanmakta; kadınların kişisel kararları saf dışı edilebilmektedir. Hem Türkiye'deki hem de Almanya'daki sosyal çevre tarafından çaresiz ve yalnız bırakılabilmektedirler.

İki ülke arasındaki en önemli benzerlik ataerkil toplumlarda kadınların nasıl olması gerektiği üzerine kurulmuş olan rollerin belirgin bir şekilde yansımada ortaya çıkmaktadır. Kadınlar boşanma, ayrılık ve vefat durumlarında kültürel normlarla çevrelenmekte ve nereden ne yapacakları, nasıl giyinecekleri, saat kaçta gidip kaçta gelecekleri, hangi işlerde çalışıp kimlerle görüşecekleri gibi konularda çevreleri tarafından kısıtlamalara maruz kalmaktadırlar. Her iki ülkede de tek ebeveynliğin yaşanma pratiği ortak bir dinamik oluşturmakta, kadınlar evli arkadaş çevresiyle görüşmelerinde erkeklere karşı "daha dikkatli" davranmaktadırlar. Mümkün olabildiği ölçüde kadın arkadaşlarının eşlerinin evde olmadığı zamanlarda görüşme eğiliminde olup davranışlarını da bu doğrultuda kısıtlayabilmektedirler; yaşam tarzlarını ve davranışlarını "kabul gören kültürel normlara uygun" olarak yeniden düzenleyerek yaşamak zorunda kalabilmektedirler. Bu da yeni aile hayatlarında kadınların çevresinin değişmesine daha çok "kendileri gibi" boşanmış, ayrılmış ya da eşi vefat etmiş kişilerle görüşme eğilimi içerisinde davranmalarına neden olmaktadır. Bir diğer benzerlik ise kadınların geleceğe dair

planlarının ve beklentilerinin çocukları üzerine kurulu olduğudur. Görüşmecilerin ilerisi için beklentileri çocuklarının en iyi şekilde yetişmeleri/egitim almaları, sakın bir yaşam içinde kazançlarını artırmaları üzerine yoğunlaşmaktadır.

Türkiye'deki sosyal politikalara ve uygulamalarına bakıldığında tek ebeveynlik, aile içerisinde ayrı olarak parçalanmış aile şeklinde ele alındığı için sosyal politikalara bir özne olarak tam nüfuz edememesi çalışmada elde edilen en belirgin sonuç olarak ortaya çıkmaktadır. İncelenen tüm bu benzerlik ve farklılıklara rağmen kadınların yoksun ve yoksul olma durumu ile mücadelelerinde istihdam, eğitim ve yaşam koşulları bakımından toplumdaki konumlarının güçlendirilmesi gereklidir. Yalnızca tek bir alanın iyileştirilmesinden çok birbiriyle ilişkili olan bu sorunların eşgüdümlü olarak düzenlenmesi çözümleri işlevsel kılacaktır.

Sonuç olarak, tek ebeveyn anneler hem özel alanda hem de kamusal alanda ailelerinin sorumluluklarını üstlenerek birçok sorununun üstesinden tek başlarına gelmeye çalışmaktadırlar. Sosyal politikaların aile içindeki uygulayıcıları olarak önemli birer özne olan ama sosyal politikaları kapsayan yasalarda ve düzenlemelerde yeterli ölçüde hak sahibi olamayan kadınların gündelik hayat pratikleri ve sorunları iç içe geçmiştir. Bu durum tek ebeveyn annelere yönelik sosyal politikaların kapsayıcı, erişilebilir ve uygulanabilir olmasının ne kadar önemli olduğunu göstermektedir. Bu açıdan bakıldığında devletin çözüm sağlayıcı rol üstlenerek, uyguladığı sosyal politika önlemlerinde toplumsal cinsiyet eşitliği temelli bir perspektife sahip olması ve kadınları birer sosyal vatandaş olarak görmesi gerekir. Ayrıca toplumun ortak bir farkındalık geliştirmesi de tek ebeveyn annelerin daha eşit şartlara ulaşması, toplum içinde görünürlük kazanmaları ve kabul görmeleri açısından önemli bir dinamik olarak karşımıza çıkmaktadır. Toplumsal farkındalığın artmasıyla, uygun sosyal politikaların oluşturulması için gerekli kamuoyunu oluşturulabilir böylece tek ebeveyn annelerin sorunlarını çözmeye yönelik etkin faaliyetlerin yürütülmesi de kolaylaşabilir.

KAYNAKÇA

AAK, 1991

**Aile Politikaları Karşılaştırmalı Ülkeler
Panoraması**, T.C. Başbakanlık Aile Araştırma
Kurumu Başkanlığı Yayınları, Ankara, Türk Tarih
Kurumu Basımevi.

AAK,1996

**Yurtdışına İşgücü Göçü ve “Parçalanmış
Aile”**, Ankara, Bizim Büro Basımevi.

AB, 2020

AB Genişleme Politikasına İlişkin 2020
Bilgilendirmesi, **2020 Türkiye İlerleme Raporu**,
(Çevrimiçi)

https://www.ab.gov.tr/siteimages/trkiye_raporust_rateji_belgesi_2020/turkey_report_30.10.2020.pdf , Erişim Tarihi: 12.06.2021.

ABADAN UNAT, N., 2002

**Bitmeyen Göç/Konuk İşçilikten Ulus-Ötesi
Yurttaşlığa**, İstanbul, İstanbul Bilgi Üniversitesi
Yayınları.

ABADAN-UNAT, N., 1991

“Göç ve Yurtdışındaki Türkler”, Ed. Keleş R,
Nowak J, Tomanbay İ, **Türkiye’de ve
Almanya’da Sosyal Hizmetler Ansiklopedik
Sözlük**, Ankara, Selvi Yayınları, s. 93-100.

ABBOTT, P. A., WALLACE, C. D.,
MELİSSA, T.,2005

**An Introduction to Sociology: Feminist
Perspective**, London ve New York, Routledge
Publishing.

AÇSHB, 2007

**Almanya’da Yaşayan Türklerin Aile Yapısı ve
Sorunları Araştırması**, Ankara, T.C.
Başbakanlık Aile ve Sosyal Araştırmalar Genel
Müdürlüğü Yayınları.

AÇSHB, 2014a

Türkiye Boşanma Nedenleri Araştırması,
Araştırma ve Sosyal Politikalar Serisi 23,

- (Çevrimiçi)
- <https://www.ailevecalisma.gov.tr/athgm/yayin-kaynak/arastirmalar/>, Erişim Tarihi 29/01/2021
- AÇSHB, 2014b
- “Türkiye Aile Yapısı Araştırması: Tespit Öneriler”,
- (Çevrimiçi)
- <https://ailevecalisma.gov.tr/uploads/athgm/uploads/pages/indirilebilir-yayinlar/67-turkiye-aile-yapisi-arastirmasi-2013-tespitler-oneriler.pdf> , Erişim Tarihi: 02.01.2021
- AÇSHB, 2017
- “Aile Danışmanlığı ve Boşanma Süreci Danışmanlığı Hizmeti Raporu”,
- (Çevrimiçi)
- https://ailevecalisma.gov.tr/Raporlar/ATHGM/aile_danismanligi.pdf , Erişim Tarihi 03.02.2021
- AÇSHB, t.y. b
- (Çevrimiçi)
- <https://www.aile.gov.tr/ksqm>, Erişim Tarihi: 03.07.2021
- AÇSHB, t.y.a
- “Eşi Vefat Etmiş Kadınlara Yönelik Yardımlar”,
- (Çevrimiçi),
- <https://www.aile.gov.tr/ssssosyal-yardimlar-genel-mudurlugu/esi-vefat-etmis-kadinlara-yonelik-yardimlar/> ,Erişim Tarihi: 03.07.2021
- ADORNO, T. W., 2014
- Minima Moralia**, Çev. Orhan Koçak, Ahmet Doğukan, İstanbul, Metis Yayınları.
- AKTAŞ AKOĞLU, Ö. ve KÜÇÜKKARAGÖZ, H., 2018
- “Boşanma Nedenleri ve Boşanma Sonrasında Karşılaşılan Güçlüklerle İlişkin Bir Araştırma: İzmir İli Örneği”, **Toplum ve Sosyal Hizmet Dergisi**, Cilt 29, Sayı 1, s. 153-172.

ALMANYA FEDERAL İSTATİSTİK
OFİSİ, 2018

“Kapitel 2: Familie, Lebensformen und Kinder
Datenreport”

(Çevrimiçi),

<https://www.destatis.de/DE/Service/Statistik-Campus/Datenreport/Downloads/datenreport-2021-kap-2.html>, Erişim Tarihi: 09.03.2020

ALMANYA FEDERAL İSTATİSTİK
OFİSİ, 2020

“Eheschließungen, Ehescheidungen und
Lebenspartnerschaften, Ehescheidungen und
betroffene minderjährige Kinder”,

(Çevrimiçi)

<https://www.destatis.de/DE/Themen/Gesellschaft-Umwelt/Bevoelkerung/Eheschliessungen-Ehescheidungen-Lebenspartnerschaften/Tabellen/ehescheidungen-kinder.html>, Erişim Tarihi: 15.07.2020

ALMANYA FEDERAL İSTATİSTİK
OFİSİ, 2021

“Unemployment Rate Germany”,

(Çevrimiçi)

<https://www.destatis.de/EN/Themes/Economy/Short-Term-Indicators/Labour-Market/arb210a.html>, Erişim Tarihi: 01.08.2021

ALMANYA FEDERAL İSTATİSTİK
OFİSİ, t.y.

“Qualität der Arbeit- Personen in Elternzeit”

(Çevrimiçi)

<https://www.destatis.de/DE/Themen/Arbeit/Arbeitsmarkt/Qualitaet-Arbeit/Dimension-3/elternzeit.html>, Erişim Tarihi: 22.06.2021

ALMANYA FEDERAL VERGİ
DAİRESİ, t.y.

“Steuerklassen/ Steuerklasse 2”,

(Çevrimiçi)

<https://www.steuerklassen.com/steuerklasse-2/>, Erişim Tarihi: 29.01.2021

- ALTAN, Ö.Z., 2006 **Sosyal Politika Dersleri**, Eskişehir, Anadolu Üniversitesi Yayınları No. 1592, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Yayınları.
- ALTHAMMER, J. W., ve LAMPERT, H., 2014 “Lehrbuch der Sozialpolitik”, **SpringerLehrbuch**, Berlin ve Heidelberg, Springer Gabler. s. 67-113.
- ANTONIS, B., 1981 “Motherhoodand Mothering”, Cambridge Women's Study Group, **Women in Society**, s.55-74.
- ARTS, W., GELİSSEN, J., 2002 “Three Worlds Of Welfare Capitalism Or More?”, **A State-Of-The-Art Report. Journal Of European Social Policy**, 12(2), s.137-158.
- ASAGEM, 2011 **Tek Ebeveynli Aileler**, Ankara, Aile Sosyal Araştırmalar Genel Müdürlüğü Yayınları.
- AVRUPA MİRAS HUKUKU TÜZÜĞÜ, 2015 (Çevrimiçi)
http://www.bmiv.de/SharedDocs/Publikationen/DE/Europaeische_Erbrechtsverordnung_tuerkisch.pdf?__blob=publicationFile&ev=2 ,Erişim Tarihi:03.02.2021
- AYKOR, G., 1993 “Kadın Sorunları Sektör Raporu”, **Sosyal Planlama Genel Müdürlüğü**, Ankara, BYKP Kadın Çocuk ve Gençlik Özel İhtisas Komisyonu için Hazırlık Çalışması, Ankara.
- AYKOR, G.,1987 “Yalnız Evebeyinli Aileler”, **Devlet Planlama Teşkilatı, OECD**, İşgücü ve Sosyal İşler Komitesine Sunulan Milli Rapor, Ankara.
- AYTAÇ, Ö., 2002 **Sosyoloji: Bir Giriş Denemesi**, Elâzığ, Üniversite Kitabevi.
- BAFÖG, 2020 <https://www.bafög.de/> (Çevrimiçi) Erişim Tarihi: 12.04.2020

BAĞDATLI VURAL, N., 2018

Toplumsal Cinsiyet Tartışmaları, İstanbul, Dipnot Yayınları.

BAKIR, H., 2018

“Esneklik ve Emek: Emeğin Metalaşması ve Meta-Dışlaştırılması Bağlamında Bir Değerlendirme”, **Ankara Üniversitesi SBF Dergisi**, Cilt 73, No. 2, 2018, s. 343-366.

BAMF, 2020

<https://www.bamf.de/> (Çevrimiçi) Erişim Tarihi: 06.03.2020

BEAUVOIR, S., 1993

Kadın “İkinci Cins” 2: Evlilik Çağı, İstanbul, Payel Yayınevi.

BECKER, G., ve LEWIS, H., 1973

“On the Interaction between the Quantity and Quality of Children”, **Journal of Political Economy**, 81(2), s.279-288.

BEDİR, E., 2016

“Sosyal Politika Bilim Dalına İlişkin Genel Bilgiler”, **Sosyal Politika-I**, Eskişehir, Anadolu Üniversitesi Yayınları, Yayın No: 2621, s.2-207.

BİLDİRİCİ, M.E., 2011

Avrupa Birliği’nde Yoksullukla Mücadele ve Türkiye’nin Uyum Sürecindeki Yeni Uygulamalar, (Yüksek Lisans Tezi). İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul

BMFSFJ, 2019

“Schutz und Akzeptanz geschlechtlicher und sexueller Vielfalt”,

(Çevrimiçi)

<https://www.bmfsfj.de/bmfsfj/themen/gleichstellung/gleichgeschlechtliche-lebensweisen-geschlechtsidentitaet/arbeitsgruppe-intersexualitaet-transsexualitaet/schutz-und-akzeptanz-geschlechtlicher-und-sexueller-vielfalt-73928> ,Erişim Tarihi 29.12.2020

BMFSFJ, 2020a

“Familie heute. Daten. Fakten. Trends
Familienreport 2020”,

(Çevrimiçi)

<https://www.bmfsfj.de/blob/163108/edcf52db42a6abc27683f797f16a350e/familienreport-2020-familie-heute-daten-fakten-trends-data.pdf> ,

Erişim Tarihi: 29.01.2020

BMFSFJ, 2020b

“Elterngeld, ElterngeldPlus und Elternzeit “,

(Çevrimiçi)

<https://www.bmfsfj.de/blob/93614/5007d8253164d915b285066b8791af38/elterngeld-elterngeldplus-und-elternzeit-data.pdf> ,Erişim

Tarihi: 03.05.2020

BMFSFJ, t.y.

“Family Benefits”,

(Çevrimiçi)

<https://familienportal.de/familienportal/meta/languages/family-benefits>, Erişim Tarihi: 29.01.2021

BORA, A., 2007

“Yoksulluk ve Kadınlar”, **Yoksulluk ve Sosyal Dışlanma, TES-İŞ Dergisi**, Haziran, s.95-99.

BORA, A., 2010

Kadınların Sınıfı: Ücretli Ev Emeği ve Kadın Öznelliğinin İnşası, İstanbul, İletişim Yayınları.

BOURDİEU, P., 2006

Pratik Nedenler: Eylem Kuramı Üzerine, İstanbul, Hil Yayınları.

BPB, 2020

“Dossier Familienpolitik”,

(Çevrimiçi)

<https://www.bpb.de/politik/innenpolitik/familienpolitik/?type=galerieveshow=imagevei=195489>

,Erişim Tarihi: 28.01.2021

BUĞRA, A., ve KEYDER, Ç., 2018

Sosyal Politika Yazıları, İstanbul, İletişim Yayınları.

BUĞRA, A., ve ÖZKAN, Y., 2014

“Türkiye’nin Ekonomik Kalkınma Sürecinde Modernleşme, Dini Muhafazakârlık ve Kadın İstihdamı”, Buğra, A. Ve Özkan, Y. (Der.), **Akdeniz’de Kadın İstihdamının Seyri**, İstanbul, İletişim Yayınları, s. 125-154.

BUĞRA, A., 2017

“Türkiye’nin Değişen Refah Rejimi: Neoliberalizm, Kültürel Muhafazakârlık ve Yeniden Tanımlanan Toplumsal Dayanışma”, **Türkiye’de Refah Devleti ve Kadın**, İstanbul, İletişim Yayınları, s. 47-70.

BULUT, I., 1990

Aile Değerlendirme Ölçeği (ADÖ) El Kitabı, Ankara, Özgüneliş Matbaası.

BUTLER, S. ve WINTRAM, C., 1991

Feminist Group Work, London, Sage Publications.

CANATAN, K., 2016

“Türk Ailesinin Tarihsel Gelişimi”, **Aile Sosyolojisi**, İstanbul, Açılım Kitap, s. 97-119.

CASTELLS, M., 2008

Kimliğin Gücü/Enformasyon Çağı: Ekonomi, Toplum ve Kültür, İstanbul, Bilgi Üniversitesi Yayınları.

COŞAN, B., 2017

Sosyal Politika Perspektifinden Türkiye’de Tek Ebeveynli Aile Sorunsalının Boşanma Bağlamında Değerlendirilmesi, (Yüksek Lisans Tezi). İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

COŞKUN, S. Ve TİRELİ, M., 2008

Avrupa Birliğinde Yoksullukla Mücadele Stratejileri ve Türkiye, İstanbul, Nobel Akademik Yayıncılık.

CZCHEN, Y. Ve BRADSHOW, J.,
2012

"Lone Parents, Poverty and Policy in the
European Union", **Journal of European Social
Policy**, 22(5), s.487-506.

ÇAKIR, S., 1996

"Kadın Araştırmaları Bilimde Neleri, Nasıl
Sorguluyor, Neleri Değiştirmek İstiyor?", **İnsan,
Toplum, Bilim**, (Der: Kuvvet Lordoğlu),
İstanbul, Kavram Yayınları, s. 305-316.

ÇAKIR, S., 2010

"Feminizm: Ataerkil İktidarın Eleştirisi" İçinde H.
B. Örs (Ed.), 19. **Yüzyıldan 20. Yüzyıla Modern
Siyasal İdeolojiler**, İstanbul, İstanbul Bilgi
Üniversitesi Yayınları, s. 412-475.

ÇALIŞKAN, M., 2017

Aile İşlevselliğinin Aile Doyumuyla İncelenmesi,
Sosyal Politika Çalışmaları Dergisi, Yıl: 17,
Sayı: 39, Tarih: Temmuz-Aralık 2017, s.59-74.

ÇELİK, A., 2006

**AB Sosyal Politikası Uyum Sürecinin
Uyumsuz Alanı**, İstanbul, Kitap Yayınevi.

ÇETİN, D., 2019

**Avrupa Birliği'nin Sosyal Politikası
Ekseninde Kadın Emeği: Yunanistan-Türkiye
Karşılaştırması**, (Yüksek Lisans Tezi). İstanbul
Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

ÇEVİK, Y., 2020

**Türkiye'de Aileye Yönelik Sosyal Hizmet ve
Aile Danışmanlığı Uygulamaları**, (Yüksek
Lisans Tezi). İstanbul Üniversitesi, İstanbul.

ÇİÇEK, Z., 2014

**Boşanmanın Sosyolojik Analizi: Denizli Kenti
Örneği**, (Doktora Tezi). Pamukkale Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü, Denizli.

DALY, M., 2000

Pure lust: Elemental Feminist Philosophy,
Boston, Beacon Press.

DAVIS, K., 1949

Human Society, New York, The Mac Millan Co.

DAYIOĞLU, M. ve BAŞLEVENT, C.,
2017

"Türkiye'de Gelir Dağılımının ve Yoksulluğun
Toplumsal Cinsiyet Boyutları" , **Türkiye'de**

- Refah Devlet ve Kadın**, İstanbul, İletişim Yayınları, s. 127-159.
- DEDEOĞLU, S. ve ELVEREN, A.Y., 2017 “Türkiye’de Toplumsal Cinsiyet, Toplum ve Refah Devleti” **Türkiye’de Refah Devleti ve Kadın**, İstanbul, İletişim Yayınları, s.29-47.
- DEDEOĞLU, S. ve GÖKMEN, Ç.E., 2011 **Göç ve Sosyal Dışlanma**, İstanbul, Efil Yayınevi Yayınları.
- DEDEOĞLU, S., 2017 “Türkiye’de Refah Devleti, Toplumsal Cinsiyet ve Kadın İstihdamı”, **Türkiye’de Refah Devlet ve Kadın**, İstanbul, İletişim Yayınları, s.211-231.
- DEMİRCİ, M.S., 2015 **Toplumsal Cinsiyet Açısından Yeiden Evlenmeler: Kadın ve Erkekler Gözünden Niteliksel Bir İnceleme**, (Yüksek Lisans Tezi). Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, , Ankara.
- DOLU, E., 2019 **Avrupa Birliği Ülkelerinde Ve Türkiye’de Engellilere Yönelik Bakım Politikaları Ve Uygulamaları**, (Yüksek Lisans Tezi). İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- DUMON, W., 1991 “Avrupa Topluluğu Ülkelerinde Aile Politikaları”, **Aile ve Toplum**, Çev. Dr. M. Ruhi Esengün, Yıl: 1, Cilt: 1, Sayı: 2, s. 5-15.
- DURDU, Z., 2009 “Modern Devletin Dönüşümünde Bir Ara Dönem: Sosyal Refah Devleti”, **Muğla Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi (İlke)**, Bahar Sayı 22, s.37-50.
- DW, 2019 “Almanya’daki Her 14 Nikâhtan Biri Eşcinsel Çiftler Arasında”,
(Çevrimiçi)
<https://www.dw.com/tr/almanyadaki-her-14-nikahtan-biri-e%C5%9Finsel-%C3%A7iftler->

- [aras%C4%B1nda/a-50084880](https://www.dw.com/tr/almanyada-yoksullukta-rekor-art%C4%B1nda/a-50084880), Erişim Tarihi 12/03/2020
- DW, 2020 “Almanya’da Yoksullukta Rekor Artış”,
(Çevrimiçi)
<https://www.dw.com/tr/almanyada-yoksullukta-rekor-art%C4%B1nC5%9F/a-55676521> , Erişim Tarihi 16/06/2021
- ECEVİT, Y., 1991 “Aile, Kadın ve Devlet İlişkilerinin Değerlendirilmesinde Klasik ve Yeni Yaklaşımlar”, **Değışen Dünyada Birey-Aile-Toplum Semineri**, İstanbul Üniversitesi Kadın Araştırmaları Uygulama Merkezi, İstanbul, s.9-34.
- ECEVİT, Y., 2010 **İşgücü Piyasasında Toplumsal Cinsiyet Eşitliğı El Kitabı**, Ankara, İşKUR.
- EIGE, 2020 “Gender Equality Index”,
(Çevrimiçi)
<https://eige.Europa.eu/gender-equality-index/2020/domain/work/DE>, Erişim Tarihi: 16.06.2021
- ERDEM, I., 2006 “Avrupa’da Asgari Gelir Uygulamaları”, Araştırma Raporu, **Boğaziçi Üniversitesi Sosyal Politika Forumu**.
- ERTEN, E., 2017 **Almanya’ya Evlilik Yoluyla Göç Eden Kadınların Karşılaştıkları Güçlükler Ve Güçlükleri Yenme Stratejileri**, (Yüksek Lisans Tezi). İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- ESPING ANDERSEN, G., 1990 **The Three Worlds of Welfare Capitalism**, New Jersey, Princeton University Press.

- ESPING ANDERSEN, G., 2002 “A New Gender Contract”, **Why We Need A New Welfare State**, Ed. G. Esping-Andersen, D. Gallie, A. Hemerijck ve J. Myles, New York, Oxford University Press, s. 68-96.
- ESPING ANDERSEN, G., 2011 **Tamamlanmamış Devrim Kadınların Yeni Rollerine Uymak**, İstanbul, İletişim Yayınları.
- ESPING ANDERSEN, G., 2013 “Altın Çağ Sonrası? Küresel Bir Ekonomide Refah Devleti İnkilemleri”, **Sosyal Politika Yazıları Boğaziçi Üniversitesi Sosyal Politika Forumu**, Der. Ayşe Buğra ve Çağlar Keyder, İstanbul, İletişim Yayınları, s. 53-101.
- EUROSTAT, 2018 “Expenditure On Social Protection”,
(Çevrimiçi)
<https://ec.europa.eu/Eurostat/databrowser/view/tps00098/default/table?lang=en> , Erişim Tarihi:29.01.2021
- EUROSTAT, 2019a “People At Risk Of Poverty Or Social Exclusion By Educational Attainment Level (Population Aged 18 And Over)”,
(Çevrimiçi)
https://ec.europa.eu/Eurostat/databrowser/view/lc_peps04/default/table?lang=en , Erişim Tarihi:29.01.2021
- EUROSTAT, 2019b “At-Risk-Of-Poverty Rate By Sex”,
(Çevrimiçi)
<https://ec.europa.eu/Eurostat/databrowser/view/tessi010/default/table?lang=en> , Erişim Tarihi:29.01.2021
- EUROSTAT, 2019c “Employment Rate By Sex”,
(Çevrimiçi)

	https://ec.Europa.eu/Eurostat/databrowser/view/tesem010/default/table?lang=en_ , Erişim Tarihi:29.01.2021
FEDERAL ADALET BÜROSU, 2006	“Gesetz zum Elterngeld und zur Elternzeit” (Çevrimiçi) http://www.gesetze-im-internet.de/beeg/BEEG.pdf , Erişim Tarihi: 05.12.2006
FEDERAL EVDE BAKIM HİZMETİ	“Almanya’da Evde Bakım Hizmeti”, (Çevrimiçi) https://handbookgermany.de/tr/live/home-care.html , Erişim Tarihi: 29.01.2021
FEDERAL HUKUK GAZETESİ, 2002	“İşyerinde, Eğitimde ve Eğitimde Annelerin Korunmasına İlişkin Kanun” (Mutterschutzgesetz – MuSchG), (Çevrimiçi) https://www.bgbl.de/xaver/bgbl/start.xav#_bgbl_%2F%2F%5B%40attr_id%3D%27bgbl102s2318.pdf%27%5D_1612362003362 , Erişim Tarihi:29.01.2021
FEDERAL İş AJANSI, 2017	“Sosyal Yasa II. Bölüm’e Göre Ödemeler ve Hukuk”, GGP Media GmbH, Pößneck, (Çevrimiçi) https://www.kreis-lup.de/export/sites/LUP/.galleries/PDF-LUP1/PDF-FD16/Ausfuellhinweise_Merkblaetter-ALG-II-mehrsprachig/ALG-II-tuerkisch.pdf , Erişim Tarihi: 03.02.2021
FEDERAL İş KURUMU, 2021	“Kindergeld: Anspruch, Höhe, Dauer”,

- (Çevrimiçi),
<https://www.arbeitsagentur.de/familie-und-kinder/kindergeld-anspruch-hoehe-dauer> ,
Erişim Tarihi: 30.05.2021
- FEDERAL İŞ KURUMU, 2021a “Ab 2021: Mehr Kindergeld und Kinderzuschlag”,
(Çevrimiçi)
<https://www.arbeitsagentur.de/news/erhoehung-kindergeld-und-kinderzuschlag-2021> ,Erişim Tarihi:29.01.2021
- FEDERAL RESMÎ GAZETESİ, 1949 **Federal Almanya Cumhuriyeti Anayasası**,
Çev. Prof. Dr. Christian Rumpf ve Dr. Gökçe Uzar, Berlin, Deutscher Bundestag.
- FEMM, 2020 “The Situation Of Single Parents In The EU”,
(Çevrimiçi)
[https://www.Europarl.Europa.eu/RegData/etudes/STUD/2020/659870/IPOL_STU\(2020\)659870_EN.pdf](https://www.Europarl.Europa.eu/RegData/etudes/STUD/2020/659870/IPOL_STU(2020)659870_EN.pdf) ,Erişim Tarihi:29.01.2021
- FERRERA, M., 2013 “Sosyal Avrupa’da ‘Güney Avrupa Refah Modeli’”, **Sosyal Politika Yazıları Boğaziçi Üniversitesi Sosyal Politika Forumu**, Der. Ayşe Buğra ve Çağlar Keyder, İstanbul, İletişim Yayınları, s.195-231.
- GASSET, O. J., 2014 **İnsan ve “Herkes”**, İstanbul, Metis Yayınları.
- GENOVA, N., 2007 “The Production of Culprits: From Deportability to Detainability in the Aftermath of Homeland Security”, **Citizenship Studies**, Sayı 11, Cilt 5, s. 421-448.
- GERLACH, I., 2002 **Bundesrepublik Deutschland: Entwicklung, Strukturen und Akteure eines politischen**

- Systems**, Opladen: Leske+Budrich, Lehrtexte Politik.
- GIDDENS, A., 1992 **Mahremiyetin Dönüşümü**, İstanbul, Ayrıntı Yayınları.
- GIDDENS, A., 2012 **Sosyoloji**, İstanbul, Kırmızı Yayınları.
- GITTINS, D., 1975 “Married Life and Birth Control between the Wars”, **Oral History**, Vol. 3, No. 2, s.53-64.
- GITTINS, D., 2011 **Aile Sorgulanıyor**, İstanbul, Pencere Yayınları.
- GITTINS, D., 2014 “Aile”, **Kaos GL Dergi-Dosya: Aile**, Kasım-Aralık, s.14-31.
- GIBSON GRAHAM, J.K., 2010 **(Bildığımız) Kapitalizmin Sonu Siyasal İktisadın Feminist Eleştirisi**, Çev. Zeynep Gambetti, İstanbul, Metis Yayıncılık.
- GIDDENS, A., 1992 **Mahremiyetin Dönüşümü**, İstanbul, Ayrıntı Yayınları.
- GOODY, J., 2004 **Avrupa’da Aile**, Çev. Serpil Arısoy, İstanbul, Literatür Yayınları.
- GORDON, M.: 1970 “Industrialization and the Family”, **Modern Sociology**, Ed. P. Worsley, New York, Penguin Books, s.288-370.
- GORNİCK, J.C., ve MEYERS, M.K., 2001 **Building the Dual Earner/Dual Carer Society: Policy Developments in Europe**, Cambridge. Harvard University Center for European Studies.
- GORNİCK, J.C., ve MEYERS, M.K., 2006 “Welfare Regimes in Relation to Paid Work and Care A View from the United States on Social Protection in the European Countries” **Revue Française Des Affaires Sociales**, 1.10.3917/rfas. en605.0167, s.167-188.
- GOUGH, I., 2013 “Güney Avrupa’da Sosyal Yardım”, **Sosyal Politika Yazıları Boğaziçi Üniversitesi Sosyal**

- Politika Forumu**, Der. Ayşe Buğrave Çağlar
Keyder, İstanbul, İletişim Yayınları, s.231-261.
- GÖNÜL, S., 2020
- Zorunlu Göç ve Toplumsal Cinsiyet: Suriyeli Kadınların Evlilik Deneyimleri**, Toplumsal Cinsiyet Perspektifinden Türkiye’de Göç Araştırmaları, İstanbul, Sabancı Üniversitesi Toplumsal Cinsiyet ve Kadın Çalışmaları Mükemmelliyet Merkezi ve Göç Araştırmaları Derneği Ortak Yayını.
- HARDING, S. G., 1987
- Feminism and Methodology: Social Science Issues**, Bloomington, Indiana University Press.
- HARDING, S.G., 1996
- “Feminist Yöntem Diye Bir Şey Var Mı?”, **Farklı Feminizmler Açısından Kadın Araştırmalarında Yöntem**, Haz. Serpil Çakır, Necla Akgökçe, İstanbul, Sel Yayıncılık, s. 34-48.
- HOOKS, B., 2012
- Feminizm Herkes İçindir Tutkulu Politika**, İstanbul, BGST Yayınları.
- HÜRRİYET, 2000
- “Şimdi Gerçekten Medeni Kanun”,
(Çevrimiçi)
<https://www.hurriyet.com.tr/gundem/simdi-gercekten-medeni-kanun-39122867> ,Erişim Tarihi:26.02.2020
- INTEGRATIONSBEAUFTRAGTE,2020
- <https://handbookgermany.de/tr/live/home-care.html> (Çevrimiçi) Erişim Tarihi: 30.08.2020
- IŞIK, V., 2018
- “Refah Devletinin Dönüşüm Süreci ve ‘Düzgün İş’ Kapsamında Sosyal Güvenlik Anlayışı”, **Sosyal Güvenlik Dergisi**, Cilt: 8, Sayı: 2, s.109-128.

İĞDE, G., 2011

Avrupa Birliği'nde İş ve Aile Yaşamını Uyumlaştırma Politikaları: İspanya Ve Türkiye Örneği, (Yüksek Lisans Tezi). İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

KADER, M. U., 2018

Stepping Into A New Struggle: Low-Ses Divorced Single Mothers' Experiences In Relation To Family Resources And Social Policies In Turkey" (Yüksek Lisans Tezi). Orta Doğu Teknik Üniversitesi, Ankara.

KAĞAN, E. B., 2020

Bazı Avrupa Birliği Ülkelerinde ve Türkiye'de Ebeveyn İzni Uygulaması (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Bursa.

KANDİYOTİ, D., 2013

"Cariyeler, Bacılar ve Yurttaşlar", İstanbul, Metis Yayınları.

KANDİYOTİ, D., 1987

"Emancipated but Unliberated? Reflections on the Turkish Case" **Feminist Studies**, Vol. 13, No. 2, s. 317-338.

KAVAS, A., 2018

"Türkiye'de Babalar Çocuk Bakamıyor",

(Çevrimiçi)

<https://www.tepav.org.tr/upload/files/153303751>

7-

6.Türkiye de Babalar Çocuk Bakamıyor.pdf

, Erişim Tarihi:05.03.2021

KAYA, A. ve KENTEL, F., 2005

Euro-Türkler: Türkiye ile Avrupa Birliği Arasında Köprü mü, Engel mi?, İstanbul, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.

KESKİN, E.B., 2014

Kentleşme Sürecinde Ailenin Değişimi: Bursa'da Bir Alan Araştırması (Doktora Tezi). Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Bursa.

(Çevrimiçi)

<https://acikerisim.uludag.edu.tr/bitstream/11452/6984/1/363788.pdf> , Erişim Tarihi:03.02.2021

KIERNAN, K., 2001

“The Rise of Cohabitation and Childbearing Outside Marriage in Western Europe”, **International Journal of Law**, No.:15, s. 1-21.

KILIÇ, A., 2008

“The Gender Dimension of Social Policy Reform in Turkey: Towards Equal Citizenship?”, **Social Policy ve Administration**, vol. 42, No 5, October, s.488-494.

KORAY, M., 2003

“Avrupa Refah Devleti: Anlamı, Boyutları ve Geleceği”, **Görüş Dergisi**, TÜSİAD Yay., Sayı: 57, s. 70-101.

KORAY, M., 2008

Sosyal Politika, İstanbul, İmge Yayınevi.

KOŞAR AKÇAPAR, Ş., 2007

“Batı Avrupa’da Yaşayan Türk “İthal Gelinler” ve Entegrasyon Sorunları: Belçika Örneği, **Kökler ve Yollar: Türkiye’de Göç Süreçleri**, Der. Ayhan Kaya, Bahar Şahin, İstanbul, İstanbul Bilgi Üniversitesi.

KOYUNCUOĞLU, T., 2014

“Başka Bir Aile Mümkün (Feminist Politika Deneyimi)”, **Türkiye Barolar Birliği Dergisi**, Mart-Nisan 2014, Sayı 111, s. 493-531.

KÖNEZOĞLU, B., 2006

Aile ve Ailenin Korunması (Yüksek Lisans Tezi). Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

KÖSEMİHAL, N. Ş, 1958

“Fransa’da Sosyolojinin Doğuşu ve Le Play Okulu”, **Le Play Sosyolojisinin 100. Yılı- Dünyada ve Türkiye’de Tesirleri**, İstanbul, Türkiye Yayınevi, s.7-22.

KÜMBETOĞLU, B., 1997

“Aile, Evlilik, Nikâh: Farklılaşan Kavramlar”, **Toplum ve Bilim Dergisi**, sayı:73, s.111-126.

KÜMBETOĞLU, B., 2015

Sosyolojide ve Antropolojide Niteliksel Yöntem ve Araştırma, İstanbul, Bağlam Yayınları.

LEIBFRIED, S., 1993

“Towards A European Welfare State? On Integrating Poverty Regimes Into The European Community”, **New Perspectives On The Welfare State In Europe**, Ed. Catherine Jones, New York, Routledge Publishers, Pp.120-143.

LEVİNGER, G., 1976

“A Social Psychological Perspective On Marital Dissolution”, **Journal Of Social Issues**, 32, s. 28-32.

LEWIS, J., 1992

“Gender And The Development Of Welfare Regimes”, **Journal Of European Social Policy**, 2(3), s.159-173.

LEWIS, J., 1997

“Gender And Welfare Regimes; Further Thoughts”, **Oxford Journal of Social Policy**, 4(2),s. 160-177.

LEWIS, J., 2006

Children, Changing Families And Welfare States, Cheltenham and Massachusetts, Edward Elgar Publishing.

LEWIS, J., 2009

Work-Family Balance, Gender and Policy, UK, Edward Elgar Publishing.

LEWIS, J.M., W.R. BEAVERS, J.T. GOSSETT ve V.A. PHILLIPS, 1976

“No Single Thread: Psychological Health in Family Systems”, New York, Brunner/Mazel Publishing.

(Çevrimiçi)

<https://doi.org/10.1007/978-1-349-04049-0>

MERNİSSİ, F., 1987

Beyond the Veil- Male Female Dynamics in Muslim Society, Düzeltilmiş Baskı, Bloomington ve Indianapolis, Indiana University Press.

- MIES, M., 1996
“Feminist Araştırmalar İçin Bir Metodolojiye Doğru”, **Farklı Feminizmler Açısından Kadın Araştırmalarında Yöntem**, ev. Ayşe Durakbaşa, Aynur İlyasoğlu, Der. Serpil akır, Necla Akgökçe, İstanbul, Sel Yayıncılık, s. 48-64.
- MILLET, K., 1973
Cinsel Politika, Payel Yayınları, ev. Seçkin Selvi, İstanbul.
- MITCHELL, J., 1975
Psikanaliz ve Feminizm, ev. Ayşe Kurmuş, İstanbul, Yaprak Yayınları.
- MITCHELL, J., 1985
Kadınlık Durumu, ev. Gülseli İnal, Gülnur Savran, İstanbul, Kadın evresi Yayınları.
- MİSRA, J. ve KİNG, L., 2010
Kadın, Toplumsal Cinsiyet ve Devlet Politikaları, (Ed.), Siyaset Sosyolojisi İçinde, Ankara, Phoenix Yayınları.
- MORENO, L., 2013
“‘Süper Kadınlar’ ve Akdeniz Refahı”, **Sosyal Politika Yazıları Boğaziçi Üniversitesi Sosyal Politika Forumu**, Der. Ayşe Buğrave ağlar Keyder, İstanbul, İletişim Yayınları, s.375-395.
- NALDİNİ, M., 1999
Evolution of Social Policy and the Institutional Definition of Family Models, The Italian and Spanish Cases in Historical and Comparative Perspective (Doktora Tezi). European University Institute, Floransa.
- NAVE-HERZ, R., 2004
Ehe- und Familiensoziologie Eine Einführung in Geschichte, Theoretische Ansätze Und Empirische Befunde, München, Juventa Verlag Weinheim.
- NEDİR, t.y.
<https://www.nedir.com/normatif> (evrimii)
Erişim Tarihi: 23.05.2021

- NIEUWENHUIS, R., ve MALDONADO, L. C., 2018 **The triple bind of singleparent families: Resources, employment and policies to improve wellbeing.** Bristol, UK: Policy Press.
- OECD, 2020 "Employment: Employment And Unemployment Rate, By Sex And Age Group, Quarterly Data", (Çevrimiçi)
<https://stats.oecd.org/index.aspx?queryid=54744#>, Erişim tarihi 16.06.2021
- OKİN, S. M., 1979 **Women in Western Political Thought**, New Jersey, Princeton University Press.
- OKTAY YILMAZ, B., 2009 "Avrupa Birliği'nin Toplumsal Cinsiyet Politikalarının Değerlendirilmesi" (Doktora Tezi). İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- OKTAY YILMAZ, B., 2017 "Lizbon Stratejisinden Avrupa 2020 Stratejisine Avrupa Birliği'nin Toplumsal Cinsiyet Politikaları Nerede Duruyor?", **The Journal Of Academic Social Science**, Yıl:5, Sayı:54, s.192-213.
- ORLOFF, A.S., 1993 "Gender and the Social Rights of Citizenship: The Comparative Analysis of Gender Relations and Welfare States", **American Sociological Review**, Vol. 58, No. 3. s.303-328.
- ÖZAYDIN, M.M., 2018 "Sosyal Politikanın Dünyadaki Tarihsel Gelişimi", **Sosyal Politika I**, T.C. Anadolu Üniversitesi Yayını No: 3318, Açıköğretim Fakültesi Yayını, s. 28- 237.
- ÖZBEK, N., 2002 "Osmanlı'dan Günümüze Türkiye'de Sosyal Devlet", **Toplum ve Bilim**, Sayı: 92, s.7-33.
- ÖZDEMİR, S., 2005 "Sosyal Gelişim Düzeyleri Farklı Refah Devletlerinin Sınıflandırılması Üzerine Bir

- İnceleme", **Sosyal Siyaset Konferansları Dergisi**, Sayı 49, s. 231-266.
- ÖZDEMİR, S., 2007 **Küreselleşme Sürecinde Refah Devleti**, İstanbul, İstanbul Ticaret Odası Yayınları.
- ÖZKAN KERESTECİOĞLU, İ., 2014 "Mahremiyetin Fethi: İdeal Aile Kurgularından İdeal Aile Politikalarına", **Başka Bir Aile Anlayışı Mümkün mü?**, İstanbul, Heinrich Böll Stiftung Derneği Türkiye Temsilciliği, s. 10-21.
- ÖZKAN, G., 2017 "Kadına Yönelik Şiddet- Aile İçi Şiddet ve Konuya İlişkin Uluslararası Metinler Üzerine Bir İnceleme", **Hacettepe Hukuk Fakültesi Dergisi**, 7(1), s. 533-564.
- ÖZMERT KOÇER, Ş., 2014 **Almanya Federal Cumhuriyeti Sosyal Güvenlik Sistemi ve Sistem İçerisinde Sosyal Sigorta Uygulamaları**, (Uzmanlık Tezi). T.C. Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı Dış İlişkiler ve Yurtdışı İşçi Hizmetleri Genel Müdürlüğü, Ankara.
- ÖZTAN, E., 2014 "Türkiye'de Ailecilik, Biyosiyaset ve Toplumsal Cinsiyet Rejimi" **Toplum ve Bilim**, sayı 130, s.176-188.
- PİRE, Ç., 2011 **Türkiye'de Yoksullukla Mücadelede Uygulanan Sosyal Politika Programları: Isparta İli Örneği**, (Yüksek Lisans Tezi). Süleyman Demirel Üniversitesi, Isparta.
- PİŞKİN, E., 2017 **Avrupa Birliği'nin Aile Politikaları: Aday Ülke Türkiye ve Örnek Üye Ülkeler Karşılaştırması** (Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi Siyasal Bilimler Fakültesi, İstanbul.
- ROSENEİL, S., 2014 "Geleneksel Aile Dışında Mahrem Yurttaşlık: Siyaset, Politikalar ve Gündelik Yaşam", **Başka Bir Aile Anlayışı Mümkün mü?**,

- İstanbul, Heinrich Böll Stiftung Derneği Türkiye Temsilciliği, s. 171-182.
- SABAH, 2012 “Boşanacak Çiftlere Aile Ombudsmanlığı”, (Çevrimiçi)
<https://www.sabah.com.tr/gundem/2012/10/27/bosanacak-ciftlere-aile-ombudsmanligi> Erişim Tarihi:14.01.2021.
- SAINSBURY, D., 1996 **Gender, Equality and Welfare States**, Cambridge, Cambridge University Press.
- SAKA, Y., 2010 **Maliye Bakanlığı Avrupa Birliği ve Dış İlişkiler Dairesi Başkanlığı Avrupa Birliği Sosyal Politikasının Gelişimi ve Türkiye’nin Avrupa Birliği Sosyal Politikasına Uyumu**, (Avrupa Birliği Uzmanlığı Yeterlik Tezi), Maliye Bakanlığı Avrupa Birliği ve Dış İlişkiler Dairesi Başkanlığı, Ankara.
- SANCAR, S., 2009 **Erkeklik: İmkânsız İktidar Ailede, Piyasada ve Sokakta Erkekler**, İstanbul, Metis Yayınları.
- SANCAR, S., 2011 “Türkiye’de Kadın Hareketinin politiği: Tarihsel Bağlam, Politik Gündem ve Özgünlükler”, **Birkaç Arpa Boyu 21. Yüzyıla Girerken Türkiye’de Feminist Çalışmalar Prof. Dr. Nermin Abadan Unat’a Armağan**, İstanbul, Koç Üniversitesi Yayınları, s. 61-117.
- SANCAR, S., 2014 **Türk Modernleşmesinin Cinsiyeti Erkekler Devlet, Kadınlar Aile Kurar**, İstanbul, İletişim Yayınları.
- SAPANCALI, F., 2005 Avrupa Birliği’nde Sosyal Dışlanma Sorunu ve Mücadele Yöntemleri, **Çalışma Ve Toplum**, 2005;6(3), s.51-105.
- SARI, K.S., 2010 **Ailenin Korunmasına Dair Kanun ve Aile Mahkemeleri Bağlamında Kadına Yönelik**

- Aile İçi Şiddet** (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Ankara Üniversitesi, Ankara.
- SARI, Ö., 2016 “Sistemik Aile Sosyolojisi”, **Aile Kurumu ve Ailenin Tanımı**, Ed. Mustafa Aydın, Konya, Çizgi Kitabevi, s.17-35.
- SCHWITZKY, C., 2013 **Sozialhilferecht**, Berlin, Lehrbrief, Verwaltungsakademie.
- SENNET, R., 2014 **Ten ve Taş: Batı Uygarlığında Beden ve Şehir**, Çev. Tuncay Birkan, İstanbul, Metis Yayınları.
- SGK, t.y. “Genel Sağlık Sigortası ile Sağlık Aktivasyon ve Provizyon”,
(Çevrimiçi)
http://www.sgk.gov.tr/wps/portal/sgk/tr/emekli/sikca_sorulan_sorular/gss_saglik_aktivasyon, Erişim Tarihi 21.03.20
- STADT KARLSRUHE, 2014 “Birlikte Yaşamak Bitebilir Ama Ebeveynlik Asla Bitmez”
(Çevrimiçi)
https://www.karlsruhe.de/b3/soziales/einrichtung/en/sodi/infomaterial/HF_sections/content/1427099591915/ZZIIQ729QGx1iO/Brosch%C3%BCre_Partnerschaft%20endet_Elternschaft%20niet%C3%BCrkisch.pdf, Erişim Tarihi: 12/03/2020
- STATİSTA, 2020a “Anzahl der Eheschließungen in Deutschland von 1991 bis 2019”,
(Çevrimiçi)
<https://de.statista.com/statistik/daten/studie/227/umfrage/anzahl-der-eheschliessungen-in-deutschland/>, Erişim Tarihi: 12/03/2020

STATİSTA, 2020b

“Federal Expenditure For Refugees”,

(Çevrimiçi)

<https://www.statista.com/statistics/1108234/refugees-asylum-federal-expenditure-germany/>

Erişim tarihi 29.06.2021

STEUERKLASSEN,2020

<https://www.steuerklassen.com/> (Çevrimiçi)

Erişim Tarihi: 15.03.2019

SYGM, 2010

“Eşi Vefat Etmiş Kadınlar İçin Bir Nakit Sosyal Yardım Programı Geliştirilmesine Yönelik Araştırma Projesi Sonuç Raporu”, **T.C. Başbakanlık Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Genel Müdürlüğü ve Boğaziçi Üniversitesi Sosyal Politika Forumu**, Ankara, Sata Baskı.

SYGM, 2013

2013 Mart Sosyal Yardım İstatistik Bülteni, Ankara, Araştırma-Geliştirme ve Tanıtım Dairesi Başkanlığı Yayını.

ŞAHİN, M., 2017

“Türkiye’de Sosyal Güvenlik Reformu ve Kadınlar Üzerine Etkisi”, **Türkiye’de Refah Devlet ve Kadın**, İstanbul, İletişim Yayınları, s. 231-251.

T.C: RESMÎ GAZETE, 2013

Onuncu Kalkınma Planı (2014-2018), Resmî Gazete, 6 Temmuz, s.43,

(Çevrimiçi)

<https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2013/07/20130706M1-1-1.doc> ,Erişim Tarihi 03.02.2021

T.C. RESMÎ GAZETE, 1926

Türk Kanunu Medenisinin Yürürlükten Kaldırılmış Hükümleri, Tertip: 3, Cilt: 7, Sayfa: 237,

	(Çevrimiçi), https://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/5.3.743.pdf , Erişim Tarihi: 29.01.2021
T.C. RESMÎ GAZETE, 1965	Devlet Memurları Kanunu , Sayı: 12056, Tertip : 5, Cilt : 4, Sayfa : 3044, (Çevrimiçi), https://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.657.pdf , Erişim Tarihi: 29.05.2021
T.C. RESMÎ GAZETE, 1999	İşsizlik Sigortası Kanunu , Sayı: 23810, Tertip: 5, Cilt: 39, (Çevrimiçi), https://www.mevzuat.gov.tr/mevzuat?MevzuatNo=4447veMevzuatTur=1veMevzuatTertip=5 , Erişim Tarihi: 29.01.2021
T.C. RESMÎ GAZETE, 2001	Türk Medeni Kanunu , Sayı: 24607, Tertip: 5, Cilt: 41, (Çevrimiçi), https://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.4721.pdf Erişim Tarihi: 26.02.2020
T.C. RESMÎ GAZETE, 2003	İş Kanunu , Sayı:25134, Tertip:5, Cilt:42, (Çevrimiçi), https://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.4857.pdf ,Erişim Tarihi: 26.02.2020
TBMM, 1982	Türkiye Cumhuriyeti Anayasası , Kanun No: 2709, Kabul Tarihi: 7.11.1982, (Çevrimiçi)

- https://www.tbmm.gov.tr/anayasa/anayasa_2016.pdf ,Erişim Tarihi:28.01.2021
- TEKELİ, ř., 2010 **80'ler Türkiye'sinde Kadın Bakış Açısından Kadınlar**, İstanbul, İletişim Yayınları.
- TEKİN, N.İ., 2017 **Boşanmış Kadınların Yaşam Doyumlarının Yordayıcısı Olarak Psikolojik Sağlamlık** (Yüksek Lisans Tezi). Çukurova Üniversitesi, Adana.
- TOKSÖZ, G., 2017 “Neoliberal Piyasa, Özel ve Kamusal Patriarka Çıkmazında Kadın Emeği”, **Türkiye’de Refah Devleti ve Kadın**, İstanbul, İletişim Yayınları, s.103-127.
- TOURAİNE, A., 2007 **Eşitliklerimiz ve Farklılıklarımızla Birlikte Yaşayabilecek Miyiz?**, Editör. Pelin Özer Savlı, Çev. Olcay Kunal, İstanbul, Yapı Kredi Yayınları.
- TÜİK, 2012 **İstatistiklerde Çocuk**, No: 3916.Ankara, Türkiye İstatistik Kurumu Yayını, (Çevrimiçi)
http://www.tuik.gov.tr/Kitap.do?metod=KitapDetayveKT_ID=11veKITAP_ID=269 ,Erişim Tarihi:03.02.2021.
- TÜİK, 2016 **Basın Odası Haberleri**, Sayı 58, s.1 (Çevrimiçi)
<https://tuikweb.tuik.gov.tr/basinOdasi/basinOdasi.html>, Erişim Tarihi 03.02.2021.
- TÜİK, 2017a “Aile Yapısı Araştırması,2016” , **TÜİK Haber Bülteni** Sayı: 21869,
- TÜİK, 2017b “Yaşam Memnuniyeti Araştırması 2016”, (Çevrimiçi)

	https://biruni.tuik.gov.tr/medas/?kn=100velocale=tr ,Erişim Tarihi: 10.03.2020
TÜİK, 2018a	“İstatistiklerle Aile 2018”, TÜİK Haber Bülteni , sayı 30726,
TÜİK, 2018b	“İş ve Aile Yaşamının Uyumunu”, TÜİK Haber Bülteni , Sayı: 27859, (Çevrimiçi) https://tuikweb.tuik.gov.tr/PreHaberBultenleri.do?id=27859 , Erişim Tarihi: 03.02.2021.
TÜİK, 2019	“Hanehalkı Tüketim Harcaması, 2019”, TÜİK Haber Bülteni , Sayı:33593, (Çevrimiçi) https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Hanehalki-Tuketim-Harcamasi-2019-33593 Erişim Tarihi: 21.01.2021.
TÜİK, 2019b	“İstatistiklerle Kadın, 2018”, TÜİK Haber Bülteni , sayı: 30707, (Çevrimiçi) https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Istatistiklerle-Kadin-2018-30707 Erişim Tarihi: 21.01.2021.
TÜİK, 2020a	“İstatistiklerle Kadın 2020”, TÜİK Haber Bülteni , Sayı: 37221, (Çevrimiçi) https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Istatistiklerle-Kadin-2020-37221 , Erişim Tarihi: 08.08.2021

TÜİK, 2020b

“İstatistiklerle Aile”, **TÜİK Haber Bülteni**, Sayı: 37251,

(Çevrimiçi)

<https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Istatistiklerle-Aile-2020-37251> , Erişim Tarihi: 01.07.2021

TÜİK, 2021

“İstatistiklerle Çocuk, 2020”, **TÜİK Haber Bülteni**, Sayı: 37228,

(Çevrimiçi)

<https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Istatistiklerle-Cocuk-2020-37228> , Erişim Tarihi: 08.08.2021

TÜRKASLAN, N., 2007

“Boşanmanın Çocuklar Üzerine Olumsuz Etkileri ve Bunlarla Başetme Yolları”, **Aile ve Toplum**, Yıl: 9 Cilt: 3 Sayı: 11 Ocak-Şubat-Mart 2007 ISSN: 1303-0256, s. 99-108.

TÜRMÖB, 2020

“2020 Yılında Uygulanacak Asgari Geçim İndirim Tutarları”,

(Çevrimiçi)

<https://www.turmob.org.tr/>, Erişim Tarihi:04.12.2020

ULUSOY, D., 2014

“Kadınların Ücretli-Ücretsiz Emek Kısılacı: AKP’nin Aile Politikaları ve Yeni Muhafazakarlık”, **Başka Bir Aile Anlayışı Mümkün mü?**, İstanbul ,Heinrich Böll Stiftung Derneği TürkiyeTemsilciliği, s. 112-121.

UNDP, 2021

“Sürdürülebilir Kalkınma Amaçları”,

(Çevrimiçi)

<https://www.tr.undp.org/content/turkey/tr/home/sustainable-development-goals.html> ,

Erişim tarihi 11.06.2021

UYANIK, M., 2018

Almanya Sosyal Yardım Sistemi Ve Sosyal Hizmet Uygulamaları (Doktora Tezi). Yalova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yalova.

ÜNAL, N., 2014

Tek Ebeveyn Annelere Yönelik Sosyal Politikalar: Farklı Ülke Örnekleri (Uzmanlık Tezi). Aile Ve Sosyal Politikalar Bakanlığı Kadının Statüsü Genel Müdürlüğü, , Ankara.

VAMV, 2013

Çocuğunu Yalnız Büyütenler Bilgi ve Tavsiyeler, Berlin, CPI Books.

WALBY, S., 2014

Patriyarka Kuramı, Editör. Aslı Güneş, Çev. Hülya Osmanağaoğlu, Ankara, Dipnot Yayınevi.

WALLERSTEIN, I., 2006

Tarihsel Kapitalizm, Çev. Necmiye Alpay, İstanbul, Metis Yayınları.

WINKLER.,C., 1998

“Mothering, Equality And The İndividual: Feminist Debates And Welfare Policies In The USA And Sweden”, **Community, Work ve Family**, 1(2), 149166. s.146-166.

YILDIRIM, N., 2004

“Türkiye’de Boşanma ve Sebepleri” . **Bilig** , (28) , s.59-81.

YILMAZ, C., 2016

“Alman ve Avusturya Ön Ödemeli Nafaka Kanunu İle Avrupa Birliği Düzenlemeleri Çerçevesinde Tahsil Edilemeyen Nafaka Alacaklarının Devlet Tarafından Ödenmesi”, **Marmara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Hukuk Araştırmaları Dergisi**, c. 22, sayı. 3, s. 3091-3110.

YILMAZ, M. ve TOKUROĞLU, B., 2018

Türk Modernleşmesinin Toplumsal Cinsiyet Anlayışı”, **Journal Of Institute Of Economic Development And Social Researches**, Vol:4, Issue:13, s. 600-608.

EKLER

GÖRÜŞME SORULARI

1. Görüşme tarihi
2. Görüşme saati:

DEMOGRAFİK BİLGİLER

3. Yaşadığınız il/ilçe:
4. Yerleşim biriminiz kent/kır:
5. Yaşınız:
6. Eğitim durumunuz:
7. Mesleğiniz?
8. Kullandığınız herhangi bir ilaç var mı? Nedir?
9. Şu anda bir işte çalışıyor musunuz? Nasıl bir işte çalışmaktasınız? Çalışma süresi ve zamanlaması nedir? (hangi günler, haftalık kaç saat, yılda kaç ay? Şu anda bir işte çalışmama sebebiniz nedir?
10. Herhangi bir sosyal güvenceniz var mı? Varsa nedir? Kendiniz mi sigortalısınız yoksa bir yakınınız dolayısıyla mı sigorta kapsamındasınız?

TEK EBEVEYNLİĞE OLAN BAKIŞ

11. Tek ebeveynli aile size neyi çağırıştırıyor?
12. Yalnız anne ve çocuklar bir aile midir? Aile ise nasıl bir ailedir? *(Bu sorular görüşme başlamadan terimler hakkındaki farkındalık düzeyini ölçmek için buraya yerleştirilmiştir.)

HANE BİLGİLERİ

13. Hanenizde siz dâhil kaç kişi yaşamaktasınız?
14. Şu anda nerede yaşamaktasınız?
15. Yaşadığınız yer size mi ait?
16. Çocuklarınız sizinle birlikte mi kalmakta?
17. Hanenizde yaşayan diğer kişilerin cinsiyetleri nelerdir?
18. Hanenizde yaşayan diğer kişilerin yaşları kaçtır?

19. Hanenizde bakıma muhtaç kişiler var mıdır? Bakımları ne yöndedir? Bakım için herhangi bir yardıma ihtiyaç duyuluyor mudur? Ek bir kurum kuruluş ya da kişiden bakım için yardım alıyor musunuz?
20. Hanenizde yaşayan diğer kişilerin eğitim düzeyleri nedir?
21. Hanenizde yaşayan diğer kişilerden çalışan var mıdır? Kimler? Nerede çalışmaktadır? Kazançlarını nasıl harcamaktadır?
22. Çocuk/larınıza vefat/boşanma/ayrılık durumunu nasıl anlattınız? Bunu anlatırken sizi en çok ne zorladı? Ne hissettiniz?
23. Çocuklarınızın size yönelik tavır ve tutumlarında bir değişiklik oldu mu? Olduysa ne gibi değişimler oldu?

ESKİ EŞ HAKKINDA BİLGİLER

24. Eşiniz ne kadar zaman önce vefat etti? / Eşinizden ne kadar zaman önce boşandınız? / ayrıldınız?
25. Eşinizin yaptığı iş nedir?
26. Eşiniz varken kimle/kimlerle yaşıyordunuz?
27. Eşinizden sonra kimle/kimlerle yaşamaya başladınız?
28. Eşiniz vefat ettikten/eşinizden boşandıktan sonra size eşinizden herhangi bir şey kaldı mı? (Nakit, Borç, arsa, dükkân, daire vs.)
29. Eşiniz vefat ettikten/eşinizden boşandıktan sonra maddi durumunuz ne yönde değişti?
30. Boşandığınızda/eşiniz vefat ettiğinde ne tür sorunlarla karşılaştınız?
1. Maddi sıkıntılar
 2. Yaşayacak ev sorunu
 3. Aileden, çevreden gelen baskı, eşimin ailesi
 4. Boşandığım /Dul kaldığım için hor görüldüm
 5. Karşı cinsten kişilerin sözlü veya fiziksel tacizine, ya da benzeri rahatsız edici davranışlarına maruz kalmak
 6. Hukuki sorunlar
 7. Çocuklardan kaynaklanan sorunlar

FİNANSAL DURUM

31. Bu sorunların ortadan kalkması kimden nasıl bir destek almak hayatınızı kolaylaştırırdı?

32. Bu sorunların ortadan kalkması için devletten nasıl bir destek almak hayatınızı kolaylaştırırdı?
33. Aylık toplam geliriniz nedir?
34. Bu gelirin kaynakları ve miktarı nedir?
35. Ailenizin sağlık hizmetleri harcamalarını nasıl sağlıyorsunuz?
36. Hane geliriniz hangi ihtiyaçlarınızı sağlamada yeterli olmaktadır?
37. Hane geliriniz hangi ihtiyaçlarınızı sağlamada yetersiz kalmaktadır?
38. Haneniz için herhangi bir maddi destek ya da sosyal yardım mekanizmasından faydalıyor musunuz?
39. Aldığınız yardımlar nakdi mi ayni midir?
40. Hangi kurumdan ve ne yönde yardım almaktasınız?
41. Yiyecek yardımı alıyor musunuz? Nereden almaktasınız? Bu yardım işleyişi nasıl gerçekleşmektedir?
42. Giyecek yardımı alıyor musunuz? Nereden almaktasınız? Bu yardım işleyişi nasıl gerçekleşmektedir?
43. Yakacak yardımı alıyor musunuz? Nereden almaktasınız? Bu yardım işleyişi nasıl gerçekleşmektedir?
44. Barınma/Kira yardımı alıyor musunuz? Ne Nereden almaktasınız? Bu yardım işleyişi nasıl gerçekleşmektedir?
45. Ev eşyası yardımı alıyor musunuz? N Nereden almaktasınız? Bu yardım işleyişi nasıl gerçekleşmektedir?
46. Şu anda borçlu olduğunuz herhangi bir kurum ya da kişi var mıdır?

GELECEK PLANLARI

47. Genel olarak düşündüğünüzde hayatınızdan ne kadar memnunsunuz?
48. Genel olarak düşündüğünüzde sizin için en büyük sıkıntı nedir?
49. İleriye dönük planınız/planlarınız nedir?
50. Yeniden evlenmeyi düşünüyor musunuz?